

895.912

พ 474 ก

ร.3

การวิเคราะห์ร่องรอยในละครระชาธิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปริญญาพนธ์

ของ

พวงรัตน์ ออบเชย

19 S.A. 2539

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

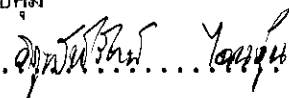
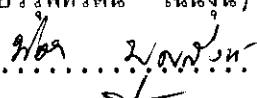
พฤษภาคม 2539

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

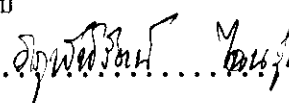
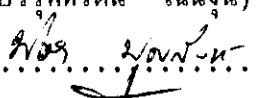
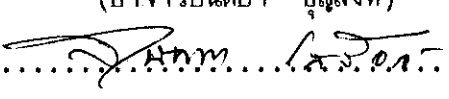
๕.๕๑๗๕

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
ภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.... ประธาน
(อาจารย์วิรุฬห์รัตน์ ใจนงัน)
.... กรรมการ
(อาจารย์นิตยา บุญสิงห์)

คณะกรรมการสอบ

.... ประธาน
(อาจารย์วิรุฬห์รัตน์ ใจนงัน)
.... กรรมการ
(อาจารย์นิตยา บุญสิงห์)
.... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์สุนันทา ไสร์จักษ์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ดร.ศิริภา พูลสุวรรณ)

วันที่...10...เดือน...พฤษภาคม.....พ.ศ.2539

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูงจากอาจารย์วิรุฬห์รัตน์ ไฉนจัน
ประธานที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ และอาจารย์นิตยา บุญสิงห์ กรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์
ที่ได้กรุณาให้แนวคิด ให้คำแนะนำและสละเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตลอดจนให้
กำลังใจ ให้ความเมตตาห่วงใยแก่ผู้วิจัยในการศึกษาค้นคว้าด้วยดีตลอดมา จนปริญญานิพนธ์
สำเร็จลงด้วยดี ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาของอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นอย่างยิ่ง
จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และจะขอจารึกจดจำไว้ในใจตลอดไป

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุนันtha ไสริัจจ์ กรรมการสอบปริญญานิพนธ์
ที่กรุณา ให้ความเมตตาแนะแนวทางให้ศึกษา ตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่องอันเป็น
ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย และขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิพา
เทพอักษรพงศ์ ที่กรุณาตรวจแก้ไขบทความภาษาอังกฤษ

สุดท้ายนี้บุคคลที่ผู้วิจัยระลึกถึงเสมอว่าเป็นผู้ที่อยากเห็นความสำเร็จของผู้วิจัย คือ
คุณพ่อผัน ออบเชย ผู้ซึ่งคอยเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยอยู่เสมอมา และบุคคลที่จะลืมมิได้คือ
อาจารย์สิริมา อ่ำถนอม คุณครูสุณี เลิศไพศาล ที่กรุณาช่วยศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงข้อมูล
ต่าง ๆ และขอกราบขอบพระคุณ ชิสเตอร์สุนันtha เจียรนัยกุล ผู้ที่เป็นแรงใจและกำลังใจ
สำคัญคนหนึ่งของผู้วิจัย นอกจากนั้นขอขอบคุณเพื่อน ๆ ครูโรงเรียนลาซาล และผู้ใกล้ชิดทุกคน
ที่คอยให้ความช่วยเหลือ ห่วงใยและเป็นกำลังใจในทุก ๆ ด้าน ผู้วิจัยขอขอบคุณอีกครั้งหนึ่งด้วย
ความจริงใจไว้ ณ ที่นี้

พวงรัตน์ ออบเชย

การวิเคราะห์ห้องในบทละครราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทคัดย่อ

ของ

พวงรัตน์ อบเชย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

พฤษภาคม 2539

ปริศยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์สุนทรียภาพจากบทร้องที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านการใช้คำและการใช้โวหารเปรียบเทียบ

ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่าการใช้ถ้อยคำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกใช้คำที่แสดงภาพได้อย่างชัดเจนเหมาะสมกับบริบทรวมทั้งการใช้คำไม่สุภาพ คำภาษาปาก พระองค์ก็ทรงใช้ได้เหมาะสมกับบทบาทของตัวละคร และทรงมีวิธีสร้างคำใหม่เพื่อสื่อความหมายให้ชัดเจน พระองค์ยังทรงใช้คำซ้อนและคำซ้ำ เพื่อให้บทร้องเกิดเสียงไพเราะ และได้ความหมายดี คำซ้อนนั้นทรงใช้คำซ้อนเพื่อเสียงและเพื่อความหมาย ส่วนการซ้ำคำ พระองค์ทรงใช้ไม่มากนักกับเพื่อเน้นความ และยังทรงใช้วิธีเล่นคำอีกด้วย ส่วนการหลีกคำ ทรงนำมาใช้ไม่มากนัก ด้านการใช้โวหารในบรรดาโวหารประเภทอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ และอุปจณา พระองค์ทรงใช้โวหารประเภทอุปมามากที่สุด

AN ANALYSIS OF THE LIBRETTO IN CLASSICAL DANCE DRAMAS

BY KING RAMA VI

AN ABSTRACT

BY

PHUANGRAT OBCHOEI

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University

May 1996

The purpose of the thesis was to analyze the aesthetics of the librettos found in the classical drama composed by King Rama VI. Diction and figures of speech were analyzed. The results of the research show that the diction was used in appropriate context. For example the diction in informal or vulgar language was used in accordance with the roles of the characters. Moreover, the king had a method to coin new words so that he could clearly convey to his audience.

He also used compound words and repetition to add beautiful sounds and meanings to the librettos. Regarding repetitions, he used a Thai repetition marker to emphasize the meaning of a word. Puns were also found. And a variety of words meaning the same were also used, but not very frequently. In term of figures of speech, imagery such as metaphors, hyperboles and rhetorical questions were found, but similes were used the most frequently.

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	7
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	7
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	8
	คำนิยามศัพท์เฉพาะ	8
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	8
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	9
2	ศึกษาที่มาของชื่อบทร้องเพลงไทยที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	13
	สรุปลักษณะบทร้องในบทละครว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	14
	ท่วงทำนองเพลงอ่อนหวาน มีจังหวะเน้นเวลาแสดงถึงอารมณ์แห่งความรัก ..	(15)
	ความรัก ความเมตตา ความพึงพอใจ ใช้เพลงกล่าวยิ้มห้อย กาเรียนทอง ขึ้นพลับพลา ทองย่อน พรหมณัศดิน้ำเต้า มุล่ง	(24)
	ชมความงาม ชมโฉม ใช้เพลงชมโฉม ช้อนแท่น มอญแปลง แมลงวันทอง ลีลากระทุ่ม ลำ สาลิกาเขมร อาถรรพณ์	24
	เกี่ยวพาราสี ใช้เพลงขอมกล่อมลูก ขาตรี ไอ้โลม	(32)
	ท่วงทำนองเพลงเยือกเย็น มีจังหวะช้า แสดงถึงอารมณ์โศกเศร้า ไม่สมหวัง	(38)

ไศกเศร้า คร้าครวญ ไม่สมหวัง การพลัดพรากจากกัน ใช้เพลงกบเต็น	
ขิมใหญ่ ซ่าปี ตามกวาง ตะนาวแปลง น้ำลอคใต้ทราย ปี่แก้วน้อย	
ปราสาททอง พัดชา พญาไศก ม้าย่อง ระส่ำระสาย สร้อยมยุรา	
สร้อยเพลง สามไม้กลาง สามไม้ใน แสนเสนาะ ออกทะเล ไอ้ปี่	
ไอ้ลาว	38
ครุ่นคิดตึกตรอง ปลอบโยน ราพิงราพัน ใช้เพลงเขมาป่าใบไม้ แยกสุหรั	
ขึ้นพลับพลา จินขวัญอ่อน ต้นเพลงจิ้ง เป๊ะ มอญราดาบ	62
ท่วงทำนองเพลงเร็ว แสดงถึงอารมณ์เต้นเต้นไม่คงที่ ค่อนข้างรุนแรง	71
ไกรธ ใช้เพลงแบกหนัง เขมรปากท่อ จินต้องเขียง ฟ้าคนอง ลิงโลด	
ศัพท ส่องไม้	71
สนุกสนาน เบิกบานใจ ใช้เพลงช้า เต่ากินผักบุง ฝรั่งเศสเท้า สีนวล ...	78
ท่วงทำนองเพลงแสดงถึงความสง่างาม ความจงรักภักดี ตรวจพลยกทัพ	
ชมธรรมชาติ	83
ท่วงทีกองแสงสง่างาม ใช้เพลงกลองโยน ขอมใหญ่ แยกมอญ คำหวาน	
ครอบจักรวาล สิ่งใด สารดี สืบท	83
ประกอบการยกทัพและตรวจพล ใช้เพลงกราวนอก ข้างประธานา	
เทพทอง ยานี่ สดายง	96
พรรณนาถึงความจงรักภักดี ใช้เพลงเขมรไพสิสัตว์ แยกประเทศ นางนาค	
พม่าเห่ สระสม (สระสม)	104
ชมธรรมชาติ ชมนกชมไม้ ใช้เพลงเขมร คลื่นกระทบฝั่ง จาปาทองเทศ	
ดวงพระธาตุ โยนดาบ ลมพัดชายเขา หรัม	111
ท่วงทำนองเพลงที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์	121
บทอธิษฐานหรือบทเสี่ยงทาย ใช้เพลงกระบี่ลีลา แยกนกเอี้ยง เป้าหลุด	
เวศุกรม (เวสสุกรม) สระบุหรง	121
บทขอพร อ้อนวอนบวงสรวงเทวดา ใช้เพลงเชื้อ ฝรั่งเศสวง ล่องเรือ ...	127

บทเพลงกายและซุบชีวิต ใช้เพลงเขมรเอบาง ฝรั่งเศสกา วรเชษฐ	
สมิงทองมอญ	130
ท่วงทำนองเพลงอื่น ๆ ที่ใช้ในบทต่าง ๆ	134
การเดินทาง และแสดงกิริยาทั่วไป ใช้เพลงกระบอก เข็ดฉิ่ง ต่อยหม้อ	
ตะลุม്പง โถนสมอ ทอยย ทะแย นาคราช แผละ ไล่ สมิงทอง	134
พรรณนารายละเอียดของการแต่งตัว และอาบน้ำใช้เพลง ชมตลาด โทน	
ลงสร้างโตน	148
บรรยายความ ใช้เพลงแขกไทโร นกจาก บังใบ โยสลัม ร่าย สร้อยสนัด	
สามเล่า	153
ผู้ใหญ่กล่าวสั่งสอนผู้น้อย ใช้เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์	160
พูดเยาะเย้ย ใช้เพลงกราวรำ ปั่นตลิ่ง	162
3 วิเคราะห์สุนทรียภาพของบทร้องที่ปรากฏในบทละครรา	164
ด้านการใช้ถ้อยคำ	164
การใช้คำง่ายให้ความหมายชัดเจน	164
การใช้คำแสดงภาพ	165
การใช้คำภาษาปาก	169
การใช้คำไม่สุภาพ	171
การใช้คำศัพท์	172
การใช้คำประพันธ์	174
การใช้คำซ้อน	176
การซ้ำคำ	187
การหลากคำ	196
การใช้โวหาร	199
อุปมา	199

อุปถัมภ์	215
อดีตพจน์	217
ปฏิบัติ	217
4 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	221
บรรณานุกรม	226
ภาคผนวก	230
ประวัติย่อของผู้วิจัย	251

ภูมิหลัง

วรรณคดีเป็นศิลปะแขนงหนึ่งในมรดกศิลป์ ซึ่งนอกเหนือจากวรรณคดีแล้ว ยังประกอบด้วย สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ดุริยางคศิลป์ และนาฏศิลป์ ในบรรดาศิลปะเหล่านี้ วรรณคดี นาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์นั้นมีความเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น วรรณคดีเป็นศิลปะที่มุ่งเน้นถึงความรู้สึกนึกคิดของกวีซึ่งถ่ายทอดออกมาจากจิตใจให้ปรากฏเป็นรูปของตัวอักษร โดยใช้อักษรคำได้เหมาะเจาะเพราะพริ้ง เร้าใจให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความรู้สึกตามจินตภาพ วรรณคดีเป็นสิ่งที่ช่วยกล่อมจิตใจของผู้คนให้ละเมียดละไม มีทัศนะในการมองชีวิต ได้หลายแง่มุม มนุษย์เราได้อาศัยศิลปะเพื่อแสวงหาความดีงาม และความบันเทิงใจของตน ช่วยพัฒนาจิตใจ ปลุกฝังความรักชาติ และศิลปวัฒนธรรม ศิลปะที่กล่าวถึงนี้เป็นส่วนหนึ่งใน นาฏศิลป์ นั่นก็คือ การละคร

ชิตสุณี สินธุสิงห์ (2532 : 103 - 105) กล่าวว่า ในวรรณคดีไทยการละครเป็น ศิลปะที่มีศิลปะหลายแขนงเข้ามาเกี่ยวข้อง วรรณคดีไทยมิใช่วัฒนธรรมทางหนังสือแต่ฝ่ายเดียว แต่เป็นศิลปะร่วมซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในบางกรณีเราไม่สามารถจะแยกวรรณศิลป์ คีตศิลป์ และนาฏศิลป์ ออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดี และ ดนตรีไทยนั้น เราจะเห็นได้ว่ามีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด เพราะคนไทยนิยมแต่งโคลงกลอน ให้มีสัมผัสคล้องจองกัน และนำมาขับเป็นทำนอง หรือนำมาร้องเป็นเพลง เช่น บทดอกสร้อย บทนรีราศ และในทางกลับกัน เมื่อจะร้องเพลงคนไทยก็นิยมแต่งเนื้อร้องให้มีลักษณะเป็นกาพย์ กลอนเช่นเดียวกัน เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นเมือง เพลงมโหรี จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณคดี และดนตรีของไทยเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมคุณค่าซึ่งกันและกันมาโดยตลอด

ละครเป็นละครที่ใช้ศิลปะการร่ายรำดำเนินเรื่อง ละครของไทยในสมัย กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มี 3 ประเภท คือ ละครชาตรี ละครนอก ละครใน ต่อมาในสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ละครเพิ่มขึ้นอีก 2 ประเภท คือ ละครตึกตาบรพ และละครพันทาง สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้การละครให้เป็นประโยชน์ในการ

ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ปลุกใจคนไทยให้รักชาติ และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยซึ่งปรากฏว่า ในรัชสมัยของพระองค์มีพระราชนิพนธ์ที่เป็นบทละครมากมาย หลากหลายประเภท เช่น ละครรา ละครร้อง ละครสังคีต ละครพูด ฯลฯ เป็นต้น

ละครที่ เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันได้แก่ บทละครเรื่องสกนตลา ท้าวแสนปม พระนาละ พญาราชวังสัน ขอมตาติน แต่งงานพระไว พระเกียรติรถ ล้วนเป็นบทละครที่น่าสนใจศึกษา เช่น มีที่มาจากวรรณคดีของชาติอื่นบ้าง มีที่มาจากตำนาน พงศาวดารหรือนิทานพื้นบ้าน และในบทพระราชนิพนธ์ละครใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการทรงพระราชนิพนธ์บทร้อง ซึ่งต่างก็มีความไพเราะทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านการใช้คำ การใช้โวหาร เปรียบเทียบ และยังทรงใช้คำที่อ่านเข้าใจง่ายอีกด้วย

ลักษณะสำคัญบางประการของละครประกอบด้วย ตัวละครงาม งาม ร้องเพราะ เพลงไพเราะ ไพเราะ กลอนไพเราะ (เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรษฐ พลอินทร์. 2524 : 13) ในบรรดาองค์ประกอบทั้ง 5 ประการ บทร้องนี้มีความสำคัญมาก และในเรื่องของบทร้องนี้ พูนพิศ อมาตยกุล ผู้เชี่ยวชาญทางด้านดนตรีไทย ได้กล่าวถึงบทร้องเพลงไทยไว้ว่า กระบวนบทขับร้องเพลงไทยนั้น ปรากฏว่า มีอยู่เป็นจำนวนมากที่เราใช้บทร้องมาจากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่น จากหนังสือรวมบทร้องเพลงไทยของนายวิเชียร กุลคัมภ์ พบว่า บทร้องที่นำมาจากพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนี้มีอยู่มากที่สุดเกือบ 60 บทหรือเซนต์ของบทร้องเพลงเถาทั้งหมด รองลงมาเป็นบทร้องจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน แล้วก็มาถึงบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มากเป็นอันดับ 4 เป็นบทร้องในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พูนพิศ อมาตยกุล. 2526 : 257)

การที่วงการเพลงไทยให้ความสำคัญกับบทร้องนั้น พิจารณาได้จากบทร้องของเพลงไทยที่เรียกว่า เพลงไทยเดิม ซึ่งเจริญชัย ชนไพโรจน์ ได้กล่าวว่า "บทร้องเพลงไทยแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ บทร้องที่แต่งขึ้นสำหรับขับร้องโดยเฉพาะ และบทร้องที่คัดมาจากหนังสือวรรณคดี" (เจริญชัย ชนไพโรจน์. 2512 : 17) การนำเอาเนื้อความจากวรรณคดีมาเป็นบทร้องนั้นเป็นเพราะว่าเนื้อความจากวรรณคดีนั้นมีความไพเราะอยู่ในตัวแล้ว และการที่จะแต่งบทร้องให้สอดคล้องกับท่วงทำนองของเพลง บางครั้งทำได้ยากเพราะถ้าบรรจบบทร้องที่

ไม่เหมาะสมกลมกลืนกับท่อนองเพลงก็จะทำให้เพลงด้อยความไพเราะลงไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเลือกบทร้องเพลง ไทยจึงนิยมเลือกบทร้องที่มาจากวรรณคดีมากกว่าที่จะแต่งบทร้องขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพราะว่าบทร้องจากวรรณคดีนี้มีความงาม ทางด้านการใช้เสียงสัมผัส การใช้คำ ความหมาย ไวยากรณ์เปรียบเทียบ และรสแห่งวรรณคดีไว้อย่างครบถ้วนกระบวนความ

จากพระราชนิพนธ์บทละครว่า เรื่อง ศกุนตลา มีเพลงชมโฉม ซึ่งพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์โดยใช้ภาษาที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย ดังปรากฏในบทร้องที่ว่า

นี้หรือบุตรีพระดาบส	งามหมดหาใครจะเปรียบได้
อนิจจาบิดาท่านเสร้างใช้	มารดต้นไม้พรวนดิน
คูผิวสีนวลละอองอ่อน	มะลิช้อนดูคาไปหมดสิ้น
สองเนตรงามกว่ามฤคิน	นางนี้เป็นปิ่นโลกา
งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน	งามกรดั่งลายเลขา
งามรูปเลอสรระขวัญฟ้า	งามยิ่งบุปผาแบ่งบาน
ควรถามาทุ่งคากรอง	ควรแต่เครื่องทองไพศาล
ควรแต่เป็นยอดนงคราญ	ควรคู่ผู้ผ่านแผ่นไพทา

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2509 : 19)

จากบทร้องเพลงชมโฉม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ถ้อยคำประเภทคำเสริม คำซ้ำ เพื่อยุติ พุกพันธ์. (2509 : 196) กล่าวว่า คำเสริมเป็นคำที่แสดงถึงอารมณ์ และความต้องการของผู้พูด บางครั้งคำเสริมก็แสดงถึงสภาพระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังด้วย เช่นคำว่า หนอ เกิด นี้ หรือ ลี

จากบทพระราชนิพนธ์ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า เนื้อความของเพลงชมโฉมเริ่มต้นด้วยความว่า นี้หรือบุตรีพระดาบส จะเห็นได้ว่า คำว่า นี้หรือ เป็นคำเสริม ที่แสดงคำถามเพราะผู้พูดไม่แน่ใจหรือประหลาดใจในสิ่งที่พบเห็น ซึ่งเป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เมื่อมีเนื้อความว่า งามหมดหาใครจะเปรียบได้ มายายความจะช่วยเสริมความเข้าใจของผู้อ่านได้ว่า บุตรีพระดาบสนั้นมีความงามจนหาหญิงใดมาเทียบได้ยาก ส่วนคำว่า ลี ในบทร้องที่ว่า คูผิวสีนวลละอองอ่อน ลี เป็นคำเสริมย้ำความ แสดงการเสนอแนะให้พิจารณา

นอกจากนี้ การใช้คำอีกลักษณะหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้คือ การซ้ำคำ ซึ่งจะช่วยให้เน้นย้ำความหมายของคำให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และการซ้ำคำยังช่วยให้เกิดเสียงเสนาะอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะการซ้ำคำจะนำคำหรือวลีที่มีเสียงเดียวกันมากล่าวซ้ำ

ดังข้อความในบทพระราชนิพนธ์นี้ ทรงใช้คำว่า งาม ซ้ำกัน 4 คำ

งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน

งามกรดังลายเลขา

งามรูปเลอสรรริ้วฟ้า

งามยิ่งบุผาแบ่งบาน

คำว่า งาม หมายถึง ลักษณะที่เห็นแล้วชวนยินดีชวนพึงใจ

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้คำซ้ำ ทำให้ได้ความหมายชัดเจน และความหมายเด่นชัด ช่วยให้ผู้อ่านเห็นว่า ศกุนตลาที่มีความงามเพียงไร นอกจากนี้พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในบทที่ว่า งามหมดหาใครจะเปรียบได้ คำว่า งามหมด เป็นคำที่กะทัดรัด และครอบคลุมความหมายได้เป็นอย่างดี เพราะคำว่างามหมด ก็คือความงามของนางนี้งามทั่วสรรพางค์กาย ไม่ว่าจะเป็นริมฝีปาก แขน และรูปร่าง คำว่า หมด เป็นการใช้คำน้อย แต่ได้ความหมายมาก ส่วนคำว่า งาม อีก 4 คำนั้น ทรงนำมาใช้เป็นคำแรกของบทประพันธ์แต่ละวรรค ซึ่งเป็นแบบกลบทบัวกลีบขยาย นอกจากนี้พระองค์ทรงใช้คำว่า ควร เป็นการซ้ำคำ เพื่อเน้นเสียง และความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังความว่า

ควรถาเมื่องคกรอง

ควรแต่เครื่องทองไพศาล

ควรแต่เป็นยอดนงคราญ

ควรคู่ผู้ผ่านแผ่นไผทฯ

คำว่า ควร มีความหมายว่า ถูกต้อง ชอบ เหมาะ แต่เมื่อนำคำนี้มาใช้ควบคู่กับคำว่า ถา ความหมายของคำว่า ควร จะมีความหมายกลับความไปทันที ดังข้อความว่า ควรถาเมื่องคกรอง ในที่นี้หมายถึงเป็นการไม่เหมาะสม ไม่ถูกต้องที่นางผู้นี้จะมาปกปิดร่างกายด้วยสิ่งที่ทำด้วยทองคำ

การใช้โวหารเปรียบเทียบ พระองค์ทรงใช้ความเปรียบเทียบที่เหนือกว่าความเปรียบเทียบทั่วไป เช่น การใช้อุปมาโวหาร คือ การเปรียบเทียบความเหมือนกันของสองสิ่ง ซึ่งโดย

ทั่วไปเมื่อจะเปรียบเทียบความงดงามของดวงตา ก็ใช้ในความเปรียบว่า ตางามดังตากวาง
แต่ในความเปรียบนั้นได้จินตภาพที่เด่นชัดขึ้น ความเปรียบเชิงอุปมาอีกตอนหนึ่งความว่า

งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน

งามกรดังลายเลขา

ความเปรียบนี้ จะเห็นได้ชัดเจนว่า พระองค์ทรงเลือกใช้ความเปรียบได้ลุ่มลึก เห็น
ภาพได้ชัดเจน และมีประติศุการสร้างสรรค์ในการเปรียบเทียบ ดังความที่เปรียบว่า
งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน ทรงนาใบไม้อ่อน ซึ่งมีสีแดงคล้ำดูนุ่มนวล และเป็นมันระยิบมาเปรียบกับ
ริมฝีปากของสตรีในวัยแรกรุ่ง หรือ งามกรดังลายเลขา ลายเลขา หมายถึง ลายเขียนที่จิตรกร
วาดลายไทยอย่างวิจิตรบรรจง จึงช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพลวดลายอันอ่อนไหว ชด้อย เมื่อนำมา
เปรียบกับแขนของนาง จะให้ภาพที่สวยงาม อ่อนช้อย เช่นนั้น

การชมผิวของนางศกุนตลา พระองค์ทรงใช้โวหารที่ประณีตได้ความเปรียบที่ลึกซึ้งยิ่ง
นัก ดังที่กล่าวไว้ในบทร้องเพลงชมโฉมว่า

คูผิวสีนวลละอองอ่อน

มะลิซ้อนคู่ดาไปหมดสิ้น

ความเปรียบนี้ได้ภาพชัดเจน เพราะพระองค์ทรงเปรียบผิวของนางศกุนตลานั้นว่า
มีความงามด้วยผิวขาวละเอียดยอ่อนดูเย็นนุ่ม มีความหอมที่สะอาดบริสุทธิ์ แม้แต่ดอกมะลิซ้อน
ที่มีกลีบดอกเป็นสีขาวดูสะอาดน่าทะนุถนอมเพียงใด แต่เมื่อเปรียบกับผิวของนางแล้ว มะลิซ้อน
ก็ดูดำไปกว่าผิวของนางโดยหมดสิ้นเชิง บทพระราชนิพนธ์ตอนนี้ออกจากจะเด่นในความเปรียบ
แล้ว ยังเด่นในด้านการเลือกสรรคำอีกด้วย พระองค์ทรงใช้คำว่า ดา ซึ่งมีความหมายตรงข้าม
กับคำว่า ขาว จึงช่วยให้เห็นความหมายของคำชัดเจนยิ่งขึ้น

อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงการใช้ภาษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว คือ บทร้องเพลงทองย่อน จากเรื่องท้าวแสนปม ตอนนางอุษาตอบสารผารัก
ท้าวแสนปม

ในลักษณะนี้น่าน่าประหลาด	เป็นเชื้อชาตินักรบกล้า
เหตุไฉนย่อท้อรอร่า	ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
เห็นแก้วแวววับที่จับจิต	โยไม่คิดอาจเอื้อมให้เต็มที
เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไร	อันมณีฤาจะไล่ไปถึงมือ
อันของสูงแม้จะต้องจิต	ถ้าไม่คิดปิ่นปักจะได้หรือ
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ	ฤาแย่งยื้อถือได้โดยไม่ยอม
ไม่คิดสอยม้วยคอยดอกไม้ร่วง	คงชวดดวงบุปผชาติสะอาดหอม
ดูแต่ภมรินเที่ยวบินค่อม	จึงได้ออมอบกลิ่นสุมาลี

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2426 : 14)

ในบทร้องเพลงทองย่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้คำ และเสียงของคำได้ภาพพจน์ เช่นในบทแรกของบทร้องที่ว่า

ในลักษณะนี้น่าน่าประหลาด	เป็นเชื้อชาตินักรบกล้า
--------------------------	------------------------

บทร้องในตอนนี้ดูเหมือนจะเป็นการตัดพ้อต่อว่าอย่างจริงจังโดยสังเกตจากการใช้คำที่เป็นคำตาย สระเสียงสั้น คือ คำว่า ชาติ นัก รบ ซึ่งคำเหล่านี้จะให้ความหมายที่ดูหนักแน่น นอกจากจะใช้คำตายแล้วยังใช้พยัญชนะเสียงหนัก คือ ข ในคำว่า เชื้อ ชาติ ซึ่งจะช่วยให้เสียงของคำหนักแน่นขึ้น ในขณะที่แว่นกันเจตจำนงที่จะตัดพ้อต่อว่าดูเบาลง ดังจะเห็นได้จากบาทที่สองของบทร้องที่ว่า

เหตุไฉนย่อท้อรอร่า	ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
--------------------	----------------------

การใช้ถ้อยคำดูเบาลง สังเกตจากการใช้คำที่มีสระเสียงยาว คือ ย่อ ท้อ รอ ร่า เพราะเสียงของคำทอดยาว ให้ความหมายเบาลงกว่าเมื่อใช้คำตายหรือพยัญชนะเสียงหนัก

การใช้คำเพื่อสื่อความหมาย พระองค์ทรงเลือกใช้คำที่มีความหมายตรง เช่น คำว่า โลด หมายถึง ไปอย่างรวดเร็ว และ ชวด หมายถึง อด หมดโอกาส ซึ่งเป็นคำที่ให้ความหมายได้ตรงความ และลึกซึ้งกินใจผู้อ่านมากทีเดียว

ส่วนทางด้านความหมายโดยนัยนั้น พระองค์ทรงใช้คำว่า ตลาด อยู่ในบทร้องวรรคหนึ่งที่ว่า

อันของสูงแม่ปองต้องจิต

ถ้าไม่คิดเป็นปายจะได้หรือ

มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ

ถาแย่งยื้อถือได้โดยไม่ยอม

คำว่า ตลาด โดยความหมายตรง หมายถึง ที่ชุมนุมเพื่อซื้อขาย แต่ความหมายโดยนัยของคำว่า ตลาด ในบริบทนี้ กลับหมายถึง มิใช่ของธรรมดาสามัญที่จะหาซื้อได้ง่าย ๆ

ความเปรียบ พระองค์ทรงใช้สัญลักษณ์ในความเปรียบคือ เปรียบกับริน ซึ่งหมายถึง แผลงกับผู้ชาย ในที่นี้หมายถึง ท้าวแสนปม เปรียบบุปผชาติ สุมลลี ซึ่งหมายถึง ดอกไม้กับผู้หญิง ในที่นี้หมายถึง นางอุษา

บทร้องเพลงไทยจากบทละครในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ยกตัวอย่างมานั้นพอจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงมีวิธีการเลือกใช้ถ้อยคำ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึก และสร้างจินตภาพในบทร้องได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าบทละครในที่นี้เป็นบทพระราชนิพนธ์บางเรื่อง ได้นำมาจากวรรณคดีต่างชาติ แต่เมื่ออ่านบทพระราชนิพนธ์แล้วก็ไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องราวดังชาติเลย กลับดูว่าเป็นเรื่องที่เปี่ยมวิถีชีวิตของคนไทยนั่นเอง ผู้วิจัยสังเกตเห็นลักษณะการใช้ภาษาทางการใช้คำ และความเปรียบเทียบ จากบทร้องในบทละครใน จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการใช้ภาษาในบทพระราชนิพนธ์ประเภทบทละครในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อวิเคราะห์สุนทรียภาพจากบทร้องที่ปรากฏในบทละครใน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การวิเคราะห์สุนทรียภาพในบทร้องเพลงไทยจะทำให้เห็นความงดงาม ความไพเราะ เพราะพริ้งทางภาษา ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ ชาบซึ้ง และเห็นคุณค่าของบทกวีนิพนธ์

ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้า ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าไว้ดังนี้
ศึกษาเฉพาะบทร้องเพลงไทย จากบทละครราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาจากบทละคร* เรื่องต่อไปนี้

- บทละครราชนิพนธ์เรื่องพระนาละ	จำนวน	50	เพลง
- บทละครราชนิพนธ์เรื่องพญาราชาวัณ	จำนวน	16	เพลง
- บทละครราชนิพนธ์เรื่องขอมคำคืน	จำนวน	16	เพลง
- บทละครราชนิพนธ์เรื่องศกุนตลา	จำนวน	29	เพลง
- บทละครราชนิพนธ์เรื่องพระเกียรติยศ	จำนวน	26	เพลง
- บทละครราชนิพนธ์เรื่องท้าวแสนปม	จำนวน	58	เพลง
- บทละครราชนิพนธ์เรื่องขุนช้างขุนแผนตอนแต่งงานพระไวย	จำนวน	6	เพลง

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทร้อง หมายถึง ถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นมาเพื่อนำไปประกอบทำนองดนตรีเป็นเพลง

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาทฤษฎีในการวิเคราะห์สุนทรียภาพของวรรณคดี และแนวทางในการวิเคราะห์วรรณกรรมเพลง
2. ศึกษาที่มาของชื่อบทร้องเพลงไทย ที่ปรากฏในบทละครราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. วิเคราะห์สุนทรียภาพของบทร้องที่ปรากฏในบทละคร ราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - 3.1 ด้านการใช้ภาษา
 - 3.1.1 ด้านการใช้คำ ฯลฯ
 - 3.1.2 ด้านการใช้โวหารเปรียบเทียบ

*บทละครราชนิพนธ์เรื่องพญามังกร ปรากฏชื่อในบทพระราชนิพนธ์ละคร แต่ทางเจ้าหน้าที่หอวังราชธานีฯ ไม่พบเอกสารที่เป็นพระราชนิพนธ์

4. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดี และวรรณกรรม

กุหลาบ มลลิกะมาส (2524 : 163) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สร้างความงดงามให้แก่วรรณกรรม คือ

1. คำที่เลือกใช้ เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งสะท้อนอารมณ์ด้วยรูป และเสียง เป็นพิเศษขึ้นไป
2. เสียงเสนาะ เป็นคุณสมบัติที่ทำให้วรรณกรรมนั้น ๆ งดงามซึ่งเสียงเสนาะมีขึ้นได้ด้วย

2.1 สัมผัส (Rhyme) คือ เสียงคล้องจอง ได้แก่ สัมผัสบังคับเรียกว่า สัมผัสนอก สัมผัสไม่บังคับเรียกว่า สัมผัสใน เป็นได้ทั้งสัมผัสอักษร และสัมผัสสระ เสียงสัมผัสทำให้เกิดเสียงคล้องจองเป็นเสียงดนตรี

2.2 ลีลาจังหวะ (Rhythm) คือ ช่วงซ้ำที่มีผลทำให้เสียงอ่อนหรือตึงคึกกระชั้นกระชาก กระแทกกระทัน เสียงของร้อยกรองอันเกิดจากสัมผัส และลีลา จังหวะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สะท้อนอารมณ์ และบังเกิดความรู้สึกตามเนื้อเรื่องอย่างลึกซึ้งประทับใจ

2.3 การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) สร้างประสิทธิภาพแห่งเสียง ที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าถึงหรือใกล้ชิดกับการพรรณนาตามบทร้อยกรอง ถ้ากวีแทรกเสียงธรรมชาติเอาไว้อย่างเหมาะสมนั้นถือเป็นเครื่องทำให้เกิดจินตนาการ ได้ยิ่งขึ้น

2.4 การเล่นคำ การเล่นคำช่วยทั้งด้านเสียง ด้านความหมายให้ประทับใจยิ่งขึ้น การซ้ำคำซ้ำความ การเล่นอักษรเหล่านี้ช่วยให้เกิดเสียงเสนาะทั้งสิ้น

3. ความหมายไพเราะกินใจ เป็นอำนาจหรือพลังสำคัญของบทร้อยกรองนั้น ๆ สร้างด้วยการใช้โวหาร เช่น ภาพพจน์ การบรรยาย และการพรรณนาที่แจ่มแจ้งชัดเจน ตรงไปตรงมาหรือต้องอาศัยการตีความโต้ตอบในเชิงเห็นแก่เมตตา กล่าวซ้ำความคิด

จิตรลดา สุวัติกุล (2529) ได้กล่าวถึงการนำทฤษฎีสุนทรียศาสตร์มาใช้ในการศึกษาวิจารณ์วรรณคดีว่า

สุนทรียศาสตร์ที่นำมาใช้ในการศึกษาวรรณคดี ได้แก่ สุนทรียศาสตร์เชิงการประพันธ์ ซึ่งแยกได้เป็นสุนทรียภาพด้านเนื้อหา อันประกอบด้วยสุนทรียภาพในคำ และสุนทรียภาพในความ อย่างหนึ่ง กับสุนทรียภาพด้านรูปแบบ อันได้แก่ สุนทรียภาพในการแสดงออกอีกอย่างหนึ่ง

องค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์แยกออกเป็น 2 องค์ประกอบคือ องค์ประกอบด้านเนื้อหา และองค์ประกอบด้านรูปแบบ องค์ประกอบด้านเนื้อหาประกอบด้วยสุนทรียภาพ หรือ ความงามในคำ ซึ่งเกิดขึ้น 3 ลักษณะ ได้แก่ เสียงของคำ การเล่นคำ จังหวะ และลีลา ของคำกับสุนทรียภาพหรือความงามในความเห็นเกิดจาก 4 ลักษณะ คือ ภาพพจน์ สัญลักษณ์ทางวรรณคดี รสทางวรรณคดี และโวหารต่าง ๆ ส่วนองค์ประกอบทางด้านรูปแบบนั้นพิจารณาจากความสัมพันธ์สอดคล้องกันระหว่างเนื้อหากับรูปแบบคำประพันธ์ที่เลือกใช้

ขั้นตอนการวิจารณ์วรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์ เริ่มด้วยการอ่าน และพิจารณาวรรณคดีที่จะศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งทั้งเรื่องเพื่อศึกษาลีลาการใช้คำ ใช้ความ ความสัมพันธ์ของคำ และความ ต่อจากนั้นจึงตีความหมาย จุดมุ่งหมาย การแต่ง ทศนะ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แทรกอยู่ในเรื่อง แล้วจึงสรุป และประเมินค่าวรรณคดีเรื่องนั้น เนื่องจากบทร้องเพลงไทยที่นำมาศึกษาจัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งซึ่งมาจากวรรณคดี ดังนั้นจึงสามารถใช้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์มาช่วยศึกษาวิเคราะห์บทร้องเพลงไทยจากวรรณคดีได้

ชลธิรา สัตยวัตนา (2512) ได้กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณคดีไทยในแง่สุนทรียศาสตร์ ก็มีส่วนช่วยให้เราเข้าใจวรรณคดีได้ลึกซึ้งกว่าเดิม บทวิจารณ์คำประพันธ์สั้น ๆ ในกาสรวราจโคลงฉันท์ และบทเห่เรื่องกาพย์ นับเป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงให้เห็นว่า การวิเคราะห์คำ เสียง และจังหวะในบทประพันธ์หนึ่ง ๆ อย่างละเอียดทุกแง่จะช่วยให้เราเข้าถึงรสความงามทางศิลปะของวรรณคดีได้ง่ายขึ้น อันเป็นเหตุให้เข้าใจบทประพันธ์หนึ่ง ๆ ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วย การอ่านงานประพันธ์ทั่ว ๆ ไปของกวีหนึ่ง ๆ อย่างละเอียดด้วยความพิถีพิถันพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ก็อาจจะช่วยให้เราเข้าใจบทประพันธ์ที่เป็นปัญหาหรือมีความเข้าใจแง่คิดทางปรัชญาสังคม หรือบุคลิกลักษณะของเขาได้ลึกซึ้งขึ้น

สุวคนธ์ จงตระกูล (ม.ป.ป.) กล่าวว่าไว้ในหลักการวิเคราะห์วรรณกรรมการเมืองในเรื่องเสือโคคำฉันท์ เกี่ยวกับการวิเคราะห์รสเสียงว่า ในขั้นนี้ผู้ศึกษาจะต้องมีความรู้เรื่องภาษาศาสตร์อยู่ในระดับดีพอสมควร จึงจะเข้าถึงรสเสียงได้ งานเขียนชิ้นหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยประโยคต่าง ๆ รวมเข้าด้วยกัน ประโยคแต่ละประโยคเกิดจากคำ คำทำนองมาจากเสียง

ต่าง ๆ เช่น เสียงพยัญชนะ เสียงสระ เสียงตัวสะกด เสียงวรรณยุกต์ เสียงเหล่านี้มีคุณสมบัติอยู่ในตัวเอง เช่น มีความก้อง ไม่ก้อง หนัก เบา ลื่น ยาว ลักษณะทางเสียงที่แตกต่างกันนี้ย่อมสื่อความหมายที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นในการอ่านงานเขียนชิ้นหนึ่ง ๆ ผู้อ่านต้องวิเคราะห์ความหมายของคำแต่ละคำอย่างละเอียด ลักษณะการเปล่งเสียงเพื่อประกอบรูปคำแต่ละคำย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับความหมาย ซึ่งมีวรรณคดีแฝงอยู่ นักอ่านบางคนสามารถรู้สึกถึงรสนั้นด้วยหู ปาก ลิ้น และระบบการหายใจ แต่บางคนไม่มีความสามารถจะเข้าถึงรสดังกล่าวได้ ขณะอ่านวรรณคดีต้องพยายามอ่านออกเสียงดัง ๆ เพราะจะช่วยให้รู้สึกถึงจังหวะ และมองเห็นความเคลื่อนไหวซึ่งแฝงอยู่ในเสียงช่วงหนึ่ง ๆ ได้ ผู้อ่านจะได้รสไพเราะเต็มคำทั้งทางล้นาและสัมผัส

มัลลิกา คณานุรักษ์ (2529) ได้ศึกษาชีวิตและผลงานเพลงอมตะของแก้ว อัจฉริยะกุลพบว่า ภาษาที่ใช้ในบทเพลงเป็นภาษากวี คือ มีทั้งการเล่นคำ สัมผัสอักษร สัมผัสสระ ใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ฯลฯ ไวยากรณ์ทั้งแบบบรรยายไวยากรณ์ พรรณาไวยากรณ์ อุปมาไวยากรณ์ เทคนิควิทยาไวยากรณ์ ภาพพจน์ สำนวนที่พบคือ สุภาษิต คำพังเพย และบางครั้งเลียนแบบสำนวนจากวรรณคดีไทย

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทิพย์สุนเตร นาคธน (2516) ได้ศึกษาบทละครพูดร้อยแก้วของรัชกาลที่ 6 จำนวน 21 เรื่อง และได้สรุปว่า เนื้อเรื่องของบทละครส่วนที่เกี่ยวกับบ้านเมืองนั้น ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นตามเหตุการณ์ในรัชสมัยของพระองค์ และทรงมุ่งหนักไปในทางปลุกใจให้รักชาติ รู้จักหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติ ดังนั้นผู้ชมหรือผู้อ่านย่อมได้รับคติหรือข้อเตือนใจที่จะดำเนินชีวิตของตนได้อย่างถูกต้องในฐานะที่เป็นชาวไทยผู้หนึ่ง และยังสามารถรู้ถึงเรื่องของครอบครัว และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เนื้อเรื่องของบทละครอาจแบ่งแยกย่อยได้ดังต่อไปนี้ การปกครอง การทหาร การสงคราม เลือดป่า ลูกเสือ ชาวต่างชาติ เศรษฐกิจ ครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง หน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ได้แก่ ประชาชน ผู้พิพากษา ข้าราชการ บิดามารดา บุตร โดยเสนอไว้ในรูปของความบันเทิง เพื่อให้ทั้งความรื่นรมย์ และหลักธรรม ข้อคิด ข้อเตือนใจในกรณีต่าง ๆ แก่ผู้ชมและผู้อ่าน

สมบัติ กิ่งกาญจนวงศ์ (2534) ได้ศึกษาเพลงลูกกรุงเพื่อศึกษาวิเคราะห์เพลงลูกกรุงทุกด้าน พบว่า การแต่งเพลงลูกกรุง ส่วนใหญ่ยึดรูปแบบของกลอนมากที่สุด รองลงมาคือ กาพย์ยานี และกาพย์ห่อโคลง โดยจะเน้นทางด้านสัมผัส ทั้งสัมผัสสระ และพยัญชนะอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เพลงลูกกรุงมีความไพเราะลึกซึ้ง เป็นเพลงที่ดีเด่นทั้งด้านถ้อยคำสำนวนโวหารที่ไพเราะกินใจเป็นภาษากวี

การศึกษายทเพลงไม่ว่าจะเป็นเพลงประเภทใดก็ตาม จะต้องศึกษาทางด้านรูปแบบที่นำมาใช้ในการแต่งเพลงด้วย ซึ่งนักประพันธ์เพลงต้องมีความรู้ และควรรียคฉันทลักษณ์ในการแต่งเพลงตามรูปแบบคำประพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้แต่งเพลงได้ราบรื่น และมีความไพเราะทั้งด้านคีตศิลป์ และวรรณศิลป์

บทที่ 2

ศึกษาที่มาของชื่อบทร้องเพลงไทยที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาที่มาของชื่อบทร้องเพลงไทยที่ปรากฏในบทละครว่า พระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาจากเพลงทั้งหมดจำนวน 201 เพลง
จากบทละครว่า 7 เรื่องดังนี้*

บทละครเรื่องพระนาละ	50	เพลง
บทละครเรื่องพญาราชวังสัน	16	เพลง
บทละครเรื่องขอมดาอิน	16	เพลง
บทละครเรื่องศกุนตลา	29	เพลง
บทละครเรื่องพระเกียรติรถ	26	เพลง
บทละครเรื่องท้าวแสนปม	58	เพลง
บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนแต่งงานพระวอย	6	เพลง

การศึกษาดังนี้เพื่อให้ทราบที่มาของเพลงในด้านต่อไปนี้

1. ลักษณะของทำนองเพลงและโอกาสที่ใช้
2. ผู้แต่งทำนอง และขยายทำนองเพลงไทยในทางต่าง ๆ เท่าที่จะศึกษาได้
3. บทร้องกับโอกาสที่ใช้ทั้งทำนองเพลงนั้น

ในการศึกษาที่มาของชื่อบทร้องเพลงไทย ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารดังนี้ เช่น
สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา ของราชบัณฑิตยสถาน ความรู้ทั่วไป
ในการดนตรีไทยของ วิเชียร กุลทัณฑ์ สารานุกรมเพลงไทย ของ ณรงค์ชัย ปิฎกริชต์ พัง
และเข้าใจเพลงไทย โดยมนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลทัณฑ์ ประวัติเพลงไทย (เดิม)
ซึ่งสถานีวิทยุกระจ่ายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์รวบรวมและจัดพิมพ์ ทฤษฎี
ดนตรีไทย ของอุทิศ นาคสวัสดิ์ ประชุมบทความทางวิชาการดนตรีของ สังัด ภูเขาทอง

* อักษรวิธีการเขียนในบทร้องต่าง ๆ ยึดตามต้นฉบับ

จากการศึกษาพร้อมทั้ง 201 เพลง จากบทละครฯ ทั้ง 7 เรื่อง มีชื่อ เพลงที่ใช้ซ้ำกัน 115 เพลง และจากการศึกษาค้นคว้า สรุปลักษณะบทร้องในบทละครฯ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งตามท่วงทำนองเพลงได้ดังนี้

1. ท่วงทำนองเพลงอ่อนหวาน มีจังหวะเนิ่นนวล แสดงถึงอารมณ์แห่งความรัก
 - 1.1 ความรัก ความเมตตา ความพึงพอใจ ใช้เพลงกลัยาเยียมห้อง
กาเรียนทอง ขึ้นพลับพลา ท่องย่อน พรหมณัศดิน้ำเต้า มุล่ง
 - 1.2 ชมความงาม ชมโฉม ใช้เพลงชมโฉม ช้อนแท่น มอญแปลง
แมลงวันทอง ลีลากระทุม สำ สาลิกาเขมร อาถรรพ์
 - 1.3 เกี่ยวพาราสี ใช้เพลง ขอมกล่อมลูก ชาตรี ไร่ไธม
2. ท่วงทำนองเพลงเยือกเย็น มีจังหวะช้าแสดงถึงอารมณ์โศกเศร้า ไม่สมหวัง
 - 2.1 โศกเศร้า คร่ำครวญไม่สมหวัง การพลัดพรากกัน ใช้เพลงกบเดิน
ขมิใหญ่ ซ้ำปี ตามกว้าง ตะนาวแปลง น้าลอดใต้ทราย ปีแค้นน้อย ปราสาททอง พัดชา
พญาไศก ม้าย่อง ระส่ำระสาย สร้อยมยุรา สร้อยเพลง สามไม้กลาง สามไม้ใน
แสนเสนาะ ออกทะเล ไร่ปี ไร่ลาว
 - 2.2 ครุ่นคิดตรึกตรอง ปลอบโยน ราพิงรำพัน ใช้เพลง เขมรเป่าใบไม้
แบกสุหรีด ขึ้นพลับพลา จินขวัญอ่อน ดั้นเพลงถึง เป๊ะ มอญรำดาบ
3. ท่วงทำนองเพลงรวดเร็ว แสดงถึงอารมณ์ตื่นเต้นไม่คงที่ ค่อนข้างรุนแรง
 - 3.1 โกรธ ใช้เพลงแบกหั้น เขมรปากท่อ จินตองเขียง ฟ้าคนอง ลิงโลด
ศัพไท สองไม้
 - 3.2 สนุกสนาน เบิกบานใจ ใช้เพลงช้า เต่ากินผักบั้ง ฝรั่งเศสทำ สีนวล
4. ท่วงทำนองเพลงแสดงถึง ความสง่างาม ความจงรักภักดี ตรวจพลยกทัพ
ชมธรรมชาติ
 - 4.1 ท่วงทำนองอาจสง่างาม ใช้เพลงกลองโยน-ขอมใหญ่ แบกมอญ คาหวาน
ครอบจักรวาล (ครอบจักรวาล) สิงโต สารถี สืบท
 - 4.2 ประกอบการยกทัพและตรวจพล ใช้เพลงกราวนอก ช้างประสาธนา
เทพทอง ยานี่ สดายง
 - 4.3 พรรณนาถึงความจงรักภักดี ใช้เพลงเขมรโพธิ์สัตว์ แบกบรเทศ นางนาค
พม่าเห่ สะสม

4.4 ชมธรรมชาติ ชมนกชมไม้ ใช้เพลงเขมร คลื่นกระทบฝั่ง จาปาทองเทศ
ดวงพระธาตุ โยนดาบ ลมพัดชายเขา ห่อหุ้ม

5. ท่วงทำนองเพลงที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์

5.1 บทอธิษฐานหรือบทเสียดแทง ใช้เพลงกระบี่ลีลา แขนกนกเอี้ยง เป้าหลุด
เวศกรรม (เวสสุกรรม) สระบุหรัง

5.2 บทขอพรอันอ่อนนบวงสรวงเทวดา ใช้เพลงเชื้อ ฝรั่งเศส ล่องเรือ

5.3 บทปลอมแปลงกายและชู้ชีวิต ใช้เพลงเขมรเอวบาง ฝรั่งเศสกา
วเรชฐ สมิงทองมอญ

6. ท่วงทำนองเพลงอื่น ๆ ที่ใช้ในบทต่าง ๆ

6.1 การเดินทางและแสดงกิริยาทั่วไป ใช้เพลงกระบอก เชิดฉิ่ง ต่อยหม้อ
ตะลุ่มโปง ถอนส้อม พยอย ทะแย นาคราช แผละ ไล่ สมิงทอง

6.2 พรรณนารายละเอียดของการแต่งตัวและอาบน้ำใช้เพลงชมตลาด โทน
ลงสรงโชน

6.3 บรรยายความ ใช้เพลงแขกไพร นกจาก บังใบ โยสลัม ร่าย
สร้อยสนัตต สามเส้า

6.4 ผู้ใหญ่กล่าวสั่งสอนผู้น้อย ใช้เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์

6.5 พูดเยาะเย้ยใช้เพลงกราวรา ปืนตลิ่ง

1. ท่วงทำนองเพลงอ่อนหวาน มีจังหวะนิ่มนวล แสดงถึงอารมณ์แห่งความรัก

1.1 ความรัก ความเมตตา ความพึงพอใจ ใช้เพลงกลยาเยี่ยมห้อง
กาเรียนทอง ขึ้นพลับพลา ทองย่อน พราหมณ์ตัดน้ำเต้า มุล่ง

เพลงกลยาเยี่ยมห้อง

กลยาเยี่ยมห้อง เพลงนี้ไม่ทราบว่าเป็นเพลงในสมัยใด นายบุญยงค์ เกตุคง ได้
ทำนองอัตราสามชั้น มาจากครูพุ่ม บาปุยะวาท และได้ตัดลงเป็นอัตราสองชั้น และขึ้นเดียว
เพื่อให้ครบเป็นเพลงเถา อารมณ์เพลงที่ใช้เป็นเพลงประกอบอารมณ์รัก

ตัวอย่างบทร้องเพลงกัลยาเยียมห้อง

เมื่อนั้น	โฉมงามมิ่งมิตรพิสมัย
ทรงทราบว่านาคะอันญาไชย	เธอสมัศรักรใครในดวงนาง
จึงตรัสว่าครานี้พี่เอ๋ย	ไม่มีสิ่งไรเลยมาก็คบวาง
คู่ไปรุ่งพลอดตลอดแล้วทุกทาง	หล่อนตรัสพลางทางชวนนางกำนัล
มาเกิดเจ้าควรเราจักลงเล่น	ในสระน้ำใสเย็นในส่วนขวัญ
ให้ชื่นกายชื่นใจให้ทั่วกัน	ว่าแล้วพ่ายผันจากห้องทอง

๖ คำๆ

(บทละครเรื่องพระนาคะ. 2512 : 20)

เพลงกัลยาเยียมห้อง เป็นเพลงที่ใช้ประกอบอารมณ์รัก ในฉากนี้เป็นตอนที่นางทมยันตีมีความสุข เมื่อทราบข่าวจากพญาหงส์ทองว่าพระนาคะมีความรักใคร่ในดวงนาง ซึ่งความรู้สึกของนางทมยันตีที่ตกอยู่ห้วงของความรักขณะนั้นคือ มีแต่ความพลอดไปรุ่งโล่งใจ

เพลงกาเรียนทอง

กาเรียนทอง หรือกระเรียนทอง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยา มีท่วงทานองที่ไพเราะเพราะพริ้ง ใช้พรรณนาหรือบรรยายเรื่องโดยทั่วไป นิยมใช้ขับและบรรเลงกันอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ยังนำเพลงกาเรียนทองสองชั้นมาแต่งขยายเป็นสามชั้น เมื่อ พ.ศ. 2470

ตัวอย่างบทร้องเพลงกาเรียนทอง

เมื่อนั้น	พระธิดายินคำเสด็จทำเฉย
ภักตร์กัมคมบุหงาไม่กล้าเงย	กลืนรำเพยรวนร้อนชันทัย
ราลิกข่าวเล่าภาระบือนาม	ถึงนาคะรูปงามเทียมไถง
ครองนิชัชนบทอาไไพ	สะพรั่งพร้อมโกไศศรรยา
มีวิชาอาคมพอสมศักดิ์	ยิ่งเิกไปใจรักเป็นหนักหนา

ยังได้ฟังหงส์รำคำพรรณา	กัลยาอิงตั้งฤทัยจันต์
ฟังแล้วเปรียบเทียบคล้ายชายเมืองแมน	ฟังแล้วแสนไศกเศร้าเฝ้าถวิล
แม้ได้ปีกหงส์มาติดบิน	คงทะยานไปสิ้นกาลังตน
ถึงกระไรพอได้ประสบภักตร์	พอได้เห็นประจักษ์เพียงสักทน
จะรายรินขึ้นเกษมเปรมกมล	จะพอทนทุกข์ไปได้อีกนาน

ฯ 10 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 5)

เพลงกาเรียนทอง เป็นเพลงที่ใช้พรรณนาหรือบรรยายเรื่องในฉากนี้ เป็นตอนที่บรรยายถึงความรู้สึกคิดถึงคนึงหาของนางทมยันตี ที่มีต่อพระนาละ เมื่อได้ฟังพระยาหงส์รำคำพรรณาถึงความสามารถ และมีรูปร่างทั้งงดงามดังเทวดา ก็ยิ่งทำให้นางทมยันตีใคร่อยากจะเห็นพระนาละ

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เหลือบเห็นกว้างขาวด้ายลับ	งามสรรพสะพรั่งดั่งเลขา
งามเขาเป็นกิ่งกาญจน	งามตานิลรัตน์รูจี
คอก่งเป็นนงาราวาด	รูปสะอาดคราวนางสาวางศรี
เหลียวหน้ามาดูภูมิ	งามดั่งนารีขำเลียงอาย
ยามวิ้งวิ้งเรื่อดังลมส่ง	ตัดตรงท่งพลันผืนผาย
ปิ่นกษัตริย์เร่งรัดพรรณราย	กระทั่งถึงชายไพรวัน

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 1)

เพลงกาเรียนทองในบทนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้เป็นบทชมความงามของนางสาวโดยพระองค์เริ่มชมตั้งแต่สีของขน จากนั้นพระองค์ก็ชมเขาสมตา ชมลำคอ ซึ่งถ้าเป็นผู้หญิงก็คงจะเริ่มชมความงามตั้งแต่สิ่งของผิว สีของผผ นัยน์ตา และช่วงความงามของลำคอหรือต้นคอ

เพลงขึ้นพลับพลา

ขึ้นพลับพลา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่ต้องการให้ตัวละครแสดงอำนาจราชศักดิ์ และแสดงความสง่าผ่าเผย เมื่อใช้กับบทละครใน เรียกขึ้นพลับพลาใน ถ้าใช้กับบทละครนอก เรียกขึ้นพลับพลานอก นายประกอบ สุกัญตะเกตุ ได้นำเพลงขึ้นพลับพลาออกมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครอบเป็นเพลงเก่า ใช้ชื่อว่า เพลงขึ้นพลับพลา

ตัวอย่างบทร้องเพลงขึ้นพลับพลา

เสนาะเสียงสำเนียงไก่อแก้ว	ข้ามแล้วเสียงใส่น้ำใจหาย
ข้าเลี้ยงดูนางที่ข้างกาย	แสนเสียดายจนต้องพรากจากน้อง
ดูเหว่าแว้วเรียกในไพรสาณฑ์	ราวจะเรียกเยวมาลย์ในห้อง
สาริกาเสียงไวในกรงทอง	ก็เพรียกร้องสำเนียงเรียกนาง
จะเสียงเรไรหิ่ง ๆ ยิ่งชวนเศร้า	ส่งสารเจ้ารูปทองจะหมองหมาง
แม้ไปด้วยจะได้ช่วยกันชมทาง	แต่ขัดขวางด้วยการที่ราธูรอน
พิศศุนิฉายาจิต	พลาพิศพลาทอศุขยถอน
จามแสงทองผ่องทั่วอัมพร	ทินกรแจ่มจ้าสง่างาม

ฯ 8 คำ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 68)

เพลงขึ้นพลับพลา เป็นเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่ต้องการให้ตัวละครแสดงอำนาจราชศักดิ์หรือแสดงความสง่าผ่าเผย แต่ในบทร้องเพลงขึ้นพลับพลา จากเรื่องพญาราชวังสันนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้บทบาทของตัวละครตรงกันข้ามกับทำนองเพลงที่ใช้ คือในบทร้องนี้ตัวละครคือพญาราชวังสันมิได้แสดงบทบาทของความสง่าผ่าเผย ในการเป็นแม่ทัพที่จะไปปราบพวกโจรสลัดที่ทะเลสาบ แต่กลับอยู่ในบทที่ ห่วงหาอาวรณางอันเป็นที่รัก ดังเช่นบทร้องในวรรคต่อไปนี้

ข้าเลื่องดุนางที่ข้างกาย

แสนเสียดายจนต้องพราจากน้อง

.....

.....

พิศดูนิดาयाจิต

พลางพิศพลางทอดดูทัยถอน

จนแสงทองผ่องทั่วอัมพร

ทินกรแจ่มจ้าสว่างาม

เพลงทองย่อน

ทองย่อนเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงซึ่งรวมอยู่ในเพลงช้าเรื่องเต่ากินผักกึ๋ และรวมอยู่ในฉบับโหรสูตรเพลงทองย่อน ทองย้อย ทองพรายทองสระและทองสม ภายหลังมีผู้นิยมนำไปบรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงโขนละคร เป็นเพลงที่มีความไพเราะ ท่วงทำนองอ่อนโยนใช้ในอารมณ์เพลงรัก หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำเพลงทองย่อนสองชั้น มาแต่งทำนองให้เปลี่ยนไปหลายสำนวน ต่อมาพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) นำเพลงทองย่อนสองชั้นทำนองเก่าสมัยอยุธยามาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมา มีนักดนตรีไม่ทราบนามแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว พร้อมทั้งนำทำนองบรรเลงติดต่อกันเป็นเพลงเถา และนายเจริญ แร่งเพชร ได้นำทำนองเพลงทองย่อนสองชั้นมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา เพื่อใช้บรรเลงประชันฝีมือ เมื่อคราวประชันพิพาทกับนักดนตรีต่างถิ่น ที่วัดห้วยตะเคี อ.เมือง จ.นครปฐม ใน พ.ศ. 2479

ตัวอย่างบทร้องเพลงทองย่อน

เมื่อนั้น
พิชิตุดจริงใจไม่ประวิง
อันตัวพี่นี้เป็นแต่มนุษย์
ไม่สมควรเลยหนาสุดาควง
ทำนสร้างหมดทั้งสวรรค์และชั้นฟ้า
ด้วยอาณาจอทิธภิบาล
ตัวพี่แม่ธูลีลองบาท

จอมนิชิตร์สตอบแม่ยอดหญิง
แม่อย่างจริงใจคิดว่าล่อลวง
จะคิดเทียบเปรียบมฤตย์จอมสรวง
จะมัวทวงพิโยไม่เป็นการ
ทั้งแผ่นพื้นพสุธาทุกถิ่นฐาน
หม่อมมนุษย์สำราญอยู่ทั่วกัน
ขอแม่ชานาฏงาม จิตฉัน

จตั้งจิตต์ทำลิมเสียเร็วพลัน	แม่จงสรในหมู่สี่เทวา
พิ้งวอนสอนน้องเพราะความรัก	อย่าคิดการหาญหักเลยแม่หนา
จงมุ่งหมายเป็นบาทบริจา	จอมสวรรค์ชั้นฟ้าภาลัย
อันจะคิดขัดขวางทางประสงค์	พระผู้ทรงฤทธาหาควรไม่
เพราะรักเจ้าจึงเฝ้าตักเตือนใจ	หมายดีต่อนวไลช่วยชี้แจง

ฯ 12 คำ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 19)

เพลงทองย่อน เป็นเพลงที่ใช้ประกอบอารมณ์แห่งความรัก จากบทร้องนี้เป็นตอนที่พระนาละบอกกับนางทมยันตีว่าไม่ต้องห่วงพระองค์ ขอให้ลืมนะพระองค์และขอให้เลือกหมู่เทวาองค์ใดองค์หนึ่งในสิ่งค่านั้นเป็นคู่อภิเษกเสียเถิด ดังบทร้องที่ว่า

พิ้งวอนสอนน้องเพราะความรัก	อย่าคิดการหาญหักเลยแม่หนา
.....	
เพราะรักเจ้าจึงเฝ้าตักเตือนใจ	หมายดีต่อนวไลช่วยชี้แจง

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ในลักษณะนั้นว่าน่าประหลาด	เป็นเชื้อชาตินักรบกลั่นกล้า
เหตุไฉนย่อท้อรอร่า	ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
เห็นแก้วแวววับที่จับจิต	โยไม่คิดอาจเอื้อมให้เต็มที
เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไร	อันมณีฤาจะไล่ไปถึงมือ
อันของสูงแม้ปองต้องจิต	ถ้าไม่คิดป็นายจะได้หรือ
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ	ฤาแย่งยื้อถือได้โดยไม่ยอม
ไม่คิดสอยมัวคอยคอกไม้ร่วง	คงชวดดวงบุษปะชาติสอาดหอม
ดูแต่ภิมรินเที่ยวบินดอม	จึงได้ออมอบกลิ่นสุมาลี

ฯ 8 คำ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 14)

จากบทร้องเพลงทองย่อน นางอุษาได้เผยความรู้สึกในใจที่มีต่อท้าวแสนปม โดยเขียนสารใส่ไว้ในห่อหมากแล้วให้นางข้าหลวงนำมาให้ ความในสารคือบทร้องตันที่แสดงถึงความพึงพอใจ ที่นางอุษามีต่อท้าวแสนปม

เพลงพราหมณ์คีตน้ำเต้า

เพลงพราหมณ์คีตน้ำเต้า เป็นเพลงทำนองเก่าอยุธยา มีทั้งอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว ใช้บรรเลงขับร้องประกอบการแสดงโขน ละคร ในอัตราจังหวะสองชั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนำไปบรรจุไว้ในคัมภีร์นิทราชาคริต ส่วนชั้นเดียวใช้บรรเลงแทรกในเพลงเร็วของโบราณเรื่องหนึ่ง เพลงนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แยกพราหมณ์ ใช้เป็นเพลงแสดงถึงบทพิงถึงความรัก

ตัวอย่างบทร้องพราหมณ์คีตน้ำเต้า

เมื่อนั้น	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ยืมพลางดรัสตอบทรงธรรม์	ถ้ากระนั้นจะเล่าให้ภูธร
อันตัวเราเจ้าสวรรค์ทั้งสี่	ตั้งหน้ามาสู่ที่สโมสร
หวังไปในที่สุมพร	แห่งบังอรนามมณีนที
อันนางในพากฟ้านาลัย	หามิได้เทียบเท่ามารศรี
จึงตั้งจิตคิดได้พระบุตร	ขึ้นไปเป็นมเหสีคู่เคียงองค์
แต่เรายังนึกแค้นเคลือบแคลงใจ	เกรงจะไม่ได้นางสมประสงค์
จึงขอให้ราชาการตะพงส์	ช่วยให้สมจำนงเราสักคราว (ฝรั่งวง)
ช่วยเขาไปในร่วมปรางค์ปราสาท	กระซิบบอกขุนนางให้ทราบข่าว
แม่หล่อนหวังความสุขอันเยี่ยยาว	ให้แม่ยอดหญิงสาวเลือกสรรเรา
จะจัดเทพธิดามาแวดล้อม	แต่ห้อมเชิดไปยังไหล่เขา
สุเมรุมาศจะเป็นอาสน์แห่งนงเยาว์	ไม่มีวันใดก่เศร้าสักเพล
ขอองค์จงเลือกดูให้ดี	ระหว่างสี่มูรธาณา
นี้แหละเราขออนให้ราชา	ไปเล่าให้วนิดาเธอแจ้งใจ

ฯ 14 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 13)

เพลงพราหมณ์คีตนาถา เป็นเพลงที่แสดงถึงบทราฟึงถึงความรัก จากบทร้องนี้เป็นตอนที่พระอินทร์ใคร่ที่จะได้นางทมนันตีมาเป็นเมีย เหล่านี้ ดังตัวอย่างบทร้องบางวรรค เช่น

อันตัวเราเจ้าสวรรค์ทั้งสี่	ตั้งหน้ามาสู่ที่สโมสร
หวังไปในที่สุมพร	แห่งบังอรนามทมนันตี
.....	
จึงตั้งจิตต์คิดได้พระบุตร	ขึ้นไปเป็นเมหิษาคู่เคียงองค์

เพลงมุล่ง

มุล่ง หรือ บุล่ง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียวมีมาแต่สมัยอยุธยา นายมนตรี ตราโมท อธิบายว่า ครุฑนครคีตแต่งเลียนสำเนียงมาจากเพลงพื้นเมืองแถบชวา และมลายูที่ชื่อ "ว้ายงบุหรง" (ว้ายง = ละคร, บุหรง = นก) ซึ่งเข้ามาแต่ครั้งรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปลายสมัยอยุธยาพร้อมกับการเล่นหนัง (ว้ายงกุลิต) แทรกในละครเรื่องอิเหนา แล้วจัดรวมไว้ในเพลงเรื่องมโหรี ตลอดจนใช้บรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงในละครอยู่ทั่วไป ส่วนทำนองอัตราชั้นเดียวใช้บรรเลงรวมอยู่ในเพลงฉิ่งเรื่องมุล่ง และยังนิยมใช้เป็นเพลงเดี่ยว และไล่มือในการฝึกกระนาดเอกอีกด้วย เป็นเพลงที่มีทำนองอ่อนหวาน สำหรับใช้ในอารมณ์เพลงรัก

ตัวอย่างบทร้องเพลงมุล่ง

เมื่อนั้น	ภีมะราชจอมกษัตริย์รัศมี
ได้ทรงฟังแสนเกษมเปรมปรี	ธรรสสังเสนให้เตรียมการ
แต่งพิธีสุมพรให้สมศักดิ์	ให้สั่งเกณฑ์อาลักษณ์แต่งราชสาส์น
ชวนการตะราชกุมาร	ประชุมในราชฐานพร้อมเพรียงกัน
พระดรัสสังจัดแบ่งหน้าที่	ตามที่มีทุกกรมให้เสร็จสรรพ
ครั้นสั่งท้าวพร้อมจอมวิตรรก	คืนเข้าปรางค์สุวรรณอันรูจี

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครราเรื่องพระนาละ. 2512 : 9)

เพลงมุล่ง เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองอ่อนหวาน ตัวละครอยู่ในอารมณ์แห่งความสุข
พึงพอใจ ดังเช่นในบทร้องนี้ ท้าวภีระราช พระราชบิดาของนางทมยันตี กำลังมีความสุข
และยินดีที่จะทำพิธีสมรสให้นางทมยันตี โดยมีพระราชสาส์นไปเชิญเจ้าชายต่างเมืองให้
ร่วมพิธีเลือกคู่เสี่ยงทายของนางทมยันตี

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พี่บอกคอยอดหญิงผู้มั่งมีตร	ขอภิรมย์ชมชิตพิสมัย
พอมันหม่อมจันทุลตอบไป	ก็ทรงกอดแน่นไว้แล้ว เช่นนี้
เข้าใจว่านิดาเจ้าเต็มจิต	พี่จึงได้จุ้มพิตมารศรี
ก็เรียวแรงอะไรที่ไพบี	จะต่อสู้ก็มีหมดปัญญา
เป็นวิสัยของคู่ผู้แรกรัก	พูดเข้ายวนชวนชักเส่นหา
เมื่อต้องจิตจอกใจก็ไม่ช้า	ปลื้มปรีดาเชยชมกันสมใจๆ

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 18)

บทร้องเพลงมุล่ง บทนี้เป็นบทร้องโต้ตอบกันระหว่างท้าวแสนปมกับนางอุษา ซึ่ง
ในบทร้องนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์บทร้องได้เข้ากับทำนอง
เพลงมุล่งได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นเพลงที่แสดงถึงอารมณ์รักของตัวละคร ดังตัวอย่างบทร้อง
ข้างต้น

คลึงเกล้าเล่าโลมไฉนยง	อิงองค์กรกอดสอดส่งสาร
เหมือนแมลงงูจุ่มบุงหางาน	รักชานชาบทรงดวงกมล
ลมพัดกลิ่นพามาใกล้	ฟ้ารู้ไพรยปรอยเป็นฝอยฝน
มาลีนีน้ำใสไหลวน	ทั่วทั้งสากลยินดี ฯ

ฯ 4 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 12)

บทร้อง เพลงมุล่งบทนี้ เป็นบทอัศจรรย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพณด้วยถ้อยคำที่ละเอียดละไม เข้ากับการใช้ท่วงทำนอง เพลงมุล่ง

1.2 ชมความงาม ชมโฉม ใช้เพลงชมโฉม ชื่อนั่น มอญแปลง
แมลงวันทอง ลีลากระทุ่ม ล่า สารีกาเขมร อาถรรพ์

เพลงชมโฉม

ชมโฉมเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละคร
ในบทชมความงามของตัวละคร

ตัวอย่างบทร้อง เพลงชมโฉม

นี้หรือบุตรพระดาบส	งามหมดทว่าใครจะเปรียบได้
อนิจจาบิดาทำนุสร้างใช้	มารด้นไม้พรวนดิน
คูพิณวลละของอ่อน	มะลิซ้อนดูตาไปหมดสิ้น
สองเนตรงามกว่ามฤคิน	นางนี้เป็นปิ่นโลกา
งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน	งามกรดั่งลายเลขา
งามรูปเลอสรรวัดฟ้า	งามยิ่งบุปผาแบ่งบาน
ควรหรือมานั่งคางกรอง	ควรแต่เครื่องทองไพศาล
ควรแต่เป็นยอดนงคราญ	ควรคู่ผ่านแผ่นไพท

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

เพลงชมโฉม ใช้ประกอบการชมความงามของตัวละคร ในบทนี้ เป็นบทที่ท้าว
ทุขยันต์ ชมความงามของนางศกุนตลา ว่านางนี้มีความงามมากเพียงไร โดยพระองค์จะ
เริ่มชมจากผิวพรรณ จากนั้นก็มาชมความงามที่ตา ปาก แขน และรูปทรงองค์เอวของนาง
อันเป็นที่รัก

เพลงซ้อนแท่น

ซ้อนแท่น เป็นเพลงเก่าท่อนองโบราณ ใช้ประกอบในบทชมความงาม (ไม่ปรากฏหลักฐานมากกว่านี้)

ตัวอย่างบทร้องเพลงซ้อนแท่น

ยิ่งชมยิ่งเพลินจาเริญจิตต์	ราวกับแกลังนฤมิตรเหมือนเลขา
แม้เคียงเร้าเคล้าแนบแอบอุรา	จะขึ้นกลิ่นหอมกว่าผกากรอง
กลิ่นบุผาคลาเคลื่อนเลื่อนสูญไป	พ่ายกลิ่นอรไทที่ในห้อง
เจ้าหอมยิ่งกว่ากมุตสุดจาลอง	ศรีเจ้าไม่มีหมองเอี่ยมสำอาง
สาวสวรรค์ชั้นฟ้าสุราลัย	จะหาไหนเทียบน้องนี้มีบ้าง
แม้จะเปรียบโฉมฉายต้องอายนาง	แม้เคียงข้างนางฟ้าสง่าเขา (สรสรเสริญเยชู)
เมืองมนุษย์สุดแดนหิมาวัน	เหลือจะสรรสิ่งงามเสมอเจ้า
แรกเห็นรูปยังแคลงว่าแกลังเกลา	ที่ไหนเล่างามเกินกว่าเราคิด
งามแต่เคียรจนตลอดถึงบาทา	งามพร้อมกิริยางามจริต
ยิ่งพิศดูเนิ่นนวลยิ่งชวนพิศ	หาที่ติจณนิตก็ไม่มี

ฯ 10 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 16)

เพลงซ้อนแท่น เป็นเพลงที่ใช้สำหรับบทชมความงาม ในบทร้องนี้เป็นตอนที่พระนาละกล่าวชมนางทมยันตี ว่านางนั้นมีความงดงามมากเพียงใด ดังตัวอย่างในบทร้องว่า

เมืองมนุษย์สุดแดนหิมาวัน	เหลือจะสรรสิ่งงามเสมอเจ้า
.....	
ยิ่งพิศดูเนิ่นนวลยิ่งชวนพิศ	หาที่ติจณนิตก็ไม่มี

เพลงมอญแปลง

มอญแปลง เป็นเพลงมอญอัตราจังหวะสองชั้น ต่อมานายพินิจ ฉายสุวรรณ ได้นำเพลงมอญแปลงมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา ใช้ขับร้องประกอบละครใช้โอกาสอวยพร หรือแต่งตัว แปลงตัว

ตัวอย่างบทร้องเพลงมอญแปลง

มาถึงสวนมาลีที่เพลินจิต	เพ่งพิศบุปผานานาสี
แต่บุปผาใดใดไม่เห็นมี	จะงามเท่าพระบุตรีวิลาวัณ
มลิซ้อนกลีบซ้อนชะอ้อนขาว	ไม่เท่าพระฉวีพราสาวสวรรค์
ปะทุมแย้มแจ่มชมพุพรรณ	แม้พระปรางนางพลันต้องโรยรา
ดอกจำป๋ามเลิศเจดเจลา	ไม่งามเท่าพระหัตถ์วิเลขา
ยี่ลั่นหนูดงามอร่ามตา	ต้องพ่ายแพ้พระนะขาของทรามวีย

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนยม. 2526 : 8)

เพลงมอญแปลง เป็นเพลงที่ใช้ประกอบละครในโอกาส อวยพร หรือแปลงกายแต่ในบทร้องเพลงมอญแปลงนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ทำนองเพลงมอญแปลง ในบทชมความงามของอุษา และการชมโฉมของพระองค์นั้นจะเริ่มชมตั้งแต่ผิวพรรณ ชมทรวงอก ชมแก้ม ชมเล็บ ดังตัวอย่างข้างต้น

เพลงแมลงวันทอง

แมลงวันทองเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ได้ทุกอารมณ์เพลง เว้นอารมณ์โศก และตื่นเต้น

ตัวอย่างบทร้องเพลงแมลงวันทอง

เมื่อนั้น	สามเทพีเปรมเกษมสันต์
ยกหัตถ์ประนมบังคมคัล	เห็นชอบพร้อมกันชน้องค์อินทร์

อันนางนางแน่นน้อยช้อยชด

งามหมดยิ่งนางสวรรค์สิ้น

ไม่ควรจักทิ้งไว้ในแดนดิน

ควรเอามาเป็นบันสราลัย

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 11)

เพลงแม่ลงวันทอง บทร้องนี้เป็นบทชมความงาม โดยสามเทพ คือ พระอัคนี
พระวิรุณ พระยม มีความเห็นชอบตามที่พระอินทร์จะชวนเทพทั้งสามองค์ไป เข้าพิธีเสวยงา
เลือกคู่ของนางทมนันตี เพราะนางมีความงามยิ่งกว่านางสวรรค์ทั้งสิ้น
หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เราคิดจะแปลงกายา

เข้าไปดูพระธิดานั้นให้ได้

จะเอาฝุ่นและเถ้าเขม่าไฟ

ลูบไล้มอมทั่วสรรพางค์

จะเอารงค์แต่่มองค์เป็นมบ่ม

ปมขมทั้งตัวทั่วข้าง

ให้ดูที่กิริยาท่าทาง

เหมือนอย่างยาจกเข็ญใจ

ให้เกศารุ่งรังคังฤษี

อีกภูษาหาที่ดีไม่ได้

เจ้าจงอยู่ควบคุมพลไกร

เราผู้เดียวจะไปไตรตรึงษ์

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 4)

บทร้องเพลงแม่ลงวันทอง บทนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ใน
บทพระชินเสน แปลงตนเป็นท้าวแสนปม ดังบทร้องข้างต้น ซึ่งนับได้ว่าพระองค์ทรงพระปรีชา
ญาณ ในการบรรจุอารมณ์เพลงที่ต่างกันในช่วงทำนองเพลงเดียวกัน

เพลงลีลากระทุ่ม

ลีลากระทุ่ม เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่าสมัยอยุธยา นิยมนำมาบรรเลง
และขับร้องประกอบโขน ละคร ในอารมณ์รัก สุข สบายอารมณ์ และในบทขมโหม ต่อมา
ร.อ.แสวง วิเศษสุด (ร.น.) นำมาแต่งเป็นเพลงเถา เพื่อให้วงดนตรีไทยของกองดุริยางค์
ทหารเรือบรรเลงเพลงลีลากระทุ่ม บางตำราก็เรียกว่า ลีลากระทุ่ม

ตัวอย่างบทร้องเพลงลีลากระทุ่ม

ยามแลเห็นนางทมยันตี
ไม่เสียแรงบุกป่าและฝ่าดง

ภูมิเย็นพิณจิตสง
มาได้ชมโฉมยงเป็นขวัญตา

ฯ 2 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 15)

เพลงลีลากระทุ่มใช้ในบทชมความงาม และบทร้องนี้เป็นการชมความงามของ
นางทมยันตี คือ พระนาละกล่าวว่า ไม่เสียแรงบุกป่าฝ่าดงมาหาเพราะนางนี้มีความงดงามจริง ๆ
หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

โฉมงามแน่น้อยช้อยชด
ฤทธิ์รักจูงจอดยอดใจ
งามเทพะนางองอาจ
ศรัทธักัดบักอยู่แทบอุรา
ตั้งแต่ประสพบพบสมร
กลัวแต่เจ้าจะไม่ไยดี
ถ้ารู้ว่าน้องรักสมัครบ้าง
ขอเซยพวยวายหาสร้อย

งามหมดหาที่ติมิได้
คือไฟเผาดวงหทัยา
ผาดแผลงศรแกมบุปผา
หอมชื่นน่าสำน่ายินดี
จิตที่นี้ร้อนดังไฟจี
พี่จึงไม่กล้ามาวอน
ที่ไหนพี่จะห่างดวงสมร
บังอรอย่าตัดอาลัย

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 10)

บทร้องนี้เป็นบทชมโฉมนางศกุนตลา โดยทฤษัณฑ์กล่าวว่า นางศกุนตลานั้นมีความ
งามชนิดที่หาที่ติไม่ได้เลย ดังบทร้องข้างต้น
หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

งามโอษฐ์เอี่ยมแสงแดงแจ่ม
งามปรางพ่างเพียงบุษบง

เหมือนกุหลาบยามแย้มยิ่งประสงค์
พิศวงจาเรียวเพลนพิณศ

งามถิ่นเพ็ญดวงดอกกะมล

กรกลศิลป์ข้างประดิษฐ์

เอวกลมสมทรงพระวงพิศ

งามจิตงามสรรพจรรจำ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

บทร้องนี้ อยู่ในตอนที่ท้าวแสนปม ชมความงามของนางอุษา คือ เป็นบทชมโฉม โดยชมอย่างละเอียดเพราะชมตั้งแต่ริมฝีปาก ชมแก้ม ชมหน้าอก ชมรูปทรงองค์เอวถึงบทร้องข้างต้น

เพลงลำ

ลำ เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงที่มีทำนองนุ่มนวล มักใช้ชมความงาม หรือความสามารถของตัวละคร

ตัวอย่างบทร้องเพลงลำ

ข้าแต่อรไทวิไลเลิศ
แม่แต่หมู่เทวาสรรักษ์
โฉนนางไว้คู่อยู่เอกา
ไปเป็นคู่เชิดชูแสนนวล
แต่คิดดูยากนักจักหาคู่
เห็นอยู่แต่ราชาเณลไชรั
อันว่านาละนเรนทร์สุ
งามทั้งรูปทั้งฤทัยและทั้งพจน์
อีกข้านาญชาญทางศิลปศาสตร์
ใครจะคิดหาเทียมให้เลิศเลอ
แน่จริงอันยอดชายเช่นองค์นาละไชรั
ข้อยทูลตามจริงใจไม่ประวิง

ประเสริฐยิ่งนางในอาณาจักร
พิศภักตร์นางชมภริมย์ชวน
แม้ใครได้กัลยาทรมสงวน
กลืนนางไทยทวนอวลชื่นใจ
ที่เหมาะจะเจาะควรลู่ห้องนางได้
อันเป็นใหญ่ในนิชิตชนบท
บริบูรณ์ปราศทรมงามทั้งหมด
เหลือจะจดจำความงามของเธอ
จักหาขัตติยราชใดเสมอ
จักต้องเกื้อยอมแพ้เป็นแน่จริง
จึงควรได้สรวมกอดแม่ยอดหญิง
ขอแม่เจ้าอย่างกริ่งพระทัยเลย

ฯ 12 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 5)

บทร้องเพลงลา เป็นบทที่ใช้ชมความงามและในบทร้องนี้เป็นบทชมความงามที่
พระยาหงส์ กล่าวชมพระนางละให้นางทมนันตีฟัง ดังตัวอย่างในบทร้องนี้

อันว่านางละนเรนทร์สุร

บริบูรณ์ปราศพรามงามทั้งหมด

งามทั้งรูปทั้งฤทัยและทั้งพจนะ

เหลือจะจดจำความงามของเธอ

เพลงสารีกาเขมร

สารีกาเขมร เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่า นิยมร้องประกอบการแสดง
โขนละคร มีท่วงทำนองอ่อนหวานและกล่อมใจให้อ่อนโยน ใช้ในบทชมโฉมของตัวละคร ต่อมา
หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นำมาแต่งขยายและแต่งตัดครบเป็นเพลงเถา
เมื่อ พ.ศ. 2474 บางตำราเขียน สาลิกาเขมร

ตัวอย่างบทร้องเพลงสารีกาเขมร

ครั้นเห็นกวางทองผ่องพิไล

ภูวนัยพิศพิศสง

ผุดผ่องราวทองทาบลง

เขาก่งกอบแก้วแพรพรรณ

ชมชมแกมเงินเพลนิพิศ

ตานิลสนิเหมือนแสงสร

ยิ่งดูถนัดอัศจรรย์

หรือจะเป็นกวางสวรรค์หลงมา

ท่าทางย่างเยื้องช้าเลื่องเดิน

ไม่ขวยเขินน่ารักทักหนา

งามราวนารีศรีสุภา

ที่กรีดกรายย้ายทำย้วยวนชาย

คิดถึงโฉมตรูคู่ชีวิต

เห็นคงติดต่องใจโฉมฉาย

จำต้องจับกวางสาวองค์กาย

ไปให้ชมสมหมายมุ่งไว้

ฯ 8 คำฯ

(พระเกียรติภ. 2528 : 22)*

* (บทละครเรื่องพระเกียรติภ. และบทละครเรื่องพระเกียรติภ. 2528 : 22)

เพลงสาร์กาเขมร เป็นเพลงที่ใช้ชมความงามของตัวละคร ในบทร้องสาร์กา
เขมรบทนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าทรงอยู่ใช้ในบทชมความงามของสัตว์ คือกวาง
และได้เปรียบเทียบความงามของกวางกับผู้หญิง ดังบทร้องต่อไปนี้

ยิ่งคุณนัคค์จรย	หรือจะเป็นกวางสวรรค์หลงมา
ท่าทางย่างเยื้องช้าเลื่องเดิน	ไม่ช่วยเขินนารักหนักหนา
งามราวนารีศรีสุภา	ที่กรีดกรายย้ายทำย้วยวนชาย

เพลงอาถรรพณ์

อาถรรพณ์ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าอยุธยา ใช้ประกอบละคร
และใช้เป็นเพลงมโหรี เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองอ่อนหวาน ใช้ในบทชมความงาม ต่อมาพระยา
ประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้แต่งขยายเป็นสามชั้นส่วนในอัตราจังหวะ
ชั้นเดียว ไม่ทราบนามผู้แต่ง นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้นำเพลงอาถรรพณ์สองชั้น ทานองเก่ามาทรงนิพนธ์ขยาย และดัด
ดัดเป็นเพลงเถา เพื่อให้วังปารุณย์บางขุนพรหมบรรเลง เมื่อ พ.ศ. 2474
บางตำราเขียน อาถัน อาถรรพ์

ตัวอย่างบทร้องเพลงอาถรรพณ์

เมื่อนั้น	พระนาละตอบว่านิจจาเอ๋ย
หล่อนคิดผิดแล้วแน่มแม่ทรมเซย	มีใครบ้างได้เขยเป็นเทวัญ
ภีมะราชเกียรติยศจะกำจร	ว่าแม่แต่หม่อมมรบนสวรรค์
ยังประสงค์พระธิดาโสภาคพรรณ	เพราะนางเลิศเลอสรยิ่งนางฟ้า

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 18)

บทร้องเพลงอาถรรพณ์ เป็นเพลงที่ใช้ในบทชมความงาม ในบทร้องนี้พระนาละกล่าว
แก่นางทมยันตีว่า แม่แต่หมู่เทวดาก็ต้องการนาง เพราะนางทมยันตินั้นมีความยิ่งกว่ามวลงนางฟ้า
ทั้งหลาย

เอววันนี้ไยไรดูใจคอ	กระไรหนอแสนสุขเกษมสันต์
พอพลิกพื้นต้นพลันมีทันน่าน	ก็สำราญรวยรินชื่นอุรา
ไก่อ้นกั้วหาฟานเสียง	สำเนียงถนดัจจจำ
เสียงคุเหว่าเว้าแ้วแจ้วพนา	สาริกาพลอดเพรียกเรียกร้อง
ยุงทองร้องดังทั่ววังรัตน์	ฟังเสียงถนดก๊กก้อง
ราวจะช่วยเราเคลื่อนจากเรือนทอง	เราจึงต้องออกมาสวนมาลี

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 7)

เพลงอาถรรพ์ เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองอ่อนหวาน นอกจากจะใช้ในบทชมความงามแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงใช้ในบทที่แสดงความรื่นรมย์ เบิกบานใจของตัวละครด้วย ดังเช่น ตัวอย่างบทร้องข้างต้น เป็นตอนที่นางอุษาจะลงไปชมสวน

1.3 เกี้ยวพาราสีใช้เพลง ขอมกล่อมลูก ชาตรี ใ้อัโถม

เพลงขอมกล่อมลูก

ขอมกล่อมลูก เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่า ใช้บรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงละครมาแต่โบราณ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2478 หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึงได้แต่งทำนองใหม่เป็นทางเปลี่ยน 2 ส่วนวน สำหรับใช้บรรเลงรับ - ร้อง แทนทำนองเดิมในเพลงชุด "ตับคัง" ทั้งนี้เพื่อมิให้นักดนตรีต้องบรรเลงรับร้องเพลงขอมกล่อมลูกซ้ำทำนองเดิมหลายเที่ยว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2481 เรืออากาศเอกโองการ กลับขึ้น ได้นำเพลงขอมกล่อมลูก สองทำนองเก่ามาแต่งขยายเป็นอัตราสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทเพลงขอมกล่อมลูก

ข้าขอโทษอย่าโกรธเลยสาวศรี	ความมั่งร่ำจะมีก็หาไม่
ดูข้าเดินมามาทางไกล	หมายใจจะเข้ามาขอพัก
มาเห็นโฉมนางสาวองค์องค์	คิดชะรอยเฝ้าพงศ์ผู้มีศักดิ์
แต่ครั้นจะกล่าวถามทัก	เกรงว่านางลักษณจะรำคาญ
ดูข้าเป็นเชื้อชาติกษัตริย์	อยู่หลังดินไพศาล
ตัวนางผู้ยอดเขาวมาลย์	มีนามขนานฉันท

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 6)

บทเพลงขอมกล่อมลูกเป็นเพลงที่เหมาะสมสำหรับใช้ขับกล่อม หรือในบทกวียาวพาราสิ
ดังเช่น พุชนันต์ กล่าวกับนางศกุนตลาว่า

มาเห็นโฉมนางสาวองค์องค์	คิดชะรอยเฝ้าพงศ์ผู้มีศักดิ์
แต่ครั้นจะกล่าวถามทัก	เกรงว่านางลักษณจะรำคาญ
.....	
ตัวนางผู้ยอดเขาวมาลย์	มีนามขนานฉันท

เพลงชาตรี

ชาตรี เป็นเพลงทำนองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละครในบทบาทที่ตัวละครโปรดรัก
หรือกวีพาราสิกัน ถ้าใช้ประกอบการแสดงละครในเรียก ชาตรีใน ถ้าใช้ประกอบการแสดง
ละครนอกเรียก ชาตรีนอก

ตัวอย่างบทร้องเพลงชาตรีใน

โฉมเฉลา	นางเยาว์ยั่วชวนเสน่ห์
กามเทพแฝงศรบุษบา	ต้องอุรา เรียมไหม้ดังไฟกลบ
ยามพี่แรกเห็นน้องคันทอง	พี่เหมือนกวาดต้องศรแทบอาสัญ

ยี่นึ่งพินิจพิศพรณ	เลอสรรรูปเรียมเอี่ยมอุไร
หอมกลิ่นมัลลิกาจาปาทอง	หอมสูกลิ้น้องพีไม่ได้
หอมกลิ่นบุหงาซาไป	หอมกลิ่นนรทัยไม่ลาลด
รีนรีนชื้นจิตติตตารมณ	มิได้ชมจิตฐานแสนกาสรด
ขอเชิญน้องน้อยช้อยชด	เผยพจน์ให้เรียมไดยินดี

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

บทร้องเพลงชาตรีในมักใช้บทเกี่ยวพาราสี ดังเช่น พุชยันต์พูดเกี่ยวนางศกุนตลานั้นว่า เมื่อครั้งแรกที่พี่ได้เห็นน้องนั้น พี่เหมือนถูกศรรักปักใจ มันเป็นความเจ็บปวดรวดร้าวเหมือนดัง กวางที่ถูกลูกศรของนายพราน ความหอมของบุปผาชาติใด ๆ ฤจะสู้ความหอมของผิวเนื้อน้อง ที่มันยังติดตรึงอยู่ในใจของพี่ ถ้าชาตินี้พี่มิได้ชมน้องพี่คงมีแต่ความเศร้ากาสรด ไปตลอดชาติ พี่อยากให้น้อง ได้พูดความในใจให้พี่ได้รับรู้และไดยินได้ฟังบ้าง หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พี่เห็นเจ้า	เยาวมลายส์สงสารหนัก
เจ้านี้โฉมเจิดเลิศลักษณ์	เป็นนางยักษ์หรือเทพบุตรี
เผอิญน้องล่องลอยชลาลัย	พี่ช่วยได้เป็นवासนาพี่
เหมือนบุปผาลอยมาในวารี	เป็นบุณย์พี่เก็บได้จึงไผ่ดอม
ตัวเจ้าชื่อไรจักใครรู้	เอ็นดูเกิดโฉมตรูผู้ผมหอม
แม่น้องรักสมคิดจิตประนอม	จะถนอมขวัญตากว่าตาย

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติภ. 2528 : 39)*

เป็นตอนที่ยักษ์มีมาสูร ออกอุบายให้ลูกสาวคือ นางสุวรรณเกศฯ แกล้งทำเป็นตกน้ำ แล้วร้องให้พระเกียรติภช่วย เมื่อพระเกียรติภช่วยนางสุวรรณเกศฯขึ้นจากน้ำได้แล้ว จึงพูดเกี่ยวพาราสีนางดังที่กล่าวไว้ในบทร้องว่า

* (บทละครว่าเรื่องพระเกียรติภ และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติภ. 2528 : 39)

เจ้านี้โฉมเจดิลีลลักษณ์	เป็นนางยักษ์หรือเทพบุตร
.....	
ตัวเจ้าชื่อไรจักใครรู้	เอ็นดูเกิดโฉมตรูผู้ผมหอม
แม่น้องรักสมคิดจิตประนอม	จะถนอมขวัญตากว่าจะตาย

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

โฉมเจด	ล้ำเลิศลายลักษณ์เลขา
ตัวนี้เชื้อขัตติยา	มาจากแคว้นภาราศรีวิชัย
ได้รู้ข่าวราวเรื่องโฉมยุพิน	จึงจากถิ่นเวียงวังตั้งจิตได้
มาชมพักตร์ลักษณ์แม่ยาใจ	พอเห็นแล้วหฤทัยยิ่งใครครอง
เห็นชรอยบุพเพสันนิวาส	เคยสมพาศภิรมย์สมสรวง
เทวดาคลจิตให้คิดปอง	ฝากชีวิตที่น้องจนวันตาย

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 17)

ในบทร้องนี้พระชินเสนพูดเกี่ยวพาราสีนางอุษา ในตอนที่พระองค์เข้าไปในสวนเมื่อได้พบนางอุษา พระองค์ได้พูดว่า

ได้รู้ข่าวราวเรื่องโฉมยุพิน	จึงจากถิ่นเวียงวังตั้งจิตได้
มาชมพักตร์ลักษณ์แม่ยาใจ	พอเห็นแล้วหฤทัยยิ่งใครครอง
เห็นชรอยบุพเพสันนิวาส	เคยสมพาศภิรมย์สมสรวง
เทวดาคลจิตให้คิดปอง	ฝากชีวิตที่น้องจนวันตาย

เพลงไอ้โลม

ไอ้โลม เป็นเพลงประกอบการแสดงละคร ในบทบาทที่แสดงความรัก ความพึงพอใจ
สุขใจของตัวละคร ละครนอกใช้เพลงไอ้โลมนอก ละครในเพลงไอ้โลมใน ใช้ในบทเกี่ยวพาราสี
หรือชมโฉม หรือโฉมนาง

ตัวอย่างบทร้องเพลงไอ้โลม

ยอดมิ่ง	เพราะพี่รักเจ้าจริงยิ่งหาญกล้า
ครั้นว่าพี่จะรอรอบิดา	ก็หนักหน่วงซักซำมีทันใจ
มิใช่พี่ลาลวนชวนให้ชั่ว	ให้ตัวน้องหมองมัวก็หาไม่
ขอแต่เพียงน้องตอบให้ชอบใจ	ว่าน้องไซ้รักตอบชอบพี่ชาย
ถึงจะต้องรอไปไม่ขัดข้อง	ถ้าแนใจได้น้องสมมุ่งหมาย
ขอแต่เจ้าสุวรรณพรรณราย	ตอบพี่ชายคำเดียวให้ชื่นใจ

๗ 6 คำ ๗

(พระเกียรติภ. 2528 : 39)*

บทร้องไอ้โลมตอนนี้ต่อจากตอนที่พระเกียรติภช่วยชีวิตนางสุวรรณเกศ จากการตกน้ำ และเกียรติภได้ขอความรักจากนาง แต่นางได้บอกว่านางมีพ่อแม่ จะมาขอความรัก โดยพ่อแม่ไม่รับรู้คงไม่ถูกต้อง แต่พระเกียรติภก็ยังคงพูดเกี่ยวพาราสีนาง และขอให้นางตอบรับรักให้พระองค์ชื่นใจ ดังเช่น เพลงไอ้โลม

ขอแต่เพียงน้องตอบให้ชอบใจ	ว่าน้องไซ้รักตอบชอบพี่ชาย
ถึงจะต้องรอไปไม่ขัดข้อง	ถ้าแนใจได้น้องสมมุ่งหมาย

* (บทละครว่าเรื่องพระเกียรติภ และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติภ. 2528 : 39)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

แสนเสนาะ	ไพเราะสำเนียงเสียงหวาน
ความรักหนักดวงกมลมาลย์	จะอันอันทนทานไว้อย่างไร
มิใช่ไม่เคยมาสู่ขอ	แต่พระพ่อไม่ยอมยกให้
จึงต้องตรงเข้ามาหาทราชมัย	ถึงจะต้องบรรลักษ์ก็ตามกรรม
น้องเอยเมตตาอย่าตัดรัก	ขอศุภกตร์พวายหายระส่ำ
เสียแรงสู่สาขากกรากกรา	สาวค้ายาตัดอาลัย

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 18)

จากบทร้องไอ้โลม ชื่นเสนพุดเกี้ยวนางอุษาว่าอย่าได้พุดตัดความรักของพระองค์
เลย ดังบทร้องว่า

น้องเอยเมตตาอย่าตัดรัก	ขอศุภกตร์พวายหายระส่ำ
เสียแรงสู่สาขากกรากกรา	สาวค้ายาตัดอาลัย

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขวัญฟ้า	โฉนหล่อนสร้างว่าจะนี้ได้
แสนสาวสุรางค์ข้างเป็นไร	ตัวพินี้ไซ้ไรไม่น่าพา
ขอแต่ภิรมย์ชมชิต	จุมพิตแต่แก้วกนิษฐา
เป็นคู่สามีภริยา	จนกว่าจะสิ้นชีวัน
เจ้าจะหนีพี่ไยไม่เมตตา	เหมือนจะแก้งข้างฆ่าให้อาสัญ
ขอเชิญนั่งเคียงเคียงกัน	พอสันต์เกษมเปรมปรีดี
ข้างกระไรใจคอจะเพิกเฉย	จะไม่ยอมให้เขยหรือโฉมศรี
พี่เหมือนนุมนรินขอยินดี	ที่กลั่นเกสรสมุณฑา

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

จากบทร้องไห้โลมโน จะเห็นได้ว่าทฤษณ์ต์ พุดเกี้ยวพาราสีนางศุนตลา ดังเช่น
ในบทร้องว่า

ขอแต่ภิรมย์ชมชิต

จุมพิตแต่แก้วกนิษฐา

เป็นคู่สามีภรรยา

จนกว่าจะสิ้นชีวัน

2. ท่วงทำนองเพลงเยือกเย็น มีจังหวะช้าแสดงถึงอารมณ์ โศกเศร้า ไม่สมหวัง

2.1 โศกเศร้า คร่ำครวญไม่สมหวัง การพลัดพรากจากกัน ใช้เพลง
กบเต็น บิมาใหญ่ ขำปี่ ตามกวาง ตะนาวแปลง น้ำลอคใต้ทราย ปี่แก้วน้อย ปราสาททอง
พัดชา พญาโศก ม้าย่อง ระส่ำระสาย สร้อยมยุรา สร้อยเพลง สามไม้กลาง สามไม้ใน
แสนเสนาะ ออกทะเล ไอ้ปี่ ไอ้ลาว

เพลงกบเต็น

กบเต็น เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าอยุธยา ใช้บรรเลงและขับร้อง
ประกอบการแสดงละคร ในบทโศกหรือบทปรัชญาน เช่น ในบทละครเรื่องสังข์ทอง ตอน
รจนาศร่ำครวญน้อยใจที่พระสังข์ไม่ยอมถอดครุฑเงาะเพื่อไปช่วยตีคลีกู้เมือง

ตัวอย่างบทร้องเพลงกบเต็น

รู้ตระหนักประจักษ์แจ้งแห่งคดี	ท่านพระศรีกรมะมลหม่นไหม้
บัวผันทราชมสงวนนวลไย	ค้นคว้าเท่าใดไม่พบตัว
ดูเอาเถิดท่านยายน้าชายหน้า	มันบอกข้าว่า ไม่อยากมีผิว
เราก็อพาชื่อเหลือเชื่ออับัว	มันมุดหัวหนีไป ไม่มีอาย
นี้จะทำอย่างไรก็ไม่รู้	อภัยสอดส่องเพื่อนทั้งหลาย
ปล่อยให้ลูกหนีไปโดยง่ายตาย	ตามผู้ชายไหนไปไม่รู้เลย

ฯ 6 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 57)

เพลงกบเต้น เป็นเพลงที่ใช้ประกอบในบทโศกหรือบทรัดจวน ในบทร้องกบเต้น กล่าวถึง พระศรีอรรณราชผู้เป็นบิดาของนางบัวผัน มีความทุกข์ใจที่ลูกสาวหนีหายไป หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ไฉ่ว่าพระทูลกระหม่อมแก้ว	เมื่อยอาภัพจริงแล้วเป็นหนักหนา
ต้องเลือกเสียทรงธรรมผู้ภรรดา	หรือเสียลูกเสน่หายอดयाใจ
แม้ตายได้จะได้ตายถวายแทน	ไม่หวงแทนชีวิตปลิดไปได้
แต่เน่เสน่หากหากจนใจ	ถ้าหาไม่ไม่ลาหากยากนาน
แต่มีกรรมเจ้าเลือกตามใจยักษ์	อัปลักษณ์ทนงไม่สงสาร
ขอพระองค์จงถือตามสาบาล	ให้กุมารแก้ภัยพิพาลา
อันจะยอมให้พระองค์ทรงพล	เสียพระชนม์เหมือนเสร้างเกล้งฆ่า
ขอยอมเป็นลูกแก้วแววตา	แล้วกลักริ่นชลดนาตัดอาลัย

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติธ. 2528 : 25)*

บทร้องเพลงกบเต้นนี้ เป็นบทเพลงที่อยู่ในอารมณ์โศกเศร้า ของนางอินทรา มเหสีของ พระเกียรติราช ที่ต้องเลือกระหว่างพระเกียรติราชกับพระเกียรติธ เพราะพระเกียรติราช ได้ให้สัญญาต่อยักษ์ที่มาสู้ว่าถ้าพระองค์กลับมายังบ้านเมือง แล้วหากมีของสิ่งแรกที่ใครนำมา ถวายก็ตามพระองค์จะต้องนำสิ่งนั้นมาให้แก่ยักษ์ที่มาสู้ ดังจะเห็นความโศกเศร้าของ นางอินทราจากบทร้องข้างต้น

เพลงขิมใหญ่

ขิมใหญ่ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น สำเนียงจีน พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) แต่งขึ้นเพื่อใช้ประกอบการแสดงละคร อารมณ์เพลงไปในทางระลึกถึงความสุข ในหนหลัง บางทีก็เรียกเพลงจีนขิมใหญ่ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำ

*บทละครเรื่องพระเกียรติธ และบทละครเรื่องพระเกียรติธ (2528 : 25)

เพลงขิมใหญ่สองชั้นนี้มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น ส่วนนายข้อย สุนทรวาทีน ก็ได้แต่งขยายจากเพลงขิมใหญ่สองชั้นของพระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เช่นกัน แต่ใช้บรรเลงเป็นเพลงใหม่โรงในสมัยรัชกาลที่ 4

ตัวอย่างบทร้องเพลงขิมใหญ่

เมื่อนั้น	นฤมลเนื้อทองผ่องใส
บังคมพลงนางตอบด้วยจริงใจ	ข้าพระบาทนี้ไซ้รู้เป็นคนทราม
แม้ได้เคยคำนึงถึงทวยเทพย์	ไม่เคยคิดช้องเสพยมีแต่ขาม
ได้ตั้งจิตต์บັตรพลีอยู่ทุกยาม	ประสงค์ความไว้ทุกข์สุขสบาย
แสนจะกลัวอิทธิฤทธิ์ไม่ยากขัด	แต่จากล่าวให้หัดความขยาย
ได้ตั้งใจไว้ว่าบรรดาชาย	ไม่มุ่งหมายใครวันเด้นาล
อันเป็นใหญ่ในนิชัชนบท	เป็นเฝ้าพงศ์ปรากฏการตะ
ผู้องอาจสมชาติขัตติยะ	พระบุตรมีมะจึงควรเคียง
พระยาหงส์บินลงมาในสวน	ได้กล่าวถ้อยเข้ายวนเสนาะเสียง
ขอเกียรติเธอทุกคำไม่ล่าเอียง	จับใจเพียงฟังเพลงบรรเลงรมย์
ตระหนักแน่ในหมับขัตติยะ	ทั้งร้อยเอ็ดนาละเป็นปฐม
เธอดีพร้อมทุกอย่างทางควรชม	น่านิยมยิ่งปางกษัตรา
เต็มใจฝากทั้งกายทั้งชีวิต	ที่พระองค์ทรงฤทธิ์เรืองสง่า
แม้มิให้เลือกสรรพระราชา	จะก้มหน้ามุ่งหมายเป็นหม้ายเลย

ฯ 14 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ . 2512 : 18)

จากบทร้องเพลงขิมใหญ่ เป็นบทคร่ำครวญไม่สมหวัง เพราะนางทมยันตีมีความรักต่อพระนาละ ถึงแม้นางทราบว่าจะมีทวยเทพมาเลือกนาง ก็มิได้เป็นที่ปรารถนา หวังเพียงแต่เป็นคู่ครองของพระนาละ ถ้าไม่สมหวังก็ขอเป็นม่ายไปตลอดชีวิต ดังจะเห็นพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ทรงใช้บทร้องที่มีอารมณ์ไต่กับเพลงที่มีท่วงทำนองของความสับสน

เพลงข้าปี

ข้าปี เป็นเพลงร้องของโขน ละคร บกตีใช้ในบทขึ้นต้นเนื้อเรื่องของการแสดง เพลงข้าปีเดิมเมื่อต้นเสียงร้องแล้วจะรับด้วยลูกคู่ เรียกว่า "ข้าลูกคู่" ต่อมาได้มีการแต่งทำนองร้อง ให้มีดนตรีรับ แรกเริ่มก็ใช้ปีรับ เมื่อทำนองร้องมีลีลาซ้ำและบรรเลงรับด้วยปี่จึงเรียกว่า "เพลงข้าปี" แม้ว่าต่อมาการแสดงละครจะมีปี่พาทย์บรรเลงรับทั้งวง ก็ยังคงเรียกเพลงข้าปีเหมือนเดิม เพลงข้าปีนี้มีสองทำนองคล้ายกันโดยแตกต่างที่ระดับเสียง เมื่อบรรเลงรับละครในหรือโขน เรียกข้าปีใน ถ้าบรรเลงรับละครนอกเรียก ข้าปีนอก เพลงข้าปียังเป็นต้นทางให้มีการแต่งทำนองอื่นอีกคือ เพลงข้าครวญสำหรับร้องขึ้นต้นเมื่อแสดงอารมณ์โศกเศร้าของตัวละคร เพลงข้าหวานสำหรับขึ้นต้นตอนตัวละครครุ่นคิด คำนึงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงปรับปรุงการร้องเพลงดับที่เรียกว่า "คอนเสิร์ต" และละครดึกดำบรรพ์ เรื่องอิเหนาตอนนางสรวงก็ทรงประดิษฐ์เพลงข้าขึ้นอีกแบบหนึ่ง โดยใช้ลูกคู่ร้องรับ มีทั้งชายและหญิง ชายร้องเสียงต่ำ หญิงร้องเสียงสูงประสานกัน มีระฆังตีสอดประสม เรียกชื่อว่า เพลงข้าประสมเสียงระฆัง หรือเพลงข้าประสม ใช้ในโอกาสเริ่มต้นการแสดง

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้แต่งทำนองทางดนตรี โดยนำทำนองรับเพลงข้าปีของเดิมมาแต่งเป็นทำนองทางเปลี่ยนไว้อย่างหลายทาง เพื่อใช้สำหรับบรรเลงประกอบละครให้กับคณะละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ในรัชกาลที่ 6

ตัวอย่างบทร้องเพลงข้าปี

เมื่อนั้น	พระนาละฤทธิรุ่งเรืองอร่าม
ครองนิชัชนบทปรากฏนาม	ทั่วทิศครั้นคร้ามพระเดช
พระรูปทรงสมพงศ์ขัตติยราช	ทั้งปรีชาฉลาดแกล้นกล้า
ว่องไวในทางยุทธนา	ขบขี่อาชาขานาญนัก
ครอบครองไพร่ฟ้าประชาชน	ทั่วทุกแห่งหนสุขประจักษ์
ทวยราษฎร์ขาดเข็ดข่มเย็นพัก	พึงไพจิตรศักดิ์จอมบัฏพิ
ควรพระองค์จักทรงเสวยสุข	นฤทุกข์ปรีเปรมเกษมศรี
แต่ว่าอนิจจาเจ้าธานี	มีความโศกเศร้าเหงาฤทัย

ฯ 8 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 1)

เพลงข้าปี เป็นเพลงที่ใช้แสดงอารมณ์โศกเศร้าของตัวละคร ดังเช่น บทร้องนี้
แสดงถึงอารมณ์โศกเศร้าของนางละพราะพระองค์กำลังตกอยู่ในห้วงของความรักที่มีต่อ
นางพมัยนั้ทั้ง ๆ ที่ยังไม่เคยได้พบกัน เพียงแต่ได้ฟังกิตติศัพท์ในความงามของนาง พระองค์
ก็มีความรู้สึกว้า....

ควรพระองค์จักทรงเสวยสุข	นฤทุกข์ปรีเปรมเกษมศรี
แต่ว่าอนิจจาเจ้าธานี	มีความโศกเศร้าเพงาทุกข์

เพลงตามกวาง

ตามกวาง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ท้าเองเพลงเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบ
การแสดงละคร ในอารมณ์โศกเศร้า
ตัวอย่างบทร้องเพลงตามกวาง

วันนี้ฤกษ์ดีเป็นศรีวัน	สุริยันเรืองรองส่องไส
ควรศกุนตลาอย่าใจ	จะเข้าไปเฝ้าพระภัสสรา
นึกอาลัยลูกน้อยกลอยสวาท	ไม่เคยคลาดแคล้วไปไกลเคหา
สู้ทนอมกล่อมเลี้ยงเลี้ยงมา	คิดไปชุลนาก็หลังริน
ธิดาไกลใจพ่อจะโศกเศร้า	จะเจียบเพงาเปล่าเปลี่ยวไปหมดสิ้น
ครั้นจะหวังลูกไว้ตั้งใจจันต์	ก็เหมือนลั่นเมตดาปราณี
ธรรมดานารีต้องมีผิว	จะมามัวทวงไว้มิใคร่ที่
จำเราจะส่งบุตร	ไปสู่ที่นครศนีเวศน์วัง

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา 2529 : 14)

เพลงตามกวาง เป็นเพลงที่ใช้ในอารมณ์โศกเศร้า ดังเช่น บทร้องตามกวางนี้
ฤกษ์ก็จะเป็นผู้ที่เลี้ยงนางศกุนตลา จึงรักนางเหมือนลูก แต่มาบัดนี้ฤกษ์ก็จะต้องการให้
นางศกุนตลาไปเข้าเฝ้าพระสวามีที่ในวัง การที่ฤกษ์เลี้ยงนางศกุนตลามานานโดยมิเคยห่างไกล
กัน จึงทำให้ฤกษ์ก็เป็นผู้เป็นเสมือนหนึ่งบิดา รู้สึกเป็นห่วงและโศกเศร้าใจดังบทร้องข้างต้น

เพลงตะนาวแปลง

ตะนาวแปลง เป็นเพลงอัตราจังหวะสามชั้น นำเพลงตะนาวแปลงสองชั้น ทำนองเก่าซึ่งใช้ประกอบการแสดงละคร มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เป็นเพลงที่มีอารมณ์โศกเศร้า

ตัวอย่างบทร้องเพลงตะนาวแปลง

แต่พระร่วงนั้นไซ้ไร้รัก	เป็นทุกข์เฝ้าทอดทุกข์ถอน
สงสารพระราชาราชกูร	ล้วนเดือดร้อนเหลือล้นคนนา
ด้วยว่าพิชพัณธ์อุณาหาร	แสนกันดารแห้งแล้งเป็นหนักหนา
มีหน้าข้ากรรมมันหันเอินมา	จวบเวลาส่วยน้ำมาซ้ำใจ
อนิจจาเป็นข้าเจ้ากรุงขอม	ต้องยินยอมสารพัดขัตติมิได้
อกเอ๋ยอกกูกระไร	เกิดเป็นไทยต้องเป็นทาสอนาถนัก
จาต้องยอมให้ขอมจิกหัวใช้	ยิ่งคิดไปชุมพอกแทบหัก
หาไหนจะได้พ้นเงื้อมมือยักษ์	ให้ขึ้นชื่อประจักษ์ได้สักครา

ฯ 8 คำฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 18)*

เพลงตะนาวแปลง เป็นเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงในบทโศกเศร้า จากบทร้องนี้กล่าวถึงความทุกข์ใจของพระร่วงที่เป็นทวาราชกูร เพราะพิชพัณธ์อุณาหาร ไม่สมบูรณ์เหมือนดังก่อน และบ้านเมืองกำลังจะถูกรุกรานจากพวกขอม

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
พระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 18)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พระจอมเมือง เคียงพระหฤทัย	ยิ่งตรีไปอิศดัดขัดขวาง
พระเฝ้าแต่ไทรตรีกรีนกลาง	หาทางจะแก้ความอาย
ภวนัยจะใคร่ทรงทราบตัว	ผู้เป็นนักรัศมีฉาย
แม้เป็นผู้ประเสริฐเลิศชาย	สมหมายจะให้ครองกัน

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 19)

บทร้องเพลงตะนาวแปลงนี้ อยู่ในตอนที่ท้าวไตรตรึงษ์พระบิดาของนางอุษา รู้สึกผิดหวังในตัวพระธิดาที่ตั้งครรภ์ขึ้นมาแต่ปาง ไม่บอกใครให้รู้ว่าผู้ใดคือพระสวามีของนาง

เพลงน้ำลอดใต้ทราย

เพลงน้ำลอดใต้ทราย เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ใช้ร้องในการแสดงละคร เมื่อ พ.ศ. 2480 เป็นเพลงที่มีความไพเราะ ใช้ในบทสนทนา บางครั้งก็ใช้ในบทเศร้า ต่อมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงน้ำลอดใต้ทราย

มาจะกล่าวบทไป	ถึงราชธิดามารศรี
มีนามว่าทมนันตี	เทวีเร้าร้อนในอุรา (คำหวาน)
นางจิ้งขวนสาวสรรภักดิ์ใน	ลงไปเล่นสราญรมย์ชมบุปผา
สาวสรรางค์ต่างแยกกันไปมา	เก็บดอกพุดกษาดวายนาง
บ้างก็เก็บจากาการะเกด	ลาเจียกเทศสารภีมีสลัง
จัดใส่ในกระเช้าเข้ามาวาง	ต่างกลิ่นต่างสีมีชวนชม
นางเลือกสรรบุปผชาติสอาดตา	เรียกพระพี่เลี้ยงมาช่วยแต่งผม
ดอกที่หอมผูกข้อไว้ทรงดม	แสนภิรมย์รวยรื่นขึ้นกระมล

๗ 8 คำ ๗

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 3)

น้ำลอดใต้ทราย เป็นเพลงที่มีจังหวะช้า เยือกเย็น จะใช้ในบทชมสวน บางครั้งก็จะใช้ใน
บทเศร้า จากบทร้องนี้กล่าวถึงนางทมยันตีลง ไปเที่ยวในสวน จึงทำให้นางพอลายความคิดถึง
พระนาละลงได้บ้าง

หรือหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ทุกขร้อนถอนหนทัยไปมา	ด้วยองค์พระบิดาประชวรหนัก
นายแพทย์ทั้งหลายมารายนัก	มีอาจจักเยียวยาพระบิดร
ทรงทุกข์เวทนาแสนสาหัส	มิได้ตรัสเฝ้าทอดทุกข์ถอน
ทางกายผ่าร้าวพิษไฟพอน	ภูธรปวดเจ็บไปทั่วกาย
ไอ้สงสารบิดรงค์ทรงยศ	อยากใคร่ปลดพระโรคให้เหือดหาย
ถึงแม้ว่าตนเองจะต้องตาย	ยอมถวายชีวันฉันพลี
เสียแรงรู้วิชาการชาณุลาด	ไม่สามารถช่วยองค์พระทรงศรี
ร้อนใจเป็นพันพันทวี	สุดที่จะกลั้นชลนาฯ

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติธ. 2528 : 27)*

บทร้องเพลงน้ำลอดใต้ทรายบทนี้ อยู่ในตอนที่พระเกียรติธ มีความทุกข์ใจที่
พระเกียรติราช ผู้บิดาประชวรหนัก ดังความในบทร้องข้างต้น

เพลงปี่แก้วน้อย

ปี่แก้วน้อย เป็นเพลงเก่าท่านองโบราณ ประกอบการเล่นโขนละคร ใช้เป็น
เพลงประกอบอารมณ์รัก - เกี้ยวพาราสี
ตัวอย่างบทร้องเพลงปี่แก้วน้อย

ไอ้ศกุนเตลาเมียขวัญ	ยิ่งกว่าชีวันเสนหา
เสียแรงรักสมัครสมานมา	ควรฤพิยาสมัครสมาน
ชะรอยมีร้ายหมายรังแก	จึงตั้งใจให้แลพะวงหลง

* บทละครราเรื่องพระเกียรติธ และบทละครเรื่องพระเกียรติธ (2528 : 27)

แก่งทำให้ลึมน้อย	วงงงเหมือนหลับสนิทนอน
ปานนี้เทวีจะอยู่ไหน	ใครจะพิทักษ์ดวงสมร
ถ้ายู่กลางป่าพนาจร	ออก่อนอ้างว้างอยู่กลางไพร
ถ้าวักลยจะโกรธพี่	เจ้าหลบลี้ไปซ่อนอยู่ไหน
พี่นี้ร้อนเหลือใจ	ราวไฟเผาผลาญปานตาย

๗ 8 คำ ๗

(ศกุนตลา. 2529 : 27)

เพลงปี่แก้วน้อย เป็นเพลงที่ใช้ประกอบอารมณ์รัก และเกี้ยวพาราสี แต่ในบทร้อง ปี่แก้วน้อย จากเรื่องศกุนตลา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ประกอบการแสดงในบทโศกเศร้า คร่ำครวญไม่สมหวัง ต้องพลัดพรากจากกัน อยู่ในตอนที่ท้าวทุขยันต์ เห็นแหวนที่เคยให้นางศกุนตลาไว้แล้วระลึกถึงความเดิมได้ เพราะก่อนหน้านี้นางศกุนตลา ถูก ฤๅษีทุรวาส สาปแช่งไม่ให้ท้าวทุขยันต์งานางได้ นอกจากจะได้เห็นแหวนที่ทุขยันต์เคยให้นางไว้จึงจะงานางศกุนตลาได้

หรือหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พุทไธ้เอ๋ยทราชมเขยไฉนไฉ่	ไม่เห็นใจจริงแท้แม่จอมขวัญ
อันกระต่ายนิยมชมจันทร์	จะเหินเหินไปไม่ได้เลย
เมื่อยัง ไม่ได้ชมให้สมใจ	จะพลัดไปไม่ได้ละแม่เอ๋ย
แม้มิให้ชมโฉมประโลมเขย	จะก้มหน้าตายเลยไม่เงยพักตร์

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 16)

จากบทร้องเพลงปี่แก้วน้อย ในบทนี้เป็นตอนที่ท้าวแสนปม รู้สึกมีความไม่สมหวัง ที่พระองค์ได้พุดจากเกี้ยวพาราสีนางอุษาแต่นางมิได้รู้สึกพึงพอใจและบอกท้าวแสนปมว่า ถ้ารักตัวกลัวตายให้รีบออกไปจากเขตพระราชฐาน จึงทำให้ท้าวแสนปมรู้สึกผิดหวังดังตัวอย่างบทร้องข้างต้น

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ในลักษณะนั้นว่าข้าพระบาท	อภิวาทพระบิดามหาศาล
เมื่อแรกผู้เข้ามาเมืองมาร	พระภูบาลเมตตาปราณี
คู่ข้าตั้งมั่นกตัญญู	หวังอยู่เป็นข้าบพศรี
แต่พระเอินเคราะห์ร้ายหมายดี	ภูมิกลับทรงพระไกรธา
ข้ามิได้ตั้งจิตคิดคด	แต่ทรงยศกลับปองเช่นฟ้า
ขอบังคมแทบเบื้องพระบาท	ทูลลาพระบิดาแต่บัดนี้

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติรถ. 2528 : 43)*

บทร้องเพลงนี้สั้นน้อย บทนี้แสดงถึงความผิดหวังของพระเกียรติรถที่มีต่อยักษ์ที่มาสู้รบ
ดังบทร้องว่า

ข้ามิได้ตั้งจิตคิดคด	แต่ทรงยศกลับปองเช่นฟ้า
ขอบังคมแทบเบื้องพระบาท	ทูลลาพระบิดาแต่บัดนี้

การที่พระเกียรติรถเรียกยักษ์ที่มาสู้รบว่าบิดา เพราะอยู่ในฐานะบุตรเขย

เพลงปราสาททอง

ปราสาททอง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละคร
ในบทบรรยาย หรือพรรณนาเนื้อเรื่อง เป็นเพลงที่มีทานองเศร้า

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติรถ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติรถ (2528 : 43)

ตัวอย่างบทร้องเพลงปราสาททอง

ไอ้ออกเอยออกพอกอนาถ	จำเริญราศจากแหล่งแสงนันทา
จำจากพิรักหักกูรา	จำจากเคหาที่เคยนอน
ให้อาลัยกว้างน้อยกลอยสวาท	ไม่เคยขาดยามภิเษมาให้อ่อน
ไอ้อาลัยบุพผารชร	มะลิซ้อนสุริยที่ที่เคยชม
เมื่อยามสุขเคยสุขด้วยสองพี่	ช่วยกันเก็บมาลีมาแต่งผม
ที่เหลือผูกเป็นข้อพอไว้ดม	พอรื่นรมย์ริมฝั่งมาลีนี้
ยังคิดไปอาลัยไปทุกอย่าง	จนไม่ยากเห็นห่างไปจากที่
สวมสอศกอดสองภคินี	แล้วตามโคตลีลา

๖ 8 คำ ๖

(ศกุนตลา. 2529 : 19)

เพลงปราสาททองเป็นเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงในบทโศก คร่ำครวญ จากบทร้องนี้
เป็นตอนที่น่าสนใจศกุนตลามีความเศร้าใจที่ต้องจากอาศรมที่เคยอยู่ เพื่อไปเข้าเฝ้าท้าวทุษยันต์
ผู้เป็นพระสวามี

เพลงพิศชา

พิศชา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา มีด้วยกันสองเพลงคือ
เพลงพิศชา และเพลงคู่พิศชา ใช้ประกอบการแสดง บรรเลงขับร้องในการทำขวัญประเภท
ต่าง ๆ ใช้เป็นบทกล่อม หรือทำนองรำพันความเศร้า คณิงหา นอกจากนี้เพลงพิศชา ยังเป็น
เพลงฝึกหัดขับของวงมโหรีรา หรือวงปี่พาทย์ชาตรีด้วย

ตัวอย่างบทร้องเพลงพิศชา

พอได้ประสพพบเนตร	ทรงเดชโปรพเป็นใหญ่
เหมือนศรศักดิ์มาปักกลางหทัย	ดวงใจจอยอยู่ที่ภูบาล
งามทรงเหมือนองค์เทวราช	องอาจสมชายชาติทหาร

ข้าเสนาะเพราะรสพจมาน	อ่อนหวานชื่นใจไม่จิตจาง
นึกนึกก็อยากเข้าชิด	แต่จิตคิดอายอย่างนาง
ดูไปไม่แลเห็นหนทาง	จำใจต้องห่างเหินรัก
ทำไฉนจะดูให้รู้ได้	ถึงดวงหทัยทรงศักดิ์
บางทีพระจะไม่จงรัก	พระจะไม่พิก่นาพา

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกนตลา. 2529 : 9)

เพลงพัดชา เป็นเพลงที่ใช้ในทาทองราพันความเศร้า และคณิงหาดังบทร้องนี้
นางศกนตลา นั้นรักท้าวทุษยนต์ตั้งแต่แรกเห็น แต่ก็รู้ว่า ท้าวทุษยนต์จะรักนาง
เหมือนอย่างทีนางรักท้าวทุษยนต์หรือไม่
หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พิศดูโฉมงามทราวมสวาท	ผุดผาดเพียงเทพเลขา
หล่อเนื้อสร้างค่านางฟ้า	สุดจะหาเทียบได้ในแดนดิน
งามพักตร์ลักขณาหาใครเหมือน	คือดวงเดือนเด่นนวลชวนถวิล
งามเกศโสภิตสนิทินิล	งามขนงราวอินทร์ธนูทรง

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

บทร้องเพลงพัดชา จากเรื่องท้าวแสนปม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงใส่เนื้อร้องในบทที่ท้าวแสนปม ชมความงามของนางอุษา ซึ่งต่างจากขนบเดิมที่เพลงพัดชา
ควรใช้ในบทร้องที่มีอารมณ์โศกเศร้า หรือไม่สมปรารถนา

เพลงพญาไศก

พญาไศก เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทาทองเก้าสมัยอยุธยา เป็นเพลงแรกใน
เพลงเรื่องพญาไศก ใช้ประกอบการแสดงละครในบทโศกเศร้า มี 6 เพลง คือ เพลงพญาผัน
พญาไศก ท้ายพญาไศก พญาตริก พญารำพึง และพญาครวญ พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)

ได้แต่งขยายขึ้นเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เมื่อปลายรัชกาลที่ 4 สำหรับใช้เป็นเพลงบรรเลงและขับร้องในวงมโหรีและวงปี่พาทย์ นอกจากนี้พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ยังได้นำมาประดิษฐ์เป็นเพลงทางเดี่ยว ซึ่งนักดนตรีสมัยต่อมาได้เป็นแบบฉบับในการเดี่ยวด้วยเครื่องดนตรีต่าง ๆ ทุกชนิด เช่น พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตเสวี) แต่งสำหรับเดี่ยวซอสามสาย จางวางทั่ว พาทยโกศล แต่งสำหรับเดี่ยวฆ้องวงใหญ่ ระนาดเอก นายสอน วงฆ้อง แต่งสำหรับเดี่ยวฆ้องวงใหญ่ เป็นต้น นอกจากนี้ จำเริญกมล (เจียน) มาลัยมัลย์ ได้แต่งทำนองสำหรับเดี่ยวระนาดเอกโดยขยายเป็นสี่ชั้น (บางแห่งเรียกว่า หกชั้น) เป็นเพลงที่แสดงถึงอารมณ์เศร้าโศก และความทุกข์ใจ

ตัวอย่างบทร้องเพลงพญาโศก

เอนองค์ลงเพน็อบรรจกรรม	เราร้อนกมลหม่นหมอง
ไอ้ที่รามสงวนพลสออง	เพราะรักเจ้าจึงต้องลงทัณฑ์
ถึงจะตายไม่เสียดายซึ่งชีวิต	ขอแต่ได้จุ้มพิตแม่จอมขวัญ
ไอ้เริ่มสมัครรักกัน	ยังมีทันสมสวาตต้องคลาดไคล
เพราะมัวเหม่อเพลออยู่มิรู้เท่า	เขาจึงลักประเจียดไปได้
ไว้ประเจียดสำคัญนั้นไซ้	ไม่สามารถเรียกหาพระอาจารย์
ครั้งนี้สิ้นแรงสิ้นฤทธิ์	สุดคิดสุดหึกภัยผลาญ
ไอ้กรรมทำไว้แต่ก่อนกาล	ตามมาราณูรมเร้าเศร้าอุรา

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติรถ. 2528 : 40)*

เพลงพระยาโศก เป็นเพลงที่ใช้ในบทโศกเศร้า ในบทร้องนี้กล่าวถึงพระเกียรติรถ ถูกยักษ์กัณโฐร ผู้เป็นบิดาของนางสุวรรณเกศ ออกอุบายให้ลงไปช่วยนางสุวรรณเกศที่สร้างทำเป็นตึกน้ำ ก่อนลงไปช่วยพระเกียรติรถได้ถอดประเจียดวางไว้ ยักษ์กัณโฐรขโมยไป ข้ายังหาว่าพระเกียรติรถล่วงเกินนางสุวรรณเกศ จึงทำให้พระเกียรติรถโศกเศร้า ดังบทร้องข้างต้น

*บทละครเรื่องพระเกียรติรถ และบทละครเรื่องพระเกียรติรถ (2528 : 40)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ไฉ่ว่าอนิจจาหัวอกเรา	เหมือนไฟเผาไม่หย่อนเร้าร้อนจี๋
อันความรักสมศรวณฤดี	ให้เกษมเปรมปรีดิ์ไม่มีเพรา
นี่อะ ไรยามกินและยามนอน	อุระร้อนราวแดดมาแผดเผา
จะเห็นเห็นความรักหนักไม่เบา	มีแต่เฝ้าคำนึงถึงที่รัก

ฯ 4 คำ ฯ

(ทำวสณบม. 2526 : 12)

ในบทร้องเพลงไศก บทนี้ทำวสณบม หรือพระชินเสน มีความทุกข์ใจ ไศกเศร้า
เกี่ยวกับเรื่องของความรักที่มีต่อนางอุษา

เพลงม้าย่อง

ม้าย่อง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยาเป็นเพลงอันดับแรก
ในดับเรื่องม้าย่องซึ่งเป็นเพลงในตำราเพลงมโหรี มี 3 เพลง คือ ม้าย่อง พิไสย์น้ำทอง
(บางตำราเรียกอรชรลี) สำหรับเพลงดับเรื่องม้าย่องนี้ ตำราเพลงมโหรีอีกตำราหนึ่ง
รวมเพลงดับชุดนี้ไว้ในดับเรื่องนางนาค มีนักดนตรีนำเพลงม้าย่องสองชั้น ทำนองเก่านี้มาแต่ง
ขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นสองทางด้วยกัน คือ นายซ้อย สุนทรวาทิน แต่งเมื่อครั้ง
แต่งเพลงใหม่โรงครอบจักรวาลทางหนึ่ง และพระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) แต่งอีก
ทางหนึ่ง เพลงม้าย่องในอัตราจังหวะสามชั้นนี้ ใช้บรรเลงต่อท้ายเพลงใหม่โรง เช่น ใหม่โรง
ม้าสะบัดกับ ใหม่โรงตรีอาชา ใหม่โรงม้ารา ใหม่โรงครอบจักรวาล ส่วนนายพินิจ ฉายสุวรรณ
ได้แต่งเพลงม้าย่องให้มีลีลาเป็นเพลงเดี่ยวทางฆ้องวงเล็ก เพลงม้าย่อง ใช้สำหรับชม
ความงามท่องเที่ยว หรือขี้ม้าก็ได้

ตัวอย่างบทร้องเพลงม้าย่อง

เดินทางมากกลางป่าชัฏ	จอมกษัตริย์คำนึงถึงโฉมศรี
กลิ่นหอมกระหลบอบอินทรีย์	หอมไหนไม่มีจะเปรียบนาง
ต้องมาคนเดียวเปลี่ยวอก	หนาวสะทกกลางไพรใหญ่กว้าง

เจ้ามาด้วยจะได้ช่วยกันชมทาง	พูดเล่นกันพลางพอสำราญ
ยังคิดยิ่งยกทรวงไศก	วิโยคใจจอดยอสงสาร
รับแรงพลไกรมิได้นาน	คืนเข้าสถานธานี

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 13)

เพลงม้าย่อง เป็นเพลงที่อยู่ในอารมณ์สนุกสนานขึ้นบาน ใช้สำหรับชมความงาม หรือ
ในบทท่องเที่ยว ในบทร้องนี้อยู่ในตอนที่ว่าพยุษณ์ต์กลับเข้าเมือง แต่ระหว่างการเดินทาง
พระองค์ก็ครุ่นคิดถึงนางศกุนตลาผู้เป็นยอดยาใจ เมื่อยิ่งนึกยิ่งคิดก็ยิ่งเป็นความโศกเศร้าที่ต้อง
พลัดจากนาง ดังบทร้องตอนหนึ่งว่า

ยังคิดยิ่งยกทรวงไศก	วิโยคใจจอดยอสงสาร
---------------------	-------------------

เพลงระส่ำระสาย

ระส่ำระสาย เป็นเพลงในอัตราจังหวะสองชั้น เป็นเพลงเก่าสมัยอยุธยา อยู่ใน
เพลงเกร็ดนอกเรื่อง เป็นเพลงคู่กับเพลงระหกระเหิน หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร
ศิลป์บรรเลง) แต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นและแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว
ครบเป็นเพลงเถา เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2493 เพลงนี้อารมณ์เพลงแสดงถึงความหงุดหงิด
ไม่สมหวังหรือมีอาการเหนื่อยอ่อน

ตัวอย่างบทร้องเพลงระส่ำระสาย

เมื่อนั้น	นฤมลพันพเลอสร
ฟังคำพี่เลี้ยงทูลราพัน	หักถ้อยอดกลั้นกรแสงครวญ
ตรัสเรียกสาวสรภาน์ใน	ว่าเที่ยวแล้วอ้อมใจที่ในสวน
ใกล้เวลาสายัณห์ตะวันจวน	จะตกแล้วเราควรเข้าปรางค์ใน
ว่าแล้วนางนัวยูรยาตร์	คณะนางเวดล้อมห้อมไสว
กลับคืนขึ้นตำหนักอาไฟ	เข้าพระจากเยี่ยมอุไรจนา

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 7)

เพลงระส่ำระสาย มักใช้ในบทที่ตัวละครแสดงความไม่สมหวัง หรือมีอาการ
เศร้าหมอง ดังบทร้องนี้กล่าวถึงนางทมยันตีที่มีความรักต่อพระนาละเพราะได้ฟังคำเยินยอของ
พระยาหงส์ทอง นางจึงไม่มีกระจิตกระใจที่จะทำสิ่งใด เมื่อพี่เลี้ยงชักถามถึงความต่าง ๆ
นางจึงต้องหักใจและอดกลั้นน้ำตาเอาไว้เพื่อไม่ให้พระพี่เลี้ยงได้เห็น

เพลงสร้อยมยุรา

สร้อยมยุรา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า เป็นเพลงแสดงอารมณ์
ค่อนข้างโศก นายมนตรี ตราโมท สันนิษฐานว่าครูแดง (ปี่) นำทานองเพลงสร้อย
เพลงสองชั้นทานองเก่า มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นเมื่อประมาณสมัยรัชกาลที่ 4 โดย
แต่งเป็นทานองพื้น ๆ ส่วนในอัตราชั้นเดียวมีนักดนตรีสมัยต่อมาแต่งครบเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงสร้อยมยุรา

พระตั้งแต่ตั้งค้ำึงตรอง	แสนจะหมองกระมลหม่นไหม้
ยามสดับกิดิศัพทฺ์ไป	ถึงองค์อรไทวิไลลักษณ์
โหมงามนามทมยันตี	พระบุตรีมีมะราชทรงศักดิ์
ครองหมื่นผู้คนลึกลับ	ประจักษ์นามชนบทว่าวิพรรณ์
พระธิดาเนิ่นนุสสุสวาสดี	พิศดูนาฏเพียงพิศนางสวรรค์
ยามอยู่ท่ามกลางนางกำนัล	ตั้งดวงจันทร์อยู่กลางหว่างดารา
ผิวเหลืองเรืองรองดังทองทาบ	องค์เอี่ยมเทียมภาพเลขา
ยิ่งพิศยิ่งชวนชวนตา	ราชานาละไม่วายบอง
ทุกราตรีที่วานาละคิด	แม้มิได้เขยชิดสมสอง
บวงสรมบัติรัตนที่เราครอง	ทั้งกายกองเท่าใดไม่ยินดี
จะหลบลี้หนีไปเสียให้พ้น	จากหมื่นผู้คนในกรุงศรี
ขัดเซเถลไถลไปตามที่	หาช่องล้างชีวีให้ม้วยมรณา

ฯ 12 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 2)

เพลงสร้อยมยุรา เป็นเพลงที่ใช้ในบทค่อนข้างโศก ในบทร้องนี้แสดงอารมณ์
เศร้าของพระนางละที่คิดถึงนางทมนันตี ดังตัวอย่างในบทร้อง ดังนี้

ดวงสมบัติรัตนที่เราครอง	ทั้งกายกองเท่าใดไม่ยั้ง
จะหลบลี้หนีไปเสียให้พ้น	จากหมู่ผู้คนในกรุงศรี
ซัดเซ่เกล่ไกลไปตามที่	หาช่องล้าชวีให้ม้วยมรณา

เพลงสร้อยเพลง

สร้อยเพลง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า ใช้บรรเลงประกอบการ
แสดงโขน ละคร ในบทที่โศกเศร้าอาลัยอาวรณ์ ต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร
ศิลป์บรรเลง) ได้แต่งเป็นเพลงทางเปลี่ยน 3 ส่วนวน เพื่อใช้บรรเลงในตบนางลอย พร้อมทั้ง
ได้ต่อเพลงนี้ให้กับมหาดเล็กซึ่งเป็นนักดนตรีในวงสวนกุหลาบ

ตัวอย่างบทร้องเพลงสร้อยเพลง

ไฉ่ว่าดวงใจอยู่ไกลลิบ	เหลือจะหยิบมาชมภิรมย์สันต์
เหมือนดวงดาววาว ๆ อยู่ไกลครัน	ซัดสวรค์สุดเอื้อมมาเซยชม
เสียแรงซื่ออุษานารี	โยไม่มีเทวมาอุ้มสม
ปล่อยให้นั่งพุ่มพอกอตรม	ร้อนระบมจิตใจดังไฟรน
อ้าองค์เทวาสราภักษ์	ทรงฤทธิลิตีศักดิ์มหาศาล
ช่วยคลายให้ขู้ขี้วานต์	เสียวสร้านเสน่หามาไว ๆ

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 15)

เพลงสร้อยเพลง เป็นเพลงที่ใช้ประกอบอารมณ์เศร้า ในบทร้องนี้อยู่ในตอนที่นาง
อุษาคอยู่ในห้วงของความรัก และความเศร้า โดยนางเปรียบตัวนางเองว่าซื่ออุษา แต่ไม่เห็น
มีเทวตามาอุ้มสมเหมือนนางอุษากับพระสมุทราไสยในวรรณคดีบ้างเลย ดังบทร้องที่ว่า...

เสียแรงซื้ออุษานารี
ปล่อยให้นั่งพุ่มพอกตรม

โยไม่มีเทวมาอุ้มสม
ร้อนระบมจิตใจตั้งไพราน

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อนั้น	ท่านท้าวภีมะราชรังสรรค์
ทรงทราบเรื่องราวข่าวสำคัญ	ทรงธรรม์ราชพิงคังคิด
เออช่างน่าประหลาดพิศาคจริง	โยลูกหญิงของเราจึงเศร้าจิตต์
ไม่เห็นเหตุเห็นผลจนสัณนิ	ลองถามบุโรหิตพิงคังการ
คิดแล้วสมเด็จจิตรภัก	เสด็จจากปราสาทราชฐาน
ออกยังท้องพระโรงมหาหาร	ชี้ขวาลอร่วมงามชวนชม

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ . 2512 : 8)

บทร้องเพลงสร้อยเพลงบทนี้กล่าวถึงพระวิตรภัก พระราชบิดาของนางทมยันตี
มีความกังวลพระทัยที่พระธิดาเศร้าหมอง

เพลงสามไม้กลาง

สามไม้กลาง เป็นเพลงอัตราจังหวะสามชั้น ท่านองกำสัถย์อยุธยา ไบราณาจารย์
นำไปเรียบเรียงไว้ในเพลงตับเรื่องสามไม้และตบ่นกระจอก นอกจากนี้ยังนิยมนำไปใช้
บรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงละครในบทเศร้าวังเวงใจ

ตัวอย่างบทร้องเพลงสามไม้กลาง

เมื่อนั้น	พระนาละเกียรติเลื่องเรื่องศรี
พระทรวงตั้งเต็มเปี่ยมด้วยยินดี	จึงตอบถ้อยเทวีวิไลพรรณ
ถ้าแม่แม่ตั้งใจไว้แล้ว	ก็ตามใจน้องแกว่งามฉิดฉิน
แม้สมัครรักมนุษย์ยิ่งเทวี	จงเลือกสรรตามสมัครรักจริงใจ

อันตัวพินี่ล้นวาจาแล้ว	จะคิดเคียงน้องแก้วนั้นหาไม่
แม้ว่าขึ้นอยู่ช้า ไม่คลาไคล	จะพูดล่วงเกินไปไม่เป็นการ
ว่าแล้วพญานาละราช	ดาร์สลานขุนางามอ่อนหวาน
ร่ายมนต์ขึ้นพลัณเฑาะว์นาน	ธกัอันตรธานหายไป

ฯ รว 8 คา ฯ

(บทละครราเรื่องพระนาละ . 2512 : 19)

เพลงสามไม้กลางเป็นเพลงที่ใช้ประกอบบทเศร้าหรือวังเวงใจ ในบทร้องนี้พระนาละพูดกับนางทมยันตี ซึ่งผู้ที่มีความเศร้าที่สุดคือ นางทมยันตี เพราะพระนาละ พูดเหมือนตัดรักจากนาง ดังบทร้องต่อไปนี้

ถ้าแม่แม่ตั้งใจ ไว้มันแล้ว	ก็ตามใจน้องแก้วงามเจิดจรัส
แม่สมัครรักมณุษย์ยิ่งเทวัญ	จงเลือกสรรตามสมัครรักจริงใจ
อันตัวพินี่ล้นวาจาแล้ว	จะคิดเคียงน้องแก้วก็หาไม่
แม้ว่าขึ้นอยู่ช้า ไม่คลาไคล	จะพูดล่วงเกินไปไม่ต้องการ

เพลงสามไม้ใน

สามไม้ใน เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา ความหมายของเพลงใช้ในบทเศร้า วิดก ทุกข์ใจ และใช้ได้ทั่วไป เป็นเพลงรวมอยู่ในเพลงดับเรื่องสามไม้ใช้บรรเลงในวงมโหรีและประกอบการแสดงละคร พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลกประสานศัพท์) ได้นำมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น ส่วนชั้นเดียว นายมนตรี ตราโมทแต่งเมื่อ พ.ศ. 2476

ตัวอย่างบทร้องเพลงสามไม้ใน

แล้วองค์นิรันดร์ปิ่นนิล	ธเลียงลักเลือกชมบุปผา
อันกลิ่นหอมรวรินชื่นอร่า	ค่อนข้างคลายทุกข์เวทนาในฤทัย

ฯ 2 คา ฯ

(บทละครราเรื่องพระนาละ . 2512 : 2)

เพลงสามไม้ในใช้ประกอบในบทโศกเศร้า ทุกข์ใจ หรือท้อใจทั่วไปในบทร้องนี้
พระนางมีความทุกข์ เพราะพระองค์หลงรักนางทมยันตี แต่ยังไม่มีโอกาสได้เห็นนางทมยันตี
เมื่อลงมาชมส่วนก็พอลายความทุกข์ไปได้บ้าง

พระจันทร์วงศ์ทรงบรรค	กับนางนวลจันทร์เสนาหา
ได้ร่วมรักสัสมัครสมาณา	พระสัทธายินยอมด้วยยินดี
พระภุมรินทร์เป็นปิ่นโปรพ	เกียรติกะหลบทั่วธรณีศรี
โถมศกุนตลานารี	คือสตรีผู้ยอดนงคราญ
พระพรพามาเมตตาทั้งสองศรี	จึงบันดาลสวัสดิ์สองสมาน
ของพระองค์จรงรับเขาวมาลย์	ไว้ฐานชาร่วมฤทัย

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 20)

บทร้องเพลงสามไม้ใน บทนี้ยังคงต้องใช้เพลงที่มีท่วงโศกอยู่เพราะจากในเรื่อง
ยังคงดำเนินอยู่ ดังเช่น ในบทนี้เป็นตอนที่ พราหมณ์ สองคนกับพี่เลี้ยงนางศกุนตลา
เข้ามาถวายท้าวทษยันตี แต่ท้าวทษยันตีจำนางไม่ได้เพราะคาสาบแห่งของฤๅษีทรวาส นาง
ศกุนตลาจึงเสียใจ

เพลงแสนเสนาะ

แสนเสนาะเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นท่วงเก่า เป็นเพลงที่มีความไพเราะท่วง
เศร้า มีผู้นำมาแต่งเป็นท่วงร้องเฉพาะสามชั้นสำหรับใช้ร้องในการเล่นสักวา ต่อมา ครูบัว
(คนระนาด) แต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นทางดนตรีขึ้นทางหนึ่ง และหลวงประดิษฐ์ไพเราะ
(ศรี ศิลปบรรเลง) แต่งขึ้นอีกทางหนึ่งและหลวงประดิษฐ์ไพเราะยังได้แต่งตัดเป็นอัตรา
จังหวะขึ้นเดี่ยว ครบเป็นเพลงเถาเมื่อ พ.ศ. 2498 ส่วนพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
ได้นำมาแต่งให้มีลีลาแบบเพลงเดี่ยวสำหรับเดี่ยวจะเข้

ตัวอย่างบทร้องเพลงแสนเสนาะ

เมื่อนั้น	นางทมยันตีก็มเกศ
เอื้อนโอรุทูลบพิตรอิศรา	พระบิดาให้ข้อยเลือกตามใจ
จิตต์หม่อมฉันนั้นสมัครแต่พระองค์	จะประสงค์เทวภูนั้นหาไม่
แม้มียอมให้เลือกพระองค์ไซ้	จะไม่เลือกผู้ใดเป็นแท้จริง

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 18)

เพลงแสนเสนาะใช้ในบทเศร้า คร่ำครวญ ไม่สมหวัง ดังเช่นในบทร้องนี้
นางทมยันตีทูลกับพระบิดาว่า ขอให้เลือกคู่ครอง ตามใจนางเถิด เพราะถ้าพระราชบิดาไม่ให้
เลือกพระนาละนางก็จะไม่เลือกใครทั้งสิ้น

เพลงออกทะเล

ออกทะเลเป็น เพลงอัตราจังหวะสองชั้นเดิมเรียกว่าทะเลบ้า ใช้ประกอบการแสดง
ละครในบทเศร้าคร่ำครวญถึงความรักและใช้ร้องเป็นลำลาในการเล่นสักวา โดยได้เพิ่มเติม
และดัดแปลงเสียงให้ห่างจากเดิมตามแบบฉบับของเพลงสักวา นายข้อย สุนทรวาทิน ได้แต่ง
ขยายทำนองดนตรีเป็นสามชั้น ต่อมานายมนตรี ตรีไมทแต่ง ตัดจากทำนองของนายข้อย
สุนทรวาทิน เป็นสองชั้นและชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา เมื่อ พ.ศ. 2475

ตัวอย่างบทร้องเพลงออกทะเล

ยิ่งแลดูเหวนที่แทนรัก	ทรงศักดิ์ยิ่งคำนึงถึงโฉมฉาย
ร้อนกลิ่นมธุรสทั่วร่างกาย	พระฤาษายคลั่งคลุ้มกลุ้มกมล
ผุดลุกจากเตียงไปเมียงมอง	ทั้งในห้องนอกห้องทุกแห่งหน
เห็นเงาคิดว่าเจ้าณมถ	กล่าวยุบลเชิญชวนนวลนาง
เห็นสาวสรภาน์ลั่นหนึ่งเฝ้า	พระผ่านเฝ้าข้องจิตคิดขัดขวาง
สำคัญว่านันทากันอยู่พลาง	กริ้วผางทางไล่ไม่บรานี้

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 28)

เพลงออกทะเลใช้ประกอบในบทโศกเศร้าคร่ำครวญถึงความรักในบทร้องนี้ ท้าวทุขยันต์
คร่ำครวญ ถึงนางศกุนตลาด้วยความเศร้ายิ่งนัก ดังตัวอย่างในบทร้องข้างต้น

เพลง ไอ้ปี่

ไอ้ปี่ เป็นเพลงอารมณ์โศกเศร้า จังหวะช้าใช้ประกอบการแสดงละคร ละครนอกใช้
ไอ้ปี่นอก ละครในใช้ไอ้ปี่ใน
ตัวอย่างบทร้องเพลง ไอ้ปี่

ไอ้ศกุนตลანიจจาเอ๋ย	กระไรเลยอาภัพยิ่งกว่าเพื่อน
เสียแรงรักมันใจไม่แช่เชือน	รักมาเลือนลับไปไม่นำพา

ฯ 2 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 22)

เพลงไอ้ปี่ จะใช้ในบทโศก อย่างเช่นในบทร้องไอ้ปี่ เป็นบทที่นางศกุนตลาอยู่ในความ
โศกเศร้ายิ่งนัก เพราะท้าวทุขยันต์จำนางไม่ได้ซ้ำยังหาว่านางช่างเสกสรรปั้นเรื่อง หน้าตาก็
ดูสวยดี แต่โฉมมา อ้างว่าพระองค์เป็นสามี ทั้ง ๆ ที่นางก็เป็นชาวป่าชาวดง ซึ่งพระองค์
ไม่เคยได้พบเห็นกันมาก่อน

หรือหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ไอ้พ่อร่มโพธิ์เตี้ยของเมียแก้ว	พ่อตายแล้วเมียเห็นจะเป็นผี
อันจะหาน้ำใจในบุรี	เห็นสิ้นคืออยู่เพียงพ่อโพธิ์ทอง
แต่อยู่มาสิบห้าสิบหกปี	หนึ่งค่าน้อยไม่มีให้เห็นหมอง
เมื่อคลอคลุกหนนหลังนั่งประคอง	เห็นเมียร้องพ่อรำพิไรวอน
เมื่อคราวเมียจับไข้ไม่กินข้าว	พอนั่งเฝ้า เคียงคอยตะบอยบ่อน
เห็นเมียไม่หลับไหลพ่อไม่นอน	ครั้นหน้าร้อนพ่อก็พัดกระพือลม
ครั้นหน้าหนาวหนาวเล่นตลอดดอก	พอกอดกกเมียนอนซ้อนผ้าห่ม
ครั้นหน้าฝนฝนฝอยลงพรอยพรอม	ให้อยู่ร่มบิครอบหน้าต่างเรือน
ชายใดในพื้นปัดผี	การรักเมียไม่มีเสมอเหมือน

ถึงรูปหัวใจช่วงดังดวงเดือน นึกกรรมเตือนให้ตามเมียมตาย
 นิจจาเอ๋ยเมื่อมาผิวมาเพื่อน กลับไปเรือนแต่ตัวคู่วาย
 รำพลางนางเสือกกลิ้งเกลือกกาย ดังจะวายชีวังไปทั้งเป็น

ฯ โอด 12 คำ ฯ

(แต่งงานพระไวย. 2529 : 202)

บทร้องเพลงไอลำ บทนี้แสดงความโศกเศร้าของนางวันทอง ที่นางคิดว่าขุนช้างตาย
 นางจึงพรวดพราดถึงขุนช้างและการที่ต้องพลัดพรากจากกันด้วยความตายเช่นนี้ ทำให้นางเศร้า
 โศกเสียใจ คร่ำครวญดังบทร้องข้างต้น

เพลงไอลำ

ไอลำ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว ใช้ในการแสดงอาการคร่ำครวญ
 รำพันถึงความทุกข์โศก ในขณะเดินทางเป็นเพลงประเภทสองไม้ และเพลงเร็วโบราณมีผู้แต่ง
 ขยายเป็นสามชั้นหลายทาง ส่วนทางซึ่งกรมศิลปากรบรรเลงอยู่ในปัจจุบันเป็นทางของ
 หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งขยายไว้เมื่อ พ.ศ. 2456 นอกจากนี้
 งามวาทัว พาทย์โกสัล ยังได้แต่งเป็นเพลงเถาขึ้นอีกทางหนึ่ง

ตัวอย่างบทร้องเพลงไอลำ

ออกพันนิเวศน์วังสถาน	พระกุมารจึงทอดอุทัยถอน
คูปราสาทสูงล้ำในอัมพร	ทinkerจับแสงสุพรรณพราย
พิศดูช่อฟ้าปราสาท	ยิ่งท้ออาลัยโศกใจหาย
เคยอยู่เย็นเป็นสุขสนุกสบาย	แสนเสียเคหาสน์ต้องคลาคลา
แสนสงสารพิตรวงศ์ทรงยศ	จะกาสรคร่ำพิงคิงหา
ไอลำแสนสงสารพระมารดา	จะครวญถึงลูกยา ไม่วายครวญ

เป็นกรรมจำไปไกลพระบาท ตัดอาลัยไคลคลาต้องกำสรวน*
 ยิ่งเดินทางห่างไปใจจรูญวน พลงครวญพลงทรงไศกาลัย

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติธ. 2528 : 31)**

เพลงไอ้ลาว เป็นเพลงที่ใช้ในบทโศกคร่ำครวญ ราวถึงความทุกข์ในบทร้องนี้
 อยู่ในตอนที่พระเกียรติธ. ต้องจากเมืองลาพระบิดาพระมารดา เพื่อไปอยู่ที่เมืองบาดาล
 กับยักษ์กัณโฐ ตามที่พระบิดาสัญญาต่อยักษ์กัณโฐไว้ เมื่อ 20 ปีก่อน ดังจะเห็นบทโศกได้จาก
 บทร้องข้างต้น

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เหลียวหลังแลดูซึ่ง เคาสน์	เป็นกรรมจำคลาจากเคหา
ชลเนตรคลอคลองนองตา	ส่งสารมารดาขอตรรก
อยู่หลังจะนั่งแต่กำสรวน	โหยหวนถึงลูกผูกสมัค
แต่ไร ๆ ไม่เคยจะพันพิศตร	มาต้องหักใจร้างห่างไป
ครั้นจะไปกราบไหว้อาลา	กัลยาณเพ็ญไว้งงได้
จำเป็นจริงจริงต้องทิ้งไป	เหมือนไม่รักใคร่ไยดี
ขอฝากเทวอารักษ์	ช่วยพิทักษ์มารดา มารศรี
หันหน้ามาก้มอัญชลี	สะอื้นไศกด้วยอาลัย

ฯ 8 คำ ฯ

(ขอมคำดิน. 2515 : 33)***

* ยึดรูปแบบการเขียนตามต้นฉบับเดิม

** (บทละครเรื่องพระเกียรติธ. และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติธ. 2528 : 31)

*** บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
 พระเกียรติธ. บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 35)

บทร้องเพลงไอ้ลาวในบทนี้เป็นตอนที่พระร่วงต้องหนีไปอยู่เมืองสุโขทัย เพราะเกรงว่า พวกขอมจะเข้ามาโจมตีเมืองละโว้ จะพลอยให้คนไทยซึ่งไม่ชำนาญการรบจะได้รับความทุกข์ยากไปด้วย ดังนั้นถ้าพระองค์หนีไปเพียงผู้เดียว พวกขอมกับคงตามจับเฉพาะตัวพระองค์ คนไทยจะได้ไม่ต้องลำบากไปด้วย แต่การจากไปครั้งนี้ พระร่วงต้องจากมารดา จึงทำให้พระองค์มีความรู้สึกโศกเศร้าดังบทร้องข้างต้น

2.2 ครุ่นคิดตรึงตรอง ปลอบโยน ราพิงราพัน ใช้เพลง เขมรเป่าใบไม้
แขกสุหรีด ขึ้นพลับพลา จินขวัญอ่อน ต้นเพลงจิ่ง เป๊ะ มอญราดาบ

เพลงเขมรเป่าใบไม้

เขมรเป่าใบไม้ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น สำเนียงเขมรทำนองเก่า เป็นเพลง 2 ท่อน ท่อนละ 4 จังหวะ เพลงนี้มีผู้นำไปแต่งทำนองใหม่หลายทางด้วยกันคือ เพลงเขมรชนบทเพลงนี้้นำไปใช้แสดงอารมณ์โศกเศร้าคร่ำครวญ

ตัวอย่างบทร้องเพลงเขมรเป่าใบไม้

บัดนั้น	เดโชฟังแล้วไม่สงสัย
จึ่งนั่งนิ่งนึกตรึกไตร	อันว่าสุโขทัยธานี
เป็นเมืองภายนอกอาณาจักร	จะฮึกฮักตะบึงไปถึงที่
สุโขทัยกำลังสะพรั่งดี	จะต่อตั้งยากลำบากนัก
จากุจะคิดซึ่งอุบาย	ลอบล้างทำลายปรบักษ์
กูจะลอบดอดไปมิให้พัก	ลอบลักฆ่าฟันให้บรรลัย

ฯ 6 คำ ฯ

(ขอมคำดิน. 2515 : 35)*

*บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 33)

เพลงเขมรเป่าใบไม้ เป็นเพลงที่มีสำเนียงเขมร ท่วงทำนองเยือกเย็นมักใช้ในบท
โศกคร่ำครวญ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำท่วงทำนองเพลงเขมรเป่าใบไม้
มาใช้กับบทร้องที่แสดงถึงความครุ่นคิดของตัวละครในการที่จะเอาชนะชนะแก้แค้นศัตรู

เพลงแขกสุหรัต

แขกสุหรัต เป็นเพลงทำนองเก่า ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละคร
ในบทเพชฌัญญ์ หรือฝ่าฟันต่อสู้อุปสรรคต่าง ๆ

ตัวอย่างบทร้องเพลงแขกสุหรัต

เมื่อนั้น	พระธิดาตอบถ้อยให้แถลง
หม่อมฉันไซ้ไรไม่หมายจะเคลือบแคลง	ในถ้อยคำสาแดงแห่งทรงยศ
อันว่าเทเวศน์มีเศร้เจ้า	ขออนอบเกล้าเพียงบาทบงกช
แต่ส่วนใจนั้นไม่ขอคิดคด	ไม่ยอมปลดเปลื้องรักจากราชา
ถ้าแม้สี่เทวราชทรงพระโกรธ	จะลงโทษสาหัสแก่ดูข้า
จะกัดฟันทนทมิฬอะอาญา	แม้จะม้วยมรณาก็ตามที

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 19)

เพลงแขกสุหรัต เป็นเพลงที่ใช้ในบทที่ตัวละครต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ แต่ใน
บทร้องนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้เพลงแขกสุหรัต ประกอบในบทที่ตัวละครต้องต่อสู้
กับอุปสรรคทางความคิดและการตัดสินใจของนางทมยันตี ดังตัวอย่างบทร้องข้างต้น
หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พวกโจรสลัดหัวเหิม	ริเริ่มก่อการหาญหัก
ยกกองกำปั่นผ่นนักตร์	หวังจักช่วงชิงมะละกา
พระผู้ผ่านนครไชยศิลป์	ภูมินทร์พิโรธเป็นหนักหนา
จึงตรัสใช้วังสันเสนา	ปราบโจรพาราในฉับพลัน

เสียนิจิตพิศवास

รักนาถนี่น้องบัวผัน

แม้ได้กรรมย้อมกัน

เพียงวันหนึ่งแล้วจะ ไคลคลา

ฯ 6 คำ ฯ

(พญาราชवंสน. 2530 : 51)

จากบทร้องเพลงแขกสุหรัต บทร้องนี้แสดงถึงความรู้สึกของพญาราชवंสน ในการที่ต้องไปบราบโจรสลัดที่มะละกา แต่ก็ไม่วายที่จะคิดถึงนางอันเป็นที่รัก ดังบทร้องว่า...

เสียนิจิตพิศवास

รักนาถนี่น้องบัวผัน

แม้ได้กรรมย้อมกัน

เพียงวันหนึ่งแล้วจะ ไคลคลา

เพลงขึ้นพลับพลา

ขึ้นพลับพลา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่ต้องการให้ตัวละคร แสดงอำนาจราชศักดิ์ และแสดงความสง่าผ่าเผย มักใช้กับประกอบตอนที่อยู่กับที่เมื่อใช้ประกอบบทละครใน เรียกขึ้นพลับพลาใน ถ้าใช้กับบทละครนอกเรียกขึ้นพลับพลานอก ต่อมานายประกอบ สุกัญหะเกตุ ได้นำเพลงขึ้นพลับพลาออกมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครอบเป็นเพลงเถาใช้ชื่อว่า เพลงขึ้นพลับพลานอก

ตัวอย่างบทร้องเพลงขึ้นพลับพลา

เสนาะเสียงสำเนียงไก่แก้ว

ข้ามแล้วเสียงโสน่าใจหาย

ข้าเลื่องคูนางที่ข้างกาย

แสนเสียตายน้องพรากจากน้อง

ดูเหว่าเรียกในไพรสามัคคี

ราวจะเรียกโยวมาลย์ในห้อง

สาธิตาเสียงไว้ในกรงทอง

ก็เพรียกร่วมสำเนียงเรียก

จะเสียงเรไรหิ่ง ๆ ยิ่งชวนเศร้า

สงสารเจ้ารูปทองจะหมองหมาง

แม้ไปคัวจะได้ช่วยกันชมทาง

แต่ขัดขวางด้วยการที่ราธูรอน

พิศณุพนิตายาจิต

พลาญพิศพลาญทอดฤทัยถอน

จณแสงทองผ่องท้าวอัมพร

ทินกรแจ่มจ้าสง่างาม

ฯ 8 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 68)

เพลงขึ้นพลับพลา มักใช้ประกอบตอนที่ตัวละครอยู่กับที่ในบทร้องนี้ ก็เป็นบทที่ตัวละคร
อยู่ในห้อง และตัวละครกำลังครุ่นคิด เรื่องของหัวใจระหว่างศึกรบกับศึกรัก ทั้งนี้เพราะพญาราชวังสัน
มีความรักอยู่กับนางบัวผันแต่ต้องไปปราบโจรสลัดที่ทะเลสาบ ดังนั้นจึงรู้สึกพะว้าพะวัง ครุ่นคิด
ไม่เอยจากนาง ดังตัวอย่างบทร้องข้างต้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง

แม่งามพร้อมจอมขวัญอร่ามรด

พี่จะเพิ่มเสริมยศมารศรี

เมื่อพระพ่อท่านไม่ไยดี

จะคงอยู่ธานีท่านหาไย

ถึงแม้พ่อขับไล่ไปจากนี้

พี่จะสร้างธานีใหม่ก็ได้

พร้อมกาแพงล้อมกรุงไกร

เป็นเมืองไฉ่โตใหญ่กว่าใครตรงชั

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 26)

บทร้องนี้เป็นบทที่ท้าวแสนปม ปลอบโยนนางอุษา เมื่อท้าวไตรตรึงษ์ไกรขับไล่
นางอุษา เพราะได้ท้าวแสนปมเป็นสามี ท้าวแสนปมจึงปลอบนางอุษาว่า ไม่เป็นไรเมื่อ
พระบิดาไล่ พระองค์ก็ได้ด้อยไปกว่าใครที่มาเข้าพิธีเสกขมาในวันนี้ พระองค์จะสร้าง
เมืองให้นางอยู่ใหม่ จะให้ใหญ่กว่าไตรตรึงษ์ก็ยังได้ ขอให้น้องคลายความทุกข์ใจเสียเถิด
เพลงจีนขวัญอ่อน

จีนขวัญอ่อน เป็นเพลงสำเนียงจีน ซึ่งเป็นเพลงทำนองเก่า และใช้บรรเลงขับร้อง
ประกอบการแสดงโขน ละคร เพลงแสดงถึงภาวะของผู้ที่กำลังตกอยู่ในห้วงความคิด และ
ตรึงตรอง นายถิร ปี่เพราะ มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตรา
จังหวะชั้นเดียว ครอบเป็นเถาทั้งทางดนตรี และทางร้องเมื่อ พ.ศ. 2497 เพลงนี้ผู้แต่ง
กำหนดให้บรรเลงออกด้วยจีนขิมเล็ก

ตัวอย่างบทร้องเพลงจีนขวัญอ่อน

ครั้นพร้อมเทวราชทั้งสาม	โกสีย์เล่าความตามสมัย
สรรเสริญเยนียอรไท	วิไลงานนามทมนต์
เป็นยอดหญิงในแคว้นแดนมนุษย์	สมควรสุดจักเป็นมเหสี
พินิจดูหมู่เทพบุตร	เปรียบด้วยแก้วเหมือนนาคำ
พิศดูกายคู่คล้ายอุไรทา	พิศเกศพิศเนตรล้วนงามขำ
จะยกบาทยกกรราวพ่อนรำ	เห็นแล้วต้องชมซ้ำจำไมวาย
บัดนี้มีมะราชจอมธานี	จัดพิธีเลือกคู่เคียงโฉมฉาย
ถ้าแม่เราไม่ไปไม่เป็นชาย	จะต้องอายแก่ปวงหมู่เทวัญ

ฯ 8 คำฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 12)

เพลงจีนขวัญอ่อน เป็นเพลงที่ใช้แสดงในบทที่ผู้แสดงตกอยู่ในห้วงความคิดและ
ตรึงตรอง อย่างเช่น จากบทร้องนี้ เทวราชทั้งสามคือพระอัคนี พระวิรุณ และพระยม ได้รับ
คำเชิญชวนจากพระอินทร์ให้ไปเข้าพิธีเลือกคู่ของนางทมนต์ ดังนั้นเทวราชทั้งสามจึงคิดว่า...

ถ้าแม่เราไม่ไปไม่เป็นชาย	จะต้องอายแก่ปวงหมู่เทวัญ
--------------------------	--------------------------

ดังนั้นเทวราชทั้งสามจึงตัดสินใจที่จะไปพร้อมกับพระอินทร์เพื่อไปร่วมพิธีเลือกคู่
เสี่ยงทายของนางทมนต์

หรือหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ดูก่อนเจ้าศกุนตลา	ผู้ยอดเสน่ห์หามารศรี
ขอเจ้าจงได้อยู่ดี	ทั้งมีความสุขทุกคืนวัน
ขอให้ปิ่นโปรยพามา	บำรุงเลี้ยงสุดสวาทเกษมสันต์
จงมีโอรสเดชนันต์	เป็นจอมจักรพรรดิสืบชัย
ดูก่อนเทวาทุกราศี	พระกานัสบดีเป็นใหญ่
ข้าขอฝากองค์อรไท	อย่าให้มีภัยแผ้วพาน

จงคุ้มครองนางพ่างวิถี
ของคลังขมิ้นนคราญ

จนถึงธานีไพศาล
ช่วยภิบาลเอื้อเพื่อทุกเวลา

ฯ 8 คา ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 18)

จากพร้องนี้อยู่ในตอนที่ยาชี กัณณะคิดเป็นท่วงนางศกุนตลาที่ต้องไปเข้าเฝ้าท้าวทษยันต์
ที่ในเมือง ความคิดความห่วงใยของยาชีกัณณะที่มีต่อนางศกุนตลา สังเกตได้จากพร้องคือ..

ดูก่อนท้าวทศราศี
ข้าขอฝากองค์อโรไท

พระกานันต์ดีเป็นใหญ่
อย่าให้ภัยแผ้วพาน

เพลงต้นเพลงจิ่ง

ต้นเพลงจิ่ง เป็นเพลงอัตราสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยา ส่วนในเพลงดับ
อัตราจังหวะสามชั้น เรียกดับต้นเพลงจิ่งหรือดับกาภิ มี 4 เพลงคือ เพลงต้นเพลงจิ่ง เพลง
จระเข้หางยาว เพลงดวงพระธาตุ และเพลงนกขมิ้น โดยใช้พร้องจากเรื่องกาภิคำกลอน
ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และมีเพลงดลั บ อัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยา
จัดเป็นเพลงดลั บโหรี ทานองเพลงไพเราะ ลีลาเพลงสละสลวย พร้องเป็นบทโหรีเรื่อง
พระรถเสนครั้งกรุงเก่าทั้งยังใช้เป็นตำราสำหรับฝึกหัดขับร้องเพลง มี 5 เพลง คือ
เพลงต้นจิ่ง เพลงสามเล่า (จระเข้หางยาว) เพลงดวงพระธาตุ เพลงนกขมิ้น และเพลง
ธณิธ้องให้ เพลงดับชุดนี้ คุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ ได้ร่วมกันกับนางเจริญ พาทยโกศล
บันทึกแผ่นเสียงเมื่อ พ.ศ. 2471 โดยใช้วงมโหรีบางขุนพรหมบรรเลงต่อมาเพลงเดี่ยว
ทางซอสามสาย พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) แต่งโดยนำเพลงต้นเพลงจิ่ง อัตรา
จังหวะสามชั้นในดับต้นเพลงจิ่งมาประดิษฐ์ทานองให้พิสดารเป็นทางเดียว

ตัวอย่างบทร้องเพลงต้นเพลงนี้

บัดนั้น	โหมเงาที่เลี้ยงเธอทั้งสอง
เห็นเงาชลเย็นไหลเป็นคลอง	เข้าประคองรับขวัญกลยา
ประโลมเล่าเฝ้าลอบพระบุตร	ขอพระองค์ปราณีแก่ข้า
แม้ความอื้ออึงถึงพระบิดา	ดูข้าคงไม่พินราชทัณฑ์

ฯ 4 คำ

(บทละครราเรื่องพระนาละ. 2512 : 7)

จากบทร้องเพลงต้นเพลงนี้ เป็นบทร้องที่พระพี่เลี้ยงพูดลอบโยนนางศกุนตลา เพราะเห็นนางศกุนตลา ดูหน้าตาเศร้าหมอง หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เออสองพ้าน้อย่างไรหนอ	มานั่งยกกันเองนำหมั้นไฉ
จะช่วยกันปั้นหัวและยั่วใจ	ให้ฉันไซ้ต้นตัวมัวพะวง
วันฟ้าโปร่งดีไม่มีฝน	สุริยนส่องจำนำสะสรง
มาเถิดนอย่าย่ำมาเดินตรง	ไปทำน้ำจะได้ลงสู่ธารา

ฯ 4 คำ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 8)

จากบทร้องต้นเพลงนี้ เป็นบทบรรยายเรื่องอยู่ในตอนที่นางอุษาสันทนาพี่เลี้ยง

เพลงแป๊ะ

แป๊ะ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น พระประดิษฐไพเราะ ได้ยืมชาวจีนบรรเลงดนตรีจีน มีความไพเราะ ท่านเกิดความประทับใจอยากได้ทำนองเพลง จึงได้สั่งให้ครูสิน ศิลปบรรเลง กับครูรอด ช่วยกันจำทำนองไว้ ต่อมาภายหลังพระประดิษฐไพเราะได้แต่งทำนองเพลงจีนนี้เป็นชุดเพลงจีน คือ อาเฮีย ขมสวนสวรรค์ และแป๊ะ ในอัตราสองชั้น ภายหลัง

ได้นำเพลงทั้ง 3 เพลงนี้มาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตราสามชั้น เพลงแป๊ะนี้บางท่านเรียกว่า แป๊ะปะแหละแหล ก็มีเป็นไปในทางความรักห่วงใย กังวลใจ และอาลัยรัก ส่วนอัตราชั้นเดียว มีอยู่ด้วยกัน 2 ทาง ทางแรกนายมนตรี ตราโมท เมื่อครั้งเป็นหัวหน้า แผนกดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร ประมาณปี พ.ศ. 2484 ได้แต่งทั้งทางดนตรี และบทร้อง อีกทางหนึ่งท่านอง เป็นของหลวงประดิษฐไพเราะ แต่งเมื่อปี พ.ศ. 2493 บทร้องเป็นของนางจันทนา จิพิตร์คุกรการ ตัวอย่างบทร้องเพลงแป๊ะ

เมื่อนั้น	ฝ่ายนี้เมื่อนงค์บัวผัน
ครั้นได้เวลาสายัณห์	ก็คิดถึงวันสันเสี
นายขวัญไฉ่มีจิตหมาย	บอกเล่าอุบายถ้วนถึ
ให้ลงไปสวณมาลี	แต่สองคนกับพี่มาลัย
นางจัดตระเตรียมเข้าของ	แก้วแหวนเงินทองผ่องใส
จะไปคอยนายขวัญไฉ่	จนกว่าจะได้มารับ

ฯ 6 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 52)

เพลงแป๊ะ ใช้เป็นเพลงประกอบอารมณ์ ห่วงใย อาลัยรัก จากบทร้องเพลงแป๊ะ ใช้ประกอบการแสดงละครในตอนนี้นางบัวผันได้รับทราบเรื่องการนัดหมายของพญาราชวังสัน จากนายขวัญ นางจึงจัดเตรียมเข้าของเพื่อรอนายขวัญมารับ

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

แต่ครั้งแรกได้พบประสพตา	ก็รู้ว่าปรากฏยศศักดิ์
แต่ท่านสร้างแปลงกายทรลักษณ์	จึงมิได้รู้จักว่าผู้ใด
อันพระองค์ทรงเป็นท้าวฤทธิ์	สิ่งสกิดวิมานชั้นไหน
มีข้อเหตุผลกลใด	จึงได้จำแลงแปลงมา

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 17)

บทร้องนี้ นางอุษามีความคิดสงสัยว่าทำไมท้าวแสนปมจึงปลอมตัวมา นางจึงวิตกกังวลใจยิ่งนัก

เพลงมอญรำดาบ

มอญรำดาบ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่ค่อนข้างภูมิฐาน สง่างาม ต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึงแต่งทางเปลี่ยนขึ้นใหม่อีก 3 ทาง ฉะนั้นทำนองในอัตราจังหวะสองชั้นจึงมีทางเปลี่ยนอยู่ 4 ทำนองด้วยกัน โดยแต่งเมื่อ พ.ศ. 2464 ต่อมาใน พ.ศ. 2475 นายมนตรี ตราโมท ได้นำมาดัดแปลงแต่งขยายเป็นสามชั้น แก้แปลงทำนองสองชั้น และแต่งตัดเป็นชั้นเดียวให้มีสำเนียงมอญครบทั้งเถา ทั้งทำนองทางร้องและทางดนตรี

ตัวอย่างบทร้องเพลงมอญรำดาบ

ยังคิดยังข้องขัดจิต	ยังคิดก็ยังขัดสี
เสียงแรมมีปัญหาคิดดี	มีแต่พ่ายแพ้เกียรติยศ
จะหาอย่างไร ๆ เขาไม่โกรธ	จะถือโทษไม่ถนัดขัดไปหมด
จะพาลเขาตรง ๆ คงเสื่อมยศ	จะถูกนิทาหมดทั่วไป
ว่าจะใช้ปัญหาอุบาย	โยกย้ายเอาเปรียบให้จงได้
คิดดูขัดขวางทุกทางไป	ภูวนัยนิ่งนึกครึกคร่า

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติยศ. 2528 : 37)*

เพลงมอญรำดาบ มักใช้ประกอบการแสดงในบทที่ตัวละครที่มีท่าสง่างาม แต่ในบทร้องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงในบทที่ตัวละครอยู่ในภาวะครุ่นคิดตรึกตรองของท้าวภีมารสูร ที่จะฆ่าพระเกียรติยศ แต่ก็ไม่กล้าฆ่าตรง ๆ จึงครุ่นคิดเรื่องกลอุบายดังตัวอย่างในบทร้องข้างต้น

*บทละครราเรื่องพระเกียรติยศ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติยศ (2528 : 37)

เออเนื้เราเข้ามาถึงสวนหลวง	จนจะล่วงลวงยังมีทิ้ง
ถ้าแม้ว่าตัวเราจะตะบึง	เข้าไปถึงที่วังยังมีควร
อย่าเลยจะเข้าไปอาส่า	รับใช้ที่ตาเฝ้าสวน
พอดูลาดเลาเค้ามวล	หาทางคุณนางบุตรี

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 5)

บทร้องมอญราดาบ บทร้องนี้เป็นตอนที่ท้าวแสนปมคิดหาเส้นทางที่จะเข้าไปหานางอุษา ซึ่งท้าวแสนปมราพึงวางแผนอยู่ในใจ ดังบทร้องข้างต้น

3. ท่วงทำนองเพลงรวดเร็ว แสดงถึงอารมณ์ตื่นเต้นไม่คงที่ ค่อนข้างรุนแรง

3.1 โกรธ ใช้เพลงแขกหนึ่ง เขมรปากท่อ จีนต้องเขียง ฟ้าคนอง ลิงโลด คัพไท สองไม้

เพลงแขกหนึ่ง

แขกหนึ่งเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น เป็นเพลงทำนองเก่าใช้แสดงถึงอารมณ์ โกรธ มีนักดนตรีนำไปแต่งขยายและแต่งตัดครบเป็นเพลงเถาหลายทาง เช่น ทางสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ประทานชื่อใหม่ว่า แยกมัสหรีเถา แต่งเมื่อราว พ.ศ. 2460 - 2464 ทางนายมนตรี ตราโมท แต่งเมื่อ พ.ศ. 2472 เรียกชื่อใหม่ว่าเพลงแขกกลิตเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงแขกหนึ่ง

หม่หม่คู่อ้ายแสนปม	ฟังกรมหมื่นไล่เป็นหนักหนา
อวดดีพุดมากทำปากกล้า	ฤฯ สำคัญคิดว่ากูจะกลัว
มึงจงตีอินทเกรี	กูที่ได้เห็นดีชั่ว
ฤฯ มึงรู้ลึกผิดคิดถึงตัว	จงกัมพัรรับผิดเสียโดยดี

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 27)

เพลงแขกหนึ่ง เป็นเพลงที่ใช้แสดงอารมณ์โกรธ ใช้ร้องเพลงแขกหนึ่ง
อยู่ในบทที่ท้าวไตรตรึงษ์โกรธท้าวแสนปม หลังจากกุมาร ซึ่งเป็นโอรสของท้าวแสนปม และ
นางอุษา รับก้อนข้าวเย็นจากท้าวแสนปม แทนที่จะเลือกจากบรรดาประชาชนทั้งหลาย ที่มา
ถวายของกินด้วยเหตุนี้ทำให้ท้าวไตรตรึงษ์โกรธยิ่งนัก

เพลงเขมรปากท่อ

เขมรปากท่อ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสำเนียงเขมร นักดนตรี
ไม่ทราบนามแต่งขึ้นและตั้งชื่อเพลงเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชาวเขมร ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในตำบล
ปากท่อ จังหวัดราชบุรี สันนิษฐานจากสำนวนทานองว่า เป็นเพลงที่แต่งในสมัยต้นกรุง
รัตนโกสินทร์ เพลงนี้นอกจากจะนิยมบรรเลงขับร้องกันโดยทั่วไปแล้ว ยังนิยมนำไปบรรเลง
ขับร้องประกอบการแสดง โขน ละครรำ ใช้แสดงอารมณ์โกรธ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีนักดนตรีหลายท่านนำเพลงเขมรปากท่อสองชั้น ทานองเก่า
สำเนียงเขมร ไปแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา
สามทางด้วยกัน คือ ทางของพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ทางของ
จางวางทั่ว พาทยโกศล ทางของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งแต่งไว้
เมื่อประมาณ พ.ศ. 2461

ตัวอย่างบทร้องเพลงเขมรปากท่อ

เมื่อไหร่	ราชาไม่รอให้นางถาม
พระรีบชิงแจ้งเหตุแก่นางงาม	ว่าดูข้านามว่านาละ
ราชาครองนิชิตชนบท	เป็นเผ่าพงศ์ปรากฏการตะ
ได้ทราบสาส์นผู้มีนามกษิระ	พระราชะอันเชิญมาวิหรรภ์
ครั้นมาถึงกลางทางข้างภูผา	สี่เทพยดาจอมสวรรค์
เสด็จมายืนขวางอยู่กลางมรรค	เรารีบลงเฝ้าพลันมิทันช้า
หนึ่งคือวัชรินทร์ปิ่นพิภพ	อีกพระเพลิงฤทธิเดชลบแสงสง่า
และพิรุณมราชทรงศักดิ์ดา	เสด็จมาช่วยมพรพิธิ

ทั้งสี่องค์ทรงหวังจะใคร่ได้	พวงมาลัยจากหัตถ์มารศรี
ขอให้นางยอดเขาวนารี่	ได้ทรงเลือกในสี่เทพไท
จะจัดเทพธิดามาแวดล้อม	แห่ห้อมเฝ้านางแทบไสส
สุเมรุมาศจะเป็นอาสน์อรไทย	เสวยสุขทุกข์ภัยไม่ถ้วนาน
เหตุที่เกี้ยวทั้งสี่ยังสงสัย	จึงทรงงำให้เรามาสื่อสาร
หมดสัพพณเท่านี้เขาวนาลัย	จะตรัสตอบคำขานประการใด

ฯ 14 คำ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 17)

เพลงเขมรปากท้อ เป็นเพลงที่ใช้ในอารมณ์โกรธ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เป็นบทบรรยายเรื่องตอนที่พระนาละบอกกับนางทมยันตีว่า พระองค์คือพระนาละ และสี่เทพบนสวรรค์ คือ พระอินทร์ พระเพลิง พระพิรุณ และพระยม จะเสด็จลงมาในพิธีสวามิพร ขอให้นางเลือกเทพองค์ใดเกิดหรือหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

บัดนี้	นักคัมบังคมกัมเกศา
ความเกรงพระราชอาชญา	เจรจาเสี่ยงสั้นด้วยพรันใจ
ด้วยโปรดให้เป็นข้าหลวง	ไปทวงส่วยละไว้เวียงใหญ่
ข้ากลับเสียที่พ่อเมืองไทย	โทษข้านี้ไซ้ไรใหญ่หลวงนัก
แล้วจึงกราบทูลสิ้นทุกสิ่ง	ตามความจริงแต่องค์พระทรงศักดิ์
พ่อเมืองปัญญาแหลมหนัก	ชะลอมตักน้ำไว้ได้ง่ายดาย
ข้าฯชะลอมของประหลาด	มายังฝ่าพระบาทเพื่อถวาย
ชายไทยจะดีเพราะมีนาย	เป็นยอดชายฉลาดสามารถจริง

ฯ 8 คำ

(ขอมคำฉัน. 2515 : 71)*

*บทละครเรื่องขอมคำฉัน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องพระเกียรติภักดิ์ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 71)

ในบทร้องนี้พระองค์ยังทรงใช้เป็นกรรบายเรื่องอยู่ในตอนที่นักคุ้ม หน้าความตั้ง
บทร้องข้างต้นไปกราบทูลต่อท้าวพันธุหมกษัตริย์เมืองขอม
หรือหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขึ้นใจอย่าเคืองเลยจงเฉยไว้	พี่ไม่เลวกว่าใครในแดนสาม
ฤๅใครกล้าจะทำท่าสงคราม	พี่ไม่รอให้ถามถึงสามครั้ง
แต่พอพี่ตื่นทีไร	เหมือนนิมิตโยธี่จะพร้อมพร้อม
ล้วนพวกพลหาญชาญกำลัง	เหมือนดังพระสมุทรนองมา

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 26)

แต่บทร้องเขมรปากท้อ บทนี้พระองค์ทรงใช้แสดงบทไกรธของท้าวแสนปม ดังเช่น
ตัวอย่างบทร้องข้างต้น

เพลงจีนต้องเขี้ยว

จีนต้องเขี้ยว เป็นเพลงสำเนียงจีนท่านเองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละคร ในบท
แสดงอารมณ์ไกรธ (ไม่ปรากฏหลักฐานใดมากกว่านี้)

ตัวอย่างบทร้องเพลงจีนต้องเขี้ยว

เมื่อนั้น	พระธิดาพึ่งแจ้งแกล้งไข
บอกพระหัตถ์ตรัสตอบพี่เลี้ยงไป	ว่า ไม่ขุนเคืองใครสักคนเดียว
ธรรมดาพากันมาชมสวน	ก็สมควรชวนเพกชอกแซกเที่ยว
ถ้าเมื่อเรายากอยู่แต่ผู้เดียว	จะพาลุ่นจุ่นเขี้ยวไปดังฤๅ
ที่ตัวเราสำแดงกิริยา	ฤๅวาจาเข้าขึงอย่าฟังถือ
อาศัยใจไม่สวายกายจึงซื้อ	นั่งรอนกที่ติดมือไม่ดูคน
ถ้าแม้พี่ยังมีความเมตตา	จงเฉยเสียเถิดหนอย่าไต่บัน
อย่าชักถามความนักซักเวียนวน	เกิดเป็นคนจำใจจำใจตรอม
ธรรมดาเกิดมาเป็นมนุษย์	ถึงแม้มั่งคั่งสุดแสนถนอม

จะหวังใด ได้หมดไม่คอย	ก็ยังยอมมีทุกข์ระคน เจือ
ตัวจันทกวันแสนสมบุรณ์	โกลาหลศรัยมีมากหลากจนเพื่อ
บ่าวข้าแห่ห้อมล้อมทุกเมื่อ	แต่ว่าเหลือบ้องกันเพยาก็
สุขแต่กายภายในไม่เสวย	ตัวอยู่เฉยจิตต์ร้าวราวจะปริ
หน้าจันซัดตัวสิ้นกระนั้นซี	พื่ออย่าดีโทษเลยเฉยเสียผลาง
นึกเสียเถิดว่าเจ้าเกิดมามีกรรม	ที่ปางก่อนได้กระทำไว้บ้าง
ผลกรรมตามทันพลันมาล้าง	มาเกิดขวางทางสุขทุกข์เข้าครอง

ฯ 16 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ . 2512 : 6)

เพลงจันทองเชียง ใช้ประกอบอารมณ์โกรธ นำมาใช้ในการบรรยายเรื่อง ดังบทร้องข้างต้น แต่ในบทนี้เป็นตอนนางทมยันตีได้ใช้ให้นางข้าหลวงไปจับหงส์ แล้วจับไม่ได้ ซึ่งนางมิได้โกรธเคือง แต่ที่นางนิ่งเฉยเฉย เพราะนางมีความทุกข์ใจในความรักที่มีต่อพระนาละ

เพลงฟ้าคนอง

ฟ้าคนอง เป็นเพลงทำนองเก่าใช้ประกอบบทละคร ที่แสดงถึงอารมณ์โกรธ (ไม่ปรากฏหลักฐานใดมากกว่านี้)

ตัวอย่างบทร้องเพลงฟ้าคนอง

ประทานราชการทั้งหมด	นิยมเกียรติถนอเป็นหนักหนา
เธอชื่อตรงทรงยุติธรรมมา	ทั่วหน้าเบิกบานสำราญใจ
ขุนมารพาลคิดริษยา	จึงมองหาช่องทางล้างลงจงให้ได้
แต่ครั้นว่าจะฆ่าตรง ฯ ไซ้	ก็ละอายแก่ใจไม่เข้าที่
เขามิได้ทำผิดคิดร้าย	จะฆ่าตายเปล่าไม่ควรที่
หาอุบายก็ย้ายอย่างไรดี	จึงจะล้างชีวีได้สมใจ

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติถนอ . 2528 : 33)*

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติถนอ และบทละครว่าเรื่องพระเกียรติถนอ (2528 : 33)

บทร้องเพลงฟ้าคนอง ใช้ประกอบการแสดงในบทโกรธ และบทร้องนี้ ผู้ที่แสดงบทโกรธ คือท้าวโกมาสูร มีความโกรธแค้น พระเกียรติรถ ดังบทร้องข้างต้น

เพลงลิงโลด

ลิงโลด เป็นเพลงอัตราสองชั้น สำหรับประกอบกิริยาโกรธ หรือแสดงอารมณ์ฉุนเฉียว ของตัวละครต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำมาทำเป็นทางเปลี่ยน อัตราจังหวะสองชั้น เพื่อใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร

ตัวอย่างบทร้องเพลงลิงโลด

ชะชะฉฉา (หนอยแน่) น้ำหัวเราะ ช่างจ่อเลาะนักหนา (หนอยแน่) ให้ฟ้าผี
 ยอกลอยฟ้า (ฮาไฮ้) ละครานี้ เอาเถอะดีไม่วา (ฮาไฮ้) ข้าขอบใจ
 ตัวเจ้าคุณเป็น (ฮือหือ) กะยาจก สกปรกเปื้อนเปราะ (ฮือหือ) หาน้อยไม
 ตัวเจ้าชื่อเรียง (หาหว่า) เสียงไร มาแต่ไหนจงแจ้ง (หาหว่า) ชิงกิจจา

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 6)

บทร้องเพลงลิงโลด สำหรับประกอบกิริยาโกรธ หรือแสดงอารมณ์ ฉุนเฉียว แต่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เพลงที่มีท่วงทำนองประกอบกิริยาโกรธ กับบทร้องที่มีความสนุกสนานคล้ายการเยาะเย้ย

เพลงคัฟท์ไทย

คัฟท์ไทย เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา มีจังหวะรูกเร้า เป็นเพลงที่ใช้แสดง อารมณ์โกรธ ใช้ประกอบการแสดงละครในเรียกว่า ร้องคัฟท์ใน ละครชาตรีเรียกว่า ร้องคัฟท์ ในบทละครเก่า ๆ ใช้ชื่อว่า "สับ" หรือ "คัฟ"

ตัวอย่างบทร้องเพลงศัพทไทย

อ้อชา	มึงรักอ้ายขี้ขำน่าอดสู
เสียแรงกูเลี้ยง	กล่อมเกลี้ยงเอ็นดู
มึงลอบเล่นชู้	กับอ้ายขี้ม
นึกอยากจะทำ	แต่ว่าเกรงบาป
เหวออีใจหาย	มึงชอบเซยชม
กับอ้ายขี้ขำน	อย่าส่งคารม
ไปกับอ้ายขี้ม	ผู้เป็นสามี

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 26)

เพลงศัพทไทย ใช้ประกอบเพลงในอารมณ์โกรธ และในบทร้องนี้ก็เป็นบทที่แสดงความโกรธ ของท้าวไตรตรึงษ์ที่มีต่อนางอูชา ผู้เป็นพระธิดา

เพลงสองไม้

สองไม้ เป็นเพลงทำนองเก่าโบราณ ใช้ประกอบเพลงร้องในอารมณ์โกรธ (ไม่ปรากฏหลักฐานมากกว่านี้)

ตัวอย่างบทร้องเพลงสองไม้

เจ้าประคุณการุณถามข้าเจ้า	จะขอเล่าเรื่องราวของตูข้า
ตั้งแต่ไหน ๆ ไรไรมา	คนเขาเรียกตูว่าแสนปม
ขรอยกรรมทำไว้ในปางก่อน	จึงมีกายแปกบ่นกระทั้งผม
ร่างกายโสโครกโสมนม	ไม่น่านิยมทุกอย่างไป
ถึงแม้แต่ยังเป็นทารก	พ่อแก่เห็นสกะปรกจึงขับไล่
ซัดเซอะแฉะร้อนไป	เข้าบ้านใครเขาขับเสียโดยพลัน
แต่วันนี้ที่บุญจะหนุนข้า	จึงบันดาลให้มาในสวนขวัญ
พบปะเจ้าประคุณเป็นบุญครัน	หวังมันพึ่งบุญกรุณา

๗ 8 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 6)

เพลงสองไม้ เป็นเพลงที่ใช้ประกอบอารมณ์โกรธ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำมาใช้บรรยายเรื่องธรรมดา ไม่มีลักษณะอารมณ์โกรธในบทร้องนี้เป็นการบรรยายความตอนที่พระชินเสน แปลงกายเป็นท้าวแสนปม แล้วแอบเข้าไปในสวนขวัญ และได้พบกับตาเฒ่าคนเฝ้าสวน

3.2 สลักสนาน เบิกบานใจ ใช้เพลง ช้า เต่าก็เข้กั๊นงั๊น ฝรั่งราเท้า สีนวล

เพลงช้า

ช้า เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ใช้ประกอบการไปมาหรือแสดงความสุขใจสบายใจ ของ ตัวละคร

ตัวอย่างบทร้องเพลงช้า

เมื่อนั้น	พญาราชวังสันกลั่นกล้า
เป็นทหาร เลื่องชื่อฤชา	ในแคว้นอาณาจักรวิชัย
แต่เดิมเป็นแขกแปลกเพศ	เข้ามาสู่เขตกรุงใหญ่
มีจิตสามัคคีรักไทย	น้ำใจซื่อตรงจงรัก

ฯ 4 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 51)

ช้าเป็นเพลงใช้ประกอบการไปมาของตัวละคร จากบทร้องนี้เดิมพญาราชวังสันเป็นแขกมลายู แล้วเข้ารับราชการอยู่ในเมืองศรีวิชัย ดังบทร้องที่ว่า

แต่เดิมเป็นแขกแปลกเพศ	<u>เข้ามาสู่เขตกรุงใหญ่</u>
-----------------------	-----------------------------

เมื่อได้มาสวามิภักดิ์ต่อแผ่นดินศรีวิชัย ก็มีความจงรักภักดี เพลงช้าจึงใช้บรรยายความรู้สึกของพญาราชวังสัน ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อนั้น	พระร่วงผู้มีอภัย
เป็นพ่อเมืองเลื่องชื่อลือไกล	ครองไทยละโวธานี
ตั้งแต่บิดาลิ้นชิวาตม์	เป็นทนายาทครอบครองบุรีศรี
โดยความนิมิตินดี	ในที่ดวงจินตนากร

ฯ 4 คำ ฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 18)*

ข้ายังเป็นเพลงที่แสดงถึงความสุขสบายใจของตัวละคร ดังตัวอย่าง ดังบทร้องข้างต้น ที่บรรยายถึงพระร่วงว่ามีความสุขสบาย หลังจากที่ได้ครองเมืองละโว้

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อนั้น	นายขุนช้างผู้ดีเศรษฐีใหญ่
อยู่กับนางวันทองผ่องไพไล	สองใจจ่อจิตสนิทกัน

ฯ 2 คำ ฯ

(แต่งงานพระไวย. 2515 : 185)*

เพลงข้าใช้แสดงอารมณ์ที่ตัวละครสุขสบายใจ เช่นในบทร้องข้างต้นกล่าวถึง ขุนช้างกับนางพิม อยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น ดังบทร้องตอนหนึ่งว่า "สองใจจ่อจิตสนิทกัน"

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 18)

เพลงเต่ากินผักบุ้ง

เต่ากินผักบุ้งเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ท่วงทေး เป็นเพลงสมัยอยุธยา ตอนปลาย ใช้เป็นเพลงลา ไบราณาจารย์จัดเพลงนี้ไว้ในเพลงช้าเรื่อง "เต่ากินผักบุ้ง" มีอยู่หลายเพลง เช่น เพลงเต่ากินผักบุ้ง เต่าเงินเต่าทอง เป็นต้น ภายหลังนำมาร้องส่งสำหรับเป็นเพลงลา บางครั้งใช้ในเพลงสนุก หรือใช้ชมความงาม เพลงนี้เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นำมาให้เครวรมหาดเล็กบรรเลงถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนชื่อเป็นเพลงปลาทอง

ตัวอย่างบทร้องเพลงเต่ากินผักบุ้ง

เย็นเอ๋ยเย็นใจ	เที่ยวเก็บดอกไม้ข้างลำธาร
แม่สาวน้อยนิ่มนงคราญ	สำราญผุดผ่องละอองนวล
บ้างเลี้ยวบ้างไล่กันในสวน	เกษมสำราญชวนตาชม
เก็บดอกไม้ได้หลายช่อ	บ้างมัดบ้างห่อใส่ผ้าห่ม
บ้างเก็บได้ใส่มวยผม	รื่นรมย์เล่นเย็นสบาย
พระพี่เลี้ยงส่งเสียงถาม	ว่าดอกงาม ๆ ไยไม่ถวาย
แม่สาว ๆ ข้าเจ้านาย	มาช่วยกันร้อยพวงมาลัย
จะได้ทรงขว้างพวงนี้	ชะเจ้าน้อยเอ๋ยอ่อนแอ้นเอาจลม
มัวเพลินแต่งผมจะให้ชวนตาชาย	เจ้าก็เดินไปมา
ท่าทางก็กริดกราย	ชะช่างทำอายเจ้าก็หมายยวนใจ
ชะแม่สาวน้อยเอ๋ยทำตาขึงเขี้ยว	ที่จริงหล่อนเปรี้ยวก็จะเกล้งไปไย
เจ้าจะทำหงอยหงิมอดยิ้มไม่ได้	แม่จะลงใครหนอแม่สาวน้อยเอ๋ย

ฯ 12 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ . 2512 : 21)

เพลงเต่ากินผักบุ้ง เป็นเพลงที่ใช้ในอารมณ์สนุก หรือใช้ในบทชมความงาม ดังเช่น ในบทร้องนี้เป็นบทสนุกสนานที่นางทมยันตี กับพระพี่เลี้ยงต่างเล่นกันอย่างสำราญ เบิกบานใจอยู่ในสวน

เพลงฝรั่งรำเท้า

ฝรั่งรำเท้า เป็นเพลงอัตรารัจจะสองชั้น ทานองสำเนียงฝรั่ง สันนิษฐานว่าเป็นเพลงที่ผู้แต่งจินตนาการมาจากจังหวะการเต้นระบำแบบฝรั่ง ซึ่งใช้เท้าย่างตามจังหวะ บางทีเรียกลักษณะนี้ว่า ระบำปลายเท้า เพลงนี้ใช้ประกอบการแสดงละคร และประกอบลีลาทำรำ เต้นสนุกสนาน เรียก รำฝรั่งรำเท้า หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้แต่งครบเป็นเพลงเถาเมื่อ พ.ศ. 2469 และได้เรียบเรียงทำนองใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2479 เพลงเรื่องฝรั่งรำเท้า ประกอบด้วยเพลงฝรั่งรำเท้า ฝรั่งแดง ฝรั่งเดิม ฝรั่งจรรยา ออกเพลงตะเข็ง เจ้าเซ็น และเพลงลา

ตัวอย่างบทร้องเพลงฝรั่งรำเท้า

ขอให้พระองค์ทรงภพ	เกียรติกระหลบทั่วทิศน้อยใหญ่
ร่มเศสพระราชาวไทย	เหนือใต้ตลอดแดนดิน
ขอจงดำรงศิริราช	สุขสวัสดิ์ตั้งทั่ว ไกลินทร์
บาราบปราบปวงไพรีนทร์	สิ้นฤทธิ์สยอนหย่อนแรง
ขอปวงอาณาตย์เสนา	ปรีชาฉลาดกาจากแห่ง
จงอย่าได้คิดแก่งแย่ง	ขันแบ่งเพื่อตีแต่ตน
ขอจงปลงใจในกิจราช	เพื่อคาดเบญเญ้นทั่วทุกแห่งหน
เอาเดชพระเจ้าจุมพล	คุ้มคนคุ้มครวทั่วไป
ขอให้พระองค์ทรงฤทธิ์	ประศาสน์ราชกิจสะดวกได้
ขอจงเจริญพระชนม์วัย	เพื่อไทยเกษมเปรมปรีดี

ฯ 10 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 75)

ฝรั่งรำเท้า เป็นทำนองเพลงที่แสดงถึง ความสนุกสนาน สุข สมหวัง ของตัวละครในบทละครเรื่องพญาราชวังสัน เพลงฝรั่งรำเท้า เป็นเพลงสุดท้ายที่ใช้บรรเลงในบทละครเรื่องนี้ ดังนั้นจะเห็นถึงความสุข สนุกสนาน สมหวังของเรื่องอยู่ที่การถวายพระพรพระมหากษัตริย์ และเพื่อให้ประเทศไทยมีความร่มเย็นเป็นสุข ดังตัวอย่างจากบทร้องฝรั่งรำเท้า

ขอให้พระองค์ทรงฤทธิ์
ขอมจงเจริญพระชนม์วัย

ประศาสน์ราชกิจสะดวกได้
เพื่อไทยเกษมเปรมปรีดี

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

แน่นทนทาน้าวเจ้าไตรตรึงษ์
ขอบอกกล่าวชนทั้งหลายในที่นี้
หลับตาพูดจากล้าแต่ปาก
ขึ้นนั่งฟังต่อไปจะได้เคื่อง
เอาเถิดเมื่อตีเกรี
คอยฟังเกิดท่าน้าวเจ้าพารา

ดีแต่พูดเสียงอึงไม่ควรถี
เจ้าบริหารภัยมาใส่ตัว
พูดมากคำเราไม่เข้าเรื่อง
จะต้องเปลืองแรงรุกฤษฎณา
จะยินเสียงโยธิตายป่า
ในไม่ช้าคงได้รู้ฤทธิ์กัน

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 27)

ข้อสังเกต เพลงฝรั่งราเท้า โดยทั่วไปใช้บทสนุกสนาน มีความสลับแต่ในบท
พระราชนิพนธ์เรื่องท้าวแสนปมจากบทร้องของพระชินเสน บทนี้กลับมีเนื้อหาที่แสดงถึงอารมณ์
โกรธ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระปรีชา
สามารถในการบรรจุเนื้อร้องที่แสดงอารมณ์โกรธ ลงในเพลงที่มีท่วงทำนองสนุกสนานได้ จาก
บทร้องของพระชินเสนในเรื่องท้าวแสนปมตอนนี้เป็นตอนที่ท้าวแสนปมโกรธเพราะท้าวไตรตรึงษ์
ได้พูดจาตู่ต้อน ดังที่กล่าวไว้ในบทร้องว่า

แน่นทนทาน้าวเจ้าไตรตรึงษ์
ขอบอกกล่าวชนทั้งหลายในที่นี้
หลับตาพูดจากล้าแต่ปาก
ขึ้นนั่งฟังต่อไปจะได้เคื่อง

ดีแต่พูดเสียงอึงไม่ควรถี
เจ้าบริหารภัยมาใส่ตัว
พูดมากคำเราไม่เข้าเรื่อง
จะต้องเปลืองแรงรุกฤษฎณา

เพลงสีนวล

สีนวล เป็นเพลงอัตราสองชั้น เป็นเพลงที่กลายมาจากเพลงพื้นเมือง ใช้เป็นเพลงสำหรับพ่อนราของบพทางที่มีกริยากระตุงกระตัง หรือราเป็นหมู่แบบระบำ ได้มีผู้นำมาแต่งขึ้นเป็นเพลงอัตราสามชั้นหลายทาง มีทั้งสีนวลนอก และสีนวลใน มักใช้เป็นเพลงที่ประกอบความรื่นรมย์

ตัวอย่างบทร้องเพลงสีนวลใน

หน่อขัตรี	พระช่างครุสัณห์หน้าใจหาย
เช่นนี้ใครรู้เรื่องเครื่องจะอายุ	ทั้งหญิงชายจะช่วยกันเนนทา
หญิงมีตระกูลมุลชาติ	ถ้าแม้ขาดขันหมากก็ขายหน้า
เหตุไฉนไม่แต่งทูตมา	ขอแต่พระบิดาจึงควรการ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 17)

เพลงสีนวลในมักใช้ประกอบบทละครที่แสดงความรักกัน แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้แสดงถึงการตัดพ้อต่อว่า โดยที่นางอุษาพูดตัดพ้อต่อว่า ท้าวแสนปม ที่ไม่ส่งทูตมาสู่ขอนางให้ถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณี

4. ท่วงทำนองเพลงแสดงถึงความสง่างาม ความจงรักภักดี ตรวจพลยกทัพ ชมธรรมชาติ

4.1 ท่วงทำนองอาจสง่างาม ใช้เพลงกลองโยน ขอมใหญ่ เขมมอยุ คำหวาน ครอบจักรวาล สิงโต สารถี สืบท

เพลงกลองโยน

กลองโยน เป็นเพลงสำหรับประกอบกริยาเคลื่อนไหวไปมาอย่าง เป็นริ้วขบวน หรือประกอบการยกทัพ หรือขบวนพยุหยาตราที่มีศักดิ์ศรี พร้อมด้วยเครื่องอิสริยยศทั้งหลาย เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เพลงทะแยกลองโยน นอกจากนี้ยังใช้เป็นเพลงประจำกัมพูชาครกัณฑ์ของเทศน์มหาชาติ ซึ่งต่อท้ายด้วยเพลงเชิด

ตัวอย่างบทร้องเพลงกลองโยน

กรายกรอย่างขึ้นบนเกยแก้ว	ดูกระบวนล้วนแล้วสลับส้าง
งามธวัชฉัตรนำพระยานพลาง	เสนางค์แพ่ห้อมพระภูบาล
ดรัสถามทราบความว่าร้อยเอ็ด	นครมาพร้อมเสร็จสิ้นตามสาส์น
ได้ฤกษ์ให้เคลื่อนราชยาน	คลาขบวนสู่สถานพิธีพลัน

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 21)

กลองโยน เป็นเพลงสำหรับประกอบกิริยาการเคลื่อนไหว อย่างเป็นริ้วขบวน ใน
บทร้องเพลงกลองโยน เป็นตอนที่พระราชบิดาของนางพมยงค์ ให้เจ้าชายจากร้อยเอ็ดพระนคร
เคลื่อนขบวนเข้าสู่สถานพิธีเลือกคู่ และเป็นการเคลื่อนขบวนพิธีที่เป็นริ้วขบวนที่ดูสง่างาม ดัง
ตัวอย่างบทร้อง

.....	ดูกระบวนล้วนแล้วสลับส้าง
.....	
ได้ฤกษ์ให้เคลื่อนราชยาน	คลาขบวนสู่สถานพิธีพลัน

เพลงขอมใหญ่

ขอมใหญ่ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสำเนียงเขมร สันนิษฐานว่าแต่ง
ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการนำเอาเพลงขอมใหญ่สองชั้นไป
บรรเลงขับร้องใช้แสดงถึงความสง่างาม ความจงรักภักดี ต่อมาหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร
ศิลป์บรรเลง) ได้นำเพลงขอมใหญ่สองชั้นทานองเก่าครั้งสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นมาแต่งขยายเป็น
อัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถาเมื่อ พ.ศ. 2475

ตัวอย่างบทร้องเพลงขอมใหญ่

พรั่งพร้อมบรรดาเสนามายุ	บังคมบาทจอมไผทไพศาล
สถิตอยู่ท่ามกลางบริวาร	ดุจมิชวานเทวรินทร์

พระเดชพระจอมจอมไชริ	แผ่ไกลไปรอบขอบเขตสิ้น
ญวนลาวชายไทยในแดนดิน	โอนอินทรีย์นบอภิวันท์
ขณะนั้นเหลือเห็นนายทหาร	มากราบกรานก้มหน้ากายาสั่น
มีคำรัสตัสถามความพลัน	เสนาคนขยันจงเล่ามา

ฯ 6 คำ ฯ

(ขอมคำดิน. 2515 : 27) *

บทร้องเพลงขอมใหญ่ เป็นบทเพลงที่ใช้แสดงความสง่างาม และความจงรักภักดี ใน
บทร้องนี้ เป็นตอนที่ท้าวพันธุม กษัตริย์ขอมกำลังออกจากราชการและได้บรรยายจากถึงความจงรัก
ภักดีของบรรดาประเทศใกล้เคียงที่มีต่อท้าวพันธุม

พระเดชพระจอมจอมไชริ	แผ่ไกลไปรอบขอบเขตสิ้น
ญวนลาวชายไทยในแดนดิน	โอนอินทรีย์นบอภิวันท์

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ข้าเจ้าเสนาวรามาศย์	บังคมบาทพระองค์ผู้ทรงขันธ์
ล้วนรักดีต่อองค์พระทรงธรรม์	จึงพร้อมกันนอบเกล้าถวายพร
อันพระองค์จะทรงอธิฐาน	ท่ามกลางกระลาสน์ไมสร
ขอจงสมพระประสงค์องค์ภูธร	เทวะฤทธิประสิทธิ์พรแต่ทรงชัย

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนบม. 2526 : 22)

*บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
พระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 27)

ในบทร้องเพลงบอมาใหญ่ บทนี้เป็นตอนที่หมู่ขุนนางแสดงความจงรักภักดีต่อท้าวไตรตรึงษ์
ดังนี้ ความในบทร้องที่ว่า

ข้าเจ้าเสนาวรามาศย์	บังคมบาทพระองค์ผู้ทรงบัลลังก์
ล้วนภักดีต่อองค์พระทรงธรรม์	จึงพร้อมกันนอบเกล้าถวายพร

ท้าวไตรตรึงษ์ประทับอยู่ที่ท่ามกลางเสนาอำมาตย์ที่มาเข้าเฝ้าหมอบกราบอยู่ ซึ่งเป็น
ภาพที่แสดงถึงความอภิลักขณ์ของท้องพระโรงในขณะนั้น

เพลงแบกมอญ

แบกมอญ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา มีทำนองไพเราะ ใช้กับ
ตัวละครเอกที่มีความสง่างาม ต่อมาหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) นำเพลงแบกมอญ
สองชั้น ทำนองเก่ามาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น โดยแต่งเป็นทางธรรมดา และทางเดี่ยว
สำหรับบรรเลงอวดฝีมือของนักแต่ง

ตัวอย่างบทร้องเพลงแบกมอญ

ขุนนางขึ้นชื่อบรรพาศ	ต่างคนประณตบทศรี
ฝ่ายซ้ายเจ้าพระยาจักรี	เสนาธิบติมหาดไทย
เจ้าพระยามหาเสนา	ฝ่ายขวากลาโหมผู้ใหญ่
จตุสดมภ์ลำดับไป	ขุนนางน้อยใหญ่อยู่พร้อมกัน
ปรึกษากิจการงานทัพ	คิดจับใจสลัดแข็งขัน
ไม่มีใครสามารถการาบมัน	นอกจากวังสันเสณี

ฯ 6 คำ ฯ

(พจนานุกรมวังสัน. 2530 : 61)

เพลงแบกมอญ ใช้กับตัวละครเอกที่มีความสง่างาม ในบทร้องนี้เป็นฉากที่
สมเด็จพระวิกรม แห่งกรุงศรีวิชัย ออกว่าราชการเพื่อปรึกษาหาผู้ที่จะไปปราบโจรสลัดที่
มะละกา เป็นภาพที่สง่างาม เพราะอยู่ท่ามกลางข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ ที่คอยเข้าเฝ้าให้
คำปรึกษาดังความในบทร้องว่า

ขุนนางขึ้นชื่อบรรพการยศ

ต่างตนประณตบทศรี

.....

.....

จตุสดมภ์ลำดับไป

ขุนนางน้อยใหญ่อยู่พร้อมกัน

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

แลศุอรุณไชแสง

แสงแดงเรือเรืองเวหา

ดูแจ่มเหมือนแก้วกัญญา

โสภารกรุ่นครุฑราม

ดาวเดือนเลื่อนลับเวหน

สุริยนพ่อนพื้นภูมิสาม

แสงจับยอดไม้ใบงาม

วามวามน้ำค้างเคลือบใบ

แสงจับรถแก้วแวววิบ

แสงจับเกราะทหารน้อยใหญ่

คุณลสะพรั่งพร้อมไป

ผ่องใสราวพลเทวัญ

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 1)

บทร้องเพลงแขกมอญ เป็นเพลงที่ใช้ในโอกาสแสดงความสง่างาม เช่นในบทร้องนี้ ท้าวทศย์นต์ ได้มองเห็นความสง่างามของทหารที่ต่างก็ใส่เสื้อเกราะ ดูเป็นระเบียบสวยงาม และสีลั่นของธรรมาศยามนั้นช่างงดงามนัก โดยเฉพาะยามที่แสงพระอาทิตย์สะท้อนมาจับที่เสื้อเกราะ ดังบทร้องว่า

แสงจับรถแก้วแวววิบ

แสงจับเกราะทหารน้อยใหญ่

คุณลสะพรั่งพร้อมไป

ผ่องใสราวพลเทวัญ

คำหวาน

คำหวานเป็นเพลงอัตราจังหวะสองขึ้น ท่านองเก้าสมัยอยุธยา เป็นเพลงท่อนเดียว อยู่ในเพลงตับเรื่องนางให้ ซึ่งมีอยู่ 5 เพลง คือ เพลงนางให้ เพลงชมทะเล เพลงลมพัดชายเขา เพลงคำหวาน และเพลงเบ้าหลุด เป็นเพลงที่มีความไพเราะ ใช้ชมความงามหรือความสามารถของตัวละคร

ตัวอย่างเพลงคำหวาน

เมื่อนั้น	นางจันทน์ได้ฟังก็ใจหาย
อนิจจาตัวกูข้างดูตาย	ลูกชายหายไปถึงไม่รู้
กรรมจริงไร้วัวตัวผู้เตียว	แลเหลียวก็เห็นแต่ลูกอยู่
กูไม่ยอมเสียให้แก่ศัตรู	กูจะสู้จนกว่าจะวายปราณ

๖ 4 คำ

(ขอมคำคืน. 2515 : 36)*

บทร้องเพลงคำหวานในบทนี้ เป็นบทราฟิงของนางจันทน์ ผู้เป็นมารดาของพระร่วง เมื่อมาทราบภายหลังว่า พระร่วงหนีออกจากเมืองละโว้ ไปเมืองสุโขทัย แล้วแต่นางก็มี ความมองอาจที่จะเผชิญหน้าศัตรูอย่างไม่กลัวตาย

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เสด็จยังพักฝั่งมาลีนี้	แทบที่สำนักลัทธิอาจารย์
รินรินขึ้นจิตตตินาสา	หอมกลิ่นมัลลิกาอ่อนหวาน
กุมารินกลิ้งกลิ้งสุคนธ์าร	กลิ่นประสาทรสรักสมัครกัน
โอ้ว่าบุษบากลิ้นหอมไทย	มาราโรยราวสิ้นยามวสันต์
โอ้รักหักได้ในเร็วพลัน	ยังมีทันจะได้ก็เดือน

๖ 6 คำ

(ศกนดลา. 2529 : 22)

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
พระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 36)

เพลงคำหวาน เป็นเพลงใช้แสดงความมองอาจผ่าเผย และบทร้องเพลงคำหวาน
ที่ใช้ยู่ขณะนี้ เป็นบทแสดงความมองอาจของท้าวทุษย์นั้ ดั่งบทร้องว่า...

โอ้ว่าทรงภพไพรพราข

องอาจดังพระยาราชสีห์

แต่ถึงแม้ท้าวทุษย์นั้จะดูองอาจเพียงใด แต่ภายในจิตใจของพระองค์นั้นก็ยังคงครุ่นคิดถึงแต่
นางศกุนตลา

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ที่จริงรู้ยู่ดีว่าผิด

แต่ดวงจิตเหลือรักหักไม่ไหว

เห็นพระองค์จ้งรักสมัคไซ้

เหลือสกดอคใจไม่ตอบรัก

อันผู้หญิงสิ่งใด ไม่ขึ้นจิต

เท่าความรักสนิทจิตสมัค

แม้พระองค์โปรดปรานประทานรัก

จะขัดองค์ทรงศักดิ์ไฉนใด

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 18)

บทร้องเพลงคำหวานบทนี้ ใช้ในบทอารมณ์รัก และในบทร้องนี้ เป็นการบรรยาย
อารมณ์รักของนางอุษาที่มีต่อท้าวแสนปม ดั่งบทร้องข้างต้น

เพลงครอบจักรวาล

ครอบจักรวาล เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นท่านองเก่า เป็นเพลงที่ใช้แสดงถึงความ
องอาจ ส่องผ่าเผยของผู้เป็นใหญ่ นายข้อย สุนทรวาทิน ได้นำเพลงครอบจักรวาลมาแต่งขยายเป็น
อัตราจังหวะสามชั้น เพื่อใช้เป็นเพลงใหม่โรงเสภาของวงปีพาทย์พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง
โดยบรรเลงออกด้วย เพลงม้าย่องซึ่งเป็นเพลงที่ นายข้อย สุนทรวาทิน แต่งเช่นเดียวกัน ซึ่ง
ต่อมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก ได้นำเพลงครอบจักรวาลสามชั้นทางของนายข้อย
สุนทรวาทิน มาดัดแปลงและทรงนิพนธ์ตัดลงเป็นเพลงเถา ทั้งทางดนตรีและทางร้องเพื่อให้
แพร่พรทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์บรรเลง เมื่อราว พ.ศ. 2463 - 2468
บางตำราเขียนครอบจักรวาล

ตัวอย่างบทร้องเพลงครอบครัวภาพ

พริ้งพริ้วมเสนาพศตามาตย์	ทวยราชธวัชขึ้นขับสลับสลอน
ระยอบนอบเคียรถวายกร	ทูลวอนพระร่วงทรงธรรม์
ขอเชิญพระองค์ขึ้นทรงราชย์	เถลิงอาสน์สุโขทัยรังสรรค์
เพื่อผดุงไพร่ฟ้าประชานันท์	เกษมสันต์ทั่วแคว้นแดนไทย
ขอเชิญจรโลงแหล่งหล้า	เป็นสง่าดังดวงมณีใส
พระเกียรติเกริกแคว้นแดนไกล	ทวยไทยพึงโพธิสมภาร

๗ 6 คำ ๗

(ขอมคำคืน. 2515 : 44)*

เพลงครอบครัวภาพ ใช้ในการแสดงความมองอาจสง่าผ่าเผย จากบทร้องนี้แสดงความ
องอาจ สง่างามของพระร่วง ดังเช่นบทร้องข้างต้น

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อนั้น	สี่เทพทรงฤทธิ์มหาสาร*
พร้อมกันมีเทวโองการ	ประทานพรแด่สองกษัตรา
ขอให้เธอทั้งสองนี้ครองคู่	สมสู่ร่วมเสนาให้ให้รรษา
เสวยรมย์ชมชื่นรื่นเริงรา	ภักย์ยามาแล้วพานผ่านให้ไกล
ขอนาสะจอมนิษัธัตติยศร์	เพิ่มพระเดชเกริกก้องสัตว์ภูษัย*
ส่วนโฉมยงประสงศ์สิ่งใด ๆ	อรไทจงสมอารมณ์ปอง
แม้ผู้ใดใจพาลสันดาลร้าย*	จะมุ่งหมายประทุษเธอทั้งสอง

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
พระเกียรติกร บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 44)

*สะกดตามอักขรวิธีตามต้นฉบับเดิม

จย๋อยยั๊บอ๊บปรี๋อ้ามีครอง	อ้ามีช้องหลีกพ้นกัณคราย
ถึงแม้เป็นท้าวในชั้นฟ้า	จะพันคำแข่งด่านั้นอย่าหมาย
แท้เทพใดทูลจิตคิดร้าย	ขอใ้กายเทพนั้นพลันหมองนวล
นี่เลเจ้าเข้าใจความประสงค์	แห่งเราทั้งสี่องค์ก็ถ้วน
ขอใ้พระศิวะทรงประมาณ	พระพรชัยทุกส่วนทุกคืนวัน

ฯ 12 คำ ฯ

(บทละครราเรื่องพระนาละ. 2512 : 29)

จากบทร้องเพลงครอบจักรวาล ใช้กับบทสง่างามและในฉากนี้เป็นฉากที่พระอินทร์
ใ้พรพระนาละและนางทมยันตี

เพลงสิงโต

สิงโต เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าใ้ประกอบการแสดงถึงความ
องอาจสง่าผ่าเผยของผู้เป็นใหญ่

ตัวอย่างบทร้องเพลงสิงโต

พรังพร้อมบรรดาเสนามายุ	บุโรหิตผู้ฉลาดเป็นปฐม
เข้าระเบียงเรียงงามตามนิยม	ต่างคนนั่งที่สมแก่ศักดิ์ศรีตน
พระสั่งข้อราชกิจสิทธิ์สำเร็จ	ทุกสิ่งสำเร็จสมเหตุผล
แล้วพระจึงทรงแยมยุบล	เล่าถึงเรื่องนฤมลบุตร
ว่าประหลาดอยู่เฉย ๆ	สิ้นเสวยค้ำใจไม่พอที่
อันไอสถอย่างใดเห็นไม่มี	จะวางใ้คืนดีมาอย่างเดิม
ตัวท่านศิวาจารย์ชานาญเวทย์	ความรอบรู้วิเศษไม่สร้างเสริม
เรามีจิตศรัทธาแต่แรกเริ่ม	ขอจงช่วยแถมเติมปัญญาเขา
จงช่วยจงเดินไปให้สว่าง	เห็นกระจ่างทางแก้ความโศกเศร้า
อันมีในดวงใจแห่งลูกเรา	จงหาทางแก้เหงาแห่งนางคราญ

ฯ 10 คำ ฯ

(บทละครราเรื่องพระนาละ. 2512 : 9)

บทร้องเพลงสิงโต ใช้ในโอกาสที่ตัวละคร แสดงความสง่าผ่าเผย อย่างเช่น
ในบทร้องนี้ อยู่ในขณะที่ท้าวไตรตรึงษ์ออกจากราชการ ดังบทร้องข้างต้น

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พริ้งพร้อมบรรดาเสนามาตย์	บุโรหิตผู้ฉลาดเป็นปฐม
เข้าระเบียบเรียบงามตามนิยม	ต่างคนหนึ่งที่สมแก่ศักดิ์ศรีตน
พร้อมพระเกียรติตรอุปราชา	เสนามาตย์เรียงรายทั้งซ้ายขวา
เผ้าองค์พระอสุรภา	ดั่งดาราล้อมจันทร์อันอาไพ
จึงตรัสแก่เกียรติรถแก้วกล้า	ดูราลุกรักพิสมัย
พื่อนี้มีความกลุ้มใจ	เพราะปีศาจจิ้งไรกาเจ็บนัก
มันบังอาจรบกวนประชากร	นายแดนอุดรเดือดร้อนหนัก
พื่อนี้ดูบรรดาเสนายักษ์	ไม่เห็นสักผู้เดียวที่วางใจ
พื่อนี้จะให้เจ้าเขาวราช	ไปปราบอ้ายปีศาจได้ฤาไม่
ถ้าแม้ว่าลูกยาอาสาไป	จงเลือกผลตามใจในครั้งนี้

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติรถ. 2528 : 34)*

บทร้องเพลงสิงโต ที่ใช้ในบทร้องนี้ เป็นการแสดงความสง่างามของยักษ์ที่มีมาสู่
ดังบทร้องบรรยายว่า

พร้อมพระเกียรติตรอุปราชา	เสนามาตย์เรียงรายทั้งซ้ายขวา
เผ้าองค์พระอสุรภา	ดั่งดาราล้อมจันทร์อันอาไพ

*บทละครราเรื่องพระเกียรติรถ และบทละครเรื่องพระเกียรติรถ. (2528 : 34)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ข้าก่อนท่านอย่าดาลซึ่งโทษะ	เช่นนั้นจะเกิดการประหารทัต
เรานี้อะยากจะได้เห็นพักตร์	คุณลักษณะโฉมตรูให้รู้จริง
ถ้าแม้จริงดังฤๅระบือมา	ว่าสุคติสภายอดหญิง
สมควรสังวาสพาดพิง	เราไม่ทิ้งเพื่อคู่ผัวนครอง

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 4)

บทร้องนี้เป็นตอนที่พระชินเสนได้พบกับขุนอินทรเดชะ เมื่อครั้งที่ฝ่ายพระชินเสนเคยให้พระบิดาไปสวามิภักดิ์นางอุษา แต่ท้าวไตรตรึงษ์ บอกว่าจะยกให้หากยอมเป็นเมืองขึ้น ทำให้ขุนอินทรเกรธา พระชินเสนจึงได้ให้สติขุนอินทรเดชะ และบอกว่าพระองค์ต้องการจะเห็นโฉมนางอุษาเสียก่อน ในบทนี้จะแสดงถึงการควบคุมอารมณ์ของพระชินเสนได้เป็นอย่างดี

เพลงสารถิ

สารถิ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่แสดงความมองอาวจำเอย หรือบางครั้งใช้ประกอบเพลงที่ไปในทางความสุขและความรัก

ตัวอย่างบทร้องเพลงสารถิ

บัดนั้น	นายมันยกมือท้วงหัว
ที่มาเมื่อไรเพราะภัยตัว	พ่อเจ้าอย่ามัวตายใจ
บัดนี้พญาเดโช	คุมทัพใหญ่โตหาไถ่ไฉน
จะมาจับพ่อเจ้าเอาไป	ลงโทษที่ในนครธม
เขาคิดคิดคบฏเจ้า	จึงจะเอาประจานเสียให้สม
เพื่อตัดการที่ไทยใจนิยม	เป็นเล่มจมน้ำแล้วในครานี้

ฯ 6 คำ ฯ

(ขอมคำดิน. 2515 : 29)

*บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติภักดิ์ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 29)

บทร้องเพลงสารถึ ใช้กับการแสดงความมออาจของตัวละครและในบทร้องนี้
เป็นการบรรยายความ แสดงถึงนายมันเพรานป่า น้าขาวเรื่องพญาเดโช คุณท้าวจะมาจับตัว
พระร่วงมาบอกความแก่พระร่วง ลักษณะความมออาจของนายมัน ดังคำร้องที่ว่า...

ที่มานี้มิใช่เพราะภัยตัว

พ่อเจ้าอย่ามัวตายใจ

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

นีกก็นาสงสารพระผ่านเฝ้า	พระองค์แต่ทุกข์หาสุขไม่
ตั้งแต่พระธิดายาใจ	ได้คลอดพระกุมารนาณา
ทรงชักไซร์เท่าใดไม่แจ้งเหตุ	ภูธรศรีนีกอวยขายหน้า
อยู่ดี ๆ ก็มีพระนัดดา	ไม่รู้ว่ใครเป็นผัวนาง ๆ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 19)

จากบทร้องเพลงสารถึ เป็นตอนที่ขุนนักัดนี้มีความรักและเข้าใจในความมรู
ลึกของท้าวไตรตรึงษ์ว่าพระองค์มีความทุกข์มากเพียงไรกับการกระทำของพระราชาบุตร
ดังบทร้องตอนหนึ่งว่า

นีกก็นาสงสารพระผ่านเฝ้า

พระองค์แต่ทุกข์หาสุขไม่

ความทุกข์ใจของท้าวไตรตรึงษ์ ก็คือ ได้ทราบว่นางอุษามีพระโอรส แต่ไม่ทราบว่ใครเป็น
บิดาของพระกุมาร

เพลงสืบท

เพลงสืบทเป็น เพลงจังหวะอัตราสองชั้น ทานองเก่า มีมาแต่สมัยอยุธยา ใช้บรรเลง
มโหรี อยู่ในจำพวกเพลงเกร็ด ไม่รวมอยู่ในเพลงเรื่อง มีชื่อเต็มว่า "เพลงอังกคารสืบท" ในปัจจุบัน

เรียกกันเพียงว่า "เพลงสืบท" เพลงนี้นอกจากใช้บรรเลงในวงมโหรีแล้วยังนำมาใช้ร้องในการแสดงโขนละครในบทที่ตัวละครแสดงความมองอาสง่าผ่าเผยของผู้เป็นใหญ่ ต่อมาพระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร หรือครูแขก) ได้แต่งขยายขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้น สำหรับใช้ร้องส่งประกอบการขับเสภา ซึ่งมีเพลงเรียงลำดับตามแบบแผนของเสภาโบราณดังนี้ เพลงไหมโรง (เพลงใดเพลงหนึ่ง) พม่าห้าท่อน จระเข้หางยาว อังคารสืบท และบุหลัน ต่อจากนั้นจะขับร้องหรือบรรเลงเพลงใดก็ได้

ตัวอย่างบทร้องเพลงสืบท

คู่ก่อนโฉมตรูคู่ชีวิต	มิ่งมิตรภักดีศรีสมร
ได้ฟังคำร่ำพจน์สนทน	บังอรกล่าวสนสรพสนจับใจ
พิญจะยอมได้ตามเจ้า	จะสละลูกเราเห็นไม่ได้
พึงกำเนิดเกิดมามีทันไร	จะบรรลไยก็หาอนาถนัก
ตัวพี่มีราชโอรส	ทรงยศไครครองอาณาจักร
จะมายอมยกให้ไปแก่ยักษ์	ไม่ควรพักค้ำถึงข้อนี้
พี่เองจะรีบไปป่า	ยอมให้ยักษ์เข่นฆ่าให้อาสัญ
ขอฝากโอรสยศอนันต์	ให้แจ่มจันทร์ถอมต่อไป
จงจัดหาครูบาอาจารย์	สั่งสอนวิชาชาญน้อยใหญ่
ให้รอบรู้จริง ๆ ทุกสิ่งไป	สมควรเป็นใหญ่ในธานี

ฯ 10 คำ ฯ

(พระเกียรติภ. 2528 : 26)*

บทร้องเพลงสืบทเป็นเพลงที่แสดงความกล้าหาญของพระเกียรติภ เพราะถึงรู้ว่าภัยจะมาถึงตัวก็ไม่กลัว ทั้งนี้เพราะพระองค์มีความสัตย์ ว่าจะต้องยกพระกุมารที่ประสูติใหม่ให้แก่มีสาธุเจ้าเมืองบาดาล เพื่อเป็นค่าไถ่ พระเกียรติราชจึงต้องการให้มีสาธุสำหรับพระองค์แทนพระกุมาร ดังตัวอย่างบทร้องข้างต้น

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติภ และบทละครเรื่องพระเกียรติภ (2528 : 26)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อนั้น	พระร่วงตรึตรองมองถ้วนถี่
อันพวกขอมยกมาครานี้	มุ่งเอาชีวีแต่ตัวกู
แม้จะอยู่ต่อต้าน	พวกไทยใจหาญคงต่อสู้
ไหนจะยอมพ่ายแพ้แก่ศัตรู	กูยังอยู่คงประยุทธ์สุดกำลัง
แต่ชาวไทยไม่ขาดการณรงค์	เหลือทนงสู้ขอมกำลังขลัง
เหมือนเสร้างให้ไปตายวายชีวัง	กูจะยังอยู่ไซ้ไรไม่เข้าที่
จากจะหลีกเลี้ยงไป	สู้แดนสุโขทัยกรุงศรี
ขอมรู้ว่ากูไกลบุรี	คงจะไม่โจมตีต่อไป

ฯ 8 คำ ฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 30)*

บทร้องสู้รบ เป็นเพลงที่ใช้แสดงความองอาจของพระร่วงที่ไม่เกรงกลัวพวกขอม แต่ที่ต้องหนีไปสุโขทัยเพราะไม่ต้องการให้คนไทยมาเสียเลือดเสียเนื้อเพราะพระองค์ พระร่วงต้องการที่จะลงให้ขอมเบี่ยงความสนใจไป

4.2 ประกอบการยกทัพและตรวจพล ใช้เพลงกราวนอก ช้างประสานงา เทพทอง
ยานี้ สดายง

เพลงกราวนอก

กราวนอก เป็นเพลงมีอัตราจังหวะสองชั้นใช้ประกอบการยกทัพตรวจพลของกองทัพ ฝ่ายพลับพลาในการแสดงโขนหรือจัดทัพตรวจพลของทหารที่เป็นสมุหนุยก์ในการแสดงละคร เพลงนี้
ยังใช้เป็นเพลงประจำกัณฑ์มหาราชในเทศมณฑลชาติ

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครร้องเรื่องพระร่วง บทละครร้องเรื่อง
พระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 30)

ตัวอย่างบทร้องเพลงกราวนอก

พวกไทยใจหาญไม่คร้านศึก	อีกกระทึกโกลนสนั่นก้อง
แกว่งดาบวิบ ๆ ขยับพลอง	ธงทิวบลิวฟองพะพลม
เสียงเท้าก้าวพร้อมกันกึก ๆ	คูพิลกราวดินจะถล่ม
ตั้งจิตโรมรันพันระดม	จำขอมระทมระทวยไป

(ขอมคำดิน. 2515 : 38)*

เพลงกราวนอก เป็นเพลงที่ใช้ในการยกทัพตรวจพลและในบทร้องนี้ก็เป็น
แสดงความพร้อมเพียง ที่จะพร้อมรบของเหล่าทหารของนางจันทน์เทวี

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ได้ฤกษ์เล็กเหล่าพลยุทธ์	อูดลุดกึกก้องกรุงใหญ่
สนามอาวุธเกรียงไกร	มุ่งจิตเอาชัยแก่ไพร่
พวกพลต่างตนก็ให้ร้อง	แกมเสียงฆ้องกลองอึงปี
ยกจากวิไชยธานี	ตรง ไปยังฝั่งคงคา

ฯ 4 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

บทร้องเพลงกราวนอก บทนี้ใช้ในการยกทัพของพญาราชวังสันที่จะไปปราบ
โจร ที่มะละกา

*บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
พระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 30)

เพลงช้างประสานงา

ช้างประสานงา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา นิยมนำไปบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละครใช้โขนที่ที่ต้องการความสง่างาม สำหรับในอัตราจังหวะชั้นเดียว โขนอาจารย์นำไปเรียบเรียงไว้ในเรื่องเพลงฉิ่ง เรียกว่า เพลงฉิ่งเรื่องช้างประสานงา หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำเพลงช้างประสานงาสองชั้นนี้มาแต่งเปลี่ยนทำนองให้เป็นเพลง "ทางเปลี่ยน" โดยแต่งเป็นสำนวนทางเปลี่ยน 4 ทางด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อใช้สำหรับบรรเลงขับร้องในคับริ่องรามเกียรติ์ตอนศึกพรหมาสตร์ตั้งแต่เดิมต้องบรรเลงซ้ำทำนองเดิมหลายเที่ยว

ต่อมา มีนักดนตรีนำเพลงช้างประสานงาในอัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียว ไปแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น ตลอดจนปรับปรุงทำนองให้เป็นเพลงเถา หลายทางด้วยกันคือ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งจากเพลงช้างประสานงาสองชั้นทางเปลี่ยนซึ่งเคยแต่งไว้สำหรับบรรเลงในคับริ่องรามเกียรติ์ โดยแต่งเป็นเพลงเถาเมื่อ พ.ศ. 2464 นายจิตต์ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา แต่งจากเพลงช้างประสานงาสองชั้น เมื่อ พ.ศ. 2475 นายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล แต่งจากเพลงช้างประสานงาสองชั้น เมื่อ พ.ศ. 2480 นายเฉลิม บัวเที่ยง นำเพลงช้างประสานงาเถาทองของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ไปแต่งเป็นทางเปลี่ยน เมื่อ พ.ศ. 2520

ตัวอย่างบทร้องเพลงช้างประสานงา

ทัพหน้านักคุ้มคุมพล	นักสนธูปักขวาแข็งขัน
ปีกซ้ายนักแก้วเดชนันต์	นักสุวรรณทัพหลังเกรียงไกร
ออกญาเดโชวิชาชาญ	ขึ้นขี่คอสารตัวใหญ่
ได้ฤกษ์ให้เลิกทัพชัย	ยกไปละไว้พารา

ฯ 4 คำ ฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 28)*

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องพระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 28)

เพลงช้างประสานงา เป็นเพลงที่ใช้กันทั่วทั้งทำที่สง่างาม แต่ในบทร้องนี้เป็น
บทการจัดทัพของพญาเดโช ที่ดูสง่างาม เพื่อจะออกไปจับตัวพระร่วงมาถวายท้าวพันธุมสุริยวงศ์
เจ้าเมืองขอม

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

จงจัดแจงแบ่งปันพลกาย	แยกย้ายกันห้อมบุรีศรี
พอไต่ยี่นซึ่งอินทะเกรี	จงให้ขึ้นอิงมีทั้งทัพชัย
แม่เกรีตีขึ้นครั้งที่สอง	จงยกกองศรู่เข้าในกรุงใหญ่
ยกตรงไปยังที่วังใน	กูจะได้รับลูกและเมียมา
เจ้าจงเตรียมสาตราอาวุธ	สำหรับการยุทธ์แก่ล้ากล้า
อย่างไรไรจะรับนางมา	ถึงจะต้องรบรากรับกัน

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 21)

จากบทร้องช้างประสานงา บทนี้ใช้แสดงความมองอาวของการจัดทัพ ของทหาร
ฝ่ายท้าวแสนปม เพื่อล้อมกรุงโครตริงษ์ไว้ในขณะที่พระองค์เข้าไปเลือกคู่ ดังตัวอย่าง บทร้อง
ข้างต้น

เพลงเทพทอง

เทพทอง เป็นเพลงพื้นเมืองภาคกลาง ใช้ร้องโต้ตอบด้วยปฏิภาณกวีระหว่างพ่อเพลง
และแม่เพลง เนื้อร้องมักจะมุ่งไปเชิงหยาบและแรง ตามหลักฐานนับว่าเป็นเพลงพื้นเมืองที่มี
ความเก่าแก่มากที่สุดในวรรณคดี ปรากฏหลักฐานในปฐมโณวาทคำฉันท์ ของพระมหานาค
วัดท่าทราย ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) เพลงเทพทอง
อัตราจังหวะขึ้นเดียว ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครมาแต่โบราณ ใช้ในบทจัดทัพ แต่
บางครั้งใช้บทเยาะเย้ยโต้ตอบด้วยความรุนแรง ต่อมานายมนตรี ตราโมท ได้นำทำนอง
เพลงเทพทองขึ้นเดียวมาขยายเป็นอัตราจังหวะสองขึ้น บรรเลงร่วมกับทำนองของเดิม
เพื่อใช้กำกับการแสดงระบำโบราณคดีชุด "สุโขทัย" ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2510 และ
นายอุทัย แก้วละเอียด ได้นำเพลงเทพทองขึ้นเดียว มาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตราจังหวะสองขึ้น

และสามชั้นตามลำดับครบเป็นเพลงเถา เมื่อต้นปี พ.ศ. 2515 เพลงนี้ได้้นำออกบรรเลง
ครั้งแรกในงานไหว้ครูดนตรีไทย ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2515

ตัวอย่างบทร้องเพลงเทพทอง

บัดนั้น	กรมการรับค่านางโฉมฉาย
กราบลาamayยังพลกาย	แยกย้ายกันเข้าใจมตี
ทุกคนต่างหาญราญรุก	ทุกคนรู้จักหน้าที่
ขอมเปลอเหม่ออยู่ไม่รู้ที่	ก็บ่นบ่นย้อยยิบในฉับพลัน

ฯ 4 คำ ฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 39)*

บทร้องเพลงเทพทอง ในบทร้องนี้เป็นบทบรรยายความเกี่ยวกับการทหารและ
ความพร้อมรบ เนื้อความในตอนนี้เป็นกรรกรบของทหารทั้งสองฝ่าย รุกไล่ใจมตีกัน เป็นการ
โต้ตอบในการรบ

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
พระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 39)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

บัดนั้น	เส็นนายพลคนขยัน
ต่างคนกราบกัมบังคมคัล	แล้วพร้อมกันออกมาบัญชาการ
จัดแผนกแยกมวลงจนวนพล	ต่างตนเลือกสรรและปันด้าน
จัดน่ายกกับบังคับการ	จัดพราแบ่งไปไว้ทุกกอง
เร่งรัดจัดงานนิมนชา	ให้เคลื่อนคลาค่อยเดินไปทั้งพอง
ค่อยล้อมห้อมล้อมศวมฤคทอง	ต่างก็บองตั้งใจได้รางวัล

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติธ. 2528 : 22)

จากบทร้อง เพลงเทพทอง บทร้องเป็นฉากที่ทหารเข้าล้อมจับกวางทอง
ตามที่พระเกียรติธต้องการ

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เอ๊ะนี่ใครมาแต่ไหนทำไมจึง	ได้ทลิ่งเข้ามาถึงที่นี่
ถึงแม้คนผู้ลากและมากดี	เข้ามานี้ก็ยังขับเปิงไป
อ้ายคนไซพุทไธไซนักหนา	จนขึ้นผ้าจะนุ่งหามีไม่
ไปเกิดหวาอย่าซ้ำมิ้งรับไป	เดี๋ยวจะให้หมากัด ณ บัดนี้

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 5)

บทร้อง เพลงเทพทอง ส่วนใหญ่จะใช้ในบทเยาะเย้ย และในบทร้องนี้ ใช้ใน
ความเยาะเย้ยถากถางเช่นกัน เป็นตอนที่พระชินเสน แผลงตัวเป็นนายแสนปมแล้วไปหาดาเผ่า
เผ่าสวนเพื่อขอพักอาศัย โดยอาสาจะเป็นคนรับใช้ ดาเผ่าจึงเห็นท่าทาง รูปร่างลักษณะของ
พระชินเสนดูขมขื่นเต็มทีจึงร้องทักพระชินเสนในเชิงดูแคลน ถากถาง

เพลงยานี้

ยานี้ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่า ใช้ประกอบการแสดงโขนละคร
มาแต่โบราณและใช้ประกอบการแสดงละครในทหมสถานที่และจัดพล

ตัวอย่างบทร้องเพลงยานี้

จึงจัดกระบวนพลยุทธ์	สาตราอาวุธพร้อมสรรพ
บ้างถือธงทิวปลิวระยับ	แสงจับแสงตะวันพรพรรณราย
ตัวนายกองหน้านั้นไซ้	คือท่านขุนไกรพลพ่าย
หมื่นเขียวขลุ่ยธารปิกซ้าย	เป็นนายควบคุมพลกำลัง
หมื่นชาอุชลธีมีสง่า	กำกับปีกขาวพร้อมพรั่ง
หมื่นปรีชาสมุทรยุทธยัง	คุมพลทัพหลังไปโรมรัน
ฝ่ายกองทัพหลวงสุดสง่า	นายคือออกญาวิมังสา
ผู้คนพลแคว้นแน่นันท์	จัดสรรลำดับทัพชัย

ฯ 8 คำ

(พจนานุกรมวังสัน. 2530 : 69)

จากบทร้องเพลงยานี้ บทนี้ใช้ในบทการจัดทัพซึ่งพจนานุกรมวังสันเป็นผู้คุมทัพ
ไปปราบโจรสลัดที่ทะเลกา

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวศักรินทร์นาถา
ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา	กระด้างดั่งศิลาเนาอัศจรรย์
จึงเล็งทิพเนตรแลดู	ก็รู้เหตุการณ์ทุกสิ่งสรรพ
จาเราจะช่วยทศยนต์	ให้พลันได้สมอารมณ์รัก
อีกหนึ่งทวนพเนมิ	หมื่นกำเริบเติบโตหนัก
จะเชิญเธอปราบบาปยักษ์	แล้วให้พบนางลักษณผู้ยาใจ

คิดแล้วตรัสสั่งสารถี

มาตุลีดูราย่าเข้าได้

รีบไปหัดดินเวียงชัย

แล้วรับจอมไฟทขึ้นมา

๗ 8 คำ ๗

(ศกุนตลา. 2529 : 28)

บทร้องเพลงยานี้ บทนี้เป็นการบรรยายถึงพระอินทร์ ต้องการที่จะช่วย
ท้าวทุขยันต์ ให้สมหวังในความรักที่มีต่อนางศกุนตลา แต่เนื่องจากทานพเนมิ เป็นยักษ์เกร
พระอินทร์จึงให้มาตุลีไปรับท้าวทุขยันต์ขึ้นมาปราบทานพเนมิ

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อนั้น

พระภักทวาชมนีศรี

กำลังบำเรอกองอัคคี

พระมุนีพิศ พังเส็งไฟ

แลเห็นที่กลางกองอัคคี

มีประหนึ่งเงาตัวใหญ่

ครั้นพังกิ่งคูดอไป

เห็นเปลวไฟเป็นหน้าเกียรติฤ

แลดูหน้าศิษย์เห็นจิตเศร้า

ราวกับไฟแผดเผาสาหัส

จำจะไปช่วยเกียรติฤ

เปลื้องปลดทุกข์ภัยในครานี้

คิดพลางทางหยิบดากรอง

ห่มครองหมดจจดศรี

กาไม้พรหมทัณฑ์อันฤทธิ์

พระมุนีก็เหาะระเห็จไป

๗ 8 คำ ๗

(พระเกียรติฤ. 2528 : 28)*

บทร้องเพลงยานี้ ในบทนี้ก็ยังใช้บรรยายความถึงพระภักทวาชมนี กำลังจะไปช่วย
พระเกียรติฤ เพราะถูกยักษ์ที่มาสู่รกลั่นแกล้ง และวางอุบายขโมยผ้าประเจียดของพระ
เกียรติฤ จึงทำให้พระเกียรติฤหมดหนทางสู้ยักษ์ที่มาสู่

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติฤ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติฤ (2528 : 28)

เพลงสดายง

เพลงสดายง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้ร้องในการแสดงละครในบทการเตรียมพลจัดทัพ ต่อมานายพินิจ ฉายสุวรรณ หัวหน้าวงดนตรีกองสวัสดิการและสังคม กรุงเทพมหานคร ได้นำมาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตราสามชั้น และตัดลงเป็นชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้อง เพลงสดายง

ต้นหนอะลิแอ้งขัน	คุมกองกำปั่นทัพหน้า
ปีกซ้ายนามชื่ออัปคัลดาห์	ปีกขวาพะชันกันญุ่
กองหลังอัปอุลฮามิดกล้า	กองหลวงนาวาโจรมะหมัด
ล้วนเชี่ยวชาญรบครบชุด	รีบรุกเร่งออกไปรอนราญ

ฯ 4 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 70)

บทร้อง เพลงสดายง ใช้ในบทตรวจพลจัดทัพ และในบทนี้เป็นบทพญาราชวังสันตรวจพลเพื่อจะ ไปปราบโจรสลัดที่ทะเลกา

4.3 พรรณนาถึงความจงรักภักดี ใช้เพลง เขมรโพธิสัตว์ แยกประเทศ นางนาคพม่าให้ สะสม

เพลง เขมรโพธิสัตว์

เขมรโพธิสัตว์ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น นายข้อย สุนทรวาทิน แต่งเป็นเพลงเถาเมื่อต้นสมัยรัชกาลที่ 5 โดย แต่งจากเพลงเขมรโพธิสัตว์สองชั้น ทาเองเก่าที่ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่พรรณนาถึงความจงรักภักดี ต่อมาพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) เป็นผู้แต่ง ทางร้องและใน พ.ศ. 2474 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงพระนิพนธ์เพลงนี้ให้เป็นทางที่บรรเลงด้วยเครื่อง

ตัวอย่างบทร้องเพลงเขมรโพธิสัตว์

ประธานโทษโปรดด้วยเกิดเจ้าข้า	ข้ามาหาพระร่วงผู้ยิ่งใหญ่
ดูข้านี้เป็นคนไทย	มาไกลจากละโว้ธานี
ทราบข่าวพ่อเมืองของข้าเจ้า	เข้ามาผนวชอยู่นี้
ดูข้าจงรักภักดี	หวังที่จะกราบบาท
แม้ว่าพระร่วงเธอปราณี	บางทีจะรับไว้เป็นข้า
ขอท่านจงได้เมตตา	จงช่วยโปรดพาข้าไป

๗ 6 คำ ๗

(ขอมคำตัน. 2515 : 40)*

บทร้องเพลงเขมรโพธิสัตว์ ใช้ในบทแสดงความจงรักภักดี จากบทร้องนี้เป็นที่
 แสดงความจงรักภักดี ซึ่งเนื้อความเป็นตอนที่พญาเคโซปลอมตัวมาเพื่อตามจับพระร่วง
 ไปถวายทำวสันตม กษัตริย์ขอม ฉะนั้น พญาเคโซจึงแต่งบอกว่าตามหาพระร่วงด้วยความ
 จงรักภักดี ดังบทร้องข้างต้น

*บทละครเรื่องขอมคำตัน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
 พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 40)

เพลงแขกบรเทศ

แขกบรเทศ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ท่านองเก่าใช้ประกอบพิธีในการสนทนาหรือเพื่อแสดงความเคารพ พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) นำเพลงแขกบรเทศสองชั้นและชั้นเดียว ซึ่งอยู่ในประเภทเพลงสองไม้และเพลงเร็ว เป็นเพลงที่มี 2 ท่อน ในการแสดง นิยมนำเพลงบรเทศสองชั้น ไปประกอบแสดงโขน ละคร หรือประกอบระบำที่มุ่งการอวยพรบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ตัวอย่างบทร้องเพลงแขกบรเทศ

ขอสะลามได้ทำกรุณา	ท่านพญาวังสันบรรพาศักดิ์
เหล่าข้าชื่อตรงจงรัก	แต่พระองค์ทรงจักร์จอมไทย
ได้พึ่งซึ่งโพธิสมภาร	จึงศุขสราญอยู่ได้
ครานี้أيใจจัญไร	ปราชัยพ่ายแพ้บารมี
ด้วยว่าท่านพญาสามารถ	เก่งกาจตั้งหนึ่งราชสีห์
บาราบปราบใจอับปรี	จึงมีความสุขทั่วกัน
ขอท่านจงรับบรรณาการ	เรานามายังท่านทุกสิ่งสรรพ
ขอจงเจริญสุขทุกวัน	เป็นร่มกันแกศขามะละกา

ฯ 8 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 74)

บทร้องนี้เป็นตอนที่มีการมลายูมาแจ้งต่อพญาราชวังสัน ว่าสมเด็จพระวิกรมแห่งกรุงศรีวิไชย ต้องการให้พญาราชวังสันเป็นแม่ทัพไปปราบพวกโจรที่มะละกา บทเพลงจึงเป็นการยกย่องและอวยพรให้พญาราชวังสันจงมีแต่ความสุขความเจริญ เพื่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของขามะละกาตลอดไป

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เอ๋ยทนายโว ฯ ใครอยู่นั้น	นี้หายไปไหนกันจึงไม่ขาน
อันบรรดาเครื่องราชบรรณาการ	อีกเสียบียงอาหารพร้อมหรือยัง
ถ้าจะเห็นคราออกจากนคร	และรีบจรไปตามรับสั่ง
จงพินหน้าทางมหาราชวัง	พร้อมกันบังคมลาจากธานี

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 20)

บทร้องเพลงแขกบรเทศบั้นนี้ อยู่ในตอนที่ขุนนักดีเสนาหา จัดเตรียม
เครื่องราชบรรณาการตามที่พระชินเสนตรัสสั่ง เพื่อจะเดินทางไปยังนคร ไตรตรึงษ์

เพลงนางนาค

นางนาค เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบการ
การเวียนเทียนสมโภช การทำขวัญต่าง ๆ หรือใช้ในบทสรรเสริญ อวยพร อยู่ในเพลง
เรื่องทำขวัญหรือเรื่องเวียนเทียน โดยเป็นเพลงแรกของเพลงเรื่องในชุดนี้ ในปัจจุบันมี
5 เพลง คือ เพลงนางนาค เพลงพัดชา เพลงกราวรามัญ เพลงลีลากระทุ่ม เพลงไล่
และเพลงสี่เกลอ นอกจากนี้ยังเป็นเพลงในตำรา เพลงมโหรีทำนองเก่าสมัยอยุธยา ประเภท
เพลงตับเรื่อง ชื่อว่า เพลงคัมภีร์เรื่องกาเกี มี 3 เพลงคือ เพลงนางนาคน้อย คู่นางนาค
และนกร่อน ใช้ประกอบการแสดงละคร ตลอดจนเป็นเพลงระบำอำนวยพรต่าง ๆ เพลงอัตรา
จังหวะสามชั้น มีนักดนตรีไม่ทราบนาม นำเพลงนางนาคสองชั้นไปแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะ
สามชั้นเรียก เพลงนางนาคสามชั้น เพลงตับ มีนักดนตรีไม่ทราบนาม นำเพลงอัตราจังหวะ
สามชั้นมาเรียบเรียงเป็นเพลงตับเรียก ตับนางนาค เพราะมีเพลงนางนาคเป็นเพลงแรก
ในชุดนี้ประกอบด้วยเพลงนางนาคสามชั้น พัดชาสามชั้น ลีลากระทุ่มสามชั้น กราวรามัญสามชั้น
และประพาสเกดราสามชั้นรวม 5 เพลง

ตัวอย่างบทร้องเพลงนางนาค

ขอบใจกรมการทั้งหลาย	ผู้มุ่งหมายจงรักเต็มที
ตัวเรานี้แสนยินดี	ที่รู้ว่าท่านสุขสราญ
อันว่าพระองค์ทรงจักร์	ทราบตระหนักรว่าใจร้าวหาญ
มากวนทั้งมวลให้รำคาญ	จึงตรัสสั่งเราผลาญอายอาธรรม์
อาไศรยกาลังพระเดช	แห่งพระภูธรศรีรังสรรค์
มะหมุดใจรใหญ่ใจฉกรรจ์	โรมรันจึงแพ้บารมี
ควรเราทุกคนไต่รถริก	รากษพระคุณให้ถึงที่
บรรดาความสุขสวัสดิ์	ก็เพราะพระบารมีคุ้มครอง

ควรเราทั้งหลายตั้งจิต	รับราชกิจเพื่อสนอง
พระคุณการุญกายกอง	ควรต้องตอบแทนด้วยภักดี
มอบกายถวายชีวาตม์	ไว้ได้เบื้องบาทบพิตร
ปฏิบัติสัพพัตถ์ด้วยดี	จนกว่าชีวีจะวายปราม

ฯ 12 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 75)

บทร้องเพลงนางนาค จากบทร้องนี้ใช้ในบทบรรยายความตอนพญาราชวังสัน
รับคำกรมการมลายูที่ให้ไปช่วยปราบพวกโจรที่มะละกา หลังจากที่ได้รับชนะใจรสลัดแล้ว ก็ยัง
รำลึกถึงพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมของกษัตริย์แห่งกรุงศรีวิชัย ที่ทำให้ตนรบชนะพวกโจร
สลัดที่มะละกา เนื้อหาของเพลงเพื่อสรรเสริญพระบารมีของพระมหากษัตริย์

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขอกษัตริย์โปรดพสกนิกร	ทรงราชย์เกษมสุข
ไชยชัยชนะไพรี	อย่ามีเหตุร้ายบีฑา
อโณางเภาศิกามารศรี	เทวีผู้ทรงเสน่ห์หา
จงเจริญสิริสุขทุกทิวา	อย่ามีเวลาอนาทร
ฝ่ายเขาวงกตมารโอรส	จงพูนเพิ่มเสริมยศไมสร
เป็นใหญ่ในวงประชากร	เป็นเอกอัครสมพันธมิตร
ราชันจันทน์ดาร์การ	อภิบาลรอบคอบขอบันต์
บำรุงไพร่ฟ้าประชานันท์	ทศธรรมมีถือเพียงเยี่ยงยง
จงละอคติทั้งสี่	อย่ามีความโลภโกรธหลง
เช่นนี้จะมีความมั่นคง	ธำรงอยู่สืบดินฟ้า

ฯ 10 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 32)

บทร้องเพลงนางนาคบพนี้ อยู่ในตอนที่พระกศป กล่าวถวายพรทำวทษยันต์
กับนางศกุนตลา ให้ครองคู่กันตลอดไป

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

พระองค์เป็นพระบิดาดวงสมร ข้าจะถือโทษกรนั้นหาไม่
แต่จำเป็นจำต้องทูลลาไป เพราะทรงไล่แล้วจะอยู่คู่ไม่ดี
จะต้องพาโฉมฉายสายสวาท ไปเฝ้าพระบิดราชนั่งเกศ
ข้าจึงขอลา ณ ครานี้ กลับคืนสู่ธานีศรีวิชัย ฯ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 28)

จากบทร้องเพลงนางนาค เป็นตอนที่ท้าวแสนปม ทูลลาท้าวไตรตรึงษ์ เพื่อจะ
กลับกรุงศรีวิชัย พร้อมกับนางอุษา

เพลงพม่าเห่

พม่าเห่ เป็นเพลงที่นักดนตรีนิยมนำไปบรรเลงและขับร้องมาก เช่นเดียวกับเพลง
พม่าห้าท่อน ดังนั้นจึงเป็นเพลงที่มีหลายทางด้วยกัน ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นรัชกาลที่ 7
วงดนตรีนิยมนำเพลงพม่าเห่และพม่าห้าท่อนมาบรรเลงและขับร้องต่อจากเพลงไหมโรงสภา
สำหรับทางที่กรมศิลปากรใช้บรรเลงอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นทางที่นายมนตรี ตราโมท แต่ง
ซึ่งได้แต่งไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2469 โดยแต่งทั้งทางนองทางพื้นและทางเปลี่ยน นอกจากนี้
ยังมีเพลงพม่าเห่เถาอีกทางหนึ่ง ซึ่งได้รับความนิยมไปบรรเลงและขับร้องทางดังกล่าว
หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งเมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นเพลงที่ใช้ได้
โดยทั่วไป เช่น ใช้ในบทที่แสดงความจงรักภักดี

ตัวอย่างบทร้องเพลงพม่าเห่

ข้าพระบาทเหล่าราชบริพาร	เป็นทหารทรงฤทธิ์อดิศัย
ล้วนนั้นคงจงรักภักดีใจ	จอดที่ในเบื้องบาทไม่คลาคลา
ล้วนพร้อมพร้อมยอมสละซึ่งชีวี	เป็นพลีพรานาถา
ขอสนองรองเบื้องพระบาท	ไม่เลือกว่าจะทรงจำนงใด

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 2)

บทร้องเพลงพม่าเห่ ในบทนี้ เป็นแสดงความจงรักภักดี ของทหารที่มี
ต่อท้าวแสนปม

เพลงสระสัสม

สระสัสม เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทวนเองเก่า ใช้เป็นเพลงแสดงความรัก
และจงรักภักดี บางตำราเขียนสระสัสม (ไม่ปรากฏหลักฐานอื่น)

ตัวอย่างบทร้องเพลงสระสัสม

แม้พระองค์ประสงค์อย่างใดใด	ข้าพระบาทเต็มใจสิ้นทั้งผอง
เมื่อด้าวส่วนใดให้ยกกอง	เข้าโจมตีคงต้องได้เมืองพลัน
แม้พระองค์ทรงมีซึ่งอุบาย	โปรดขยายแต่ข้าทุกสิ่งสรรพ
อันนายทหารชาอญกรรจ์	ทั่วทั้งนั้นเต็มจิตจะรับใช้

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. - 2526 : 4)

บทร้องเพลงสระสัสม บทนี้เป็นบทที่แสดงความจงรักภักดี ของทหารที่มีต่อ
ท้าวแสนปม

เมื่อนั้น	พระนาละทรงสวัสดิ์ศรี
รับได้มัลย์พระบุตร	ภูมิเปรมปรีเกษมเบิก
ตรงมาหน้าพระบัลลังก์มาศ	ยกกรอภิวาทพระทรงศักดิ์
ผู้เป็นบิดุเรศแห่งยอดรัก	พักอยู่ฟังราชบัญชา

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ., 2512 : 28)

บทร้องเพลงสระสม บทนี้เป็นบทที่ตัวละครมีความสุข อยู่ในตอนที่นางทมยันตี
เสี่ยงพวงมัลย์ ให้พระนาละแล้ว พระนาละจึงมาถวายบังคม ท้าวภีมะราชพระบิดาของนางทมยันตี

4.4 ชมธรรมชาติ ชมนกชมไม้ ใช้เพลงเขนง คลื่นกระทบฝั่ง จาปาทองเทศ
ดวงพระธาตุ ไยนดาบ ลมพัดชายเขา ห่อหุ้ม

เพลงเขนง

เขนง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยาเป็นเพลงสองท่อน
มี 2 เพลง คือ เพลงเขนงนอก และเพลงเขนงใน ใช้ในบทลำนำ ทานองเพลงชมความงาม
ธรรมชาติ หรือระลึกถึงความหลังซึ่งเพลงเขนงในนี้จะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เพลงเขนง
น้ำค้าง ต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำเพลงเขนงนี้มาแต่งขยาย
เป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดลงเป็นอัตราจังหวะขึ้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา
ครั้งแรกแต่งเป็นทางปี่พาทย์เมื่อ พ.ศ. 2459 และแต่งทางเครื่องสาย พร้อมทั้งต่อให้วง
เครื่องสายที่ครูสุภา เมื่อ พ.ศ. 2490 เพลงเขนงนี้ยังถูกจัดอยู่ในประเภทเพลงดับ ดังนี้

1. เพลงดับประเภทดับเรื่อง ทานองเก่าสมัยอยุธยา ปรากฏในตำราเพลงมโหรี
ซึ่งเป็นตำราฉบับหอพระสมุดฯ ใช้ลายมือเขียนสมัยราชกาลที่ 3 มี 2 ตำรา คือ

ตำราที่ 1 มี 6 เพลง คือ เพลงเขนง เพลงขัณฑ์น้ำ เพลงขัดกระแจะ เพลงโต
เล่นแก้ว เพลงหม่นน้อย และเพลงระวังระไว

ตำราที่ 2 มี 4 เพลง คือ เพลงเขนง เพลงกระทงเขียว เพลงขอมแปลง
และเพลงมอญเล็ก

2. เพลงตับ ประเภทมโหรี ใช้ท่าร้องจากบทพระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องอิเหนา ตอนนั้นหยีพบกับอุณากัณ แล้วกินเลี้ยงเล่นละครกันอย่างมีความสุข บทมโหรีที่แต่งขึ้นนี้นิยมนำมาบรรเลงขับร้องกันอย่างแพร่หลาย เมื่อครั้งที่มีการริเริ่มนำเครื่องอัดเสียงเข้ามาในประเทศไทย วงมโหรีวังบูรพาภิรมย์ได้บันทึกเพลงตับนี้ไว้ เพลงตับแขนง ประกอบด้วยเพลงแขนง เพลงน้ำค้าง เพลงราโค เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ และ เพลงพราหมณ์คืนน้ำเต้า

ตัวอย่างบทร้องเพลงแขนง

นางช่อศุณตลา	เป็นธิดาเกาศึกทรงศักดิ์
กับนางเมนกายอดรัก	จงรู้จักไว้เถิดกาเนตต์
พระวิศวามิตรบำเพ็ญพรต	ร้อนหมดกระทั่งไกลสีย
จึงใช้เมนกาทวี	มาทำลายพิธีทรงธรรม
เพื่อยุบระจวบฤดูกาล	บุปผชาติเบิกบานยามวสันต์
เมื่อเห็นนางฟ้าวิลาวัณย์	ราชันชื่นชมสมฤทัย
เมนกามาไม่ช้าตลอดบุตร	ราศรีนวลละอองผ่องใส
พระกัณโถมนี้เลี้ยงไว้	เทวีกลับไปฝากฟ้า

๗ 8 คำ ๗

(ศุณตลา. 2529 : 7)

บทร้องเพลงแขนงนี้ใช้ในบทราถถึงความหลัง โดยบรรยายเกี่ยวกับประวัติ

ของนางศุณตลา

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขอทวยหาความหาศาล	สถิตพิภพพืชมานน้อยใหญ่
ที่เคยทรงเมตตามาแล้วไซ้	จนข้าได้อุษานารี
จงดลใจปิยบุตรสุดที่รัก	ให้รู้จักบิดาอย่าเมินหนี
ช่วยบิดรมารดาในคราวนี้	ให้เกษมเปรมปรีดิ์สุขสำราญ

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 24)

บทร้องเพลงเขมร บทนี้เป็นบทอันนวยของท้าวแสนปม ขอให้ทวดช่วย
อยู่ในขณะที่ท้าวแสนปม เข้าไปในพิธีเสี่ยงทาย เพื่อหาผู้ที่เป็นบิดาของบุตรนางอุษา

เพลงคลื่นกระทบฝั่ง

คลื่นกระทบฝั่ง เพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่า รวมอยู่ในเรื่องเพลงฉิ่ง
โบราณ มีเพลงพองน้ำ เพลงฝั่งน้ำ และเพลงคลื่นกระทบฝั่ง บรรเลงติดต่อกัน สำหรับทำนอง
เพลงคลื่นกระทบฝั่งที่มีทำนองและเรียกชื่อในปัจจุบันนี้ เป็นเพลงที่มีลีลาเดียวกับเพลงฝั่งน้ำใน
เรื่องเพลงฉิ่งโบราณ สังคีตอาจารย์ท่านหนึ่ง ได้นำทำนองเพลงฝั่งน้ำมาบรรเลงขับร้องครั้งแรก
ได้เรียกชื่อเพลงว่า คลื่นกระทบฝั่ง คนทั่วไปจึงเรียกชื่อตามจนกลายเป็นชื่อเพลงว่า
"คลื่นกระทบฝั่ง" นับเป็นชื่อเพลงที่คลาดเคลื่อนจากทำนองเดิมตั้งแต่นั้นมา เพลงนี้ได้นำไป
ขับร้องและบรรเลงประกอบการแสดงโขนละครกันอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ยังได้บรรจุไว้
ในเพลงดับวิวาทพระสมุทร ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้วยมักใช้ในบทบรรยายธรรมชาติ หรือประกอบอารมณ์สนุกสนานมีความสุข พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้นำเพลงคลื่นกระทบฝั่งสองชั้น ทำนองเก่ามาพระราชนิพนธ์เป็นเพลงใหม่โรงเมื่อ
พ.ศ. 2474 เพื่อใช้เป็นเพลงโรงเสภา และนับเป็นอันดับที่ 3 ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ ลีลา
ทำนองของเพลงนี้ทรงสอดแทรกลูกล้อ ลูกขัด ลูกเหลื่อมตลอดทั้งเพลงเพื่อให้เกิดความคึกคัก
รุกร้าอารมณ์ บรรยายธรรมชาติของคลื่นลมในทะเลอย่างกลมกลืน เพลงนี้ใช้กับหน้าทับสองไม้
ตัวอย่างบทร้องเพลงคลื่นกระทบฝั่ง

กลางดงองค์ท้าวเกียรติราช	เห็นสระน้ำสะอาดเหมือนแก้วใส
พระกำลักร้อนรุ่มกลุ้มใจ	เห็นน้ำใสก็แสนยินดี
เห็นบันทอนลอยฟ่องอยู่ขอบสระ	พระยิ่งปรีดีเปรมเกษมศรี
ราวกับใครลอยไว้ ณ ที่นี้	เพื่อภูมิตกน้ำพาใจ
แต่พอเอื้อมพระหัตถ์ไปหยิบขึ้น	ขึ้นแล้วลอยหนีรีไปได้
แม้เมื่อพระไปหาไม้	เขี่ยเท่าใดไม่ถึงบันทอน

ยิ่งกระหายกระหายหยิบขันไซ้ หยิบไม่ได้พระก็บ่นข้อง
จึงปลดเปลื้องเครื่องทรงลงกอง แล้วลงสู่ห้องชลธาร

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติธ. 2528 : 23)*

บทร้องคลื่นกระทบฝั่ง บทนี้เป็นบทบรรยายความตอนพระเกียรติราช หลงกลยักษ์
ก็มาสูร ในขณะที่พระเกียรติราช ลงไปในน้ำเพื่อจะหยิบขันที่ลอยอยู่ในสระ ท้าวก็มาสูรก็ผูก
ขึ้นมาจากกลางสระน้ำ และท้าวท้าวเกียรติราชบุกรุก และจับตัวไว้

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

อัสสาวสุรางค์นางสวรรค์ เลอสรรหาที่เปรียบมิได้
นางจะวนอมรมนโย เห็นว่าไม่จำเป็น เช่นนั้น
เยาวมาลย์เผยบานัญชรมาส แล่งพิลาสกระจำกลางสวรรค์
แสงนางสว่างไกววัล ยิ่งกว่าแสงจันทร์อันอาไฟ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 15)

บทร้องเพลงคลื่นกระทบฝั่งในบทร้องนี้เป็นบทบรรยายความรู้สึกที่ท้าวแสนปม
ตอบนางอุษาว่า นางไม่ต้องอ้อนวอนท้าวหรือรำพึงกับตัวนางเอง หรือท้าวไยนางไม่มี
ท้าวมาอุ้มสมให้พบความรักเหมือนนางอุษา ในวรรณคดีเลยนะ ยามที่น้องเผยหน้าต่าง
ออกมาให้พี่ได้เห็นความงามของนางนั้นงามยิ่งนางฟ้า นางสวรรค์ทั้งหลายก็งามสู้ไม่ได้

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติธ และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติธ. 2528 : 23)

เพลงจำปาทองเทศ

จำปาทองเทศ เป็นเพลงอัตราสองชั้นทวนองเก่าสมัยอยุธยา ต่อมาใช้ในบททั่วไป หรือใช้ชมธรรมชาติ ซึ่งนายจันทร์ ไควสุทธิ์ ได้แต่งเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงจำปาทองเทศ

ลมดีก็ใช้ใบเจื่อย	เกาตราเล่นเรื่อยไม่ผันผวน
ขุนพลอกผ่าวเร้าร้อน	เศร้าวุระสาสะท้อนถอนใจ
เรื่อย ๆ ลมพัดมาจากฝั่ง	เหลียวหลังจิตสั่นผ่นไฟ
หอมกลิ่นบุหงามาไกล	ไม่เท่ากลิ่นนอร์ทัยชา
ยามค่ำย่ำสนธยาเย็น	โสมเค้นแสงระยับจับเวหา
นวลเดือนเหมือนนวลวนิดา	ผุดผ่องใสกว่าเดือน
ดาราเหมือนตานางแจ่ม	ใสแจ่มไม่มีที่ไหนเหมือน
อนิจจาวาตามาต่างเรือน	ลอยเลื่อนห่างรักหักใจ
ยามดึกลมแรงแข่งกล้า	พัดพากำปั่นลาใหญ่
ล่องลอยละลือปลิวไป	ที่ในถิ่นทองชลธาร

ฯ 10 คำ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

เพลงจำปาเทศเป็นเพลงที่ใช้ชมธรรมชาติ ซึ่งในบทร้องนี้มีความเด่นในการชมธรรมชาติ ของพญาราชวังสัน แต่ในการชมธรรมชาติก็ยังเปรียบเทียบกับนางอันเป็นที่รัก

เพลงดวงพระธาตุ

ดวงพระธาตุ เพลงอัตราจังหวะสองชั้นทวนองเก่า ชื่อและอารมณ์ของเพลงมีความหมายถึงความศักดิ์สิทธิ์หรือสิริมงคลใช้ประกอบการแสดงละคร และใช้เป็นเพลงประจำกัณฑ์หิมพานต์ในเทศมหราษชาติ พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) แต่งขยายขึ้นเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เพลงนี้ได้นำมาบรรจุในเพลงดัมโบรี เรียกตบตันเพลงจิ้งหรือตบปากก็เป็นเพลงอันดับที่ 3 ต่อมานักดนตรีได้นำเพลงตรงพระธาตุสามชั้นของพระประดิษฐ์ไพเราะ

เพลงดวงพระธาดาส่องขึ้น หานองเก่าและเพลงที่ตัดแต่งเป็นอัตราจังหวะขึ้นเดียว บรรเลง
ติดต่อกันเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงดวงพระธาดุ

แต่ยังมีทันถึงธานี	สี่เทพธิดามีอ้อมองใส
เหลือบดูตามแนวพนาลัย	เห็นรถขับไปดุเร็วครัน
เล็งดูสำเร็จด้วยทิพย์เนตร	ว่านาละอิสเรศร์รังสรรค์
ได้ทราบสาส์นบุลจอมวิธรรม	ขมิ้นหม่นหมายได้มาลัยนาง
ตรัสปรึกษากันว่าอันนาละ	เป็นเผ่าพงศ์การตะศักดิ์ส้าง
เพลงอาวุธเพลงคลี่ตีทุกทาง	สุดประเสริฐเลิศอย่างขัตติยา
สมควรยิ่งที่หญิงจะนิกรัก	รูปทรงสมศักดิ์แสนสง่า
พิศรูปเรื่อยมไ้อ่เอี่ยมเทียมท้าว	น่าจะลองป้องกันไว้ก่อนการ
จาจะคิดล่อลวงหน่วงเหนี่ยวไว้	มิให้เข้าไปในราชฐาน
คราวพิธีสุมพรแห่งนงคราญ	ลงไปลองว่าขานคู่สักคราว
คิดแล้วสี่เทพทรงฤทธา	ค่อยหย่อนผ่อนกายาจากกลางหา
ขวางหน้าราชรถสลีพราว	แห่งท่าน้าวนาละภาไชย

ฯ 12 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 11)

บทร้องเพลงดวงพระธาดุ บทนี้เป็นบทตอนที่พระอินทร์จะไปเลือกคู่ ในพิธีสุมพร
ของนางทมนันตี จึงชวนเทพอีก 3 องค์มาเข้าร่วมพิธีด้วย ขณะที่เหาะผ่านมานั้น พระอินทร์
ทราบด้วยทิพย์เนตรว่าพระนาละ จะมาเข้าร่วมพิธีด้วย จึงคิดจะเข้ามาขัดขวาง เพลงดวง
พระธาดุ ซึ่งปกติเคยใช้ชมธรรมชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงใช้กับ
การบรรยายความแต่มีได้ทั้งเนื้อความที่เกี่ยวกับการชมธรรมชาติไปเลยทีเดียว เพราะมีข้อ
ความที่ว่าเหลือบดูตามแนวพนาลัย เห็นรถขับไปดุเร็วครัน

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ตรัสปรึกษามหาราชครู	ผู้รอบรู้วิชาทุกสิ่งสรรพ
พระครูทูลถวายอุบายพลัน	พระทรงบัลลังก์รับบอบชอบพระทัย
จึงตรัสใช้ให้ข้า ไปสื่อสาร	แต่ผู้ผ่านเขตแคว้นแดนน้อยใหญ่
ให้จัดส่งเจ้านายหนุ่ม ๆ ไซ้	มาไตรตรึงษ์กรุงไกรเมื่อสิ้นปี
ให้จัดหาซึ่งโภชนาหาร	มาบ่อนพระกุมารพิศาลศรี
กุมารรับของใครในครานี้	จะยกพระบุตรเฝ้าประธาน

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนแปม. 2526 : 19)

บทร้องเพลงดวงพระธิดา ใช้ในบทเลี้ยงทวย บทร้องนี้อยู่ในตอนที่ทำวไตรตรึงษ์
ตรัสปรึกษามหาราชครู เรื่องการจัดพิธีเลี้ยงทวยหาพ่อของหลาน และจะยกนางอุษาให้เป็นคู่ครอง
ดังบทร้อง...

ให้จัดหาซึ่งโภชนาหาร	มาบ่อนพระกุมารพิศาลศรี
กุมารรับของใครในครานี้	จะยกพระบุตรเฝ้าประธาน

เพลงโยนดาบ

โยนดาบ เป็นเพลงนี้ในอัตราจังหวะสองชั้นเป็นเพลงทวนองเก่า ใช้ประกอบ
การแสดงละคร ในกิริยากระปี่กระเป่าผัดธรรมดา เป็นไปในทางฉับไว ใช้ประกอบกิริยา
ร้อนรน หรือความร่าเริงก็ได้ บางครั้งใช้พรรณนาความไม่แน่ใจว่าจะสมหวังในความรักหรือไม่
ต่อมานักดนตรี นำไปแต่งเป็นเพลงเถาหลายทาง

ตัวอย่างบทร้องเพลงโยนดาบ

แลดูอยู่ที่พระดาบส	งามงดหาที่ตมิได้
ดูน่าภิรมย์ร่มไม้	น้ำใสไหลเย็นเป็นขั้วตา
โน่นข้าวปลูกไว้ใช้พลี	ริมนี้สนามตัดหญ้า
คว้นไฟที่กุดชุมข่า	หอมชื่นนาสากลิ่นสุคันธ์
ฝูงกวางย่างเยื้องขำเลื่องเห็น	ไม่พลิกเร้นเฉลยอยู่ไม่พริ้น
ดูน่าสบายใจครัน	ทุกสิ่งสรรพความแก่พระมุนี

๖ 6 คำ ๖

(ศกนตลา. 2529 : 3)

เพลงโยนดาบ มักใช้ในบทพรรณนาความไม่สมหวังในความรัก แต่ในบทร้องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเพลงโยนดาบมาใช้ ในบทชมความงาม อยู่ในตอนที่ท้าวทุษย์นต์ ชมความงามบริเวณรอบ ๆ อาศรมของพระฤๅษีกัณณะ

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เราได้ทราบข่าวระบือลือมา	ถึงแก้วกัญญาผดผ่อง
ธิดาแห่งขุนหอทอง	ผู้ครองนครไตรตรึงษ์
อายุก็รุ่นราวกัน	จึงพลันยวนใจให้หนักถึง
ยังคิดจิตข้าราพึง	ยิ่งคำนึงนึกใครเห็นนาง
เราจึงทูลพระบิดาขอมิคู่	ฝ่ายพระผู้ทรงรัชไม่ขัดขวาง
แต่มีเหตุอันอัศจรรย์ต่าง	ดาร์สเล่าทุกอย่างให้แจ้งใจ

๖ 6 คำ ๖

(ท้าวแสนปม. 2526 : 3)

บทร้องโยนดาบ บทนี้เป็นตอนที่ท้าวแสนปม ราพึงถึงนางอุษา เพราะเมื่อได้ยินคำร่ำลือนางอุษานี้งามยิ่ง จึงได้ทูลปรึกษาพระราชาบิดา เพื่อให้ไปสู่ขอ นางอุษากับท้าวไตรตรึงษ์

เพลงลมพัดชายเขา

ลมพัดชายเขา เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา นายมนตรี ตราโมท ได้นำเพลง
อัตราจังหวะสามชั้นมาเรียบเรียงเป็นเพลงฉบับขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474 เรียกว่า เพลงฉบับลมพัด
ชายเขา เป็นลักษณะฉบับเพลงมี 4 เพลง เป็นเพลงเพราะ หวาน ๆ ใช้ชมธรรมชาติ โดย
นำมร้องจากบทละครต่าง ๆ ดังนี้ เพลงลมพัดชายเขา ใช้บทร้องจากเรื่องอิเหนา
เพลงลมหวาน ใช้บทร้องจากเรื่องขุนช้างขุนแผน เพลงแบกมอญบางช้าง ใช้บทร้องจากเรื่อง
อิเหนา เพลงเหราเล่นน้ำ ใช้บทร้องจากเรื่องขุนช้างขุนแผน เพลงอัตราจังหวะสามชั้น
นักดนตรีไม่ทราบนามแต่งขยายจากเพลง ลมพัดชายเขา ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นเพลง
อันดับที่ 3 ในเพลงฉบับเรื่องนางไฉ่

ตัวอย่างบทร้องเพลงลมพัดชายเขา

รินรินขึ้นมัลลิกา	หอมขึ้นนาสา เกษมสันต์
รินรินสุรสีสมกัน	กลิ่นสุคันธเย็นนำข้าใจ
เรื่อยเรื่อยลมพัดมาอ่อนอ่อน	ไชยกลิ่นเกสรเข้ามาใกล้
เรื่อยเรื่อยรสเร้าเย้ายัย	พาให้ปลื้มเปรมฤดี
งามเอยบุปผาชาติสะอาดครัน	ถึงยามวสันต์เปล่งศรี
ต่างสุขเกษมเปรมปรีดี	ประหนึ่งว่ามีกิจวิวิธ

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

เพลงลมพัดชายเขา บทร้องนี้เป็นบทชมธรรมชาติ เป็นบทที่นางศกุนตลา ใช้
ขับร้องชมธรรมชาติขณะที่รดน้ำพรวนดินต้นไม้มิ่ง ซึ่งในขณะที่เดียวกันนั้น ท้าวทศย์ยันต์กำลังแอบชม
ความงามของนางอยู่

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

รุ่งรังดังหนึ่งอนาถา	แต่ดวงตามิใช่ตาไพร่
จ้องดูไม่หลบตาไป	นี้มีใช้คนทราบดีข้า
เห็นชรอยเป็นเฝ้าเจ้านาย	แปลงกายเป็นคนอนาถา

ข้าเลื่องและประสบพบตา	รู้สึกสำสร้านตนชอบกลนัก
โฉนทอนจึ่งแสร้างแปลงมา	ปรารถนาอย่างไรใคร่ตระพนัก
ผู้ขายใดไม่เคยจะนึกรัก	ชอบกลนักครานี้ใคร

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 10)

เพลงลมพัดชาย เป็นเพลงที่ใช้ชมธรรมชาติ แต่ในบทร้องนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าทรงนำมาใช้ในบทที่นางอุษานึกต้องใจท้าวแสนปมดังในบทร้องข้างต้น

เพลงห่อหมก

ห่อหมก เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่า ที่ใช้ประกอบในการแสดงโขน และละครใน ส่วนมากใช้กับตัวละครที่สูงศักดิ์ หรือตัวสำคัญของเรื่อง ทำนองของเพลงเป็นสำเนียงแขก ต่อมา นักดนตรีไม่ทราบนาม นำเพลงห่อหมกมาแต่งขยายเป็นอัตราส่วน จังหวะสามชั้นและแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา ส่วนบทร้องนำมาจากบทพระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 2 เรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย

ตัวอย่างบทร้องเพลงห่อหมก

กลางไพร ไก่แก้วแจ้วเสียง	ส่งศัพท์สำเนียงก้องป่า
ฝูงนกต่างตื่นนิทรา	โกลีกากู่ก้องกังวาล
แก้วกู่เรียกคู่ที่พลัดพราก	จักรวาลส่งเสียงสำเนียงหวาน
กระเวนไพรเร้งร้องก้องพนาด	เสียงนกประสานเสนาะกรณ
แหวกม่านมองดูเวหา	เห็นแสงอุษาฉายฉิน
แสงอ่อนไม่ร้อนเหมือนตะวัน	สมกันกับผิวนวลละออง

ฯ 6 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 4)

บทร้องเพลงห่อหมก เป็นบทที่ใช้ชมธรรมชาติ ในบทร้องนี้อยู่ในตอนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบรรยายธรรมชาติยามเช้าบริเวณอาศรมของฤๅษีเกษะ

5. ท่วงทำนองเพลงที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์

5.1 บทอธิษฐานหรือบทเสียดาย ใช้เพลงกระบี่ลีลา แขนกเอียง เบ้าหลุด
เวศุกรรม (เวสสุกรรม) สะบู่หรั่ง

เพลงกระบี่ลีลา

กระบี่ลีลา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้บรรเลงและขับร้อง ประกอบการแสดงโขน ละคร เป็นเพลงที่ใช้ในการต่อสู้หรือใช้ในเรื่องพิธีเสียดาย ต่อมา นายประกอบ สุกัดทะเกตุ ได้นำเพลงกระบี่ลีลาสองชั้น ทำนองเก่า มาแต่ขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เทียบแรกแต่งทำนองเป็นทางธรรมดา เทียบกลับแต่งเป็นทางเปลี่ยนมีลูก ล้อลูกขัด ส่วนอัตราจังหวะสองชั้นเทียบแรกแต่งทำนองเป็นทางธรรมดา เทียบกลับนายเจือ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ได้แต่งเป็นทางเปลี่ยนไว้เมื่อ พ.ศ. 2480 ส่วนอัตราจังหวะชั้นเดียว นายประกอบ สุกัดทะเกตุ ได้แต่งตัดครบเป็นเพลงเถา เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2503 นอกจากทางที่กล่าวแล้ว ยังมีนักดนตรีนำไปแต่งอีกหลายทาง และเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น "ยาตราวายบุตร" เป็นต้น

ตัวอย่างบทร้องเพลงกระบี่ลีลา

บัดนั้น	บุโรหิตรับราชบรรหาร
ทูลแถลงแจ้งเหตุแต่ภูบาล	ว่ามีตามใบราชนประเพณี
แม้ว่าพระธิดาจอมกษัตริย์	เกิดช่องขัดฤทัยให้หมองศรี
ให้รับตั้งทากิจพิธี	ปรากฏมีนามว่าสยามพร
ให้แต่งองค์นงลักษณ์สมศักดิ์เจ้า	แล้วนำเข้าสู่ที่สโมสร
เลือกในเหล่าเจ้าร้อยเอ็ดเจ็ดนคร	ตามแต่มีสมรพอกทัย
แม้นางเห็นใครควรเป็นคู่ชีวิต	แนบสนทนินทรีย์อยู่เป็นคู่ได้
พระธิดาก็ทั้งพวงมาลัย	ดังนี้ไซ้ไรแก่ไรศพระบุตร

ฯ 8 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ . 2512 : 9)

กระซิบสลับ เป็นเพลงที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงทวย จากบทร้องนี้ เป็นตอนที่พระบิดาของนางทมยันตี ปรีกษาบุโรหิตเรื่องจะจัดพิธีเลือกคู่ให้นางทมยันตี ดังบทร้องกล่าวไว้ว่า...

ให้รับตั้งทากิจพิธี	ปรากฏมีนามว่าสยมพร
.....	
แม่นางเห็นใครควรเป็นคู่ชีวิต	แนบสนิทนิตยอยู่เป็นคู่ได้
พระธิดาก็ทิ้งพวงมาลัย	ดังนั้นไซ้ไร้แกโรครพระบุตร

"การเลือกคู่ของนางทมยันตีครั้งนี้ ใช้วิธีเลี้ยงพวงมาลัย"

เพลงแบกนกเอี้ยง

แบกนกเอี้ยง เป็นเพลงทำนองเก่าใช้บรรเลงประกอบการแสดงละคร ในบทอธิษฐานหรือบทเลี้ยงทวย

ตัวอย่างบทร้องเพลงแบกนกเอี้ยง

นางจึงตั้งความสัตย์อธิษฐาน	แม้บุญญธิการแต่ก่อนก็
ของคู่ข้ากับนาละภูมี	ได้เคยคู่ชีวิตวิกรมย์ชม
ขอสี่เทวราชทรงฤทธา	วชิราธิบดีเป็นปฐม
พระเพลิงพระพิรุณและพระยม	ขอให้ข้าได้สมฤทัยจันต์
ตั้งแต่ครั้งทราบสารเหมราช	ข้าพระบาทตั้งจิตตคึดถวิล
ถวายเป็นชีวิตแด่นรินทร์	ผู้เป็นปิ่นนิษิตเลื่องกาไชย
เสียแรงได้เปล่งสัจจะวาที่	จะถอนคำสัตย์นี้กระไรได้
เสียชีวิตดีกว่าวาจาไซ้	เสียสัตย์แล้วอยู่โยให้อายคน
ข้าแต่เทवासुरารักษ์	สิทธิศักดิ์เลื่องกาทุกแห่งหน
พระเจ้าเนกความสุขทุกข์แก่ชน	ให้รับผลสมตัวทั้งชั่วดี
ถ้าแม้ว่าข้าบาทนี้เลวทราม	บรรลุลยามที่จะต้องหมองศรี
ไม่ควรได้นาละ เป็นสามี	จะทรงล้างชีวิให้วายปราณ

แต่แม้ว่าชะตายังไม่ขาด ขององค์เทวราชปาฏิหาริย์
 จงทรงแปลงรัศมีศรีตระกูล เป็นพยานให้แจ้งประจักษ์ตา

ฯ 14 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 27)

แขกนกเอี้ยง เป็นเพลงที่ใช้ในบทอธิษฐาน จากบทร้องนี้มีบทแสดง
 การตั้งสัตย์อธิษฐานของนางทมนันตี อธิษฐานเพื่อขอให้นางได้พระนาละเป็นสวามี ต่อเทวดาทั้งสี่
 องค์ คือ พระอินทร์ พระเพลิง พระพิรุณ และพระยม ตั้งบทร้องว่า....

นางจึงตั้งความสัตย์อธิษฐาน แม้บุญญาธิการแต่ก่อนก็
 ของคู่ข้ากับนาละภุมิ ได้เคยคู่ชีวิตมัยชม

 แต่แม้ว่าชะตายังไม่ขาด ขององค์เทวราชปาฏิหาริย์
 จงทรงแปลงรัศมีศรีตระกูล เป็นพยานให้แจ้งประจักษ์ตา

เพลงเข้าหลุด

เข้าหลุด เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงอันดับที่ 5 ในเพลงดับเรื่อง
 นางให้ และเป็นเพลงอันดับที่ 2 ของเพลงระบำสี่บท

ตัวอย่างบทร้องเพลงเข้าหลุด

ครั้นถึงพระโรงโอกาส อภิวัตสุรสมหาศาล
 แล้วแลดูทั้งร้อยนงคราญ แลลนเหมือนกันทั้งร้อยองค์
 ยิ่งดูโฉมยงพะวงจิต ยิ่งพิศยังสนแต่ที่เล่าที่หลง
 รูปร่างแน่นนอยทั้งร้อยองค์ ไม่มีผิดโฉมยงผู้ยอดรัก
 แลนงนพนเห็นแมลงวันทอง เกาะแก้มนวลน้องแน่นประจักษ์
 จิงจุกรโฉมยงนงลักษณ์ ไปเฝ้าขุนยักษ์บังคมคัล

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติกร. 2528 : 42)*

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติกร และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติกร (2528 : 42)

เข้าหลุด เป็นเพลงที่ใช้ในบทเลือกคู่ เสียงหายจากบทร้องเพลงเข้าหลุด เป็นตอนที่พระเกียรติเลือกคู่ โดยต้องเลือกจากนางทั้งร้อยคนที่หน้าตาเหมือนนางสุวรรณเกศ เพราะพ่อของนางสุวรรณเกศเป็นยักษ์จึงสามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่นางบอกกับพระนาละให้สังเกตที่แมลงวันทอง เพื่อจะได้รู้ว่าคนใดคือนางสุวรรณเกศตัวจริง คังตัวอย่างในบทร้อง

รูปร่างแน่น้อยทั้งร้อยองค์	ไม่มีผิดโฉมยงผู้ยอดรัก
แมลงวันจนเห็นแมลงวันทอง	เกาะแก้มนวลน้องแม่ประจักษ์
จึงจูงกรโถมยงนางลักษณ	ไปเฝ้าขุณยักษบังคมคล

เพลงเวสสุกรรม

เวสสุกรรม เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า ไบราณาจารย์นำไปบรรจุไว้ในเพลงช้าเรื่องเวสสุกรรม นอกจากนี้ยังนิยมนำไปบรรเลงขับร้องประกอบการแสดงโขนละครใช้ในบทอธิฐาน หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นำเพลงเวสสุกรรมสองชั้นทานองเก่ามาแต่งทานองทางเปลี่ยนเรียกชื่อว่าเพลงหงส์ทอง เมื่อ พ.ศ. 2484 และนำไปบรรเลงประกอบละครของคณะแสงทองเรื่องเสียงสวรรค์ ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง บางตำราเขียน เวศุกรรม

ตัวอย่างบทร้องเพลงเวสสุกรรม

ขอเดชเทวมหาศาล	อธิษฐานจงสมจิตได้
แม่บุญแต่ปางก่อนไซ้	ได้เคยสมสองครองกัน
เมื่อนางประสพพบพัศตร์	ขอให้นางนี้รักเป็นแม่มั่น
ขอให้ลัทธิรูปส้างแปลงนี้	เห็นพลันถึงรูปภายใน

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

เวสสุกรรม เป็นเพลงที่ใช้ในบทอธิษฐาน ตอนที่ท้าวแสนปม อธิษฐานขอให้นาง
อุษานีรักพระองค์ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เพลงสระเบิบหรั่ง

สระเบิบหรั่ง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น มีท่อนเดียวเป็นเพลงที่ 3 ในชุดระบำสี่บท
และเพลงพระทอง เป็นเพลงเหมาะสำหรับบทเล่นสนุก เช่น ใช้ในบทเล่นน้ำ บางทีใช้เป็นบท
อธิษฐานทำขวัญเบิกบายศรีแวงเวียนเทียน เพลงด้นประเภทด้นเรื่องอยู่ในตำราเพลงมโหรี
มะละกาเสียเมือง มลายูหวาน แสนพิลาบน้อย แสนพิลาบใหญ่ สมิงทองไทย สมิงทองแขก
สมิงทองมอญ เพื่อนนอนน้อย เพื่อนนอนใหญ่ นกกระเจตต้องกระเบื่อง ดอกไม้ไทร ดอกไม้ตานี
น้ำค้างตะวันตกและน้ำค้างตะวันออก

ตัวอย่างบทร้องเพลงสระเบิบหรั่ง

ข้าแต่ท้าวสุรฤทธิ์	ผู้สถิตวิมานน้อยใหญ่
เทวดารักษาแนวไพร	ทั้งอยู่ในถ้ำธารละหานคง
เทพเมธีพิทักษ์เดช	แจ้งเนตรรู้ได้ดังประสงค์
พึงรู้ทั่วทิศจัดจำเน	ของจงช่วยแก้ความสงกา

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 23)

บทร้องเพลงสระเบิบหรั่ง ใช้ในบทอธิษฐาน ดังเช่นตัวอย่างในบทร้องข้างต้น
เป็นตอนที่ท้าวไตรตรึงษ์จัดพิธีให้นางอุษาได้เลือกคู่

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ครั้นถึงซึ่งสระอโนดาต	วรนาฏตรีสเรียกพี่เลี้ยงสอง
ให้มาช่วยเปลื้องเครื่องอันเรืองรอง	แล้วชวนลงเที่ยวท่องในสาคร

พระพี่เลี้ยงช่วยตักน้ำสรง ให้เอบอาบทั่วองค์มิ่งสมร
 เถื่อลงลึกช่วยพยุงจูงพระกร มิ่งบังอรสรณสนานสำราญครัน

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนางละ. 2512 : 20)

บทร้องสระบุหรง บางครั้งใช้ในบทเล่นเฝ้า และในบทร้องนี้เป็นบทที่
 นางหมยันตี ลงเล่นเฝ้า

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

จิ้งจุกเทียนบูชา	วันทาเคารพสงบจิต
ไหว้ทวยเทवासราฤทธิ์	โลกบาลสี่ทิศเกรียงไกร
หยิบผ้าประเจียดที่เคารพ	ขึ้นจบเหนือเศแล้วกราบไหว้
ขององค์พระสิทธาบูชาไฟ	จงได้เล็งรู้ด้วยญาณ
ทราบเหตุว่าจิตศรัทธาหมั่นไหม้	พระอาจารย์จึงได้นิภสงสาร
เชิญนี้รับมาอย่างช้านาน	ช่วยดับทุกข์หลานในครานี้

ฯ 6 คำ ฯ

(พระเกียรติฤ. 2528 : 28)*

บทร้องสระบุหรง บทนี้เป็นบทอธิษฐานของพระเกียรติฤ ที่ระลึกถึงคุณครูบา
 อาจารย์

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติฤ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติฤ (2528 : 28)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

จึงจุตฐปเทียบบูชา	ไหว้บางเทวาน้อยใหญ่
พระจักรมฤทธิเกรียงไกร	ปรเมศวร์เป็นใหญ่และพรมหา
เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองศักดิ์	หลักเมืองอารักษ์เมืองข้า
ขอจงได้ทรงเมตตา	ให้ข้าได้สมความคิด
ยามเอาชะลอมเหล่านี	จึ่งตัวการีจอยู่ติด
อย่ารู้ว่าไหลไปแม้แต่สักนิด	จงช่วยประสิทธิ์สมบอง

ฯ 6 คำ ฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 25)*

จากบทร้องสระบุหร่ง บทนี้เป็นตอนที่พระร่วง อธิษฐานขอให้ชะลอมนั้นใส่ให้ได้

5.2 บทขอพร อ่อนหวานบางสรวงเทวดา ใช้เพลงเชื้อ ฟรังควง ล่องเรือ
เพลงเชื้อ
เชื้อ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
แต่งทั้งทางร้อง และทำนองดนตรี เมื่อ พ.ศ. 2477 เพื่อใช้ประกอบละครเรื่องมะกะโท
บทประพันธ์ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ใช้เป็นเพลงสำหรับบทอ่อนหวาน บางสรวงเทวดา
ตัวอย่างบทร้องเพลงเชื้อ

ขอจงคลจจิตกุมารไซ้	ให้พี่พ้อพอดกังขา
ขอกุมารจงรับโภชนา	แต่จากมือบิดาของตัว

ฯ 2 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 23)

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
พระเกียรติรด บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 25)

บทร้องนี้อยู่ในที่ท้าวไตรตรึงษ์ อธิษฐานขอให้หลานซึ่งเป็นลูกของนางอุษา ได้ขึ้น
 ค้าวพ่อได้ถูกต้อง

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

โคชะเวทมนตร์ของยักษา รูปนิมิตรมายาบทนได้
 รูปหุ่นนั้นหายกลายรูปไป เป็นผ้าสไบไปพลัน

ฯ 2 คำ ฯ

(พระเกียรติรถ. 2528 : 44)*

เพลงเชื้อ ใช้สำหรับบทอธิษฐาน อ่อนนบวงสรวงเทวดา จากบทร้องนี้อยู่ใน
 ตอนที่นางสุวรรณเกศฯ ใช้ผ้าสไบผูกเป็นหุ่นแล้ว เสกให้เหมือนตัวนางนอนอยู่ แต่ความจริง
 นางสุวรรณเกศฯ หันไปกับพระเกียรติรถแล้ว เมื่อท้าวมีมาสูร เข้าไปในห้อง เห็นเป็นนาง
 สุวรรณเกศานอนอยู่ แต่ดูไม่มีแววตาเหมือนตาคน ท้าวมีมาสูรจึงเสกน้ามนตร์ รดรูปหุ่น
 ที่เห็นว่า เป็นนางสุวรรณเกศารูปนั้นจึงกลายเป็นผ้าสไบไปโดยทันที

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติรถ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติรถ. 2528 : 44)

เพลงฝรั่งควง

ฝรั่งควง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ใช้ประกอบบทละครในบทอิษฐาน หรือ
อ้อนวอนเทวดา ต่อมาร้อยโทษิต สุนทรโชติ ได้นำเพลงฝรั่งควงสองชั้นมาแต่งเป็นเพลงประกอบ
ละครเรื่อง เมื่อ พ.ศ. 2490

ตัวอย่างบทร้องเพลงฝรั่งควง

ด้วยบุตรีขำมีซึ่งไอรส	งามมงคลลักษณะคักคี่สง่า
แต่ส่วนตัวผู้เป็นภัสดา	มิได้ปรากฏชัดถนัดตน
บัดนี้ขอเทवासुरารักษ์	จงช่วยชี้ประจักษ์ได้สักหน
จงช่วยแถลงแจ้งยุบล	ใครเป็นผัวนิรมลมิ่งสุดา

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 23)

เพลงฝรั่งควง ใช้ในบทชมความงาม แต่ในบทร้องนี้ใช้เป็นบทอิษฐาน
อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของท้าวไตรตรึงษ์ซึ่งขอให้เทวดา ช่วยบอกว่าใครเป็นสามีของ
นางอุษา

เพลงล่องเรือ

ล่องเรือ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นใช้ประกอบบทละครตอนขอพร หลวงประดิษฐ์ไพเราะ
(ศร ศิลปบรรเลง) นำเพลงล่องเรือสองชั้นทำนองเก่าสมัยอยุธยา มาแต่งขยายเป็นอัตรา
จังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะขึ้นเดี่ยวครบเป็นเพลงเถา เมื่อวันที่ 5 มกราคม
2496 แล้วให้วงปี่พาทย์คณะศรัทธา ซึ่งนายขวัญชัย ศิลปบรรเลง นำไปบรรเลงขับร้องครั้งแรก
ณ สังคีตศาลา เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2496

ตัวอย่างบทร้องเพลงล่องเรือ

เมื่อนั้น	นาละราชชาติอาชาไนย
จึงชวนนวลลอองผู้ต้องใจ	เข้าไปบังคมสีเทวัญ
ขอประทานพรชัยให้มีสุข	นิราศทุกข์ณาไรศที่ลิ่งสรรพ
ขอพระเดชปกเกล้าทุกคืนวัน	ดังจัดรถกันกันย้อย่าแผ้วพาน

๗ 4 คำ ๗

(บทละครราเรื่องพระนาละ. 2512 : 29)

บทร้องเพลงล่องเรือ ใช้ในบทขอพร และในบทร้องนี้เป็นบทที่พระนาละขอพรกับเทวดาทั้งสองค์ หลังจากที่นั่งมณเฑียรเสด็จมาลัยเลือกพระนาละในพิธีสุมพร

5.3 บทแปลงกาย และบุบชีวิต ใช้เพลงเขมรเอวบาง ฝรั่งเศสกา วรเชษฐ
สมิงทองมอญ

เพลงเขมรเอวบาง

เขมรเอวบาง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสำเนียงเขมร ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครในบทแสดงความประหลาดใจ หรือปลอมแปลงกายได้มีนักดนตรีนำเพลงเขมรเอวบางสองชั้น ไปแต่งเป็นเพลงเถาหลายทางด้วยกัน คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำไปพระราชทานเป็นเพลงเถา เมื่อ พ.ศ. 2473 พระราชทานชื่อเพลงใหม่ว่า "เขมรละออองค์" จางวางทั่ว พาทยโกศล นำไปแต่งเป็นเพลงเถา ก่อนแรกดำเนินทำนองธรรมดา ก่อนหลังเที่ยวกลับเป็นทางเปลี่ยน ยังคงเรียกชื่อตามแบบเดิมว่า เพลงเขมรเอวบางเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงเอวบาง

แล้วจึงจัดแจงแต่งกาย	ให้ละม้ายแนบไทยเช่นว่า
เลือกสรรอาวุธศาสตรา	ซ่อนในกายาเรียบร้อย
มุ่นเกล้าเมาลีวิธีใหม่	เหมือนอย่างแบบไทยใช้สอย
จึงรับเลี้ยวลคสะกตรอย	ได้ด้อยติดตามพระร่วงไป

๗ 4 คำ ๗

(ขอมคำคืน. 2515 : 35)*

เพลงเขมรเอวบาง ใช้ในบทแปลงกาย จากบทร้องนี้ อยู่ในตอนที่ ออกญาเดโช ทหารขอมปลอมตัวโดยการแต่งกายให้เหมือนคนไทย

เพลงฝรั่งจรรกา

ฝรั่งจรรกา เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละคร ในบทแปลงตัวหรือขบชีวิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนำเพลงนี้บรรจุสำหรับเป็นเพลงร้องในละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนาตอนบวงสรวง และในต้นนางขึ้นเคอร์ไลลา ซึ่งเป็นเพลงดับที่ทรงพระนิพนธ์ไว้บรรเลงและขับร้อง คอนเสิร์ตแบบฝรั่ง หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งขยายขึ้นเป็นอัตรา จังหวะสามชั้นเมื่อ พ.ศ. 2469 ต่อมา นายเขียน ศุภสายชล นำเพลงฝรั่งจรรกาจาก สองชั้นทานองเก่ามาแต่งเป็นเพลงเถาเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 และได้นำออก บรรเลงกระจายเสียงทางสถานีวิทยุ ท.ท.ท. ครั้งแรกเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 นอกจากนี้ นางคงศักดิ์ คำศิริ ยังได้นำเพลงฝรั่งจรรกา สองชั้นนี้ไปแต่งเป็นเพลงเถาอีกทางหนึ่ง

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 35)

ตัวอย่างบทร้องเพลงฝรั่งเศส

เมื่อใด	นางสุวรรณเกศอำมาตย์
พอลืมตาหันทนหันหน้า	เข้าห้องในนอนหนึ่งบนเตียงทอง
จนเห็นท้าวนางผู้ชรา	สนิทธิทราแก้วทั้งผอง
จึงหยิบผ้าสไบไหมทอง	นวลล่องจิ้งผูกห่มนตร์
ยอกรประนมเหนือเศ	ไหว้ไทเทเวศร์ในเวท
แล้วนางโหมเกล้าเป่ามन्दร	ห่มนตร์ก็ลุกขึ้นวันทา

๖ คำ

(พระเกียรติภ. 2528 : 43)*

เพลงฝรั่งเศส ใช้ในการแปลงตัว หรือชุบชีวิต ในบทร้องนี้ นางสุวรรณเกศ
ผูกห่มจากผ้าสไบให้มียูบเหมือนนางทุกประการเพื่อจะหนีท้าวก็มารู้ ผู้เป็นบิดาไปกับ
พระเกียรติภ.

เพลงวรเชษฐ

วรเชษฐ เป็นเพลงนี้โดยปกติเป็นเพลงสำหรับร้องและบรรเลงติดต่อกับเพลงเชิดจีน
เฉพาะทำนอง 3 ชั้น พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร หรือครุมีแขก) ได้ประดิษฐ์ขึ้น
ส่วนทำนองสองชั้นและชั้นเดียว มีอยู่ในเพลงสองไม้ และเพลงเร็ว ความหมายของเพลง
หมายถึง การเผชิญอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งผ่านมาแล้ว

ตัวอย่างบทร้องเพลงวรเชษฐ

รูปทรงสององค์เจ้าแสง	เปลี่ยนแปลงเป็นสองยักษ์
สองขรางกันเข้าขันตี	พากันจรลี รีบ ๆ ไป

๒ คำ

(พระเกียรติภ. 2528 : 44)**

*บทละครเรื่องพระเกียรติภ. และบทละครเรื่องพระเกียรติภ. 2528 : 43

**แหล่งเดิม. หน้า 44.

บทรื่องวเรชชฐ บทนี้เป็นตอนที่นางสุวรรณเกศ และพระเกียรติรณแปลงร่างเป็นยักษ์เพื่อจะหนีออกไปจากเมืองบาดาล ไปด้วยกันทั้งสองคน

เพลงสมิงทองมอญ

สมิงทองมอญ เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา มีทำนองของตัวเอง และมีท่วงทำนองอยู่ในที่มักใช้เป็นเพลงประกอบบทกวีในการแสดงโขน - ละคร

ตัวอย่างบทร้องเพลงสมิงทองมอญ

พลยักษ์กลายรูปเป็นปีศาจ	เก่งกาจฤทธิแรงแข็งขัน
ดาแดงดั่งแสงกลีบ	เขี้ยวฟันใหญ่ยาวราวพญักษ์
ผมแดงทวนแดงดั่งแสงชาด	หุยานยัดยาดประหลาดนัก
กรใหญ่กายาล่าสั่นหนัก	กุมขวานเลิธีศักดิ์เป็นอาวุธ
ส่วนเสนากลายเป็นพลปีศาจ	เก่งกาจกำแหงแรงสุด
กุมกระดุกขาเขมแทนอาวุธ	ร่าเริงฤทธิ์รุดจะโรมรัน
รังรอฟอไฉนสำเนียงพล	ไพร่มาในไพร่สัณฑ์
ผิอานแดงเฮฮาร่าเริงพลัน	พร้อมกันวิ่งออกไปราญรอน

ฯ 8 คำฯ

(พระเกียรติรณ. 2528 : 35)*

เป็นตอนที่ท้าวมหาสุร สั่งให้พวกยักษ์แปลงร่างเป็นปีศาจดูน่ากลัว คุร้าย โหดเหี้ยม ยิ่งนักเพื่อจะมาสู้กับพระเกียรติรณ เพราะท้าวมหาสุรเห็นพระเกียรติรณเป็นที่รักของประชาชน จึงบังเกิดความริษยา จึงทำอุบายวานให้พระเกียรติรณไปปราบปีศาจที่มารังควาญประชาชน แต่ความจริงพวกปีศาจที่จะให้พระเกียรติรณไปปราบก็คือ ท้าวมหาสุร กับพลยักษ์ที่แปลงตนเป็นพวกปีศาจนั่นเอง

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติรณ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติรณ. 2528 : 35

6. ท่วงทำนองเพลงอื่น ๆ ที่ใช้ในบทต่าง ๆ

6.1 การเดินทางและแสดงกิริยาทั่วไป ใช้เพลง กระบอก เชิดฉิ่ง ต่อยหม้อ ตะลุ่มโปง ถอนสมอ ทอยย ทะแย นาคราช แผละ ไล่ ส้มทอง

เพลงกระบอก

กระบอกเป็นเพลงอัตราจังหวะขึ้นเดียว ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้บรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงละคร ในบทที่ต้องการความรีบด่วนทะมัดทะแมง ให้จบเร็วหรือไปมาโดยเร็ว เช่น ในละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ตอนท้าวเสนาภูกุดต้อนรับแปดกษัตริย์ บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และต่อมาพระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) ได้แต่งขยายขึ้นเป็นอัตราสองขึ้นและสามขึ้นครบเป็นเพลงเถาตัวอย่างบทร้องเพลงกระบอก

หม่อมแม่เป็นโร ไปเจ้าคะ	ใครมาทำกะกะหยาบหยาม
ให้ขุนช้างผ่าอุลือเทวีงาม	ใครงุ่มง่ามเงอะงะจะตามจับ
ถวายพระธิดาราชินี	ทรงพระโกรธข้าหลวงที่สับปลับ
พากันมุดหัวหงษ์ ปลื้ลั๊	มีหน้ากลับมาเปล่าไม่เข้าที่
เสียแรงรับจับหงส์ถวายเธอ	ไปมัว เชื้อปล่อยหงส์ให้บินหนี
ไม่รู้รู้สึกความชั่วมัวอดีต	โทษข้อยนี้จะมีสักเพียงไร

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 6)

จากบทร้องเพลงกระบอก เป็นตอนที่นางทมยันตี มีที่ทำหน้าตาเศร้าหมองเพราะคิดถึงพระนาละ แต่บรรดานางข้าหลวง ต่างก็ไปวิ่งไล่จับหงส์ที่บินเข้ามาในสวน เมื่อนางข้าหลวงกลับมาแล้วเห็นพระธิดา คือนางทมยันตีนี้เมื่มีหน้าเศร้าหมอง นางจึงรีบเข้ามาแล้วถามว่า

หม่อมแม่เป็นโร ไปเจ้าคะ	ใครมาทำกะกะหยาบหยาม
ให้ขุนช้างผ่าอุลือเทวีงาม	ใครงุ่มง่ามเงอะงะจะตามจับ

คืออยู่ในบทที่นางข้าหลวงแสดงความทะมัดทะแมงแข็งขันที่จะปกป้องคุ้มครองพระธิดา

ตอนนี้เป็นคนที่น่าจันทน์ มารดาของพระร่วงกำลังรีบร้อนที่จะเรียกหลวงเมือง
ให้ช่วยเกณฑ์ทหารเพื่อจะยกทัพไปช่วยพระร่วงที่สุโขทัย คำที่แสดงถึงความรวดเร็วทะมัดทะเ
ว่องไว เห็นกริยาชัดเจนคือ "เฮ้ยทนายโว ๆ ใครอยู่นอก ช่วยไปบอกหลวงเมืองเกณฑ์ทหาร"

เพลงเข็ดฉิ่ง

เข็ดฉิ่ง เป็นเพลงหน้าพาทย์ สำหรับประกอบกริยาไล่จับกันของตัวละคร หรือ
เป็นเพลงใช้แสดงกริยาไป เป็นกริยาของใครก็ได้ และใช้สำหรับการไปในระยะทางค่อนข้าง
ไกลหรือประกอบกริยาอื่น ๆ ที่ต้องการค้นหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทานองเพลงเหมือนเพลงเข็ดกลอง
แต่ใช้ฉิ่งตีประกอบจังหวะ โดยไม่ตีกลองทัดจึงเรียกว่า "เข็ดฉิ่ง" นอกจากนี้ยังใช้ในโอกาส
อื่นอีก เช่น การแสดง การค้นหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือในโอกาสที่ต้องการสร้างความใจจดใจ
จ่อแก่ผู้ชมการแสดง เช่น ตอนพระรามแสดงศร อินทรชิตแสดงศร ในเรื่องรามเกียรติ์
ตอนศุภลักษณ์ว่าครูปในเรื่องอุณรุท ตอนรจนาเลี้ยงพวงมาลัยในเรื่องสังข์ทอง เป็นต้น
ตัวอย่างบทร้องเพลงเข็ดฉิ่ง

นางเสด็จลุกขึ้นขึ้นเต็มองค์ สมจำนงสิ้นหมองภักตร์พองไส
ข้าเลี้ยงพลางทางทิ้งพวงมาลัย ให้พระนาละฤทธิ

ฯ 2 คำ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 28)

บทร้องเข็ดฉิ่งตอนนี้ประกอบกริยานางทมยันตี ตอนทิ้งพวงมาลัย เพื่อเลือก
พระนาละเป็นคู่ครอง เป็นการเคลื่อนที่ในระยะสั้น และท่วงทีที่ช้า

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

เลื่อนลอยมาโดยนาคาศ	โอกาสพ้องเพียงไขใบ
เสรีจปราบอสุรจัญไร	โสมพงค์ทรงชัยแสนยินดี
ทูลลาสมเด็จจอมเรศ	เพื่อคืนเข้าเขตกรุงศรี

ล่องลอยเวหนคันเมสี	ชมเทพวิฑิตทางจร
งามเมฬใหญ่เยียมมहिมา	ดูราวภูผายอดคสิงขร
สีแดงแสงจับทินกร	ภูธรชมเพลินจำเรียดา
ลั่ว ลั่ว ประหนึ่งลมพัด	รฤตน์เล่นกลางหว่างเวหา
เรื้อยเรื้อยรถตรงลงมา	ยังผาเหมภูณคีรี

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 30)

บทร้องเพลงเชิดจึงใช้ประกอบการเดินทาง หรือกิริยาไป - มา ของตัวละคร
ดังเช่นตอนนี้เป็นตอนที่ท้าวทษยันต์เสด็จไปปราบทานพนม อสุรีที่ขอบบ่มเหงเกรเทพบุตร
และนางฟ้า และเมื่อปราบอสุรทานพนมสำเร็จแล้วพระองค์ก็เดินทางกลับโดยมีมาตุลี ขับริณมาส่ง ดังเช่น
บทร้องบางตอนว่า

ล่องลอยเวหนคันเมสี	ชมเทพวิฑิตทางจร
.....	
ลั่ว ลั่ว ประหนึ่งลมพัด	รฤตน์เล่นกลางหว่างเวหา
เรื้อยเรื้อยรถตรงลงมา	ยังผาเหมภูณคีรี

"การเดินทางครั้งนี้เป็นการเดินทางทางอากาศ ที่มีลีลาสง่างาม"

เพลงต่อยหม้อ

ต่อยหม้อ เป็นเพลงอัตราจังหวะชั้นเดียวและอัตราจังหวะสองชั้นเป็นเพลงเก่ามีสองท่อน
อัตราสองชั้นบรรเลงเป็นเพลงสองไม้ และอัตราชั้นเดียวบรรเลงเป็นเพลงเร็ว ต่อมามีผู้เอา
เพลงต่อยหม้อไปใช้ร้องในการแสดงโขนละคร ในตอนที่ตัวละครเริ่มจะเปลี่ยนอิริยาบถ
อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น จะไป จะมา หรือจะแปลงตัว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2472 นายมนตรี
ตราไมท์ ได้นำทำนองเพลงแขกต่อยหม้อมาแต่งทางร้อง และทางดนตรีขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้น
ทางดนตรีนั้นแต่งให้มีสำเนียงแขกรวมกับสองชั้น และชั้นเดียวของเดิม ครบเป็นเพลงเถา

แต่เมื่อได้ทดลองร้อง และบรรเลงดูแล้วเห็นว่าท่อนองสองชั้นกับชั้นเดียวของเดิมซึ่งเป็น
สามเสียงพื้น เข้ากันไม่สนิทสนม จึงได้แก้ไขดัดแปลงแต่งท่อนองอัตราสองชั้น และชั้นเดียว
ขึ้นใหม่ให้เป็นสามเสียงแยกชั้นเดียวกัน

ตัวอย่างบทร้องเพลงด้อยหม้อ

เมื่อนั้น	นาละราชาชาติอาชาวไสย
เหลือบเห็นทั้งสี่เทพไท	ภูวนัยธรีปลงจากรถ
ดาเนตรงไปใกล้มรรราช	กัมเศียรอภิวาทรประณต
จอมนิษัตรัสแจ้งแถลงพจน์	ทูลองค์ทรงยศอันงามอน
ข้าแต่เทพยศักดิ์สิทธิ์ฤทธิไกร	เนาวิมานอาไพในสิขร
อารามรีบับรณบทจร	มิได้ผอพักเข้าเฝ้าบูชา
เหมือนทงจงใจจะอวดฤทธิ	อันโทษข้านี้ผิดเป็นหนักหนา
ขอพระองค์จงได้กรุณา	โปรดให้ข้าพระบาทปราดพันภัย
พอเสร็จกิจพิธีสุมพร	ในวิตรรก์นครอันผ่องใส
ข้าจะรีบมาสักุหาไซ้	บวงสรวงเทพไทให้สมควร

ฯ 10 คำ ฯ

(บทละครเรื่องเรื่องพระนาละ. 2512 : 12)

เพลงด้อยหม้อ ใช้ร้องประกอบการแสดงในตอนที่ตัวละครเริ่มเปลี่ยนอิริยาบถ
เช่นจะไป จะมา ในบทร้องนี้เป็นบทที่พระนาละ กำลังอยู่ในการเปลี่ยนอิริยาบถ ดังบทร้อง
บางตอน เช่น

อารามรีบับรณบทจร	มิได้ผอพักเข้าเฝ้าบูชา
.....	
ข้าจะรีบมาสักุหาไซ้	บวงสรวงเทพไทให้สมควร

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ดวงสุตาเมตตาในครานี้	ปลื้มเปรมปรีดีเหลือแสน
ชื่นใจเหมือนได้วิมานแมน	ดังได้เหวนรัตนาวราภรณ์
พอรู้ได้ว่าเจ้าวิไลลักษณ์	ผูกจิตคิดสมัครสโมสร
คงจะได้สมหวังที่บึงอร	เหมือนอมรให้ทิพย์วารี

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 11)

เพลงต่อยหม้อ นอกจากจะใช้ประกอบกิริยาเปลี่ยนนริยาบท ของตัวละครแล้ว
ยังใช้กับบทที่แสดงความรู้สึก สุกใจ อยู่ในอารมณ์รักได้ ดังตัวอย่างบทร้องข้างต้น

เพลงตะลุ่มโปง

ตะลุ่มโปงเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นเป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบ
การแสดงละครและบรรเลงมโหรี หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นำทำนองใน
อัตราจังหวะสองชั้นมาแต่งเป็นทำนองสำหรับใช้ร้องประกอบละครเรื่อง มะกะโท บทประพันธ์
ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เมื่อ พ.ศ. 2477 ต่อมานักดนตรีไม่ทราบมาได้แต่งเป็นทำ
นองตรีเพื่อใช้รับในการเล่นสัทวา เพลงตะลุ่มโปงชั้นเดียวมีลีลาและจังหวะรุกเร้า กระชั้นเสียง
ศิลป์ลีเกียนมนามาเป็นบทร้องในอารมณ์ที่เร้าร้อน และใช้ร้องอย่างแพร่หลายจนกลายเป็น
เพลงสัญลักษณ์ของลิเกไปในที่สุด สำหรับอัตราจังหวะสามชั้นนั้น ครูเพ็งแต่งขยายขึ้นเมื่อปลาย
รัชกาลที่ 5 ทางหนึ่ง และจางวางทั่ว พาทยโกศล ได้แต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น ปรับ
แต่งอัตราจังหวะสองและชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถาอีกทางหนึ่ง

ตัวอย่างบทร้องเพลงตะลุ่มโปง

บัดนั้น	วิสุกรรมรับสั่งใส่เกษา
คลานคล้อยถอยพันพระพันดา	พยานขึ้นเวหาเพะเหินไป

ฯ 2 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 10)

ตะลุมโปง เป็นบทร้องที่แสดงถึงความร่าเริงของตัวละครในการแสดง และในบทนี้เป็นที่วิสสุกรรมไปรับคำสั่งจากพระอินทร์ ให้นำข่าวการเลือกคู่ของนางทมยันตี ไปให้สามเทพ คือ พระอัคนี พระพิรุณ และพระยมทราป ดังนั้นพระวิสสุกรรม จึงต้องรับนำข่าวนั้นไปโดยด่วน

ตัวอย่างบทร้องเพลงตะลุมโปง

ข้าพระบาทจะจัดตามรับสั่ง เตรียการพร้อมพร้งทุกสิ่งสรรพ
อันสิ่งที่พระองค์ประสงค์นั้น ขอจงพลันได้สมพระทัยปอง

ฯ 2 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 21)

บทร้องนี้อยู่ในตอนที่ขุนอินทรเดชะ รับคำสั่งโดยเคร่งเครียด จากท้าวแสนปมว่า ถ้าพระองค์อื่นทะเเกร่เมื่อไร แล้วตนนำทหารเข้าล้อมเมืองไตรตรึงษ์ทันที จะเห็นว่าผู้รับสั่งมีความกระตือรือร้น ดังตัวอย่างบทร้อง

ข้าพระบาทจะจัดตามรับสั่ง เตรียการพร้อมพร้งทุกสิ่งสรรพ

เพลงถอนสมอ

ถอนสมอ เป็นที่มีทาทองเก่าสมัยอยุธยาปรากฏอยู่ในตำราเพลงมโหรีมี 9 เพลง คือ เพลงฝรั่งถอนสมอ คู่ถอนสมอ คู่บ้าน แยกสวด แยกกินข้าว ยาเมาเล สักขน้อย และสักขใหญ่ ตำราเพลงมโหรีอีกฉบับหนึ่งรวมฉบับนี้เข้าไว้กับดับเรื่องบังใบ เป็นเพลงที่ใช้ในการเดินทาง มีนักดนตรีนำเพลงถอนสมอสองชั้นไปแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นและแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครอบเป็นเพลงเถา ดังนี้คือ พระยาประสาธน์ครุย์ศัพท์ (แปลก ประสาธน์ศัพท์) เมื่อครั้งยังไม่ได้รับราชทินนาม ได้นำเพลงถอนสมอสองชั้นนี้ซึ่งเดิมเรียกชื่อว่า เพลงฝรั่งถอนสมอ อยู่ในเพลงดับเรื่องถอนสมอ มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เพื่อให้ นักดนตรีในวงเครื่องสายของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร บรรเลงขับร้อง จางวางทั่ว พาทยโกศล

ได้นำเพลงถอนสมอสองชั้นมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นและแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะ
ชั้นเดียว ครอบเป็นเพลงเถาขับร้อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงนำเพลงถอนสมอสามชั้นทางของพระยาประสานดุริยศัพท์ มาทรง
พระนิพนธ์เพิ่มเติมตัดแปลงและแต่งตัดในอัตราชั้นเดียว พร้อมทั้งเพิ่มท่อนทวนท่อนทักอัตรา
จังหวะ จึงเป็นทางที่มีความยาวเป็นสองเท่าของเพลงเดิม และนายเจริญ แร่งเพชร ได้นำ
ทำนองเพลงถอนสมอสองชั้นไปแต่งขยายและแต่งตัดครอบเป็นเพลงเถา พร้อมทั้งแต่งทำนอง
ทวนทักให้เป็นทางเปลี่ยน โดยได้นำทำนองเพลงที่แต่ง ให้หลวงประดิษฐไพเราะ
(ศร ศิลปบรรเลง) ตรวจสอบใน ปี พ.ศ. 2478

ตัวอย่างบทร้องเพลงถอนสมอ

เสด็จมาประพาศไพรสนธ์	แรมพลอยู่กลางป่าใหญ่
เหตุด้วยมเหสีทรมวีย	ได้ทรงสบันนิมิตร
ว่าได้กว้างทองผ่องพิลาศ	เนาวิคตน์ในภาสไพจิตร
นางจึงทูลภาษาสวามิศร์	ว่านางจงจิตได้กว้างทอง
เวลานั้นพระครุภักนางก็แก้	ถ้าแม้ว่าภูมิจะขัดข้อง
เกรงว่าทรมสงวนพลล่อง	จะเศร้าหมองทุกข์ไม่เข้าการ
ท้าวจึงอุส่าห์จากธานี	มาเที่ยวหาญาติที่ไพรสาณฑ์
ลำบากยากกายมาหลายวาร	ไม่พบกว้างก็ราคาญทุกข์

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติคุณ. 2528 : 21)*

เป็นตอนที่พระเกียรติราช เสด็จประพาสป่าเพื่อตามหาทองแดงที่มเหสีได้ฝัน
เพื่อจะจับกลางทองตัวนี้ให้นาง โดยมีเหตุผลที่ต้องออกมาตามนาง ดังบทร้องข้างต้น

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติคุณ และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติคุณ (2528 : 35)

เพลงทยอย

ทยอย เป็นอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบการแสดงโขนละคร ในบทที่ตัวละครประสบความโศกเศร้าเสียใจ หรือใช้โน้ตเดินทางมีนักดนตรีนำเพลงทยอยมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น โดยมุ่งทำนองให้มีลีลาพลิกเพลง เช่น พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี คุริยางกูร) แต่งเดี่ยวทางปี และต่อเพลงนี้ให้แก่นายสิน ศิลบรรเลง ซึ่งหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลบรรเลง) ได้ต่อไว้อีกทอดหนึ่ง จากนั้นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลบรรเลง) จึงได้แต่งทางเดี่ยวด้วยเครื่องมือชนิดต่าง ๆ เช่น ทางระนาดเอก ซอด้วง จะเข้ เพลงทยอยนี้พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้แต่งเดี่ยวทางซอสามสาย นายสอน วงฆ้อง แต่งเดี่ยวทางฆ้องวงใหญ่และระนาดเอก ยังมีนักดนตรีอีกหลายท่านนำไปแต่งเป็นทางเดี่ยวสำนวนต่าง กับต่อมานายพุ่ม บาปุยะวาท นำเพลงทยอยสองชั้น ทำนองเก่าซึ่งเป็นเพลงประเภทเพลงโยนมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงทยอย

ว่าพลางทางลาแจ่มจันทร์	รับขวัญกัลยामารศรี
ค่อย ๆ ย่างเยื้องจรลี	เข้าไปสู่ที่อาบน้ำ

ฯ 2 คำฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

บทร้องเพลงทยอยนี้ อยู่ในตอนที่พญาราชวังสันได้รับคำสั่ง จากสมเด็จพระวิกรม ให้ไปปราบโจรที่มะละกา แต่เนื่องจากพญาราชวังสันกำลังตกอยู่ในห้วงของความรักที่มีต่อนางบัวผัน จึงทำตนรู้สึกโศกเศร้าที่ต้องจากนาง ดังเช่นบทร้องว่า

ว่าพลางทางลาแจ่มจันทร์	รับขวัญกัลยामารศรี
ค่อย ๆ ย่างเยื้องจรลี	เข้าไปสู่ที่อาบน้ำ

สังเกตความเศร้าได้จากการใช้คำกริยา เช่น พลาญลา รับขวัญ และค่อย ๆ ย่างเยื้อง ซึ่งเป็นกริยาที่ดูเชื่องช้า เนิบนาบ แสดงว่าตัวละครไม่ค่อยจะมีกำลังใจ และไม่อยากจากนาง มีแต่ความโศกเศร้าใจที่ต้องจากนางอันเป็นที่รัก

เพลงทะเลแย

ทะเลแย เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยา ใช้เป็นเพลงขับร้องและบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร ประกอบกิริยาเดินอย่างเป็นขบวนหรือขบวนแห่อย่างผู้มีเกียรติ ในพระราชพิธีใช้เพลงนี้บรรเลง เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค บางทีก็เรียกชื่อเพลงนี้ว่ากลองโขน หรือเรียกรวมกันว่า "ทะเลกลองโขน" นอกจากนี้ยังใช้เป็นเพลงประจำกัณฑ์นครกัณฑ์ในเทศน์มหาชาติ นักดนตรีไม่ทราบนาม ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้นำเพลงทะเลแยสองชั้นนี้มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเพลงใหม่โรง เรียกชื่อว่า โหมโรงทะเลแย ส่วนเพลงเดี่ยวสามชั้นนั้น ในราวสมัยรัชกาลที่ 3 พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ได้แต่งทานองสามชั้นสำหรับเดี่ยวด้วยเครื่องดนตรีต่าง ๆ เพื่ออวดฝีมือการบรรเลงของตน ต่อมา พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้แต่งเป็นทางเดี่ยวสำหรับขอสามสายขึ้นอีกทางหนึ่ง ต่อมา จางวางทั่ว พาทยโกศล ก็ได้นำเพลงทะเลแยสองชั้นทานองเก้านี้มาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น และแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา โดยมีเนื้อทานองและลีลาเป็นเพลงธรรมดา นอกจากนี้จางวางทั่ว พาทยโกศล ยังได้ทำลีลาทานองเพลงทะเลแยเถาแยกเฉพาะให้เหมาะสำหรับการเดี่ยวเครื่องดนตรีทุกชิ้นในวงปี่พาทย์โดยเดี่ยวทั้งเถา ส่วนเพลงดับเป็นเพลงสำหรับใช้ฝึกหัดขับร้องของวงวัดกัลยาณ์ ซึ่งเป็นวงดนตรีของตระกูลพาทยโกศล บทร้องของด้นี้ในตอนต้น ใช้บทร้องจากเรื่องมณีสุริยง ตอนท้ายจากเรื่องสุวรรณหงส์และเรื่องอิเหนา ส่วนทานองเพลงมีเพลงทะเลแย เพลงยาว เพลงย่องหงิด เพลงพราหมณ์เก็บหัวเหวน และเพลงมอญร้องไห้

ตัวอย่างบทร้อง เพลงทะแย

จึงทรงรถทองผ่องไธมาส แลวิลาสราวเทพเลขา
ตั้งกระบวนพยุหยาตรา บ่ายหน้าเข้ายังวังใน

ฯ 2 คำ ฯ

(ขอมคาคิน. 2515 : 45)*

เพลงนี้เดิมชื่อเพลงกลองโยน ใช้บรรเลงประกอบขบวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำเพลงทะแยหรือเพลงกลองโยนมาใช้บรรเลง ประกอบขบวนเสด็จพยุหยาตราทางสถลมารค ในบทละครเรื่องขอมคาคิน

เพลงนาคราช

นาคราช เป็นเพลงอัตราจังหวะชั้นเดียว ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบการแสดงละครในบทโศกหรือบทที่ตัวละครแสดงกิริยาเร่าร้อน เพลงนี้ชื่อเรียกอย่างอื่นอีก เช่น นาคราชเพลงฤทธิ นาคราชแผ่พังพาน และนาคราชพ่นพิษ เป็นต้น

ตัวอย่างบทร้อง เพลงนาคราช

เมื่อนั้น	ศักรินทร์พึงแจ้งแถลงไข
ตรัสว่าถ้าฉันจะรอไย	ควรจะรีบรุกไปสู่วิหกรักษ์
หัตถ์สัดมก้าเพชรารุธ	ส่งาสฤทธิแรงแข็งขัน
ลงจากแท่นแก้วแกมสุพรรณ	ชวนสามเทวันไคลเคียงองค์

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 11)

*บทละครเรื่องขอมคาคิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติยศ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 45)

บทร้องเพลงนาคราช ตอนนี้กล่าวถึงพระอินทร์ เมื่อทราบว่พระบิดาของนาง
ทมนันตี จะจัดพิธีเลือกคู่ให้พระธิดา พระองค์จึงรีบไปชวนเทพอีกสามองค์เพื่อจะลงไปยัง
เมืองวิหกรรค์ ดังบทร้องที่ว่า

ตรัสว่าถ้าฉันจะรอเอย	ควรจะรีบรุดไปสู่วิหกรรค์
.....	
ลงจากแท่นแก้วเกษมสุพรรณ	ชวนสามเทพในโคลเคียงองค์

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

อ้างอิงคณลักษณ์สำนักเนตร	แสนวิเศษเจ้าเอยไม่เคยเห็น
รักพามาได้ไม่ลาเคียด	ขอชมเป็นขวัญตาเอยใจ
เหมือนเดินทางมากลางถิ่นกันดาร	มาได้เห็นสาธารณะที่ใส
แม้แต่เพียงฟังเสียงก็เย็นใจ	เหนื่อยเท่าใดหายเหนื่อยเมื่อล้า

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 16)

บทร้องเพลงนาคราช ตอนนี้กล่าวถึงตอนที่ท้าวแสนปม พยายามดิ้นไ้เข้ามาหา
นางอุษาถึงหนทางจะลำบากแต่เมื่อหัวใจตกอยู่ในห้วงแห่งความรักแล้ว ก็ยอมมีความร้อนรนที่
จะไปหาสิ่งที่ดีที่รักนั้นให้ได้

เพลงแพะ

แพะเป็นเพลงประกอบกิริยาไป - มาของตัวละครที่มีปีกซึ่งใช้เดินทางในอากาศ
เช่น พญาครุฑ นกสาคู หงส์ นกหรือสัตว์ปีกชนิดอื่น ๆ

ตัวอย่างบทร้องเพลงและ

บัดนั้น	หงส์ทองเกษมสันต์हररा
เสด็จสรรพรบราชบัญชา	บินสู่เวหาหมิชาติ

ฯ 2 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 3)

อยู่ในตอนที่หงส์ทองรับคำสั่งจากพระนาละให้ไปบอกข่าวแก่นางทมยันตีว่า
พระองค์นั้นรักนางใดที่จะอยากเห็นนางทมยันตี นอกจากนี้ พระยาหงส์ทองยังเยินยอ
เกียรติ และความสง่างามของพระนาละให้นางทมยันตีฟังด้วย ถ้อยคำอันไพเราะยิ่งนัก

เพลงโล้

โล้ เป็นเพลงสำหรับประกอบกิริยาไป - มา ทางน้ำของตัวละคร เช่น ตัวละคร
พายเรือ ว่ายน้ำ ลอยน้ำ เป็นต้น

ตัวอย่างบทร้องเพลงโล้

ครั้นถึงซึ่งฝั่งนทีศรี	ก็ใจลงวารีกระแสนไส
จึงล่องลอยฟุ้งฟองทลาลัย	ผ่านไปทางสวนมาลา

ฯ 2 คำ ฯ

(พระเกียรติรถ. 2528 : 38)*

เป็นตอนที่พระเกียรติรถว่ายน้ำ ลอยคอเข้าไปในส่วนเพื่อต้องการพบ
นางสุวรรณเกศ

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติรถ และบทละครเรื่องพระเกียรติรถ. 2528 : 38

เพลงสมีงทอง

สมีงทอง เป็นเพลงในอัตราจังหวะสองชั้นใช้ประกอบการแสดงของตัวละครในบทที่แสดงกิริยาแปลกตาแปลกใจ หรือใช้สำหรับชมดอกไม้และเน้นธรรมชาติตอนที่พบเห็นด้วย หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำมาแต่งขยายเป็นสามชั้น และแต่งตัดเป็นชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา เมื่อ พ.ศ. 2472

ตัวอย่างบทร้องเพลงสมีงทอง

บัดนั้น	ฝ่ายพระยาหงส์ทองล่องเวหน
บริหารพรพร้อมแวดล้อมตน	รีบร้อนบินถึงแดนวิตรรก
ดูไปในราชอุทยาน	เห็นนิมิตงคราญงามสรรพ
คำนึงความตามนาละกำขับ	ขยับปีกร่อนลงกลางสวนพลัน

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ . 2512 : 4)

สมีงทองเป็นเพลงที่ใช้ประกอบกิริยาแปลกตาแปลกใจของตัวละคร จากนั้นเป็นฉากที่นางทมยันตี และพระพี่เลี้ยงกำลังอยู่ในสวนขวัญขณะนั้นหมู่พระยาหงส์ทองบินร่อนเข้ามาในส่วน ดังความว่า

ดูไปในราชอุทยาน	เห็นนิมิตงคราญงามสรรพ
คำนึงความตามนาละกำขับ	ขยับปีกร่อนลงกลางสวนพลัน

การที่พระยาหงส์ทองต้องการร่อนลงกลางสวนนั้น เพราะพระนาละได้สั่งให้พระยาหงส์ทองนำข่าวของพระองค์มาบอกให้นางทมยันตีทราบ ส่วนนางทมยันตีและพระพี่เลี้ยงได้เห็นพระยาหงส์ทองบินร่อนเข้ามา จึงแสดงกิริยาแปลกตาแปลกใจที่ได้เห็นฝูงพระยาหงส์ทองบินลงมาในส่วน เพราะยังไม่เคยมีเหตุการณ์อย่างนี้มาก่อน

6.2 พรรณารายละเอียดของการแต่งตัวและอาบน้ำ ใช้เพลงชมตลาด โทน

ลงสร้งโทน

เพลงชมตลาด

ชมตลาด เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น จัดเป็นเพลงประกอบจังหวะ ใช้ขับร้องประกอบการแสดงละครในบทหมู่บ้านเมืองหรือชมการแต่งตัวของละครนอกมาแต่โบราณ ต่อมาได้นำมาประกอบการร้องแสดงทำราในบทร้อง "แม่บท" ทั้งแม่บทใหญ่ และแม่บทเล็ก ซึ่งเป็นแบบฉบับทำราทางนาฏศิลป์ไทย บางทีก็เรียกว่า "เพลงแม่บท" ตามลักษณะการร้องเพลงนี้เดิมไม่มีท่ารำ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึงแต่งเป็นท่ารำเองรับเพื่อใช้บรรเลงประกอบในฉบับพระราชนิพนธ์ เมื่อราว พ.ศ. 2463

ตัวอย่างบทร้องเพลงชมตลาด

ครั้นถึงโรงราชพิธี	ภูมิปรีย์เปรมเกษมสันต์
ประดาสิ่งแต่งจัดจึ่งหัวคนั้น	ล้วนระเบียบครันดูเหมาะตา
พลับพลาทองผ่องเพียงปราศรัยสาธ	สีแซมแกมมาศสอาดอา
หลังคาผ้าสลับรับช่อฟ้า	อุไรทาจันแสงทินกร
ม่านประดับแว่นแก้วคูแวววิบ	ผูกขึงที่ประทับมิ่งสมร
สักรัดกันพลับพลาเป็นสองตอน	ภูธรธรมเนียมปางก่อนทำนนิยม
ที่มุกกลางทางหน้าพลับพลามาศ	ตั้งแท่นรัตนาสน์เป็นปฐม
แท่งพระขัตติยราชวโรดม	องค์บรมกษัตริราชจอมวิธรรม
ต่อแต่พลับพลาลงไปตรงหน้า	ชิงประดาตผ้าเศวตร์สร
ระบายนอบขอบซ้อนกันสามชั้น	ขลิบสุวรรณตระการแลลานตา
เสาที่รอบรัดนั้นพันผ้าแดง	ดอกไม้สดผูกทะแยงทั้งซ้ายขวา
พวงมาลัยแกว่งไกวอยู่ไปมา	พระพายพากลั่นกลบอบอวลใจ
งามพร้อมผ้าแพรที่ปูลาด	งามขนนขาวสอาดผ่องใส
หาที่ใดไม่มีในที่ใด	ปวงต้องพศุขย์เจ้าธานี

ฯ 14 คำ ฯ

(บทละครทำเรื่องพระนาละ . 2512 : 22)

เพลงขมตลาด ใช้ประกอบบทร้องในการชมบ้านเมืองหรือการแต่งกายของ
ตัวละคร อย่างเช่น ในบทร้องนี้เป็นบทชมรายละเอียดของพลับพล่าที่จะใช้ในพิธีเลือกคู่ของ
นาง ทมยันตี

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ชำระสระสนานสำราญรื่น	ชมชื่นสรรพางค์เย็นฉ่ำ
น้ำอบชะโลมทางช้า	แป้งร่ำลูบไล้ทั่วกาย
กางเกงเชิงปักก้านแย่ง	นุ่งยกพื้นแดงเจิดฉาย
เลื่อม่วงดอกสุวรรณพรวน	ผูกเกราะลงลายเลขยันต์
ใส่สังวาลย์ประคำศรีสวัสดิ์	คาดเข็มขัดเหล็กกริชแข็งขัน
รัดประคดหนามขนุนคาดพัน	ทรงประภาศรื่องสุวรรณงามอน
แปรงักตร์ไปทางพระนิเวศน์	บังคมภูธรศรไทรทรงศร
กุมดาบอาญาสิทธิ์อุทธรอน	กรายกรมายังที่ตั้งทัพ

ฯ 8 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

จากบทร้องขมตลาด บทนี้เป็นชมการแต่งตัวของพญาราชวังสัน ขณะที่มายังที่ตั้ง
กองทัพเพื่อจะไปปราบพวกโจร ที่มะละกา
อีกตัวอย่างหนึ่ง

นางจันทน์จึงแต่งกายา	นุ่งผ้าหมดจดสดสี
ห่มสไบเฉียงบ่าผ้าเนื้อดี	มุ่นเกล้าเมาลีแน่นไว้
จุดธูปจุดเทียนประนมหัตถ์	กราบพระศรียรัตน์เป็นใหญ่
ทั้งทวยเทवासुरาลัย	ขอให้ช่วยคุ้มภัยพาล

ขอให้มีชัยชนะ แก่ขอมกะกะท้าวหาญ
 กุมดาบด้ามแก้วแก้วกาฬจัน นางคราญมาขึ้นระแทะทอง

ฯ 6 คำ ฯ

(ขอมคำคืน. 2515 : 38)*

บทร้องชมตลาด บทนี้บรรยายถึงการแต่งกายของนางจันทน์ ซึ่งเป็นมารดาของ
 พระร่วง แต่งกายจะไปพบกับหลวงเพื่อจะไปช่วยพระร่วงที่สุโขทัย

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ชำระสระสนานสำราญองค์	ขัดสีไฉมยงผ่องจวี
สุคนธ์ทาธุบไลอินทรีย์	หอมกลิ่นมาลีที่ปรุปรน
จัดแต่งเกศาผกาแซม	ผัดหน้าแฉล้มด้วยแป้งปน
อัญชันทาควันถม	ใครยลก็ย้อมพึงใจ
นุ่งผ้ายกทองผ่องพรรณ	ซึ่งนางฟ้าจัดสรรเอามาให้
ห่มผ้าปักทองผ่องอุไร	วิไลเหมือนอย่างนางฟ้า
ประดับรัตนาวารามณ	ทองกรธำมรงค์มีค่า
งามละม่อมพร้อมพรั่งทั้งกายา	ดวงสุตาไปเฝ้าพระทรงพรต

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 18)

บทร้องชมตลาด บทนี้เป็นการชมการแต่งตัวของนางศกุนตลาเพื่อจะไปเฝ้า
 พระฤๅษีกัณณะ ผู้บิดา ก่อนที่นางศกุนตลาจะลาพระฤๅษีกัณณะไปเข้าเฝ้าท้าวทุษยันต์
 พระสวามีที่ในวัง

*บทละครเรื่องขอมคำคืน บทละครเรื่องพระร่วง บทละครเรื่อง
 พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 38)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ท่านทั้งหลายอุส่าห์มาถึงนี้	เรายินดีต้อนรับทุกทุกท่าน
ท่านคงได้ทราบความตามในสาร	และหวังได้เวยวมาลัยบุตรีเรา
ขอทุกองค์จงตั้งซึ่งความสัตย์	แน่วถนัดบวงสรวงเทพเจ้า
องค์ใดควรคู่องค์แม่นงเยาว์	ตัวเราจะช่วยท่านยินดี

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 22)

บทร้องชมตลาด บทนี้มิใช้ในการชมความงามในการแต่งกายของตัวละคร แต่ใช้สำหรับการบรรยายความตอนท้าวไตรตรึงษ์ ต้อนรับผู้ที่มาเข้าพิธีเลือกคู่กับนางอุษา ผู้เป็นพระธิดาของพระองค์

เพลงไทน

ไทน เป็นเพลงทำนองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่ตัวละครขี่ม้า หรือพรรณนาความงามของม้าพระที่นั่ง หากเป็นราชรถทรง เรียกชื่อว่า "ไทนรถ" ทำนองเพลงเหมือนกันเพียงแต่เรียกชื่อตามพาหนะที่ตัวละครกำลังประทับพาหนาทอยู่

ตัวอย่างบทร้องเพลงไทน

จึงเข้าที่สงฆ์สนานสำราญกาย	ขัดฉวีพรรณรายผดผ่อง
ทรงสุคนธ์บนกลั่นผกากรอง	ผัดพักตร์รอล่องฉ่องดั่งจันทร์รา
สอดสลับเพลาเพราเพริศ	ภูษาสีประเสีริฐเลขา
ฉลององค์เอี่ยมไฉไลกา	ผ้าทิพคาดรัดกัณฑ์
ทรงสังวาลย์เพชรรัตน์จำรัสดวง	ดาบทิพทับทรวงสลัปศรี
ทรงกรมมรกตเขียวขจี	ธำมรงค์มีทับทิมพราย

ทรงประคำสำคัญของอาจารย์ ทรงมงกุฎสุรกานต์เจ็ดฉาย
กรกมุศรสิทธิฤทธิชัย เชื้องกรายมาขึ้นเรศทรง

ฯ 8 คำ ฯ

(พระเกียรติถ. 2528 : 34)*

เพลงไทน์ ใช้บรรยายในบทบาทน้ำและแต่งกายของตัวละคร และในบทร้องนี้
บรรยายถึงการแต่งกายของพระเกียรติถ. เพื่อจะเดินทาง ไปปราบยักษ์

เพลงลงสร้งไทน์

ลงสร้งไทน์เป็นเพลงใช้ประกอบกริยาอาบน้ำของตัวละคร โดยมีบทแต่งตัวควบคู่
กันไป เดิมมีแต่ท่อนร้อง หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึงได้แต่งท่อน
รับด้วยปี่พาทย์บรรเลงประกอบกริยาของตัวละครดังกล่าว

ตัวอย่างบทร้องเพลงสร้งไทน์

พระจิ้งจกัระสระสนาน	สำราญกายาชูราศี
ทรงสุคนธ์ปิ่นปรงมาลี	ทรงแป้งอย่างดีของเทวี
สนับเพลาเชิงมาศเรืองรอง	ภูษาแดงเขียนทองฉายฉั่น
ฉลององค์ตัวดำดูสำคัญ	แขนสีสุพรรณพรายตา
สอดทรงเนาวรัตน์สังวาล	ดาบจันทรงานคัมภีร์
ประคำลั่นแก้วมุกดา	วลัยรัตนโกมิน
ทรงมงกุฎของท้าวเทวราช	งามวิลาสเหมือนเทพโกสินทร์
กุมศักรธูมิณินต์	ภูมินทร์มาทรงรอดสุวรรณ

ฯ 8 คำ ฯ

(ศกนตลา. 2529 : 29)

บทร้องเพลงสร้งไทน์ เป็นบทที่ใช้ในการแต่งกายของตัวละคร ในบทร้องนี้
ท้าวทุขยันต์ อยู่ในบทสระสร้งทรงเครื่อง

*บทละครว่าเรื่องพระเกียรติถ. และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติถ. (2528 : 34)

6.3 บรรยายความ ใช้เพลงแขกไทย นอกจาก บังใบ โยสลัม ร่าย สร้อยสนัด สามเส้า

เพลงแขกไทย

แขกไทย เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละครในบทพรรณนาและรวมอยู่ในเพลงตับมโหรี ซึ่งมีอยู่ 3 เพลง คือ เพลงแขกไทย เพลงดอกไม้ไทย และเพลงเขมรปี่แก้ว เพลงตับอยู่ในเพลงตัดที่ชื่อว่า ตับแขกไทย มี 3 เพลงด้วยกันคือ เพลงแขกไทย แขกโหม่ง และแขกต๋อยหม้อ จางวางทั่ว พาทยโกศล เรียบเรียงและบรรจุ เพลง นายฟุ้ง จิตอรุณ แต่งบทร้อง เพลงตับแขกไทยนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เพลงตับไอ้พระพาย ต่อมาหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำเพลงแขกไทยสองชั้น ทานองเก่ามาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้นและแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา นอกเหนือจากนี้ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ยังได้นำเพลงแขกไทยสองชั้น และชั้นเดียว ไปบรรจุไว้สำหรับบรรเลงขับร้องในบทละครเรื่องเงาะป่าด้วย

ตัวอย่างบทร้องเพลงแขกไทย

ตัวท่านคงมีฝีมือมาก	จึงปล่อยปากให้พูดหาญกล้า
ลูกเขามิบัติมารดา	บังอาจมาเกี่ยวเล่นเห็นอย่างไร
ท่านคือใคร ไฉนจึงบังอาจ	เข้ามาได้ในราชวังใหญ่
ไม่รักตัวกลัวตายหรืออย่างไร	จงรีบลี้หนีไปเสียจับพลัน

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 16)

บทร้องแขกไทยบทนี้ใช้บรรยายความตอนนางอุษา พுகกับท้าวแสนปม เมื่อ
ท้าวแสนปมมาพุดเกี่ยวพาราสีนาง
หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ทูนย่นตรันถุมลอนถุมิตร	ไม่เพี้ยนผิดสุวรรณเกศา
สำแดงท่วงทีกิริยา	เหมือนนางอสุราทุกสิ่งอัน

ฯ 2 คำ ฯ

(พญาราชวงส์. 2528 : 43)

จากบทร้องแขกไท เป็นการบรรยายความ ขณะที่นางสุวรรณเกศ ผู้ทูลนัยน์
ไว้หลอกพระบิดา แล้วนางรีบหนีไป

เพลงนกจาก

นกจาก เป็นเพลงอัตราสองชั้น ทานองเก่า หลวงบำรุงจิตเจริญ (อุป สำนวณวิสัย)
ได้นำเพลงนกจากสองชั้นทานองเก่าซึ่งใช้ประกอบการแสดงบทรักอาลัยอาวรณ์ มาแต่งขยาย
เป็นอัตราจังหวะสามชั้นและแต่งตัดเป็นชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถาเมื่อ พ.ศ. 2495 ต่อมา
หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำเพลงนกจากสองชั้นทานองเก่านี้มาแต่ง
เป็นทานองทางเปลี่ยน ในอัตราจังหวะสองชั้น

ตัวอย่างบทร้องเพลงนกจาก

เมื่อนั้น	พระองค์ทรงศักดิ์มหาศาล
ดำรงสภามหาพนมพิงค์ศิวาจารย์	ว่าการพิธีทั้งพวงมาลัย
บรรดาเจ้าพนักงานจัดพร้อมพร	ถูกต้องดังตำราฤๅ ไฉน
ฤ ว่าบทพร้องข้องขัดประการใด	เราจะให้จัดแก้ตามใจพราหมณ์

ฯ 4 คำ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 23)

เพลงนกจาก ใช้ประกอบการแสดงบทอาวรณ์รัก แต่จากบทร้อง พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เป็นบรรยายความ ความตอนนี้เป็นตอนที่ท้าวภีมะราช
ถามบุโรหิต ถึงความเรียบร้อยในการจัดพิธีสุมพรให้นางทมยันตี

เพลงบังใบ

บังใบ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลง 2 ท่อน ใช้
ประกอบการแสดงละครในบทที่เกี่ยวกับอารมณ์โศกเศร้า หรือบทที่เกี่ยวกับความรัก จัดอยู่ใน
ประเภทขับเรื่องในตำราเพลงมโหรีมี 2 ตำรา ตำราหนึ่งมี 3 เพลงคือ เพลงบังใบ

เพลงไบโอด และเพลงไบพัน อีกตำราหนึ่งมี 11 เพลงคือ เพลงบังไบ เพลงไบโอด ฝรั่งเศส
ก่อนสมอ คู่ฝรั่ง บ้าบ่น แหกกันข้าว ยาเมาเล่ สังข์ใหญ่ และสังข์น้อยและมีนักดนตรีนำไบ
แต่งเป็นเพลงเกาหลายทางด้วยกัน จางวางทั่ว พายโกศล ได้แต่งขึ้นทางหนึ่ง เมื่อ
พ.ศ. 2462 เป็นทางที่มีท่านองรุกระทำให้ารมณคึกคัก ผิดกับท่านองและอารมณของเพลง
ในอัตราจังหวะสองชั้น

ตัวอย่างบทร้องเพลงบังไบ

ไต่ยีนศาสาเนียงเสียงเสนาะ	แสนไพเราะทุกคำจาเสียงได้
แต่ต้องเจียมกายของข้าไว้	ไม่ตอบไปโดยพลันตอบชู้
นั้นเสียงชายผู้ใดในราตรี	เข้ามาถึงที่นี้บังอาจอยู่
เหิมหาญมาทำไมอย่าใครรู้	อย่าร่อยุ่เลยนะจะล่าเค็ญ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 16)

เพลงบังไบ เป็นเพลงเศร้า มีท่านองเยือกเย็น และบทร้องนี้เป็นบทบรรยาย
ความเกี่ยวกับความแปลกใจของนางอุษา ที่ไต่ยีนเสียงผู้มากล่าวตอบนาง หลังจากทีนางรำพึง
รำพันถึงความในใจอยู่โดยลำพัง ซึ่งมาพูดได้ตอบนางอุษาก็คือพระชินเสนนั่นเอง

เพลงโยสลัม

โยสลัม เป็นเพลงโยสลัมสองชั้น เป็นท่านองเก่าใช้ร้องประกอบการแสดงละครมาแต่
โบราณ โดยเฉพาะตอนออกภาษา นายอุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้นำมาแต่งขยายให้มีสำเนียงฝรั่งปน
แขก มีจังหวะช้าแต่องอาจ ความหมายของเพลงเป็นการปลุกใจให้รำลึกถึงชาติบ้านเมือง
ต่อมา นายสุวิทย์ บวรวัฒนา ได้แต่งทางเปลี่ยนเพิ่มเติม

ตัวอย่างบทร้องเพลงโยสลัม

ได้ฟังพระบัญชาพระทรงบัลลังก์	ข้าพเจ้าพลันปรีดีเปรมเกษมศรี
ที่อุส่าห์มาถึงพระบุตรี	ณ ครานี้เพราะหวังได้นางงาม
ได้ข่าวเล่าลือระบือไป	ว่านางไซรั้งามเลิศประเสริฐสาม
แม้โชคได้องค์เจ้านางงาม	จะเป็นสุขทุกยามทุกเมื่อไป

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 22)

จากบทร้องเพลงโยสลัม บทนี้เป็นการบรรยายความรู้สึกของเจ้าต่างประเทศ
ที่มาเข้าพิธีเลือกคู่ ที่ท้าวไตรตรึงษ์จัดพิธีให้นางอุษาผู้เป็นพระธิดา

เพลงร่าย

ร่าย เป็นเพลงประกอบการแสดงละคร สำหรับพรรณนาที่ต้องการความรวดเร็ว
เพลงร่ายแบ่งออกตามประเภทละคร ละครนอกเรียกร่ายนอก ละครในเรียกร่ายใน ละคร
ชาตรีเรียกร่ายชาตรี ทั้งนี้โดยมีระดับเสียงและทำนองผิดแปลกออกไป

ตัวอย่างบทร้องเพลงร่าย

คิดแล้วจึงพูดแก่นายขวัญ	ผู้บุตรบุญธรรมเสน่หา
บัดนี้พระปิ่นพสุธา	ใช้ตัวบิดาไปส่งคราม
สุดที่จะขัดพระโอองการ	พระผู้ผ่านวันแคว้นแดนสาม
พ่อไซรัถาลัยนางงาม	จะต้องเรศร้างทรมสวาค์ชม
ลูกรักจะคิดถึงกิจไฉน	จึงจะให้พ่อนี้ประสงศ์สม
แม้พ่อได้ขึ้นจิตคิดภริมย์	แต่ครั้งเดียวก็จักกัมหน้าไปตาย
ช่วยพ่อด้วยเถิดนะครานี้	ไม่แลเห็นที่มุ่งหมาย
เห็นอยู่แต่ที่ลูกชาย	ช่วยให้ชมโฉมฉายสักเวลา

๗ 8 คำ ๗

(พญาราชวงศ์. 2530 : 51)

ร้ายเป็นเพลงประกอบการแสดง สำหรับพัฒนาความที่ต้องการความรวดเร็ว
แต่จากบทร้องนี้เป็นบทที่พิชิตราชวังสัน อยู่ในห้วงของความครุ่นคิด ที่จะทำอะไร จึงจะได้
นางบัวผันมาเป็นคู่ครอง

บัดนั้น	นายมันเป็นยาวชาวป่า
เคยท่องเที่ยวแถวพนา	ตามประสาพรานป่าสมนไพร
เผอิญเข้าไปแคว้นแดนเมืองขอม	เพื่อค้อมมาสัตว์น้อยใหญ่
ไปถึงหมู่บ้านแถบนั้นไซ้	จึงได้ยिनคาราลือดัง
ว่าพญาเดโชวิชาชาญ	ยกพลทวยหาญตามรับสั่ง
พร้อมพร้อมพลพลกำลัง	จะไปยังละโว้ธานี
เพื่อจับพระร่วงพ่อเมือง	ผู้ทำความขุ่นเคืองบพศรี
จาเราจะรีบจรลี	ไปแจ้งคดีให้รู้ตัว
คิดพลางจัดแจงแต่งกายา	เอาผ้าประเจียดโปกหัว
จับพอกแลเป็นประจำตัว	มิได้กลับรีบนอร์ญไป

ฯ 10 คำ ฯ

(ขอมคำดิน. 2515 : 29)*

บทร้องร้ายในบทนี้เป็นบทบรรยายความของตัวละคร คือนายมันขณะเดินทางจาก
ชายป่าเข้ามาในเมือง เพื่อบอกข่าวแก่พระร่วง

เมื่อนั้น	เกียรติรถประนมบังคมไหว้
ตอบว่าถ้ากระนั้นดิฉันไซ้	จะรีบไปสุ่ป่าหาขุมมาร
ชีวิตข้านี้ขอขอลิศบลด	แลกชีวิตพระบิดามหาศาล
ขอทูลลาบิดุรงค์ผู้ทรงยศ	อย่าให้ทรงกำสรดอาลัยข้า
ขอจงทรงเจริญชนมา	อยู่ครอบครองอาณาประชารา

*บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 29)

ข้าจะรีบรุดไปในวันนี้ จากเกียรติวงศ์สโมสร
ขอให้พระอาจารย์ให้ทานพร เพื่อป้องกันศัตรูและภัยพาล

ฯ 8 คา ฯ

(พระเกียรติรถ. 2528 : 29)*

บทร้องร่ายบทนี้เป็นบทบรรยายเรื่องของพระเกียรติรถที่จะเดินทางไปหา
ท้าวภีมาสูร ตามที่พระบิดาได้สัญญากับท้าวภีมาสูรไว้ เมื่อ 20 ปีก่อน

เพลงสร้อยสนตัด

สร้อยสนตัด เป็นเพลงสร้อยสนตัด อัตรากำลังสองชั้น ทานองเก่า ใช้บรรเลงในการ
แสดงโขนละคร ใช้บรรยายเรื่อง ยกเว้นบทโศก นายวิระพล น้อยนิตย์ อาจารย์ภาควิชาดุริยางค์ไทย
วิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้นำมาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้น พร้อมกับได้ทำทางเปลี่ยนขึ้นอีก
2 เที้ยว รวมเป็นเพลง 3 ท่อน และได้ตัดลงเป็นอัตราชั้นเดียว ครอบเป็นเพลงเถาเมื่อวันที่
20 สิงหาคม พ.ศ. 2530 ตั้งชื่อใหม่ว่า "เพลงสนทอง" แล้วมอบให้วงปี่พาทย์คณะเมรี ซึ่ง
เป็นวงดนตรีที่ผู้แต่งรวบรวมพร้อมทั้งปรับปรุงฝึกซ้อมขึ้น นำออกบรรเลงครั้งแรกในงานไหว้ครู
ประจำปีวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2530

ตัวอย่างบทร้องเพลงสร้อยสนตัด

ท่านจงแบ่งปันเป็นหมู่เหล่า	พากันเข้าป่าไผ่ไพศาล
ตัดไม้ไผ่มาให้พอแรงการ	แล้วจักสานรูปร่างอย่างชะลอม
แต่ตาถี่ท่วงที่เหมือนกระจาด	รูบขนาดกระบุงใบย่อม
เอาชันยาภายในไว้ให้พร้อม	ใช้กระออมนี้ตักกวารี

*บทละครรา เรื่องพระเกียรติรถ และบทละครร้องเรื่องพระเกียรติรถ. (2528 : 29)

ภาษาจะ เช่นนี้ที่จะพา คงจะเอาบรรทุกได้เต็มที
แม้ฝ่ายเราทำได้ดั่งว่านี้ เสนี้ก็จะต้องชนไป

ฯ 6 คำ ฯ

(ขอมคำตัน. 2515 : 24)*

เพลงสร้อยสนัดด ใช้พรรณนา เรื่องใด ๆ ก็ได้ยกเว้นบทโศก และ โกรธ
อย่างเช่น ในบทร้องนี้ก็ยังคงใช้เป็นบทบรรยายความคิดของพระร่วงที่จะให้บรรดากรรมการ
ช่วยกันแล้วเอาชันยาชะลอมที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นตาถี่ ๆ เพื่อใส่หน้าแล้วบรรทุกไปให้
พวกขอม

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขุนหลวงใช้ทูตไปสื่อสาร เพื่อขอนงคราญมาให้
แต่ท้าวไตรตรึงษ์ชิงไป มิได้รื้อรังพังคัต
ตอบว่าถ้าแม่พระพ่อยอม อ่อนน้อมเป็นข้าบาศรี
จึงจะยอมแพ้ใจไมตรี ให้มิ่งमारศรีผู้สุตา ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 3)

บทร้องสร้อยสนัดด ใช้บรรยายความตอนนี้เป็นตอนที่พระบิดาของพระชินเสน
ได้ส่งทูตไปสู่นางอุษา แต่ถูกท้าวไตรตรึงษ์ตัดรอนสัมพันธ์ไมตรีดังบทร้องข้างต้น

*บทละครเรื่องขอมคำตัน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่อง
พระเกียรติรถ บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระไวย (2515 : 24)

เพลงสามเล่า

สามเล่าเป็นเพลงอัตราจังหวะสามชั้น ทานองเก่า เพลงนี้ในอัตราจังหวะสามชั้น เรียกว่า เพลงจะเข้หางยาวเป็นเพลงธรรมดาใช้ทั่วไป

ตัวอย่างบทร้องเพลงสามเล่า

เห็นอย่างไรที่ตอบไป เช่นนี้	ข้าเจ้าเห็นอวดดีเป็นหนักหนา
ขุนไทรตรึงชั่งตังอหังการ	ควรลงพระอาญาการาบาลาน
ชรอยเธอจะชราแล้วมากครัน	ถ้ากระนั้นไม่ควรจะเหิมหาญ
เธอไม่รู้กายาว่าพระกาฬ	จะมาผลาญย่อยยับโดยจับไว
จะโรมรุกรบูกันทันใดฤ	เราวิ่งปรี้อื้อเดียวเข้าเมืองได้
ข้าขอจับเจ้าบุรีมานี่ไซ้	ลงโทษให้สมที่อวดดีนัก

ฯ 6 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 3)

จากบทร้องเพลงสามเล่า ยังคงใช้สำหรับการบรรยายความ โดยเฉพาะในฉากนี้เป็นตอนที่พระชินเสนพบกับขุนอินทรเดชะ ด้วยความโกรธ เมื่อทราบว่าท้าวไทรตรึงชั่งตอบปฏิเสธทูตที่ไปสวามิภักดิ์ของนางอุษา

6.4 ผู้ใหญ่กล่าวสั่งสอนผู้น้อย ใช้เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์

เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์

พราหมณ์เข้าโบสถ์ เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทานองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ในบทที่ผู้ใหญ่กล่าวคำสั่งสอนผู้น้อย พระยาประสาธน์ คุริยศัพท์ (แปลก ประสาธน์ศัพท์) นำมาขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น เมื่อปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาใน พ.ศ. 2476 นายมนตรี ปราโมท ได้แต่งตัดลงเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา

ตัวอย่างบทร้องเพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์

อนึ่งพึงจาศาสอน	บังอรผู้ยอดเสนาหา
จงเฝ้าปรนนิบัติภัสดา	อย่าทำให้บังอึ้งจิตใจ
ถึงแม้เธอมีเมียอื่น	สักพันหมื่นตัดทิ้งให้จงได้
อย่าปากจืดคั่งง้างกับผู้ใด	ตั้งใจมั่นอยู่ด้วยภักดี
จงตั้งจิตเมตตาแก่ข้าทาส	อย่าตวาดตอย่าบ่นจู้จี้
ใครผิดค่อยสอนค่อยตี	ใครดีบำเหน็จให้ควรการ
อย่าเห็นแก่ตัวมัวหาสุข	ท่านทุกข์เจ้าทุกข์ด้วยกับท่าน
เมียดีเป็นที่ขึ้นบาน	เมียคร้านเป็นเสนียดครอบครว

๗ 8 คำ ๗

(ศกุนตลา. 2529 : 18)

พราหมณ์เข้าโบสถ์ เป็นเพลงที่ใช้ในโอกาสที่ผู้ใหญ่สั่งสอนผู้น้อยอย่างเช่น ในบทร้องนี้ อยู่ในตอนที่ ฤๅษีก็ณะะ สั่งสอนนางศกุนตลา ก่อนที่จะส่งนางไปเข้าเฝ้าท้าวทศยันต์ในเมือง หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขอภัยเถิดหนอพ่อเฒ่า	ลูกอย่าคิดถือโทษโกรธผู้ใหญ่
อันอุษาคาผู้ยาใจ	พ่อยินยอมยกให้คู่ครองกัน
ขอ ชิดอยู่ปราสาทราชฐาน	แล้วจะได้จัดการเฉลิมขวัญ
พ่อมหาจาเรณู ชิดดีกัน	นี้กว่าเห็นแก่เงินบ้างเป็นไร

๗ 4 คำ ๗

(ท้าวแสนปม. 2526 : 28)

เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ นอกจากจะใช้ในบทสั่งสอนแล้วยังใช้เป็นบรรยายความได้ด้วย ตอนนี้เป็นตอนที่ท้าวไตรตรึงษ์ กล่าวยกนางอุษาให้แก่ท้าวแสนปม และอวยพรให้ทั้งสองครองคู่กันตลอดไป

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ในลักษณะนี้ว่านิจาเอ๋ย	กระไรเลยหัวอกหมกไหม้
อกผ่ารวราวสุ่มรุ่ไฟ	ทำใจจะพันไพราน
เสียแรงเกิดมาเป็นนักรบ	เผ่าพงศ์ทรงภพมหาศาล
สู้กรากกราล้ายากยาวนาน	ยอมเป็นพลเป็นบานเปราะใบ
ได้เห็นแก้วประเสริฐเลิศชม	จะนิยมก้อนกรวดกระไรได้
เคยพบสาวฟ้าสุราลัย	ฤาจะไฟต้องชาวบรมหิน
ไฉ่แก้วแววับข้างจับจิต	จะใคร่ปลิดปลดมาดังถวิล
ไฉ่เอี่ยมสุดหล้าดังฟ้าดิน	จะได้สมดังจินต์ฉันใด

ฯ 8 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 13)

บทร้องเพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ ใช้ในบทบรรยายความซึ่งในบทร้องข้างต้นเป็น
การบรรยายความรู้สึกของท้าวแสนปม หลังจากที่ได้ยลโฉมนางอุษาแล้ว ท้าวแสนปมก็หลง
รักนางอุษา ขึ้นมาอย่างจับจิตจับใจ

6.5 พุดเยาะเย้ย ใช้เพลงกราวรา เป็นตลิ่ง

เพลงกราวรา

กราวรา เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองและลีลาที่แสดงถึงความสุขสดชื่นรื่นเริงตลอดจน
แสดงความรักเมื่อได้ชัยชนะ หรือใช้ในบทเยาะเย้ย

ตัวอย่างบทร้องเพลงกราวรา

นำส่งสารท่านท้าวเจ้าไตรตรึงษ์	ตกตลิ่งอ่อนเพลียเพราะเสียท่า
เราพุดจริงใหม่เล่าเจ้าพระยา	คนเช่นเราฤา ว่าจะอวดดี
อันพหลพลเราแม่เข้ามา	ไตรตรึงษ์การาไม่พอที่
ถ้าแม่เราปรารภนามาต่อตี	คงจะได้บุรีในอึดใจ

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 28)

เพลงกราวรา ใช้กับการแสดงความดีใจที่ได้ชัยชนะ หรือใช้ในบทเยาะเย้ย
จากบทร้องนี้ ท้าวแสนปมกล่าวเยาะเย้ยท้าวไตรตรึงษ์ ตอนที่ท้าวไตรตรึงษ์ทำให้ตีอินทะเกร
เมื่อท้าวแสนปมตีอินทะเกรจริง ๆ และมีเสียงกองทหารให้ร้องเข้าล้อมอยู่นอกเมือง ท้าวไตรตรึงษ์
ตกใจมากดังบทร้องที่ว่า

"นำส่งสารท้าวเจ้าไตรตรึงษ์ ตกตลิ่งอ่อนเพลียเพราะเสียท่า

เพลงปี่นตลิ่ง

ปี่นตลิ่ง เป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้นทำนองเก่า ใช้ประกอบกิริยาที่ค่อนข้างเร็วใน
การแสดงละคร ถ้าเป็นละครในเรียกเพลงปี่นตลิ่งใน ละครนอกเรียกเพลงปี่นตลิ่งนอก
ตัวอย่างบทร้องเพลงปี่นตลิ่งนอก

เออพ่อเจ้าแม่เจ้าของกูเอ๋ย	ฟังลูกเขยกูเถอะหว่าบ้าตลิ่ง
หนอยจะสร้างเวียงวังให้ขังขัง	ยิ่งกว่าไตรตรึงษ์ธานี
ขรอยจะเป็นเทพทรงยศ	โอรสของท้าวโกสีย์
ดีแล้วเจ้าอุษานารี	ผัวเจ้าตีทุกอย่างร่างก้างม

ฯ 4 คำ ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 26)

บทร้องเพลงปี่นตลิ่งบทนี้ เป็นบทที่ท้าวไตรตรึงษ์ เยาะเย้ย เห็นแบบ
ท้าวแสนปมกับนางอุษา ตอนที่ท้าวไตรตรึงษ์ขับไล่นางอุษา แต่ท้าวแสนปม ปลอบนางว่า
ถึงพ่อไล่ก็ไม่ต้องกลัวพระองค์จะสร้างเมืองให้ใหญ่กว่าเมืองไตรตรึงษ์ ท้าวไตรตรึงษ์
จึงพูดว่าสงสัยเฝ้าคงเป็นลูกของพระอินทร์ ถึงได้เก่งกาจนัก เออ. เจ้าอุษา ผัวเจ้า
นะมันเก่งทุกอย่างแถมรูปร่างก้างมเสียเหลือเกิน

บทที่ 3

วิเคราะห์สุนทรียภาพของบทร้องที่ปรากฏในบทละครว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์สุนทรียภาพของบทร้องที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการใช้ถ้อยคำ และการใช้โวหารในหัวข้อต่อไปนี้

1. การใช้ถ้อยคำ
 - 1.1 การใช้คำที่ให้ความหมายชัดเจน
 - 1.1.1 การใช้คำแสดงภาพ
 - 1.1.2 การใช้คำภาษาปาก
 - 1.1.3 การใช้คำไม่สุภาพ
 - 1.1.4 การใช้คำศัพท์
 - 1.1.5 การใช้คำบุรุษศัพท์
 - 1.2 การใช้คำซ้อน
 - 1.3 การซ้ำคำ
 - 1.4 การหลกคำ
2. การใช้โวหาร
 - 2.1 อุปมา
 - 2.2 อุปลักษณ์
 - 2.3 อติพจน์
 - 2.4 ปฏิพจน์

การใช้ถ้อยคำ

การใช้ถ้อยคำ หมายถึง การเลือกสรรถ้อยคำให้ตรงกับความหมายที่ตนประสงค์ และนำถ้อยคำนั้น มาเรียบเรียงขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความคิดที่ตนต้องการแสดงออกมา ซึ่งนักเขียนแต่ละท่านแต่ละคนต่างมีวิธีการเป็นของตัวเอง

การใช้ถ้อยคำในบทร้องในบทละครว่าพระราชินีพเนธในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พบมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การใช้คำที่ให้ความหมายชัดเจน คือ ใช้คำธรรมดาเพื่อสื่อความหมายตรง จึงทำให้เข้าใจง่าย ดังตัวอย่างบทร้องเพลงกบเต็น

เพลงกบเต็น

<u>รู้ตระหนักประจักษ์แจ้งแห่งคดี</u>	<u>ท่านพระศรีกรมละหม่นไหม้</u>
บัวผันทรมสงวนนวลใย	<u>คั่นคว้าเท่าใดไม่พบตัว</u>
คุณาเกิดท่านยายน่ายายหน้า	<u>มันบอกข้าว่าไม่ยอมมีผิว</u>
<u>เราก็อ้างชื่อเหลือเชื่ออับัว</u>	<u>มันมุคหัวหนีไปไม่มีอาย</u>
<u>นี้จะทำอย่างไรก็ไม่รู้</u>	<u>อับยศอดสูเพื่อนทั้งหลาย</u>
ปล่อยให้ลูกหนีไปโดยง่ายตาย	<u>ตามผู้ชายไหนไปไม่รู้เลย</u>

ฯ 6 คำ ฯ

(พญาราชวงศ์. 2530 : 57)

จากบทร้องเพลงกบเต็น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คำที่ให้ความชัดเจน อ่านแล้วเข้าใจทันทีโดยไม่ต้องแปลศัพท์ เช่น การใช้คำสรพนามว่า มัน ข้า เรา ท่านยาย อับัว หรือทรงใช้คำกริยาว่า รู้ ตระหนัก ประจักษ์แจ้ง หม่นไหม้ คั่นคว้าไม่พบ ไม่ยอมมีผิว พาชื่อ เชื่อ มุคหัว หนีไป ไม่มีอาย ทำอย่างไร ไม่รู้ อับยศอดสู ปล่อย หนีไป ตามผู้ชาย จะเห็นได้ว่าเพียงบทร้อง 6 คำกลอน พระองค์ทรงเลือกสรรคำใช้ได้อย่างกระจ่างชัดเจน

การใช้คำที่ให้ความหมายชัดเจน ประกอบด้วย

- 1.1 คำแสดงภาพ หมายถึง คำที่บ่งบอกลักษณะ ขนาด แสง สี เสียง ปริมาณ และอาการ ตัวอย่างเช่น

ตะลุมไผง

บัดนี้ วิสสุกรรมรับสั่งใส่เกล้า
หลานคล้อยถอย^{ขึ้น}พระพันดา ทนายเป็นเวหาเหาะเห็นไป
 (บทละครว่าเรื่องพระนาคะ . 2512 : 10)

คลาน... ถอย เป็นกิริยาที่คุกเข่าถอยหลังเพื่อออกจากสถานที่นั้น
 ด้วยความสุภาพ อ่อนน้อม ถ่อมตน
 ทยาน คือ การพุ่งตัวจากภาคพื้นดิน ในแนวเฉียงเพื่อขึ้นไปบนท้องฟ้า
 ก่อนที่จะเหาะเหิน
 คำทั้งสองนี้ให้ภาพในการเคลื่อนไหวอย่างมีขั้นตอนและชัดเจนเป็นไปตาม
 ลำดับ คือ ค่อย ๆ คลายถอยหลังออกมา พอพ้นจากที่นั้นก็รีบทยานขึ้นสู่ฟ้า ก็คือ การเหาะเหิน
 ไปนั่นเอง

กรรณนอก

ได้ถูกขลิบเกล้าพลยุทธ์ อุตลุดคึกก้องกรุงใหญ่
 สนามอาวุธเกรียงไกร มุ่งจิตเอาชัยแก่ไพร่
 (พระราชวังสัน. 2530 : 69)

อุตสาหกรรมก่อสร้าง เป็นคำที่ให้ภาพและเสียงที่ดูร้ายวายเป็นลบกันไปด้วย ผู้คนและเสียงดังก็ยกออกไปทั่วเมือง ทั้งนี้เพราะอยู่ในกองทัพบกทหารทุกคนล้วนแต่มีกำลังใจดี และพร้อมที่จะออกศึก ภาพที่ได้รับคือความมีชีวิตชีวาของทหารที่อยู่ในกองทัพบก

สารบัญ

บัดนี้ นายมน้อย ก่อทอง
ที่มานี้มีใช้เพราะภัยตัว พ่อเจ้าอย่ามัวตาบอด
(ขอมคาถิน. 2515 : 29)

ยกมือท่วมหัว คือ การยกมือไหว้เพื่อศรัทธา หรือทำความเคารพอย่าง
ชาวป่า ชาวดง ผู้ไม่รู้จักรัตนธรรม แต่เป็นการไหว้อย่างผู้ที่มีความจริงใจ หรือไหว้เหมือนตั้งว่า
ผู้ถูกไฉนนั้นคือเทวดา หรือผู้ที่มิขุณาธิการยิ่ง คำที่ใช้สมกับภาพของตัวละครคือ นายมัน
พรานป่า ได้เข้ามาหาพระร่วง พ่อเมืองละโว้ เพื่อบอกความลับที่ได้ล่วงรู้มาจากพวกขอม

ฝรั่งเศส

เมื่อนั้น นางสุวรรณาเกศอำภมาศรีย
 พอลงตำหนักพลันเห็นหน้าใด เข้าห้องในนอนนั่งบนเตียงทอง
 (พระเกียรติรถ. 2528 : 43)

แห่งผ้าหมดจตสดสี เป็นกลุ่มคำที่ให้ภาพชัดเจน โดยกล่าวถึงนางจันทน์
ผู้เป็นมารดาของพระร่วง กำลังแต่งตัวด้วยผ้าถุงที่ดูสะอาดเรียบร้อยเหมาะสม มีสีสดสวยงาม
เพื่อจะออกไปสั่งการให้หลวงเมืองจัดทัพเพื่อจะช่วยพระร่วงที่สุโขทัย

ข้างประธานนา

ออกญาเดโชวิชาชาญ

ขึ้นชี้คชสารตัวใหญ่

(ขอมคำคืน. 2515 : 28)

ขึ้นชี้คชสารตัวใหญ่ เป็นคำที่อ่านแล้วให้ภาพชัดเจน คือ ออกญาเดโชวิชาชาญ
ทหารของพวกขอมกำลังขึ้นชี้ช้างตัวใหญ่ "ตัวใหญ่" เป็นคำขยายคชสารที่แปลว่าช้างได้ชัด
เจนมาก และด้วยเหตุที่ช้างตัวใหญ่นี้เอง จึงทรงใช้คำว่า ขึ้น ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านเห็นอาการที่
ออกญาเดโชวิชาชาญจะ ไปนั่งบนหลังช้างตัวนี้ได้

ร่าย

มาจะกล่าวบทไป

ถึงมะหมุดใจใหญ่ใจหาญ

เลี้ยงชีพเกะกะพะพาล

ผวนผลาญพานิชในสาคร

(พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

เกะกะ เป็นคำเสียงสั้นให้ความรู้สึกไม่พอดี ไม่เหมาะสม ในที่นี้
หมายความว่า ประพฤติพาลเกเร เป็นคำที่ใช้ภาพเด่นชัดของโจรมะหมุดว่าเป็นคนเกเร
อันธพาล โจรใหญ่ใจหาญเป็นคำที่แสดงถึงหัวหน้าโจรที่มีความโหดเหี้ยม และมีสมุนมาก

ไอลำ

ครั้นจะไปกราบไหว้อำลา

กัลยาคงเหนียวไว้จงได้

(ขอมคำคืน. 2515 : 33)

คำว่า กราบไหว้ แสดงภาพ กิริยาอาการแสดงความเคารพอย่าง
นอบน้อม

คำว่า เห็นยาวไว้ แสดงภาพ รังไว้ ทำให้ไปช้าลง ดึงไว้ ยึดไว้
ซึ่งอยู่ในตอนที่พระร่วง กำลังคิดว่าจะไปลานางจันทร์ ผู้เป็นมารดา ก่อนที่ตนจะหนีไปสุโขทัย
หรือไม่ เมื่อคิดไปอีกที ก็ไม่ไปเพราะทราบดีว่า ถ้าไปลามารดา มารดาก็คงจะมีให้ไป

จากการใช้คำแสดงภาพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงใช้คำที่แสดงภาพได้ชัดเจน เช่น ทรงใช้คำว่า อุดลุด กึกก้อง เป็นคำที่ให้ทั้งภาพและ
เสียงเพราะอุดลุด เป็นคำที่ให้ภาพในทางวุ่นวายสับสนของผู้คนในการที่จะแย่งกันทำอะไร
อย่างหนึ่ง เช่น วุ่นกันอุดลุด ส่วนคำว่า กึกก้องเป็นคำที่ให้เสียง เพราะกึกก้องคือการ
ส่งเสียงดัง อย่างมีเสียงสะท้อนกลับ นอกจากนี้ยังมีคำที่แสดงภาพที่พระองค์ใช้อีก เช่น
คลาน ถอย ทยาน เหาะ นอนนิ่ง ตาเขี้ยว เกะกะ ก็ล้วนแต่เป็นคำที่แสดงภาพทั้งสิ้น

1.2 การใช้คำภาษาปาก หมายถึง การใช้ภาษาพูด ไม่พิถีพิถันในการใช้
ถ้อยคำ ถือเอาความเข้าใจเป็นสำคัญ การใช้คำลักษณะนี้ทำให้เข้าใจความหมายได้ง่าย
ชัดเจน เหมาะสมกับฐานะของตัวละคร ดังตัวอย่าง เช่น

พราหมณ์เข้าไปโบสถ์

อย่าปากจัดคัดจ้างกับผู้ใด

ตั้งใจมันอยู่ด้วยภักดี

(ศกุนตลา. 2529 : 18)

คำว่า ปากจัด หมายถึง ชอบพูดจาหรือโต้เถียงด้วยถ้อยคำไม่สุภาพ

แบกหนังสือ

แม่แม่คู้ยายแสนปม	พังคารมหมื่นไล่เป็นนักหนา
อวดดีพุดมากทำปากกล้า	ฤๅสาคัญคิดว่ากูจะกลัว
มึงจงตีอินทเกร์	ดูที่ได้เห็นดีชั่ว
ถ้ามึงรู้สึกผิดคิดถึงตัว	จงก้มหัวรับผิดเสียโดยดี ๆ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 27)

คำว่า หมื่นไล่ หมายถึง ไม่พอใจ
 คำว่า พุดมาก หมายถึง พุดไม่ยอมหยุด ทำให้มีเรื่องขยายไปอีก
 คำว่า ปากกล้า หมายถึง พุดอย่างไม่เกรงกลัวใคร
 คำว่า ก้มหัว หมายถึง ยอมอ่อนน้อม ในที่นี้หมายถึงยอมรับผิด

กราวรา

นำสงสารท่านท้าวเจ้าไตรตรึงษ์ ตกตลิ่งอ่อนเพลียเพราะเสียท่า

(ท้าวแสนปม. 2526 : 28)

คำว่า เสียท่า หมายถึง พลาดท่า เป็นตอนที่ท้าวแสนปม ตีอินทเกร์แล้วทหาร
 ของพระองค์ที่สั่งให้เตรียมไว้ ก็เข้าล้อมเมืองไตรตรึงษ์ทันที

อีกตัวอย่างหนึ่ง

<u>เออเจ้าพุดจ่านำสงสาร</u>	ช่างเคราะห์ร้ายเหลือประมาณ <u>เจียวละหวา</u>
<u>เอาเถอะอย่าวิตกไปอีกนา</u>	<u>กูนี้จะเมตตาอย่ารอนใจ</u>
กูมีทัพน้อยอยู่ปลายสวน	เห็นพอควรเจ้าอยู่สบายได้
มากับกู <u>เกิดหวาจะพาไป</u>	แล้วจะให้ <u>กินหน้าแสนสาราญ</u> ๆ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 6)

คำว่า เออ สะหวา เอาเออะ กู เกิดหว่า เป็นคำธรรมดาสามัญที่ผู้อ่านโดยทั่วไป รู้จักกันดี เป็นภาษาปาก ใช้ถูกกาลเทศะ เหมาะสมกับเนื้อเรื่องเพราะเป็นตอนที่ท้าวชินแสนปลอมตัวเป็นท้าวแสนแสนม ผู้มีร่างอัปลักษณ์ แอบเข้าไปอยู่ในสวนและได้พูดคุยกับตาเฒ่าคนเฒ่าสวน ตาเฒ่าไม่รู้ว่า เป็นกษัตริย์ แปลงมาก็จึงใช้คำพูดแบบภาษาชาวบ้านที่พูดกันโดยทั่วไป

จากการใช้ภาษาปาก หรือการใช้ภาษาพูดนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ทรงใช้ในงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์อยู่เป็นจำนวนมาก และพระองค์ทรงใช้ได้เหมาะสมกับตัวละคร เช่น ในเรื่องท้าวแสนแสนม ตาเฒ่าคนเฒ่าสวนเป็นสามัญชน ดังนั้นคำที่ใช้ในบทละคร พระองค์ก็ทรงใช้คำที่เหมาะสมกับศักดิ์ของตัวละคร เช่น คำว่า เออ เจียวสะหวา เอาเออะ เกิดหว่า และคำว่า กู ที่เป็นสรรพนามแทนตัวผู้พูด

1.3 การใช้คำไม่สุภาพ ที่ปรากฏได้แก่การใช้คำหยาบ เช่น มึง กู แต่ก็นับได้ว่าใช้ได้เหมาะสมกับเหตุการณ์ในเรื่อง เช่น บทโกรธ การด่าว่ากันช่วยทำให้ เรื่องเข้มข้น และให้อารมณ์แก่ผู้อ่านมากขึ้น ตัวอย่างเช่น

ศัพท์

<u>อีสุชา</u>	มึงรักอ้ายข้าหน้าอสู
เสียแรงกูเลี้ยงกล่อมเกลี้ยงเอ็นดู	มึงลอบเล่นชู้กับอ้ายข้าปม
นึกอยากจะฆ่าแต่ว่าเกรงบาป	เหวออีใจหยาบมึงชอบเซยชม
กับอ้ายข้าอย่าส่งคารม	ไปกับอ้ายขมผู้เป็นสามี ฯ

(ท้าวแสนแสนม. 2526 : 26)

"อี" เป็นคำหยาบ ใช้เรียกหน้าชื่อผู้หญิง เช่น อีสุชา แต่ถ้า ขึ้นต้นด้วย คำว่า อี ได้แต่ตามด้วยชื่อ เช่น อีสันดาน อีสัตว์ นั้นเป็นคำพหูพจน์ "มึง" ใช้แทนตัวผู้ฟัง ส่วนผู้พูดจะแทนด้วยคำว่า "กู" "อ้ายข้า" เป็นคำหยาบใช้ด่า ดูถูกว่าเป็นคนชั้นต่ำ

การใช้คำหยาบ ซึ่งผู้พูดนั้นเป็นกษัตริย์ คือ พระบิดา ของนางสุชา จึงทำให้เห็นศักดิ์ของตัวละคร แต่เมื่อนำมาใช้พูดในบทโกรธนั้นจะแสดงถึงระดับของอารมณ์

แต่ในบทนี้ถึงจะคำ รุนแรงอย่างไร ก็ยังมีคำว่า สามี ซึ่งเป็นคำสุภาพ มาใช้ในตอนท้ายบท แทนคำว่าฟัว เป็นการช่วยให้ผู้อ่านเห็นว่า แม้ท้าวไตรตรึงษ์นั้นจะโกรธ แต่มิได้เป็นความโกรธ อย่างตัดเป็นตัดตาย

จากการใช้คำไม่สุภาพ หรือ การใช้คำหยาบในงานพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นมีน้อยเพราะพระองค์ทรงเลือกใช้คำศัพท์ให้ เหมาะสมกับบทบาทของตัวละคร ดังจะมีตัวอย่างอยู่บ้างจากเรื่องท้าวแสนปม ตอนที่ท้าว ไตรตรึงษ์ โกรธนางอุษาผู้เป็นพระราชธิดา โดยตรัสบริภาษว่า อ้อสา มึงรักอ้ายขี้ขี้ อ้ายขี้ปม เหวยอีใจหยาบ

1.4 การใช้คำศัพท์ หมายถึง การใช้คำศัพท์ให้เหมาะกับตัวละคร ถ้าตัวละครเป็นกษัตริย์และเทพเจ้าก็ต้องใช้คำราชาศัพท์ นอกจากนี้ยังมีการใช้คำที่เป็นคำศัพท์ ไบราม หรือคำศัพท์ทางวรรณคดี หรือคำที่ยังคงใช้กันอยู่ในภาษาถิ่น ดังเช่น

ภูมิที่น้อยอยู่ปลายสวน เห็นพอสมควรเจ้าอยู่ได้"

ทับหมายถึง กระต้อม หรือ สิ่งปลูกสร้างที่ทำอยู่ชั่วคราว

ฟ้าคะนอง

ขุนมารพาลคิดริษยา

จึงมองหาช่องล่างลงจงได้

(พระเกียรติภ. 2528 : 33)

คำว่า ริษยา หมายถึง ความไม่ยอมให้คนอื่นได้ดี

คำว่า ช่องล่าง ในที่นี้หมายถึง ช่องทางที่จะต้องแก้แค้นให้ได้ ทรงใช้คำช่อง ซึ่งหมายถึง ที่ว่างซึ่งเป็นทางเข้าออกได้ ล่าง หมายถึง ทำให้หมดสิ้นไป นำมาใช้ในความหมายในทางหาวิธีการแก้แค้น ที่ขุนมารมีต่อพระเกียรติภ

ทยอย

ว่าพลางทางลาแจ่มจันทร์ รับขวัญกัลยา มารศรี
 ค่อย ๆ อย่างเยื้องจรลี เข้าไปที่อาบน้ํา

พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

แจ่มจันทร์ หมายถึง ผู้หญิงในเรื่องนี้ คือ นางบัวผัน

รับขวัญ คือ การปลอบขวัญ

กัลยา, มารศรี หมายถึง ผู้หญิง

จรลี เป็นคำกริยาที่แสดงว่าจะรับไป แต่เมื่อนํามาต่อท้ายประกอบกริยา
 วลี ค่อย ๆ อย่างเยื้องจรลี ความหมายเดิมรับไป จึงเปลี่ยนเป็นตรงข้ามคือ ไปอย่างช้า ๆ

บิรมใหญ่

หน่อกษัตริย์ พระข้างตรัสนักหนาหน้าใจหาย
 เช่นนี้ใครรู้เรื่องเครื่องจะอายุ ทั้งหญิงชายจะช่วยกันนิทา
หญิงมีตระกูลมุลชาติ ถ้าแม่ขาดขันหมากก็ขายหน้า
 เหตุไฉนไม่แต่งทูตมา ขอแต่พระบิดาจึงควรการ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 18)

ตระกูลมุลชาติ เป็นคำซ้อนเพื่อความหมาย คำว่า มุลชาติ ในที่นี้ หมายถึง
 รากฐานแผ่พันธุ์ที่สืบสาวความเป็นมาได้ ตระกูลมุลชาติ จึงเป็นสำนวนไทยที่หมายถึง
 ตระกูลผู้ดี

ขาดขันหมาก หมายถึง หญิงที่มิได้เข้าพิธีแต่งงาน

แต่งทูต หมายถึง ส่งคนมาสู่ขอ

ควรการ หมายถึง สมควร ถูกต้อง

พจน์รากคำ

ขอจงดำรงศิริราช

สุขสวัสดิ์ตั้งท้าวโกสินทร์

บาราบปราบบวงไพรินทร์

สิ้นฤทธิ์สยอนหย่อนแรง

(พญาราชวังสัน. 2530 : 75)

ดำรง แปลว่า คงอยู่

บาราบ แปลงมาจากคำว่า บราบ ในภาษาเขมร หมายถึง ทำให้

ราบคาบ

ไพรินทร์ เป็นคำสนธิ มาจากคำว่า ไพรี + อินทร์ แปลว่า ศัตรู

สยอน เป็นคำศัพท์ภาษาโบราณ หมายถึง กลัว หวาดเสียว

ท้าวโกสินทร์ เป็นคำศัพท์เฉพาะทางวรรณคดี หมายถึง พระอินทร์

จากการใช้คำศัพท์ ในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้คำศัพท์ได้เหมาะสมกับศักดิ์ของตัวละคร เช่น ตัวละครเป็น

กษัตริย์ พระองค์จะทรงใช้คำราชาศัพท์ ถ้าเป็นสามัญชน พระองค์จะทรงใช้คำสุภาพ โดยทั่วไป

คำศัพท์บางคำเป็นคำภาษาเก่า เช่น สยอน แปลว่า กลัว หรือ หวาดเสียว และยังมีคำศัพท์

ที่เป็นชื่อเฉพาะอีก เช่น ท้าวโกสินทร์ หมายถึงพระอินทร์

1.5 คำประสม การนำคำที่มีความหมายอยู่แล้วเมื่อนำมาใช้คู่กับคำอีกคำหนึ่ง

จะเกิดคำใหม่ที่มีความหมาย เค้นขุดขึ้น ความหมาย ที่เกิดจากการประสมคำนี้จะเป็นคำที่

แสดงภาพ แสดงอารมณ์ อาการ และความรู้สึก เช่น คำว่า เนื้อทองหมายถึง สีม่วงามดู

ทองทว่า ศัพท์เดิมมาจากคำว่า เนื้อ หมายถึง ผิวหนัง ทอง ความหมายทางสัญลักษณ์ หมายถึง

สิ่งที่มีค่า มีสีเหลือง หรือคำประสมคำ อาจเกิดจากการตัดส่วนหน้าหรือส่วนหลังของคำบางคำ

เมื่อนำมารวมกันก็จะเกิดคำใหม่นี้ คำว่า ไตร่ตรึก หมายถึง การคิดพิจารณาทบทวนอย่าง

ละเอียดถี่ถ้วน เดิมมาจากคำว่า ไตร่ตรอง หมายถึง คิดทบทวน และคำว่า ตรึกตร

หมายถึงใคร่ครวญ ตัวตัวอย่างเช่น

ขิมใหญ่

เมื่อนั้น
บัณฑิมาลงนางตอบด้วยจริงใจ

นฤมลเนื้อทองผ่องใส
ข้าพระบาทนี้ไซ้ไรเป็นคนทราม

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 18)

คำว่า เนื้อทอง หมายถึง ผิวของนางทมยันตี มีสีผิวดุจทองคำ ในสมัยโบราณผู้หญิงจะสวยได้ก็ต้องมีการขัดผิวด้วยขมิ้น

ทยอย

ว่าพลางทางลาแจ่มจันทร์
ค่อย ๆ ย่างเยื้องจรลี

รับขวัญกัลยา มารศรี
เข้าไปที่อาบนํ้า ฯ

(พญาราชวงศ์. 2530 : 69)

แจ่มจันทร์ หมายถึง ผิวของนางบัวผัน มีสีผิวเหลืองนวล ดังแสงของดวงจันทร์

ปี่แก้วน้อย

ปานนี้เทวีจะอยู่ไหน
ฤาอยู่กลางป่าพนาจร
ฤาว่ากัลยาจะไกรธณี
พื้นนี้ร้อนเหลือใจ

ใครจะพิทักษ์ดวงสมร
อกอ่อนอ้างว้างอยู่กลางไพร
เจ้าหลบลิ ไปซ่อนอยู่ไหน
ราวไฟเผาผลาญปานตาย

(ศกนตลา. 2529 : 27)

อกอ่อน หมายถึง ผู้หญิง ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้เรียกแทนชื่อนางศกนตลา โดยทั่วไปเรามักจะใช้คำว่า อ่อนอกอ่อนใจ เป็นคำกริยา หมายถึง เหนื่อยใจท้อใจ แต่พระองค์นำมาใช้ในการเรียกนางอันเป็นที่รัก ซึ่งหมายถึง นางผู้กอดอันอ่อนนุ่ม น่าทะนุถนอมนั่นเอง

ตะนาวแปลง

พระจอมเมือง เคียงพระหฤทัย ยิ่งตรีไปอี้อัดขัดขวาง
พระเฝ้าแต่ไคร่ตริกเกิพลาง หาทางจะแก้ความอาย
(ท้าวแสนปม. 2526 : 19)

ไคร่ตริก หมายถึง คิปปิจารณาบทพจนอย่างละเอียดถี่ถ้วน มาจาก คำว่า
ไคร่ตรอง กับคำว่า ตริกตรา

ฟ้าคะนอง

ขุนมารพาลคิริชยา จิงหาช่องล่างจงให้ได้
แต่ครั้นจะฆ่าตรง ๆ ไชร์ ก็ละอายแก้ไขไม่เข้าที่
(พญาราชวงศ์. 2528 : 33)

ช่องล่าง หมายถึง ช่องทางที่จะต้องแก้แค้นให้ได้มาจาก คำว่า ช่อง หมายถึง
ที่ว่างซึ่งเป็นทางเข้าออกได้ ส่วนคำว่า ล่าง หมายถึง ทำให้หมดสิ้นไป

คำประสมคำ มีลักษณะเหมือนคำประสมที่นำมาประสมกันแล้วทำให้ได้ความหมาย
ใหม่ ที่เด่นชัดขึ้นทั้งในด้านของภาพ อารมณ์ และความรู้สึก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงนำมาใช้ไม่มากแต่จำนวนคำที่พระองค์ใช้นั้น แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณ
ในการใช้คำ

2. การใช้คำซ้อน

การใช้คำซ้อนคือ การใช้คำต่างรูปกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน หรือ
ใกล้เคียงกันมาวางชิดกันเป็นการย้ำข้อความนั้นให้เด่นชัดขึ้น ตัวอย่างเช่น

สืลากระทม

ยามแลเห็นนางทมยันตี ภูมิเย็นพิณจิตดวง
ไม่เสียแรงบุกป่าและฝ่าดง มาได้ชมโฉมงามเป็นขวัญตา

ฯ 2 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนางละ. 2512 : 15)

จากบทร้องเพลงลีลากระทุ่ม ทรงใช้คำซ้อนเพื่อเน้นความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น
ทรงใช้คำว่า แลเห็น พินิจพิศวง บุกป่าผ่าดง ในลักษณะที่เพิ่มน้ำหนักของคำ ช่วยขยาย
ความหมายของคำ ทำให้เกิดภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

คำ แลเห็น เป็นคำซ้อนที่แสดงให้เห็นว่าได้เห็นสิ่งนั้นแล้ว พินิจ เป็นลักษณะของ
การมองอย่างใคร่ครวญพิจารณา คำ พิศวง เมื่อดูมาก ๆ แล้วเกิดความสงสัย ซึ่งความหมาย
ของคำจะเกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกัน

คำ บุกป่าผ่าดง แสดงให้เห็นกิริยาอาการของผู้กระทำว่า ต้องได้รับความยาก
ลำบากเพียงไร ส่วนข้อความที่ว่า มาได้ชมโฉมยงเป็นขวัญตา ทำให้ผู้อ่านเห็นความต่อเนื่อง
ในข้อความก่อนหน้ามากล่าวว่าไม่เสียแรงที่ต้องบุกป่า ผ่าอันตราย เพื่อมาชมโฉมงามของ
นางทมยันตี นับว่าคุ้มค่ามากกับการเสี่ยงภัยอันตราย เดินทางรอนแรมในป่าเพื่อมาพบนาง
นับว่า เป็นขวัญตา ที่ได้พบนางผู้มีความงามยิ่งนัก

ซ้ำ

เมื่อนั้น	พระนาละฤทธิรุ่งเรืองอร่าม
ครองนิชิตชนบทปรากฏนาม	ทั่วทิศครั้นคร้ามพระเดช
พระรูปทรงสมพงศ์ขัตติยราช	ทั้งปรีชาฉลาดแกล้นกล้า
ว่องไวในทางยุทธนา	จับอาวุธชำนานฤทนต์
ครอบครองไพร่ฟ้าประชาชน	ทั่วทุกแห่งหนสุขประจักษ์
ทวยราษฎร์ขาดเบญจรมย์เย็นพัก	พึงโพธิ์ทรงศักดิ์จอมบัลลังก์
ควรพระองค์จักทรงเสวยสุข	นฤทนต์ปรีเปรมเกษมศรี
แต่ว่าอนิจจาเจ้าธานี	มีความไศกเศร้ายะเหวถัย

ฯ 8 คำ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 1)

คำสอนที่ปรากฏในพจน์ ได้แก่

รุ่งเรือง หมายถึง เจริญงอกงาม

ครั่นคร้าม หมายถึง เกรงกลัว

แก่วักล้า หมายถึง กล้าหาญ

ครอบครอง หมายถึง มีสิทธิ์ในการปกครอง

ไพรีฟ้าประชาชน เป็นคำสอนเพิ่มความหมายของคำ ประชาชนพลเมือง

ร่มเย็น คำสอนที่ให้ความหมายถึงความสุข สบายใจ

นฤทุกข์ปรีเปรมเกษมศรี คำสอนที่มีสัมผัสคล้องจองให้ความหมายไม่มีทุกข์มีแต่

ความสุข

โศกเศร้าเหงาทุกข์ เป็นคำสอนที่สัมผัสเสียงสระเอา ให้ความรู้สึกเจ็บเหงา

ไม่เพียงแต่โศกอย่างเดียว ยังมีความหงอยเหงาแผ่อยู่ด้วย

นอกจาก

เมื่อนั้น

พระองค์ทรงศักดิ์มหาศาล

ดรัสถามพราหมณ์พงศ์ศิวาจารย์ ว่าการพิธีทั้งพวงมาลัย

บรรดาเจ้าพนักงานจัดพร้อมพรั่ง ถูกต้องดังตำราฤๅไน

ถว่าบกพร่องข้อขัดประการใด เราจะให้จัดแก้ตามใจพราหมณ์

ฯ 4 คำ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ.. 2512 : 23)

ดรัสถาม คำสอน เพื่อให้ได้ความหมายเดียวกัน คือ การพูดเพื่อจะถาม

พร้อมพรั่ง คำสอน มีความหมายว่าทุกสิ่งทุกอย่างรวมอยู่

ถูกต้อง เป็นความหมายตรงเป็นการกระทำที่ดีตรงตามกำหนดกฎเกณฑ์

บกพร่อง หมายความว่า ไม่ครบบริบูรณ์เท่าที่ควรมีควรเป็น

ข้อขัด ให้ความหมายว่า ติดขัด ไม่สามารถแก้ปัญหได้

แบกสุหรั

พวกโจรสลัดหัวเหิม	ริเริ่มก่อการหาญหัก
ยกกองกำปั่นผันพิศตร์	หวังจักช่วงชิงมะละกา
พระผู้ผ่านนครไชยศิลป์	ภูมินทร์พิโรธเป็นหนักหนา
จึงตรัสใช้วังสันเสนา	ปราบโจรพาราในฉับพลัน
เส่นี้มีจิตพิศวาส	ภักนาถเฝ้าน้องบัวผัน
แม้ได้ภิรมย์ชมกัน	เพียงวันหนึ่งแล้วจะไคลคลา

ฯ 6 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 51)

หัวเหิม เป็นคำซ้อนที่ให้ความรู้สึกทางด้านจิตใจ รุนแรง พร้อมจะต่อสู้ เป็นอารมณ์ที่นักรบ บ่งบอกถึงความกล้าหาญทะลุคุดัน

ริเริ่ม เป็นคำซ้อนที่ต้องการเน้นความหมายของการกระทำสิ่งนั้นก่อน อย่างตั้งอกตั้งใจ

ช่วงชิง หมายถึง แย่งชิงเอาไว้ในครอบครอง

ฉับพลัน หมายความว่าตรง หมายถึง ความรวดเร็ว ว่องไว ค่วน

คำซ้อนที่นำมาใช้นี้ต่างให้ความเด่นชัด และมีความสัมพันธ์ไปในทางรุนแรงรวดเร็วทั้งสิ้น กล่าวคือพระองค์ทรงใช้คำได้เหมาะสมกับความในบทร้องเพลงแบกสุหรัที่กล่าวถึงโจรสลัดที่มุ่งหวังจะตีเมืองเอาเมืองมะละกา

ยานี

มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวเพชรราชโกสัย
เห็นสิ้นยืนพร้อมทั่วบัลลังก์	ทรงทราบข่าวพิรุธยุมพร
ดำริว่าเราไซ้ยังไม่มี	มเหสีร่วมรักบรรจกรรม
แลดูเทพธิดาส่างอน	ไม่เห็นควรร่วมหมอนเลยสักนาง
ดูให้พร้อมรูปร่างสะอากศรี	ทั้งนั่งเดินงามดีไม่รีขวาง
สนทนาวราลัยไม่จิตจาง	จึงจะควรเคียงข้างคักรินทร์

ใน <u>สวรรค์ชั้นฟ้า</u> หาจนจบ	พบก็พบสามัญไป <u>หมดสิ้น</u>
จำจะลองลงไป <u>ในแดนดิน</u>	ดูธิดาธำมธรปิ่นวิพรรณ์
ตรัสสั่งเทวทูตอย่าซ้ำที่	ไปเชิญพระอัคนีรุ่งรังสรรค์
พระวิรุณพระยมทรงธรรม์	ให้ลงไปด้วยกันยังสุธา

ฯ 10 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 10)

จากบทร้องเพลงยานี้ ทรงใช้คำซ้อนหลายคำ ได้แก่

คำว่า แลดู	ให้หมายความว่า มองดู
คำว่า สันทนาปราลัย	หมายถึง พุดกันด้วยดี
คำว่า จิตจาง	หมายถึง คลายรัก เห็นห่าง
คำว่า เคียงข้าง	หมายถึง อยู่ใกล้ ไม่ห่าง
คำว่า สวรรค์ชั้นฟ้า	หมายถึง เมืองสวรรค์
คำว่า หมดสิ้น	หมายถึง ไม่มีเหลือ
คำว่า แดนดิน	หมายถึง แผ่นดิน

กลยาเยี่ยมห้อง

เมื่อนั้น	โสมนางมิ่งมิตรพิสมัย
ทรงทราบข่าวนาละอุญไชย	เธอสมัครรักใคร่ในตัวนาง
จึงตรัสว่าครานี้พะพี่เอ๋ย	ไม่มีสิ่งไรเลยมา <u>กีดขวาง</u>
ดู <u>ไปรุ่งตลอดตลอด</u> แล้วทุกทาง	หล่อนตรัสพลางทางชวนนางกำนัล
มาเถิดเจ้าควรเราจักลงเล่น	ในสระน้ำใสเย็นในส่วนขวัญ
ให้ชื่นกายชื่นใจให้ทั่วกัน	ว่าแล้ว <u>ผายผัน</u> จากห้องทอง

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 20)

รักใคร่ คำซ้อนความหมาย ตรงว่า รัก ผูกพัน
 กัดขวาง คำซ้อน ความหมายตรงว่า อุปสรรคขัดขวางไม่ให้ได้ดังที่ต้องการ
 ไปร่งตลอด มีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน ให้ความรู้สึกโล่งอก สบายใจ
 เป็นความรู้สึกด้านอารมณ์
 คำพยาน ให้เสียงพยัญชนะคล้องจองกัน แสดงความรู้สึกถึงอาการเคลื่อนไหว
 ชัดเจน เป็นคำกริยาที่เคลื่อนไหวรวดเร็วขึ้น

สรุปจักรวาท

ขอให้เธอทั้งสองครองคู่	สมสู่ร่วมเส้นให้พรรษา
เสวยรมย์ชมชื่นรื่นอุรา	ภัยยามาแห้วพานผ่านให้ไกล
ขอนาสะจอมนิชัฏติเตศร์	เพิ่มพระเดชเกริกก้องสัตรูชัย
ส่วนโถมยงประสงค์สิ่งใด ๆ	อรไทจงสมอารมณ์บอง
แม้ผู้ใดใจพาลสันดานร้าย	จะมุ่งหมายประทุษเธอทั้งสอง
จงย้อยยับอัปปรียามีครอง	อย่ามีช่องหลีกพ้นอันตราย
ถึงแม้เป็นเทวัญในชั้นฟ้า	จะพันคำแข่งคำนั้นอย่าหมาย
แท้เทพใดทุจริตคิดร้าย	ขอให้กายเทพนั้นพลันหมอง
นี่แลเจ้าเข้าใจความประสงค์	แท้งเราทั้งสองศัถ์ถ้วน
ขอให้พระศิวะทรงประมวล	พระพรชัยทุกส่วนทุกคืนวัน

ฯ 12 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ . 2512 : 29)

คำซ้อนที่ให้ความหมายตรง ได้ใจความชัดเจน ได้แก่ คำว่า

สมสู่	หมายถึง	ร่วมรักกัน
แห้วพาน	หมายถึง	รบกวณ
เกริกก้อง	หมายถึง	เสียงลือ ในที่นี้หมายถึง พระเดชเป็นที่รู้

ทั่วกัน

ย้อยยับอัปปรีย	หมายความว่า	ไปโนทางไม่ดี มีอันเป็นไปโนทางยับเยิน
----------------	-------------	--------------------------------------

หลักพัน หมายถึง หลบสั้ไปให้ไกล

แข่งด่า หมายถึง คำด่าที่ใช้คำสาปแช่งด้วยใจให้ความรู้สึก

ที่รุนแรง น่ากลัวยิ่งกว่า ค่ำด้า โดยทั่วไป

ក្រះបណ្ឌិត

หม่อมแม่เป็นไรไปเจ้าคะ	ใครมาทำกะกะหยาบหยาม
ให้ขืนของฟ้าธลีเทวีงาม	ใครงุ่มง่ามเงอะงะจะตามจับ
ถวายพระธิดาราชีโรจน์	ทรงพระโกรธข้าหลวงที่สับล้น
พากันมุดหัวหาย ไปลี้ลับ	มิหนากลับมาเปล่า ไม่เข้าที่

၅ 4 နံ ၅

(บทละครราเริงพระนาละ. 2512 : 6)

บทร้องนี้อยู่ในตอนที่พญาหงส์ ได้นำความจากพระนาค มาบอกนางทมยันตี จึงทำให้นางรู้สึกโกรธขึ้นมาทันใด แล้วพระยาหงส์ก็บินไป พวกนางข้าหลวงออกไปตามจับหงส์ นางทมยันตี เมื่อตกอยู่ในอารมณ์แห่งความรัก และเกรงว่ารักจะไม่สมดังคาดหวังไว้ จึงดูเศร้าซึมไป เมื่อนางข้าหลวงกลับมาจึงสงสัย การใช้คำข้อน เกะเกะ หยาบหยาม งุ่มง่ามเงอะงะ ทำให้คำถามที่นางข้าหลวงถามนางทมยันตี ดูชัดเจนขึ้น เพราะเกะเกะ หยาบหยาม หมายถึง เกร และดูหมิ่น ส่วนงุ่มง่ามเงอะงะ หมายถึง อาการของคนเชื่อไม่ฉลาดแล้วคล่อง ดังนั้น ความที่นางข้าหลวงถามนางทมยันตี ก็คือ เป็นอะไรไป มีใครมาเข้ามาวุ่นวายที่นี่ จึงทำให้ พระธิดาไม่พอพระทัย หรือถ้ามีใคร เชื้อข้า เข้ามาในส่วนนี้ก็จะตามจับตัวมาให้ได้

મલંગ

เมื่อئั้น	ก็มะราชจอมกษัตริย์ร้ศมี
ได้ทรงฟังแสนเกษมเปรมปรี	ธตรัสสั่งเสให้เตรียมการ
แต่งพิธีสมยพระให้สมศักดิ์	ให้สั่งเกณฑ์อาลักษณ์แต่งราชสาส์น

ขวนการตะราชกุมาร ประชุมในราชฐานพร้อมเพรียงกัน
 พระคาร์สสั่งจัดแบ่งหน้าที่ ตามที่มีทฤกกรมให้เสร็จสรรพ
 ครั้นสั่งทั่วตัวพร้อมจอมวิทรรศ คืบเข้าปรากฏสุวรรณอันรูจี

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 9)

คำซ้อนที่ปรากฏ คือ แสนเกษมเปรมปรี เป็นคำซ้อนเพื่อความหมาย
 แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวที่ได้ฟังมานั้นเป็นเรื่องราวที่สร้างความรู้สึกที่เป็นความสุข ความชื่นชม
 ยินดีให้บังเกิดแก่ผู้ฟัง

ข้างประสานงา

จงจัดแจงแบ่งปันพลกาย แยกย้ายกันห้อมบุรีศรี
 พอไฉนชิงอินทระเภา จงให้ขึ้นอิงมีทั้งทัพชัย

(ท้าวแสนปม. 2526 : 21)

คำว่า จัดแจง หมายถึง เตรียมการเพื่อจัดการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด
 คำว่า แบ่งปัน หมายถึง การแบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ
 คำว่า แยกย้าย ในที่นี้หมายถึง แยกกันออกเพื่อล้อมเมืองไว้ กระจายกำลัง
 ออกความหมายโดยรวมของบทร้องตอนนี้ก็คือ การแบ่งไพร่พลออกไปอย่างเป็นระบบระเบียบ
 เพื่อช่วยกันป้องกันรักษาพระนคร

ตะนาวแปลง

พระจอมเมืองเคืองพระหฤทัย ยิ่งตรีไปอีตอัดขัดขวาง
 พระเฝ้าแต่ไต่รู้ตรึกนึกพลาง หาทางจะแก้ความอาย

(ท้าวแสนปม. 2526 : 19)

คำว่า อีตอัด ให้ความรู้สึก ไม่สบายใจ
 คำว่า ขัดขวาง หมายถึง มีอุปสรรค
 คำว่า ไต่ตรึก หมายถึง การพิจารณาโดยถี่ถ้วนละเอียด

เมื่อรวมกันเป็นเ็ดดัดขัดขวาง ก็จะได้เห็นถึงความเ็ดดัดในพระทัยของท้าว
ไตรศรีซึ่ง ที่คิดไม่ตกในการแก้ปัญหา เพราะไม่ว่าจะคิดอย่างไรก็เจอแต่อุปสรรคจึงได้แต่
ไตรศรีก็คือคิดใคร่ครวญอย่างถ้วนถี่ เพื่อจะแก้ปัญหาให้ได้

ตามกวาง

วันฤกษ์ดีเป็นศรีวัน	สุริยัน <u>เรื่องรองผ่องใส</u>
ควรศกนตลาयाใจ	จะเข้าไปเฝ้าพระภัสดา
นึกอาลัยลูกน้อยกลอยสวาท	ไม่เคยคลาดแคล้วไปไกลเคหา
สู้ถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมา	คิดไปชุลนาก็หลังริน
ธิดาไกลใจพอจะไต่เสรำ	จะเงยเบงาเปล่าเปลี่ยวไปหมดสิ้น
ครั้นจะห่วงลูกไว้ตั้งใจจันต์	ก็เหมือนสิ้นเมตตาปราณี

(ศกนตลา. 2529 : 14)

คำว่า เรื่องรองผ่องใส เป็นคำซ้อนที่หมายถึง ความสุขสว่าง สดใส
คำว่า คลาดแคล้ว หมายถึง จากไปไกล
คำว่า เปล่าเปลี่ยว หมายถึง ว่างเปล่า เสงายหงอย
คำว่า หมดสิ้น หมายถึง ไม่เหลืออยู่
คำว่า เมตตาปราณี หมายถึง ความรัก ความเอ็นดู ปรารถนาให้ผู้อื่น

มีความสุข

ขมคลาด

ชำระสระสนานสำราญองค์	<u>ขัดสี</u> โฉมยงผ่องจวี
สุคนธ์ทาธุบไสอินทรีย์	หอมกลิ่นมาสที่ปรุ้งปน

(ศกนตลา. 2529 : 18)

คำว่า ขัดสี หมายถึง ทำให้สะอาด เป็นกริยาที่ตั้งใจถูให้เกลี้ยงเงา

คำว่า ลูบไล้ หมายถึง กิริยาอาการอย่างหนึ่งโดยใช้มือสัมผัส ซึ่งเป็นอาการที่กระทำอย่างแผ่วเบา ทาละเลงให้ทั่วกาย

ไอบ่

ไอบ่คุณตลานิจจาเอ๋ย กระไรเลยอาภัพยิ่งกว่าเพื่อน
เสียแรงรักมันใจไม่แช่เชือน รักมาเลื่อนลับไปไม่นำพา ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 22)

คำ แช่เชือน หมายความว่า เกลื่อนเกลือก ในที่นี้หมายถึงความมั่นคงในความรัก
คำ เลื่อนลับ หมายถึง จางจากไป คำว่าเลื่อนลับให้เห็นอาการความรัก
ค่อยลดน้อยลง ฯ ทุกขณะ จนในที่สุด ความรักก็หมดไป

จันต้องเขียง

เมื่อนั้น พระธิดาพึงแจ้แกล้งไป
บอกพระหัตถ์ดรัสตอบพี่เลี้ยงไป ว่า ไม่ขุ่นเคืองใครสักคนเดียว
ธรรมดาพากันมาชมสวน ก็สมควรชวนแขกชอกแซกเที่ยว
ถ้าเมื่อเรายากอยู่แต่ผู้เดียว จะพาล่วนฉุนเฉียวไปดั่งฤา
ที่ตัวเราส่นแดงกิริยา ฤาจะเข้าขี้ขี้อย่าพึงถือ

(บทละครราเรื่องพระนาละ. 2512 : 6)

คำ แจ้แกล้งไป เป็นคำซ้อนเน้นความหมายว่า บอกให้ทราบอย่าง
กระจ่างแจ้

คำว่า ขุ่นเคือง หมายถึง โกรธ ไม่พอใจ
ฉุนเฉียว ให้ความหมายตรงว่า โกรธ ไม่พอใจ มีอาการโกรธ อย่างเห็นได้ชัด
อาจจะแสดงทางเสียง สีหน้า

ขึ้นพลับพลา

ส่งสารเจ้ารูปทองจะหมองหมาง แม้ไปด้วยจะได้ช่วยกันชมทาง
แต่บัดบวางด้วยการที่ราอรอน พิศดูพินิตายาจิต
พลางพิศพลางทอดดูทยอยถอน ทินกรแจ่มจ้าสว่างาม

ฯ 8 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 68)

คำว่า หมองหมาง หมายถึง เศร้าใจ คำซ้อนที่แสดงความรู้สึกในทางลบ
ขัดขวาง คำซ้อนเพื่อความหมายก่อให้เกิดความรู้สึกถึงอุปสรรคที่เกิดขึ้น
คำว่า ราอรอน หมายถึง ราบ เสียงพยัญชนะ ร ให้ความรู้สึกถึงความ

หมดหวัง

พิศดู พิศ หมายถึง จ้อง พิจารณา ดู หมายถึง มอง ซ้อนคำเพื่อให้ได้
ความหมายกระจ่างชัดเจขึ้น
แจ่มจ้า หมายถึง ชัดเจน แสงชัดเจน

แขกสัหรีด

เมื่อนั้น	พระธิดาตอบถ้อยให้แกล้ง
หม่อนฉันไซ้ไรไม่หมายจะ <u>เคลือบเคลง</u>	ในถ้อยคำสำแดงแห่งทรงยศ
อันว่าเทเวศน์มเหศวรเจ้า	ขออนอบเกล้าเพียงบาทพงกช
แต่ส่วนใจนั้นไม่ขอคิดคด	ไม่ยอมปลดเปลื้องรักจากราชา
ถ้าแม่สีเทวราชทรงพระโกรธ	จะลงโทษสาหัสแก่ตัวข้า
จะกัดฟันทนทนทะอาญา	แม้จะ <u>ม้วยมรณา</u> ก็ตามที

ฯ 6 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 19)

เคลือบแคลง หมายความว่า ปิดบัง ให้ความรู้สึกในทางไม่แน่ใจ สงสัย

ห้วนไหว

ถ้อยคำ หมายถึง คำพูด ให้ความหมายตรง

ปลดเปลื้อง หมายถึง ทำให้หลุดพ้นไป หดไป ในที่นี้หมายถึงหมดรัก

ม้วยมรณา หมายถึง คาย เป็นคำซ้อนเพื่อความหมาย

การใช้คำซ้อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คำซ้อนเพื่อเสียงและใช้คำซ้อนเพื่อความหมายไว้เป็นจำนวนมาก ในบทร้องต่าง ๆ คำซ้อนเพื่อเสียง เช่น ผายผัน เคลือบแคลง ปลดเปลื้อง แจ่มจ้า คำซ้อนเพื่อความหมาย เช่น ถ้อยคำ พิศุข แจ่มแจ้งไข เมตตาสราณี เรื่องรองผ่องใส ขัดสี ม้วยมรณา การใช้คำซ้อนเพื่อตอกย้ำความนั้น ให้เด่นชัดขึ้น ด้วยเสียงและความหมาย นอกจากนี้แล้วการใช้คำซ้อนของพระองค์ยังช่วยให้เกิดเสียงเสนาะไพเราะระรื่นหูยิ่งขึ้น เช่น ครอบครองไพร่ฟ้าประชาชน หรือ ฤ บกพร่อง ช้องขัดประการใด หรือสนทนาปราสัยไม่จิตจาง เป็นต้น

3. การซ้ำคำ คือ การนำคำหรือวลี ที่มีพยัญชนะต้น สระ ตัวสะกด และวรรณยุกต์ ที่เหมือนกันทุกประการมาเรียงไว้ติดกัน หรือมีคำอื่นมาคั่น การซ้ำคำอาจซ้ำในวรรคเดียวกันที่ต้นวรรค กลางวรรค ท้ายวรรคก็ได้

ดวงมน ปริปิณะ (2516 : 150) กล่าวถึงเรื่องการซ้ำคำว่า มักใช้เพื่อการเน้นความ ตัวอย่างเช่น

เดือนดลกลนิสน้อง	ดลใด อรเออย
จำจากрымจิ่งไคล	คลาศคล้อย
เดือนแก้วกยจกนไน	จกนอยู่
จิงจากนช่น้อยน้อย	พี่ตรอม

"น้อยน้อย" กับ "น้อย" เมื่อเปรียบเทียบกัน "น้อยน้อย" ทำให้เห็นทัศนคติที่กวีมีต่อนางได้ชัดกว่าว่ามีความรู้สึกทะนุถนอมอยากจะปกป้องคุ้มครองนางผู้มีร่างแบบบาง อ่อนแอ ทัศนคตินี้ทำให้เห็นความทุกข์ตรอมของกวีเมื่อจากนางได้เด่น

การซ้ำคำ ในบทละครราพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏดังนี้

สองไม้

เจ้าประคุณการุญถามข้าเจ้า จะขอเล่าเรื่องราวของตูข้า
ตั้งแต่ไหน ไหน ไร ๆ มา* คนเขาเรียกตูว่าแสนปม

(ท้าวแสนปม. 2526 : 6)

"ไหน" เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง อะไร สิ่งไร ที่ไร แต่โดยมากคำว่า "ไหน" จะใช้ประกอบคำถามมากกว่า เช่น จะไปไหน เธออยู่ไหน ส่วน คำว่า "ไร" ก็เช่นกัน มักใช้ประกอบประโยคคำถาม เช่น เมื่อไร อะไร ถ้าใช้เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ไหน อะไร แต่ถ้าใช้ประกอบคำกริยา "เห็น" เช่น เห็นไรไร แปลว่า เห็นไม่ชัด เห็นไม่ถนัด ส่วนการซ้ำคำว่า ไหนไหน ไรไร ไหนไหนไรไร ไม่สามารถแปลความหมายในเรื่องของการใช้ภาษาได้ การซ้ำคำ ลักษณะนี้ต้องมีบริบทอื่นเข้าประกอบจึงจะนำความหมายไปใช้ได้ เช่น ควรใช้ว่า ตั้งแต่ไหนไหน แล้ว คือ นานมาแล้ว หรือตั้งแต่ไหนตั้งแต่ไร ความหมายก็คือ นานมาแล้ว แต่ในการซ้ำคำสองคู่ติดกัน อย่างไหนไหนกับไรไร (ไหน ๆ ไร ๆ) เวลาอ่านต้องแยกวรรคให้ถูกต้องจึงจะได้ความหมายที่กวีต้องการสื่อ ซึ่งต้องอ่านว่า "ตั้งแต่ไหนไหน ไรไรมา" จึงจะแปลได้ความว่านานมาแล้วและปัจจุบันก็ยังคงดำเนินอยู่มิได้เปลี่ยนแปลง

* ยึดรูปแบบการเขียนโดยใช้ยมกในคำประพันธ์ตามต้นฉบับเดิม

เต่ากินผักบั้ง

พระพี่เลี้ยงส่งเสียงถาม ว่าดอกงาม ๆ ไยไม่ถวาย
 แม่สาว ๆ ข้าเจ้านาย มาช่วยกันร้อยพวงมาลัย
 (บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 21)

"งามงาม" กับ "งาม" เมื่อเปรียบเทียบกัน "งามงาม" จะเห็นได้ว่าคำ "งามงาม" เป็นการเน้นความว่าดอกไม้บางดอกนั้นมีความสวยงามมากกว่าดอกที่พระพี่เลี้ยงจะนำไปถวายนางอุษา ส่วนคำว่า "สาวสาว" มิได้เน้นความหรือหมายความว่า เป็นสาวกว่าคนอื่น แต่เป็นคำพหูพจน์ หมายถึงบรรดานางข้าหลวงที่คอยรับใช้นางทมยันตี นั้นเมื่ออยู่หลายคน

โอ้วดวงใจอยู่ไกลลิบ เหลือจะหยิบมาชมกริรมย์สันต์
 เหมือนดวงดาววาว ๆ อยู่ไกลครัน ชิดสวรรค์สุดเอื้อมมาเชยชม

 อ้าองค์เทवासรรักษ์ ทรงฤทธิลัทธิศักดิ์มหาศาล
 ช่วยคลายให้ชุ่มชื่นวสันต์ เสียวสร้านเสน่หามาไว ๆ
 (ท้าวแสนปม. 2526 : 15)

"วาว" กับ "วาววาว" เมื่อเปรียบเทียบกัน "วาววาว" จะเน้นความและให้ภาพของแสงดวงดาว เด่นชัดว่า เพราะ "วาว" คือแสงใสสว่าง แต่ถ้าใช้คำว่า "วาววาว" จะทำให้เสียงของคำมีความหมายเด่นชัดขึ้นไปในทางสดใสมีแสงวูบวาบ ระยิบระยับ สมเป็นแสงของดวงดาว คำ "ไว" กับ "ไวไว" แสดงถึงลักษณะของกริยา ที่จะกระทำ "ไว" คือไม่ช้า แต่ "ไวไว" คือทันทีทันใด

อยู่หลังจะนั่งแต่กำสรวล โหยหวนถึงลูกผูกสมัค
 แต่ไร ๆ ไม่เคยจะพันพักตร์ มาต้องหักใจร้างห่างไป
 ครั้นจะไปกราบไหว้อำลา กัลยาคงเหี่ยวไว้งได้
 จำเป็นจริง ๆ ต้องทิ้งไป เหมือนไม่รักใคร่ไยดี
 (ขอมคำคืน. 2515 : 33)

"แต่ไรไร" เป็นการตัดคำเพื่อต้องการซ้ำคำว่า "แต่ไร ไร" มาจากคำว่า "แต่ไร แต่ไร" คือ ตัดคำว่า แต่ออกหนึ่งคำ เพื่อต้องการซ้ำคำว่า "ไรไร" ความหมายก็คือ ตลอดเวลาที่ผ่านมา ไม่เคยที่จะต้องจากกันระหว่างพระร่วงกับนางจันทร์ผู้เป็นมารดา ส่วนคำว่า "จริงจริง" เป็นการซ้ำคำที่ต้องการเน้นความให้ทราบว่า การที่พระร่วงจะต้องหนีออกจากเมืองละโว้ไปสุโขทัย ก็เหมือนกับการหนีมารดาไป ทั้งนี้เพราะความจริงเป็นจริง ๗

มอดแปลง

มาถึงสวนมาลีที่เพลินจิต	เพ่งพินศุบพานานาสี
แต่บุบผาใด ๆ ไม่เห็นมี	จะงามเท่าพระบุตรีวิลาวัณ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 8)

"นานาสี" ก็คือ มาก หลากหลายสีสันของมวลดอกไม้ มิใช่คำซ้ำ แต่เป็นคำเฉพาะ เมื่อต้องการเขียนคำว่า ต่าง ๆ นานา หรือนานา สี นานาพันธุ์ ก็ต้องเขียนเช่นนี้มิใช่เขียน ต่าง ๆ นา ๆ หรือ นา ๆ แต่คำว่า "ใด" เป็นคำวิเศษณ์ที่ใช้ประกอบคำอื่น เพื่อแสดงความไม่เจาะจง "เมื่อนำคำ "ใด" มาซ้ำกันเป็น "ใดใด" ในรูปของคำประพันธ์ "แต่บุบผาใดใด ไม่เห็นมี จะงามเท่าพระบุตรีวิลาวัณ" เป็นเน้นความว่า บุบผาที่มีอยู่หลากหลายนี้ไม่มีดอกไม้ชนิดใดเลยที่จะงามเท่านางอุษา

เข็ดฉิ่ง

ลั่วลั่ว ประหนึ่งลมพัด	รถรัตน์เล่นกลางหว่างเวหา
เรื้อยเรื้อยรถตรงลงมา	ยังพาเหมกูดี้รี

(ศกุนตลา. 2529 : 30)

"ลั่วลั่ว" คือ การเคลื่อนไหวยด้วยความเร็ว และความเร็วของราชมรรคา ที่ท้าวทษณัณต์ขับขึ้นไปปราบอสูร มีความเร็วเหมือนกับลมพัด ส่วนเวลาที่ปราบพวกอสูรสำเร็จแล้ว

การใช้คำซ้ำว่า "เรื่อยเรื่อย" ให้ความรู้สึกให้ภาพของรถที่ขับกลับลงมานั้นมันมีความเอื่อยเอื่อย ซ้ำ แบบไม่มีความรีบร้อน ลุกลอน เหมือนคำว่า ลือลือ ที่ใช้ในตอนแรก

พดชา

นึกนึกก็อยากเข้าชิด แต่จิตคิดอวยอวยขนาง
ดูไปไม่แลเห็นหนทาง จาใจต้องห่างเหินรัก
(ศกุนตลา. 2529 : 9)

"นึกนึก" เป็นการซ้ำคำที่เน้นความไม่หนักแน่น "นึก" ก็คือคิด "นึกนึก" ก็คือคิดคิด แต่เป็นความซ้ำที่ทำให้ความหมายเบาลง

ฟ้าคนอง

ขุนมารพาลคิดริษยา จึงมองหาช่องทางล้างลงจงให้ได้
แต่ครั้นว่าจะฆ่าตรง ๆ ไชรี ก็ละอายแก่ใจไม่เข้าที่
(พระเกียรติธ. 2528 : 33)

การซ้ำคำ "ตรง" ในประโยคที่ว่า "ฆ่าตรงตรง" นั้นเป็นการซ้ำคำเพื่อเน้นความให้เด่นชัดคือจะจับพระเกียรติธมาฆ่าเลยทันที เข้าประเด็นแบบที่ว่า ฆ่ากันซึ่ง ๆ หน้าหรือการฆ่าโดยให้คนทั่วไป รับรู้ในเหตุการณ์ที่ตนกระทำอยู่

มอญราดาบ

จะทำอย่างไร ๆ เขาไม่โกรธ จะถือโทษไม่ถนัดขัดไปหมด
จะพาลเขาตรง ๆ คงเสื่อมยศ จะถูกนิทาหมดทั่วไป
(พระเกียรติธ. 2528 : 37)

"ทำอะไรไรไร" หรือถ้าเขียนว่า "ทำอะไร ไร ไร" แล้วอ่านว่า "ทำอะไร ไร ไร" ก็คงเป็นการซ้ำคำที่ให้ความหมายเดียวกับคำว่า ทำอย่างไร ทำอย่างใด หรือจะด้วยวิธีการอะไรก็แล้วแต่ยังก็มีมาสู่ ก็ไม่สามารถทำให้พระเกียรติธำรงไว้ได้ ส่วนการใช้คำซ้ำ "ตรงตรง" ในวรรณคดีคือ จะพาลเขาตรง ไร คำว่า "ตรงตรง" ก็คือ "ท้อท้อ" "ตื้อตื้อ" ไม่อ้อมค้อมนั่นเอง

การใช้คำซ้ำ ทำให้ข้อความหรือคำประพันธ์มีความสละสลวยเพราะพริ้ง เน้นอารมณ์ของผู้อ่านให้คล้อยตาม การใช้คำซ้ำส่วนใหญ่เพื่อแสดงความรู้สึกเสียดาย อาลัยอาวรณ์ ตอกย้ำความรู้สึกที่มีอยู่ให้กระจ่างชัดเจนนยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

ลงโรงช้า

รู้สึกปลื้มชมพรบอ้อมอาบใจ	รู้สึกจิตต์สดีไสแผ่ผ่องแผ้ว
รู้สึกว่าหมดทุกข์สุขไม่แคล้ว	รู้สึกเหมือนได้แก้วตระการตา (แขกไพร)

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 15)

คำรู้สึก เป็นการซ้ำคำที่ให้ความหมายในการตอกย้ำความรู้สึกที่ดี เช่น รู้สึกปลื้ม รู้สึกจิตต์สดีไส รู้สึกว่าหมดทุกข์ รู้สึกเหมือนได้แก้วตระการตา

เต่ากินผักบุ้ง

เย็นเอ๋ยเย็นใจ	เที่ยวเก็บดอกไม้ข้างลำธาร
แม่สาวน้อยนั่งมองคราญ	สำรวจผดผ่องละอองนวล
บ้างเลี้ยวบ้างไล่กันในสวน	เกษมสำราญชวนตาชม
เก็บดอกไม้ได้หลายช่อ	บ้างมัดบ้างห่อใส่ผ้าห่ม
บ้างเก็บได้ใส่มวยผม	รื่นรมย์เล่นเย็นสบาย

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 21)

คำว่า บ้าง ซ้ำกันในแต่ละข้อความให้มองเห็นภาพนางกำนัลหลายคนต่างเล่นกันสนุกสนานในสวน โดยมีอาภักกับกิริยาที่แตกต่างกันไป

มอญรำดาบ

ยังคิดยังข่องขัดจิต

ยังคิดก็ยังบัลลี

เสียงแรงมีปัญาจิตดี

มีแต่พ่ายแพ้เกียรติยศ

(พระเกียรติยศ. 2528 : 37)

คำ ยังคิด ยังข่อง ยังบัลลี ให้ความรู้สึกที่วิตกกังวลมาก ไม่สบายใจมาก
ทรงใช้คำ ยัง เน้นความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

พดชา

งามพัศตร์ลักษณาหาใครเหมือน

คือดวงเดือนเด่นนวลชวนถวิล

งามเกศโสภิตสนิทธิ

งามขนงราวอินทร์ธนูทรง ฯ

(ศกุนตลา. 2529 : 9)

ทรงซ้ำ คำว่า งาม เพื่อให้เห็นภาพของนางศกุนตลาเด่นชัดขึ้นว่า นางศกุนตลา
มีความงามในส่วนใดบ้าง การเล่นคำซ้ำ นอกจากจะให้ความหมาย ด้านการใช้คำแล้วยังให้
ความไพเราะในด้านเสียงด้วย

ลีลากระทุ่ม

งามโอษฐ์เอี่ยมแสงแดงแจ่ม

เหมือนกุหลาบยามแย้มยังประสงค

งามปรากฏปางเพียงบุษบง

พิศวงจาเรญเพลินพิณศ

งามกันเี่ยมดวงดอกกะมล

กรกลศิลป์ช่างประดิษฐ์

เอวกลมสมทรงพะวงพิศ

งามจิตงามสรรพจับใจ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

ทรงข้าคำว่ งาม บรรยายตั้งแต่ส่วนบนของร่างกาย คือ ปากแดงงามเหมือน
สีของดอกกุหลาบขาวแยมกลีบ สีแดงอ่อนสดสวย แก้มงาม อ้มเอม ชวนมอง เหมือนดอกไม้
ทรวงอกงามเหมือนดอกบัว มีงามราวกับช่างผู้ชำนาญประดิษฐ์ เอาจึงงามได้สัดส่วน
นอกจากนี้แล้ว จิตใจยังงดงามอีกด้วย และมาถึงคำ งามสรรพ ซึ่งให้ความหมายครอบคลุม
ว่านางมีความงามไปทั่วสรรพางค์กาย

กาเรียนทอง

เหลือบเห็นกว้างขาวด้ายลับ	<u>งามสรรพ</u> สะพรั่งดั่งเลขา
<u>งาม</u> เขาเป็นกิ่งกาญจนา	<u>งาม</u> ตานิลรัตน์รู้จี
คอก่งเป็นวงราววาด	รูปสะอาดคราวนางสาวางศรี
เหลียวหน้ามาดูผู้มี	งามดั่งนารีข้าเลื่องอายุ

(ศกุนตลา. 2529 : 2)

ใช้คำว่า งาม - งาม - งาม - งาม เป็นการซ้ำคำ เพื่อต้องการจะบอก
ถึงความงามของนางอย่างแท้จริง ว่านางตัวนี้มีความงาม ในส่วนใดบ้าง เป็นการชม
ความงามโดยละเอียด

ชมโฉม

นี้หรือบุตรพระดาบส์	<u>งาม</u> หมดหาใครจะเปรียบได้
อนิจจาบิดาท่านสร้างใช้	มารดต้นไม้พรวนดิน
ดูผิวสีนวลละของอ่อน	มะลิซ้อนดูดาไปหมดสิ้น
สองเนตร <u>งาม</u> กว่ามฤคิน	นางนี้เป็นปิ่นโลกา
<u>งาม</u> โอษฐ์ดั่งใบไม้อ่อน	<u>งาม</u> กรดั่งลายเลขา
<u>งาม</u> รูปเลอสรรพขวัญฟ้า	<u>งาม</u> ยิ่งบุผาแบ่งบาน
ควรหรือมานั่งตากรอง	ควรแต่เครื่องทองไพศาล
ควรแต่เป็นยอดนงคราญ	ควรคู่ผู้ผ่านแผ่นไฟท ๗

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

ใช้คำ งาม เพื่อเปรียบเทียบความหมายของนางศกุนตลากับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
แต่เมื่อใช้คำว่างามกว่า งามยิ่ง ความหมายก็ดูเด่น และพิเศษกว่างามธรรมดา

ชาตรีใน

<u>หอมกลิ่นมัลลิกาจากป่าทอง</u>	<u>หอมกลิ่นน่องพี่ไม่ได้</u>
<u>หอมกลิ่นบุหงาซาไบ</u>	<u>หอมกลิ่นนอร์ทยไม่ลาลด</u>

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

ใช้คำซ้ำว่า หอมให้ความรู้สึกที่สามารถสัมผัสด้วยจมูกได้ เน้นความรู้สึกที่ดู
สดชื่นรื่นรมย์

ปราสาททอง

<u>ไฉ่อกเอ๋ยออกพอกอนาถ</u>	<u>จានิราสจากแหล่งเสนาหา</u>
<u>จาจากพี่รักหักอรุรา</u>	<u>จาจากเคหาที่เคยนอน</u>

(ศกุนตลา. 2529 : 19)

ใช้คำจาจากในความที่แสดงถึงความ อาลัยอาวรณ์ของนางศกุนตลาที่ต้อง
จากที่ จากพี่เลี้ยง จากสถานที่ที่เคยอาศัย เป็นความรู้สึกที่นางศกุนตลาไม่อยากจะจากไปเลย
แม้จะเป็นการจากไปเพื่อครองคู่กับท้าวทุขยันต์

ลมพัดชายเขา

<u>รินรินขึ้นกลิ่นมัลลิกา</u>	<u>หอมขึ้นนาสาเกษมสันต์</u>
<u>รินรินสุรกีสมกัน</u>	<u>กลิ่นสุคันธเย็นน้าซาใจ</u>
<u>เรื่อยเรื่อยลมพัดมาอ่อนอ่อน</u>	<u>โชยกลิ่นเกสรเข้ามาใกล้</u>
<u>เรื่อยเรื่อยรสเร้าเข้าฤทัย</u>	<u>พาให้ปลื้มเปรมฤดี</u>

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

ใช้คำ รื่นรื่น ให้ความหมายในทางสบายใจ สุขใจ ส่วนคำว่า เรื้อย เรื้อย มีความหมายว่า อาการที่เกิดขึ้นนั้นต่อเนื่องไม่ขาดระยะ ในที่นี้หมายถึงลมที่ค่อย ๆ พัดแผ่ว ๆ มา ส่วนความที่ว่าเรื้อย เรื้อย รสเร้าเร้าฤทัย นั่นก็คือ กลิ่นหอมของเกสร ค่อย ๆ ไชยกลิ่นหอมเข้ามาอย่างเอื่อย ๆ แต่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

การซ้ำคำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ไม่มากนักกับการใช้คำซ้ำ เช่น แต่ไร ๆ ทำอย่างไร ๆ เพื่อเน้นความ นอกจากนี้พระองค์ ยังนำคำที่เขียนและออกเสียงเหมือนกันมาใช้ซ้ำกันซึ่งอาจจะเขียนไว้ใกล้กันในลักษณะของคำซ้ำ เพื่อความสละสลวย เพราะพริ้ง และเน้นอารมณ์ของผู้อ่านให้คล้อยตามซึ่งเป็นการย้ำความรู้สึก พระองค์ทรงใช้คำซ้ำ และการซ้ำคำได้เหมาะสมกับเนื้อความในบทร้อง

4. การหลากคำ

การหลากคำ คือ การใช้คำหรือกลุ่มคำที่มีรูปและเสียงต่างกันออกไป แต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน ปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองส่วนใหญ่ การหลากคำ ทำให้ภาษาในบทร้อยกรองสละสลวยขึ้น และไม่ซ้ำซากจนน่าเบื่อหน่าย จึงทำให้บทร้อยกรองดังกล่าวน่าอ่านยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น

พราหมณ์คืนน้ำเต้า

เมื่อนั้น	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ยืมพลางคารัสตอบทรงธรรม์	ถ้ากระนั้นจะเล่าให้ภูธร
อันตัวเราเจ้าสวรรค์ทั้งสี่	ตั้งหน้ามาสู่ที่สโมสร
หวังไปในที่สุขุมพร	แห่งบังอรนามทมนันดี
อันนางในฟากฟ้าณาลัย	หามิได้เทียบเท่ามารศรี
จึงตั้งจิตต์คิดได้พระบุตร	ขึ้นไปเป็นเมษิห์คู่เคียงองค์
แต่เรายังนึกแค้นเคลือบแคลงใจ	เกรงจะไม่ได้นางสมประสงค์
จึงขอให้ราชาภารตะพงศ์	ช่วยให้สมเจ้านางเราสักคราว
ช่วยเข้าไปในร่วมปรางค์ปราสาท	กระซิบบอกขุนนางให้ทราบข่าว

แม่หล่อนหวังความสุขอันยืนยาว ให้แม่ยอดหญิงสาวเลือกสรรเรา
 จะจัดเทพธิดามาแวดล้อม แท้ห้อมเชิญไปยังไหล่เขา
 สู้เมรุมาศจะเป็นอาศน์แห่งนางเยาว์ ไม่มีวันใดสคร้าสักเพล
 ขอองค์จงเลือกคู่ให้ดี ระหว่างสี่มรุราชนาถา
 นี่แหละเราขอวนให้ราชา ไปเล่าให้วนิดาเธอแจ้งใจ

ฯ 14 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 13)

การหลากคำในความหมายที่ใช้เรียกแทนนางทมนันตีในบทร้องเพลงพราหมณ์ดีด
 น้ำเต้า ได้แก่ บังอร มารศรี บุตรี นาง นุชนาถ หล่อน แม่ยอดหญิง นางเยาว์ องค์
 วนิดา เธอ

สระบุหร้ง

ครั้นถึงซึ่งสระอโนดาต วรนาถตรัสเรียกพี่เลี้ยงสอง
 ให้มาช่วยเปื้อนเครื่องอันเรียงรอง แล้วชวนลงเที่ยวท่องในสาคร
 พระพี่เลี้ยงช่วยตักกวักน้ำสรอง ให้เอิบอาบทั่วองค์มิ่งสมร
 เมื่อลงลึกช่วยพยุงจนพระกร มิ่งบังอรสรองสนานสำราญครัน

ฯ 4 คำ ฯ

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 20)

คำที่ใช้เรียกแทน นางทมนันตี หลากคำกัน ได้แก่

วรนาถ หมายความว่า หญิงงามที่เป็นใหญ่
 มิ่งสมร หมายความว่า หญิงผู้มีความงาม
 มิ่งบังอร หมายความว่า หญิงอันเป็นมิ่งขวัญ

ใบปลิวปลา

เสนาะเสียงสำเนียงไก่แก้ว	ชั้นแล้วเสียงใสหน้าใจหาย
ซาเลื่องตุนางที่ข้างกาย	แสนเสียดายจนต้องพราจากน้อง
ดูเหว่าว่าเรียกในไพรสาณฑ์	ราวจะเรียก <u>เยาวมาลย์</u> ในห้อง
สาริกาเลี้ยงไว้ในกรงทอง	ก็เพรียกพร้องสำเนียงเรียก
จะเสียดเรไรหิ้ง ๆ ยิ่งชวนเศร้า	ส่งสารเจ้า <u>รูปทอง</u> จะหมองหมาง
แม้ไปด้วยจะ ได้ช่วยกันชมทาง	แต่ขัดขวางด้วยการที่ราญรอน
พิศดู <u>พินดา</u> จิต	พลาญพิศปรางทองฤทัยถอน
จนแสงทองพ่องทั่วอัมพร	ทินกรแจ่มจ้าส่งงาม

ฯ 8 คำ ฯ

(พญาราชวังสัน. 2530 : 68)

คำที่พญาราชวังสัน ใช้แทนการเรียกชื่อนางบัวผันผู้เป็นภรรยาคือนาง น้อง
เยาวมาลย์ รูปทอง พินดา

การหลากคำ หรือการใช้คำไวพจน์ในบทพระราชนิพนธ์แต่ละครรา ในบท
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงใช้การหลากคำ กับคำที่มีความหมายถึง
พระมหากษัตริย์มีคำดังต่อไปนี้ ทรงเดช ทรงภพ ทรงธรรม์ ทรงยศ จอมภพ ปิ่นโปรพ
องค์รินทร์ ทรงฤทธิ์ ศักดิ์รินทร์ ปิ่นไตรตรึงษ์ ส่วนคำที่มีความหมายถึงผู้หญิง ได้แก่ ไฉมเจ็ด
ไฉมฉาย กัลยา นกมล อรไท นงคราญ บังอร ทรามวัย เยาวมาลย์ อนงค์ เทวี ออก่อน
หรือการหลากคำที่มีความหมายว่าป่า ได้แก่ พนาสมห์ ไพรสัณฑ์ ไพรสนธ์ พนาเวท
พนา ชฎ ไพรระหง ไพรสาณฑ์

การหลากคำเรียกชื่อสัตว์ คือ พระยาหงส์ทอง จากเรื่องพระนาละทรงใช้คำว่า
สุพรรณหงส์ สุวรรณหงส์ เหมราช หงส์ราช หงส์ทอง การหลากคำนั้น พระองค์ทรงใช้อยู่
ตลอดเรื่อง แต่เนื่องจากบทร้องแต่ละบท เป็นบทสั้น ๆ จึงทรงใช้การหลากคำได้ในวงจำกัด

การใช้โวหาร

การใช้โวหาร หมายถึง ศิลปะของการใช้ถ้อยคำกล่าวถึงสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อไปถึงผู้รับ โดยมีได้บอกอย่างตรงไปตรงมา แต่การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิง เพื่อให้เนื้อความชัดเจน แจ่มแจ้ง มักใช้กับการถ่ายทอดอารมณ์ และความรู้สึกที่เป็นนามธรรม

1. อุปมา (Simile)

อุปมา คือ โวหารที่กล่าวเปรียบเทียบของสองสิ่ง สิ่งที่แตกต่างกัน มาเปรียบเทียบว่าเหมือนกัน คำที่ใช้ในการเปรียบเทียบ คือคำว่า ดัง ประดุจ เหมือน ดูราว กลประหนึ่ง ราวกับ เพียง เจกเช่น เสมอ เปรียบ ฯลฯ เมื่อนำอุปมามาใช้ จะช่วยขยายความเข้าใจในสิ่งที่ต้องการอธิบายได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น เช่น ท้องฟ้าที่เคลื่อนที่ไปด้วยดวงดาวนั้นดูเหมือนแผ่นผ้าใบสีน้ำเงิน ซึ่งมีรูเล็ก ๆ เต็มไปหมด ใบหน้าของเธอดูสดใสเหมือนกุหลาบแรกแย้ม (ปรีชา ช้างขวัญยืน. 2526 : 216)

ความเปรียบโดยวิธีอุปมา เป็นความเปรียบที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้มาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พดชา

พอได้ประสบพบเนตร	ทรงเดชโปรพเป็นใหญ่
<u>เหมือน</u> ศรศักดิ์มาปักกลางหทัย	ดวงใจจอดอยู่ที่ภูบาล
งามทรง <u>เหมือน</u> องค์เทวราช	องอาจเหมือนชายชาติทหาร

(ศกุนตลา. 2529 : 9)

บทร้องพดชา อุปมาเปรียบเทียบนางศกุนตลา เมื่อแรกเริ่มที่พบท้าวทวยยันต์ ครั้งแรกที่ตาต่อตาประสพกัน ทำให้นางศกุนตลาเหมือนถูกศรกรรมเทพปักเข้าที่กลางทรวง จิตใจไม่คิดถึงใครเลย จอดจิตจอดใจอยู่แต่ที่ท้าวทวยยันต์ พรา้เพื่อถึงท้าวทวยยันต์ว่า พระองค์มีรูปร่างที่งดงามเหมือนเทพบุตรจางแสง มีความองอาจสมเป็นชายชาติทหารหาญ

ลินลากระท่อม

ตั้งแต่ประสพพบสมร

จิตพี่น้องแดงไฟจี้

(ศกุนตลา. 2529 : 10)

บทร้องลินลากระท่อม อุปมาเปรียบท้าวทุขยันต์ เมื่อได้พบนางหมื่นตี่จิตใจ
ของพระองค์ก็ร้อนรนเหมือนไฟ ถูกไฟรักเข้ารุมทรวง

ชาตรีใน

กามเทพแผลงศรบุษบา

ต้องอุราเรียมไหม้แดงไฟกลับ

ยามพี่แรกเห็นนางคันทาง

พี่เหมือนนางต้องศรแพบาสัญ

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

ไฟกลับ หมายถึง ไฟล้างโลกเมื่อสิ้นกับกลับ

บทร้องชาตรีใน อุปมาเปรียบ ท้าวทุขยันต์ เมื่อแรกพบนางศกุนตลาก็เหมือน
ถูกกามเทพแผลงศรรักเข้าอย่างจัง เพราะท้าวทุขยันต์มีแต่ความร้อนรุ่มใจ เหมือนถูกไฟกลับ
พิษของศรรักทำให้เจ็บปวดเหมือนนางต้องศร

ปี่แก้วน้อย

ถ้าวากัลยาจะโกรธพี่

เจ้าหลบสี่ไปซ่อนอยู่ไหน

พี่น้องร้อนเหลือใจ

ราวไฟเผาผลาญปานตาย

(ศกุนตลา. 2529 : 27)

บทร้องปี่แก้วน้อย นี่เป็นตอนที่ทุขยันต์ถามนางศกุนตลาว่า นางกลัวหรือโกรธจึง
ได้หลบสี่หนีหน้า รู้ใหม่ว่าพี่น้องร้อนใจในเรื่องความรักดังถูกไฟไหม้เผาผลาญใกล้จะตายอยู่แล้วนะ

ต่อยหมี

ดวงสุดาเมตตาในครานี้	ปลื้มเปรมปรีดีเหลือแสน
ชื่นใจเหมือนได้วิมานแมน	คั่งได้แหวนรัตนาวราภรณ์
พอรู้เค้าว่าเจ้าวิไลลักษณ์	ผูกจิตคิดสมัครสมาน
คงจะได้สมหวังที่บังอร	เหมือนอมรให้ทิพย์วารี

(ท้าวแสนปม. 2526 : 11)

บทร้องต่อยหมี อุปมาเปรียบได้ว่า การที่น้องให้ความเมตตาในครานี้ ทำให้พี่ชื่นใจ เหมือนได้อยู่บนวิมาน เหมือนคั่งได้แก้วแหวนเงินทอง ยิ่งถ้าได้รู้ว่าน้องมีใจรักตอบด้วยความสมหวังครั้งนี้เปรียบเหมือนได้น้ำทิพย์จากเทวดา

พราหมณ์ตีสน้ำเต้า

ในลักษณะนี้ว่านิจจาเอ๋ย	กระไรเลยหัวอกหมกไหม้
อกผ่าวราวุธรมไฟ	ทำไฉนจะพ้นไฟราน

(ท้าวแสนปม. 2526 : 13)

บทร้องพราหมณ์ตีสน้ำเต้า ท้าวแสนปม อุปมาเปรียบเทียบ ความทุกข์ของตนนั้นเหมือนถูกไฟสุมรมเผา จะทำอย่างไรที่จะพ้นจากไฟที่รุมเร้าเผาอยู่ในกายและในของคนได้

ไอ้โลมใน

ช่างกระไรใจคอจะเพิกเฉย	จะไม่ยอมให้เขยหรือโฉมศรี
พี่เหมือนนกกินขอยินดี	ที่กลิ่นเกสรสมุณฑา

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

บทร้องไอลมไน ท้าวทุขยันต์ กล่าวตัดพ้อนางศกุนตลาว่า ทำไมถึงใจคอช่างทำ
เจยเมย จะไม่ยอมให้พี่ชายชมบ้างหรืออย่างไร คนนั้นเหมือนแมลงภู่ที่ยินดีจะดื่มกินน้ำหวานจาก
เกสรดอกไม้อย่างไม่รู้จักจาง

มุล่ง

คลึงเกล้าไอลมไฉมยง อิงองค์กรกอดยอศงสาร
เหมือนแมลงภู่จุ่มบุหงาบาน รักชานชาบทรงดวงกมล
(ศกุนตลา. 2529 : 12)

จู่ หมายถึง กรากหรือรีเข้าไปโดยไม่รู้ตัว ตรงเข้าไปอย่าง ไม่รีรอ
บทร้องมูล่ง เป็นบทอุปมาเปรียบเทียบกับรักไว้ชัดเจน ในบทนี้เปรียบเทียบความ
รักที่แฝงไว้ด้วยอารมณ์รุนแรงที่จะแล้วไอลมนางศกุนตลาเหมือนกับแมลงภู่ที่จุ่มดื่มกินเกสร
ดอกไม้จนเป็นที่รำคาญใจ

สร้อยมยุรา

พระธิดาในนุชสุดสวาสดี พิศณุภาพเพียงพิศนางสวรรค์
ยามอยู่ท่ามกลางนางกำนัล ดังดวงจันทร์อยู่กลางหว่างคารา
ผิวเหลืองเรืองรองดังทองทาบ องค์เอี่ยมเทียมภาพเลขา
ยิ่งพิศยิ่งชวนชวนตา ราชานาละไมวายบอง
(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 2)

บทร้องสร้อยมยุรา กล่าวถึง พระนาละเปรียบเทียบกับความงามของนางทมยันตี
ว่า นางทมยันตินั้นยิ่งมองก็สยดงนางฟ้า เมื่ออยู่ท่ามกลางนางกำนัล นางทมยันตีก็งามเหมือน
ดวงเดือนที่ล้อมรอบไปด้วยดวงดาวน้อยใหญ่ ผิวนางดูผุดผ่องดังฉาบด้วยทอง รูปร่างสวยงาม
เหมือนภาพวาด คือ มีความอ่อนช้อยได้รูปทรงสมส่วน

จำปาทองเทศ

หอมกลิ่นบุหงามาไกล	<u>ไม้เท่ากลิ่น</u> อรทัยชាយา
นวลเดือน <u>เหมือน</u> นวลวนิดา	ผุดผ่องใสภายิ่งกว่าเดือน
ดารา <u>เหมือน</u> ตานางแจลัม	ใสแจ่มไม่มีที่ไหนเหมือน

(พญาราชวังสัน. 2530 : 69)

บทร้องจำปาทองเทศ ได้เปรียบเทียบกับ บุหงา คือ ดอกไม้ที่ปรุงเครื่องหอมก็ยังหอมสู้กลิ่นกายของบัวผันไม่ได้ ความนวลเนียนของผิวนางนั้นสวยนวลเนียนยิ่งกว่าความนวลเนียนของดวงเดือน ดวงตาของนางดูสวยมีประกายเหมือนดาวที่กระปรืออยู่บนผากฟ้า

แบกมอญ

แลดูอรุณไบแสง	แสงแดงเรื่อเรื่อเงาเวหา
ดูแจลัม <u>เหมือน</u> แก้วกัลยา	ใสดุจแร่รัตนธูณาม

(ศกุนตลา. 2529 : 1)

บทร้องแบกมอญ ท้าวทุษยันต์ เปรียบเทียบ แก้วของนางศกุนตลามีสีแดงเรื่อเหมือนแก้วของเด็กสาวแร่รัตน

ขมโฉม

งามโหล <u>ดุจ</u> ใบไม้อ่อน	งาม <u>ดุจ</u> ลายเลขา
งามรูปเลอสรรรวัญฟ้า	งามยิ่งบุปผาแบ่งบาน

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

บทร้องชมโฉม มีการเล่นคำซ้ำ คือ ซ้ำคำว่า งาม - งาม - งาม - งาม ใน
ความเปรียบนั้น ทรงนาใบไม้อ่อนที่สีสีแดงคล้ำดูเป็นฉวีระยับ มีความบอบบางนุ่มนวล ชุ่มชื้น
ตามธรรมชาติ เมื่อนำมาเปรียบกับริมฝีปากของสตรีวัยแรกรุ่ง ก็ยิ่งดูทำให้เห็นภาพความงาม
ชัดเจนขึ้น งามกรดังลายเลขา ลายเลขา หมายถึง ลายเขียนที่จิตรกรวาดลายไทยอย่างวิจิตร
บรรจงจึงช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพลวดลายอันอ่อนไหว ชดช้อย เมื่อนำมาเปรียบกับแขนของนาง
จะให้ภาพที่สวยงามอ่อนช้อยเช่นนั้น

ชมตลาด

นุ่งผ้ายกทองพ่องพรรณ ซึ่งนางฟ้าจัดสรรเอามาให้
ห่มผ้าปักทองพ่องอุไร วิไลเหมือนอย่างนางฟ้า
(ศกุนตลา. 2529 : 18)

บทร้องชมตลาด เป็นบทเปรียบเทียบความงามของนางศกุนตลาว่า เมื่อนาง
แต่งกายแล้ว ความงามของนางนั้นเหมือนนางฟ้า

พัตษา

งามเกศไสภิตสนิทินิล งามขนงราวอันทรันทอง
(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

บทร้องพัตษา อุปมาเปรียบเทียบ ผมของนางอุษานี้งามดาสนิทเหมือนสินิล
คือ กิ่งไค้งอนดั่งคันศร

ลีลากระท่ม

งามโอษฐ์เอี่ยมแสงแดงแจ่ม เหมือนกุหลาบยามแย้มยิ่งประสงค์
งามปรากฏ่างเพียงบุษบง พิศวงจำเริญเพลินพิณศ
งามถันเทียมดวงดอกกะมล กรกลศิลป์ข้างประดิษฐ์
เอวกลมสมทรงพะวงพิศ งามจิตงามสรรพจับใจ
(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

บทรื่องลีลากระทุ่ม อุปมาเปรียบ ริมฝีปากของนางอุษาเหมือนกุหลาบแรกแย้ม
แก้มงามเหมือนดอกไม้ ถันงามเหมือนดอกบัว แขนดูกลมกลึงเหมือนขางศิลป์มาปั้นแต่ง แต่ใน
ความทุกประการดังที่กล่าวมา ท้าวแสนแปมยังชมนางอุษาว่า นางนั้นมีความงามทุกสิ่งสรรพคือ
งามทั้งกายและใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าวแสนแปมประทับใจยิ่งนัก

แขกบรเทศ

ด้วยว่าท่านพญาสามารถ เก่ากาจตั้งหนึ่งราชสีห์
(พญาราชวังสัน. 2530 : 74)

บทรื่องแขกบรเทศ เปรียบเทียบว่า พญาราชวังสันนั้นมีความเก่งกล้าสามารถ
เหมือนดังราชสีห์

คำหวาน

ไฉ่ว่าทรงภพไพรพราธ งามอาจตั้งพระยาราชสีห์
(ศกุนตลา. 2529 : 22)

บทรื่องคำหวาน อุปมากล่าวชมทพษยันต์ว่า เป็นภษัตริย์ที่กล้าหาญ เข้มแข็ง เป็นที่
น่าเกรงขามดังราชสีห์

ขอมใหญ่

พริ้งพร้อมบรรดาเสนามายุ บังคมบาทจอมไพทไพศาล
สถิตอยู่ท่ามกลางบริพาร ดูดั่งมัจฉาวนเทวินทร์
(ขอมคำคืน. 2515 : 27)

บทร้องขอมาใหญ่ เปรียบเทียบ ท้าวพันธุมสุริยวงศ์ เมื่อยามที่ออกว่าราชการนั้น
มีความสง่างาม เหมือนอยู่ในที่ประทับของพระอินทร์

ดวงพระธำ

สุดประเสริฐเลิศอย่างขัตติยา สมควรยิ่งที่หญิงจะนิกรัก
รูปทรงสมศักดิ์แสนสง่า พิศrubไฉ่เอี่ยมเทียมเทว

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 11)

บทร้องดวงพระธำตุ เปรียบความงามของบทละครว่าเรื่องพระนาละ ว่า ดูสง่า
เหมือนเทวดา

กาเรียนทอง

เหลือบเห็นกว้างขาวดัลล งามสรรพสะพรั่งดั่งเลขา
งามเขาเป็นกิ่งกาญจน งามตานิลรัตน์รู้
คอก่งเป็นวงราววาด รูปสะอาดคราวนางสาวางศรี
เหลียวหน้ามาดูภูมิ งามดั่งนารีขำเลียงอาย
ยามวิ้งวิ้งเร็วดั่งลมส่ง ตัดตรงทุ่งพลันผ่นผาย
ปิ่นกษัตริย์เร่งรักพรณราย กระทั่งถึงชายไพรวัน

(ศกุนตลา. 2529 : 1)

บทร้องกาเรียนทอง เป็นบทที่มีการเปรียบเทียบความงามของกว้างว่า
งามราวกับภาพวาด เมื่อพิศดูแต่ละส่วนของกว้างก็งามไปหมด โดยทรงเปรียบว่า เขากว้าง
ที่เป็นกิ่งแยกออกนั้น เหมือนกับกิ่งที่ทำด้วยทองคำกว้างงามเหมือนนิล คอโค้งเป็นวงราวกับ
วงใจวาด ลำตัวก็สะอาดสะอ้านเหมือนกับหญิงสาว ยามที่กว้างเหลียวหน้าหันมามองท้าวทฤษณ์ต์

ก็มีกริยาอาการตั้งหญิงสาวชาเลื่องเลด้วยความเอียงอาย ยามกว้างตัวนี้วิ่งก็รวดเร็วปานประ
หนึ่งลมพัด จะเห็นได้ว่าพริ้งกาเรียนทองนี้ พระองค์จะทรงใช้ความเปรียบทุกคำกลอน
ทำให้เห็นความงามของกว้างได้ชัดเจน

สาริกาเขมร

ครั้นเห็นกว้างทองผ่องพิไลย	ภูน้ายพิณพิศวง
ผุดผ่องราวทองทาบลง	เขาก่งกอบแก้วพรรณราย
ท่าทางอย่างเอื้องชาเลื่องเดิน	ไม่ขวยเขินน่ารักหนักหนา
งามราวนารีศรีสุภา	กรีดกรายย้ายท่ายั่ววนชาย

(พระเกียรติภ. 2528 : 22)

บทร้องสาริกาเขมร อุปมาเปรียบเพียบว่า เขาของกว้างนั้นดูสวยงามดังทอง
ยามเดินเอื้องอย่างเหมือนกับผู้หญิงที่เดินกรีดกรายให้ยั่ววนใจชายยิ่งนัก

ส่มิงทองมอญ

พลักษณ์กลายรูปเป็นปิศาจ	แก่งกาจฤทธิ์แรงแข็งขัน
ตาแดงดังแสงกลีบ	เขี้ยวฟันใหญ่ยาวราวพญาคัน
ผมแดงหนวดแดงดังแสงชาด	หุยานยัดยาดประหลาดนัก

(พระเกียรติภ. 2528 : 35)

ชาด คำวิเศษณ์ หมายถึง สีสแดงสด

บทร้องส่มิงทองมอญ อุปมาเปรียบเพียบลักษณะของยักษ์ที่แปลงรูปเป็นปิศาจนั้น
ดูน่ากลัวยิ่งนัก เพราะมีตาสีแดง ดังไฟ เขี้ยวยาวเหมือนเสือ ผมแดง หนวดแดง ดังสีชาดก็คือ
มีสีแดงสด นอกจากนั้นยังมีหูที่ยาวมากจนดู เป็นที่แปลกประหลาดดูน่ากลัว

แขกไทย

หุ่นยนต์ในถรณ์ถรณ์

ไม้เพี้ยนผัดสุวรรณเกศา

สาแดงท่วงทีกริยา

เหมือนนางอสุราทุกสิ่งอัน

(พระเกียรติถ. 2528 : 43)

บทร้องแขกไทย อุปมาเปรียบถึง นางสุวรรณเกศาใช้ผ้าสไบ ผูกเป็นหุ่นแล้ว
เป่ามนตร์ ผ้าสไบนั้นก็กลายเป็นรูปนางสุวรรณเกศา ซึ่งมีอากัปกิริยาเหมือนสุวรรณเกศา
ทุกประการ

ลมพัดชายเขา

งามเออยบุพชาติสะอาดครัน

ถึงยามวสันต์แปลงศรี

ต่างสุขเกษมเปรมปรีดี

ประหนึ่งว่ามีกิจวิาห์

(ศกนตลา. 2529 : 5)

วสันต์ หมายถึง ฤดูใบไม้ผลิ

บทร้องลมพัดชายเขา เป็นอุปมาเปรียบชมธรรมชาติ อันได้แก่ ดอกไม้ในฤดู
ใบไม้ผลิว่า มีความสดสวย มีชีวิตชีวา เหมือนคนที่มีความรักก่อนจะแต่งงานนั้นเป็นช่วงเวลาที
คู่สุดชื่น มีความสุข จะมองสิ่งใดก็ชื่นรมย์ สัมหวัง

แขกมอญ

แสงจับรดแก้วแววับ

แสงจับเกราะทหารน้อยใหญ่

ดูพลสะพรั่งพร้อมไป

ผ่องใสราวพลเทวัญ

(ศกนตลา. 2529 : 1)

บทร้องแขกมอญ เปรียบเทียบ ทหารของทุขย์แต่ว่า คู่มือพร้อมพร้อมด้วยแสง
สะท้อนจากแสงพระอาทิตย์ที่มาจับเสื้อเกราะ ซึ่งเป็นภาพที่งดงามดาราไว้กับเป็นทหารเทวดา

ขิมใหญ่

พระยาหงส์บินลงมาในสวน ได้กล่าวถ้อยเข้ายวนเสนาะเสียง

ขอเกียรติเธอทุกคำไม่ลาเอียง จีบใจเพียงฟังเพลงบรรเลงรมย์

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 16)

บทร้องขิมใหญ่ กล่าวเปรียบเทียบว่า พระยาหงส์ที่นำเรื่องราวของพระนาละ มาขอเกียรติให้นางหมยันตีฟัง ช่างมีความไพเราะอ่อนหวาน เหมือนดังได้ฟังเพลงพิณขับกล่อม อย่งไรอย่างนั้น

ขิมพลับพลา

เสนาะเสียงสาเนียงไก่อแก้ว ขันแจ้วเสียงใส่น้ำใจหาย

ซาเลื่องดูนางที่ข้างกาย แสนเสียดาย จะต้องพรากจากน้อง

ดูเหว่าเหว่าเรียกในไพรลี้ลี้ ราวจะเรียกเขาวมาลย์ในห้อง

(พญาราชวังสัน. 2530 : 68)

บทร้องขิมพลับพลา เสียงดูเหว่าที่ร้องอยู่ในป่ายามเช้า เหมือนกับว่ามันจะเรียก หรือปลุกน้องให้ตื่นและเป็นสัญญาณเตือนว่าเราคงจะต้องห่างไกลกัน

แมลงวันทอง

จะเอารงค์แต่่มองค์เป็นปมปม ปมชุปทั้งตัวทั่วข้าง

ให้ดูทีกริยาท่าทาง เหมือนอย่างยาจกเข็ญใจ

ให้เกศารุ่งรังคังฤาษี อักฤษาหาที่ตีไม่ได้

เจ้าจงอยู่ควบคุมพลไกร เราผู้เดียวจะไปไตรตรึงษ์

(ท้าวแสนปม. 2526 : 4)

บทร้องแมลงวันทอง เป็นตอนที่พระชินเสนปลอมแปลงตนเป็นท้าวแสนปม และปลอมตัวให้เหมือนยาจกเข็ญใจ โดยจะไว้ผมให้ยาวเหมือนพวกฤาษี เสื้อผ้าก็จะใส่ ปู่ ๆ ปะ ๆ เหมือนคนทุบยาถอนาถา

จากการใช้อุปมาในงานพระราชนิพนธ์บทละครในพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เราจะสรุปลักษณะการใช้อุปมาของพระองค์ได้ดังนี้

1. ใช้เปรียบเทียบอารมณ์รัก เป็นการเปรียบเทียบเมื่อตัวละคร ชายได้พบตัว
ละครหญิง แล้วเกิดความรักทันที เหมือนกับถูกศรปักอก เช่น

เหมือนศรศักดิ์มาปักกลางทรวง ดวงใจจ่ออยู่ที่กุบาล

(ศกุนตลา. 2529 : 9)

ยามพี่แรกเห็นน้องคันทอง พี่เหมือนนางต้องศรแพ้อาลัย

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

บางครั้งก็เปรียบว่า ผู้ชายเหมือนแมลงภู่ ผู้หญิงเหมือนดอกไม้ ซึ่งตาม
ธรรมชาติแล้วแมลงภู่เห็นดอกไม้ก็จะเข้าไปดมกลิ่นน้ำหวานจากเกสรดอกไม้ ดังเช่น

พี่เหมือนภุมรินทรขยิบดี ที่กลิ่นเกสรลุ่มนวล

(ศกุนตลา. 2529 : 12)

เหมือนแมลงภู่จุ่มบุหงาบาน รักชานชาบทรวงดวงกมล

(ศกุนตลา. 2529 : 12)

2. ใช้เปรียบเทียบความรู้สึกในจิตใจ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงใช้เปรียบเทียบความรู้สึกกังวลใจ ทรมันทรมายใจ ความไม่สบายกายใจว่าเหมือนกับไฟเผา
เช่น

ตั้งแต่ประสพพบสมร

จิตพิน็ร้อนดังไฟจี้

(ศกุนตลา. 2529 : 10)

การเทพเพลงศรบุษบา

ต้องอุราเรียมใหม่ดังไฟกลบ

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

พื้นสีร้อนแสบหัวใจ

ราวไฟเผาผลาญปานตาย

(ศกุนตลา. 2529 : 27)

ออกผัวราวสุ่มรุมีไฟ

ท่าไหนจะพ้นไฟราน

(ท้าวแสนปม. 2526 : 13)

ไอ้ร่าอิจจาหัวอกเรา

เหมือนไฟเผาไม่หย่อนเร้าร้อนจี๋

(ท้าวแสนปม. 2526 : 12)

3. ใช้เปรียบเทียบความงาม ความงามที่กล่าวชมในงานพระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนใหญ่จะกล่าวชมความงามของผู้หญิง ผู้ชาย
สัตว์ ไม่ค่อยมีการชมความงามของธรรมชาติ บ้านเมือง กระบวนทัพ

3.1 ชมความงามของผู้หญิง จะปรากฏ 2 ลักษณะ คือ จะนิยมกล่าวชมโดย
ภาพรวมว่า รูปร่างลักษณะเป็นอย่างไร และกล่าวชมที่ละส่วนที่งามเด่นของตัวละครนั้น ๆ เช่น
ตัวอย่างที่ชมความงามโดยภาพรวม

พระธิดาเฒ่นุชสุดสาวสดี

พิศดูนางเพียงพิศนางสวรรค์

ยามอยู่ท่ามกลางนางกำนัล

ดังดวงจันทร์อยู่กลางหว่างตารา

(บทละครเรื่องพระนาละ. 2512 : 2)

นุ่งผ้าทองผ่องพรรณ

ซึ่งนางฟ้าจัดสรรเอามาให้

ห่มผ้าปักทองผ่องอุไร

วิไลเหมือนอย่างนางฟ้า

(ศกุนตลา. 2529 : 18)

งามรูปเลอสรณ์ขวัญฟ้า งามยิ่งบุผาแบ่งบาน
(ศกุนตลา. 2529 : 5)

การกล่าวชมความงามของผู้หญิงที่ละส่วน จะมีลักษณะเปรียบเทียบ ดังนี้
- ชมความงามของตา จะเปรียบเทียบว่าตาของผู้หญิงเหมือนกับ

ดวงดาว ตากว้าง

คาราเหมือนตานางแจลัม ใสแจ่มไม่มีที่ไหนเหมือน
(พญาราชวงศ์. 2530 : 69)

ส่องเนตรงามกว่ามฤคิน นางนี้เป็นปิ่นโลกา
(ศกุนตลา. 2529 : 5)

- ชมความงามของแก้ม เปรียบว่างามเหมือนแสงพระอาทิตย์ยามเช้า

เหมือนดอกไม้

แลดูอรุณไบแสง แสงแดงเรื่อเรืองเวหา
ดูแจลัมเหมือนแก้มกัลยา ไส้ภาแรกรุ่งครุณงาม
(ศกุนตลา. 2529 : 1)

งามปรางพางเพียงบุษบง พิศวงจาเรฐเพลินพิศ
(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

- ชมความงามของปาก เปรียบเทียบว่าปากงามเหมือนกุหลาบแรกแย้ม
เหมือนใบไม้อ่อน ดังเช่น

งามโอษฐ์เอี่ยมแสงแดงแจลัม เหมือนกุหลาบยามแย้มยิ่งประสงค์
(พญาราชวงศ์. 2530 : 69)

งามโอษฐ์ดั่งใบไม้อ่อน งามกรดั่งลายเลขา
(ศกุนตลา. 2529 : 5)

- ชมความงามของทรวงอก เปรียบว่างามเหมือนกับดอกบัว

งามถิ่นเทียบดวงดอกกะมล กรกลศิลป์ข้างประดิษฐ์

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

- ชมความงามของมือ เปรียบว่างามเหมือนลายเขียน ข้างศิลป์ที่

ประดิษฐ์ขึ้นมาดั่งเช่น

งามกรดั่งลายเลขา

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

กรกลศิลป์ ข้างประดิษฐ์

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

- ชมความงามของคิ้ว เปรียบว่าคิ้วงามเหมือนคันธนู

งามขนงราวอินทร์ธนูทอง

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

- ชมความงามของผิว ผิวของผู้หญิงจะงามจะต้องนวลผ่อง เหมือนนขาไปด้วยทอง หรือแสงนวลของพระจันทร์ ดังเช่น

ดูผิวสีนวลละอองอ่อน

มะลิซ้อนคู่ขาไปหมดสิ้น

(ศกุนตลา. 2529 : 5)

ผิวเหลืองเรืองรองดังทองทาบ

องค์เอี่ยมเทียบภาพเลขา

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 2)

นวลเคียนเหมือนนวลวนิดา

ผุดผ่องใสกายยิ่งกว่าเคียน

(พญาราชวงศ์. 2530 : 69)

- ชมความงามของผม ผมจะงามต้องคำเหมือนลีล

งามเกศโสภิตสนิทไฉ

(ท้าวแสนนม. 2526 : 9)

3.2 ชมความงามของผู้ชาย เมื่อกล่าวชมถึงความงามของผู้ชาย
จะกล่าวเป็นภาพรวม ไม่แยกแยะรายละเอียดเหมือนการชมความงามของผู้หญิง และมักจะ
นิยมที่จะกล่าวถึงความมั่งคั่ง ฝั่งผายความเก่งกล้าสามารถ ว่าเหมือนกับราชสีห์

ด้วยว่าท่านพญาสามารถ เก่งกาจดังหนึ่งราชสีห์

(พญาราชวังสัน. 2530 : 74)

ไฉว่าทรงภพไพรพราชม งามอาจดั่งพระยาราชสีห์

(ศกุนตลา. 2529 : 22)

ส่วนท่วงท่าที่สง่างาม จะเปรียบว่าเหมือนกับพระอาทิตย์

เทวดา เช่น

รำลึกข่าวเล่าฤๅระบือนาม ถึงนาละรูปงามเทียมไฉ

(บทละครว่าเรื่องพะนาละ. 2512 : 5)

งามทรงเหมือนองค์เทวราช งามอาจเหมือนชายชาติทหาร

(ศกุนตลา. 2529 : 9)

สถิตอยู่ท่ามกลางบริวาร คู่ดั่งมัจฉาวนเทวินทร์

(ขอมคำดิน. 2515 : 27)

รูปทรงศักดิ์แสนสง่า ทิศรูปไฉเอี่ยมเทียบเทว

(บทละครว่าเรื่องพะนาละ. 2512 : 11)

3.3 ชมความงามของสัตว์ จากบทพระราชนิพนธ์บทละครว่า ทั้ง 7 เรื่อง จะมีกล่าวชมความงามของสัตว์ที่ให้รายละเอียดเพียง 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง ศกุนตลา และ พระเกียรติรถ ซึ่งสัตว์ที่พระองค์ทรงกล่าวถึงก็คือ กวาง การชมความงามของกวางทั้ง 2 เรื่อง มีวิธีเปรียบเทียบเหมือนกับการกล่าวชมความงามของผู้หญิง

2. อุปลักษณ์ (Metaphor)

อุปลักษณ์ เป็นโวหารเปรียบเทียบของสิ่งสองสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องนำมาเปรียบเทียบกันว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือเท่ากันทุกประการ โดยใช้คำว่า เป็น เท่า คือ ในการเปรียบเทียบ

อุปลักษณ์จากบทร้องที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีดังต่อไปนี้

พดชา

พิศดูโฉมงามทราชมสวาท	ผุดผาดเพียงเลขา
หล่อนคือสรุางค่างฟ้า	สุดจะหาเทียบได้ในแดนดิน
งามพิศตรัสลักษณ์หาใครเหมือน	คือดวงเดือนเด่นนวลชวนถวิล
งามเกศโสภิตสนทนิน	งามขนงราวอินทร์ธนูทอง

(ท้าวแสนปม. 2526 : 9)

บทร้องเพลงพดชา ใช้คำว่า คือ เป็นอุปลักษณ์เพราะต้องการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ความงามของนางศกุนตลา ก็คือ ความงามของนางฟ้า วงพิศตร์ของนางก็คือดวงจันทร์

ข้า

เมื่อนั้น	พระร่วงผู้มีอชฌาย์
เป็นพ่อเมืองเลื่องชื่อลือไกล	ครองไทยละโว้ธานี

(ขอมตาหิน. 2515 : 18)

บทร้องเพลงช้า เปรียบโดยใช้คำว่า เป็น คือต้องการจะบอกว่าพระร่วงเป็น
ดังพ่อที่ปกครองบ้านเมือง

ลิลลาระทุม

โฉมงามเฝ้าน้อยช้อยชด	งามหมดหาที่ติมิได้
ฤทธิรักจู่จอยอดใจ	คือไฟเผาดวงหทัยา

(ศกุนตลา. 2529 : 10)

บทร้องลิลลาระทุม ใช้คำว่า คือ เป็นอุปลักษณ์ เพราะต้องการเปรียบว่า
ความรักของนางศกุนตลาที่มีต่อท้าวทศยัณต์ขณะนี้ มีแต่ความรุ่มร้อนเหมือนดังไฟที่เผาเผาอยู่
ในใจของนาง

มอญแปลง

มาถึงสวนเมาลีที่เพลินจิต	เพ่งพินศุบุพานานาสี
แต่บุปผาใดใดไม่เห็นมี	จะงามเท่าพระบุตรีวิลาวัณ
มลีซ้อนกลีบซ้อนชะอ้อนขาว	ไม่เท่าพระฉวีพราสาวสวรรค์
ปะทุมแย้มแจ่มชมพุพรรณ	แพ้พระปรางนางพลันตองโรยรา
ดอกจาปีงามเลิศเจดเจด	ไม่งามเท่านี้วพระหัตถ์วิเลขา
ยี่สุ่นหนูคงงามอร่ามตา	ต้องพ่ายแพ้พระนงาของทราวมวัย ฯ

(ท้าวแสนปม. 2526 : 8)

มอญมอญแปลง ใช้คำว่า เท่า เป็นอุปลักษณ์ เพื่อจะเปรียบให้เห็นว่า นาง
อุษานี้งามเพียงใด เพราะไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ใด ๆ หรือแม้แต่ดอกมะลิซ้อนที่มีสีขาว กลิ่น
หอม กลีบดอกเนียนนุ่มน่าถนอม ก็ยังงามไม่เท่าผิวของนางอุษา

อุปลักษณ์ เป็นโวหารเปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเป็นสิ่งเดียวกัน หรือเหมือนกัน
ทุกประการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ไว้ไม่
มากนัก และทรงใช้ความเปรียบอุปลักษณ์กับความงามของผู้หญิง

3. อติพจน์ (Hyperbole)

อติพจน์ คือ โวหารกล่าวเกินความจริง เพื่อเน้นความรู้สึกของกวีที่ต้องการ
แสดงออก เพื่อช่วยเน้นอารมณ์ และความรู้สึกของผู้ฟัง

อติพจน์จากบทร้องที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากบทละครว่า 7 เรื่อง มีเพียงบทร้องต้นเพลงจึงเท่ากัน
จึงความว่า

ต้นเพลงจึง

บัดนั้น	โฉมนางพี่เลี้ยง เธอทั้งสอง
เห็นนางชุลฉันทน์ไหลเป็นคลอง	เข้าประคองรับขวัญกัลยา
ประโลมเล่าเฝ้าพลอนพระบุตรี	ขอพระองค์ปราณีแก่ข้า
แม้ความอื้ออานถึงพระบิดา	ข้าคงไม่พ้นราชทัณฑ์

(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 7)

อติพจน์ คือ เห็นนางชุลฉันทน์ไหลเป็นคลอง

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงใช้โวหารกล่าว
เกินจริงในบทพระราชนิพนธ์ละครว่าในเรื่องอื่น ๆ ของพระองค์อีกเลย

4. ปฏิพจน์ (Rhetorical Question)

ปฏิพจน์ เป็นศิลปะของการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ ผู้ถามมีเจตนา
เรียกร้องความสนใจมากกว่าต้องการคำตอบ มักใช้คำว่า ทำไม ไฉน ฉันทใด หรือ ใคร อันใด
อย่างไร เหตุไฉน ผู้ใด กลไฉน ไปไหน ยัง ฯลฯ

การใช้ปฏิพจน์จากบทร้องที่ปรากฏในบทละครว่าพระราชนิพนธ์ในพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏดังต่อไปนี้

ต้นเพลงฉิ่ง

เออสองพื้นนี่อย่างไรหนอ มาเน้งยกกันเองนาหมั่นไส้
จะช่วยกันปั่นหัวและยั่วใจ ให้ฉิ่งใช้รื้อต้นตัวมัวพะวง
(ท้าวแสนปม. 2526 : 8)

บทร้องต้นเพลงฉิ่ง ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "อย่างไร"

พดชา

ทาโฉนจะคู่ให้รู้ได้ ถึงดวงทุกข์ทรงศักดิ์
บางทีพระจะไม่จงรัก พระจะไม่พิก่นาพา
(ศกุนตลา. 2529 : 9)

บทร้องพดชา ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "ทาโฉน"

ทองย่อน

เหตุโฉนย่อท้อรอร่า ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
เห็นแก้วแวววับที่จับจิต ไยไม่คิดอาจเอื้อมให้เต็มที
เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไร อันเมณเฑาะจะไล่ตไปถึงมือ
อันของสูงแม้ปองต้องจิต ถ้าไม่คิดป็นปายจะได้หรือ
(ท้าวแสนปม. 2526 : 13)

บทร้องทองย่อน ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "เหตุโฉน, หรือ"

ซ้อนแท่น

สาวสวรรค์ขึ้นฟ้าสราลัย จะหาไหนเทียบน้องนี้บ้าง
 แม้จะเปรียบโฉมฉายต้องอายนาง แม่เคียงข้างนางฟ้าส่งาเขา
 (บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 16)

บทร้องซ้อนแท่น ใช้คำถามว่า "ไหนบ้าง"

แบกไทร

ท่านคือใครโฉนจึงบังอาจ เข้ามาได้ในราชวังใหญ่
 ไม่รักตัวกลัวตายหรืออย่างไร จงรีบลี้หนีไปเสียฉับพลัน
 (ท้าวแสนปม. 2526 : 16)

บทร้องแบกไทร ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "ใคร, หรือ"

แป๊ะ

อันพระองค์ทรงเป็นท้าวฤทธิ์ สิ่งสถิตวิมานชั้นไหน
 มีข้อเหตุผลกลใด จึงได้จำแลงแปลงมา
 (ท้าวแสนปม. 2526 : 17)

บทร้องแป๊ะ ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "เหตุผลกลใด"

สนวลใน

หญิงมีตระกูลมุลชาติ ถ้าขาดชั้นหมากก็ขายหน้า
เหตุไฉนไม่แต่งทูตมา ขอแต่พระบิดาจึงควรการ
 (ท้าวแสนปม. 2526 : 17)

บทร้องสนวล ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "เหตุไฉน"

บังใบ

นั้นเสียงชายผู้ใดในราตรี เข้ามาถึงที่นี้บังอาจอยู่
เหิมหาญมาทำไมอย่าใครรู้ ย่ำร่ำอยู่เลยนะจะลาเคี้ยว
 (ท้าวแสนปม. 2526 : 16)

บทร้องบังใบ ใช้คำที่เป็นคำถามว่า "เหิมหาญมาทำไม"

ตะนาวแปลง

จำต้องยอมให้ขอมจิกหัวใช้ ยิ่งคิดไปพมพอกนอกแทบหัก
 ทาไฉนจะได้พ้นเงื้อมมือยักษ์ ให้ขึ้นชื่อประจักษ์ได้สักครา
 (ขอมดาติน. 2515 : 18)

บทร้องตะนาวแปลง ใช้คำว่า "ทาไฉน"

การใช้ปฏิบัติในงานบทละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระองค์ทรงใช้คำว่า ทาไฉน เหตุไฉน หรือใคร ไหนบ้าง อย่างไรก็ตาม เหิมหาญมาทำไม
 เหตุผลกลใด ซึ่งคำปฏิบัติที่พระองค์ทรงใช้นั้นเป็นคำปฏิบัติที่น่าไปร่วมบริบทกับคำอื่น
 ก็ยังคงเป็นลักษณะของคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ ให้ผู้ฟังไตร่ตรอง ใคร่ครวญคิดทบทวน
 ความหมายของคำถามนั้นอีกครั้งหนึ่ง

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์สุนทรียภาพ จากบทร้องที่ปรากฏในบทละครรา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิธีดำเนินการวิเคราะห์

ใช้วิธีแบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งได้ดำเนินการวิเคราะห์ตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาทฤษฎีในการวิเคราะห์สุนทรียภาพของวรรณคดีและแนวทางในการวิเคราะห์วรรณกรรมเพลง
2. ศึกษาที่มาของข้อร้องเพลงไทย ที่ปรากฏในบทละครรา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. วิเคราะห์สุนทรียภาพ ของบทร้องที่ปรากฏในละครรา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหัวข้อ
 - 3.1 ด้านการใช้คำ ศึกษาใน 4 ลักษณะ คือ การใช้คำที่ให้ความหมายชัดเจน ซึ่งแยกศึกษาเกี่ยวกับคำที่แสดงภาพ คำภาษาปาก คำไม่สุภาพ คำศัพท์ และคำประสมคำศัพท์ ลักษณะต่อไปคือ การใช้คำซ้อน การซ้ำคำ และการหลกาคำ
 - 3.2 ด้านการใช้โวหาร ศึกษาในเรื่องอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ และปฏิบัติ

สรุปผลการวิเคราะห์

การวิเคราะห์สุนทรียภาพของบทร้องที่ปรากฏในบทละครรา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 7 เรื่อง แยกเป็นบทเพลงได้ 201 เพลง ทำให้ทราบถึงลักษณะการใช้ภาษาในด้านการใช้คำ การใช้โวหารเปรียบเทียบ และชื่อของบทร้องเพลงไทยที่ปรากฏในงานพระราชนิพนธ์ประเภทบทละครรา

1. ด้านการใช้ถ้อยคำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คำที่ให้ความหมายชัดเจน จัดประเภทได้ดังนี้

1.1 การใช้คำแสดงภาพ พระองค์ทรงใช้คำที่แสดงภาพได้ชัดเจน เช่น ทรงใช้คำว่า อุดมุด กึกก้อง เป็นคำที่ให้ทั้งภาพและเสียง เพราะอุดมุด เป็นคำที่ให้ภาพในความวุ่นวายสับสนของผู้คนในการที่จะแย่งกันทำอะไรอย่างหนึ่ง เช่น วุ่นกันอุดมุด ส่วนคำว่า กึกก้อง เป็นคำที่ให้เสียงเพราะกึกก้อง คือการส่งเสียงดังอย่างมีเสียงสะท้อนกลับ นอกจากนี้ยังมีคำที่แสดงภาพที่พระองค์ใช้อีก เช่น คลาน ถอย ทยาน เพาะ นอนนิ่ง ไกรธจนตาเขียว เกะกะพะพาล ก็ล้วนแต่เป็นคำแสดงภาพทั้งสิ้น และทรงใช้ได้เหมาะสมกับบริบท

1.2 การใช้คำภาษาปาก หรือการใช้ภาษาพูด นั้นพระองค์ทรงใช้บทพระราชนิพนธ์อยู่เป็นจำนวนมาก และพระองค์ทรงใช้ได้เหมาะสมกับศักดิ์ของตัวละคร เช่น ในเรื่องท้าวแสนปม มีตัวละครคือตาเต่าคนเฒ่าคนเฒ่าเป็นสามัญชน ดังนั้นคำที่ใช้ในบทละครเรื่องนี้พระองค์ทรงใช้คำที่เหมาะสม เช่น คำว่า เออ เจียวละหว่า เอาเถอะ เกิดหว่า เอาละหว่า และคำว่า ตู ตูบ้า กู มึง ซึ่งเป็นคำสรรพนามแทนตัวผู้พูดและผู้ฟัง

1.3 การใช้คำไม่สุภาพ คือ การใช้คำหยาบ ในบทพระราชนิพนธ์ประเภทบทละครของพระองค์มีน้อยมาก เพราะพระองค์ทรงเลือกใช้คำศัพท์ที่เหมาะสมกับตัวละคร เช่น จากเรื่องท้าวแสนปม ตอนที่ท้าวไตรตรึงษ์ไกรธนางอุษาผู้เป็นพระราชธิดา จึงตรัสบริภาษว่า อูษา มึงรักอ้ายขี้ข้า อ้ายขี้ปม เหวยอีใจหยาบ

1.4 การใช้คำศัพท์ พระองค์ทรงใช้คำศัพท์ที่เหมาะสมกับศักดิ์ของตัวละคร เช่น กษัตริย์ พระองค์ทรงใช้คำราชาศัพท์ ถ้าเป็นสามัญชนพระองค์ทรงใช้คำสุภาพ โดยทั่วไปไม่ทรงนิยมใช้คำยาก

1.5 คำประจักษ์ เป็นการนำคำมาประสมกันแล้วทำให้ได้ความหมายใหม่ที่เด่นชัดทั้งในด้านของภาพ อารมณ์ และความรู้สึก เช่น ออก่อน ช่องล่าง เนื้อทอง ซึ่งพระองค์ทรงนำมาใช้ไม่มาก แต่จำนวนคำที่พระองค์ใช้นั้นแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณในการใช้คำ

2. การใช้คำซ้อน พระองค์ใช้คำซ้อนเพื่อเสียง และใช้คำซ้อนเพื่อความหมายไว้เป็นจำนวนมากในบทร้องต่าง ๆ คำซ้อนเพื่อเสียง เช่น ผายผัน เคลือบแคลง ปลอดไปร้องแจ่มจ้า คำซ้อนเพื่อความหมาย เช่น ถ้อยคำ พิศุข แจ้งแกลงไข เมตตาดปราณี เรื่องรองผ่องใส ขัดสี ม้วยมรณา การใช้คำซ้อนเพื่อตอกย้ำความนั้นให้เด่นชัดขึ้นด้วยเสียงและความหมาย นอกจากนี้แล้วการใช้คำซ้อนของพระองค์ยังช่วยทำให้เกิดเสียงเสนาะไพเราะระรื่นหูยิ่งขึ้น เช่น ครอบครองไพร่ฟ้าประชาชน หรือ ฤบทพร่องข้องขัดประการใด หรือ สันทนาปราสัยไม่จิตจาง เป็นต้น

3. การซ้ำคำ พระองค์ใช้ไม่มามากกับการใช้คำซ้ำ เช่น แต่ไร ๆ ทำอย่างไร ๆ เพื่อเน้นความ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงนำคำที่เขียนและออกเสียงเหมือนกันมาใช้ซ้ำกัน โดยเขียนไว้ใกล้กัน ในลักษณะของคำซ้ำ ดังเช่น คำว่า หอม ในบทร้องชาตรีใน

<u>หอมกลีเมิลลิกาจาพาทอง</u>	<u>หอมลู้กลิ่นน้องพี่ไม่ได้</u>
<u>หอมกลิ่นบุพผาซาไป</u>	<u>หอมกลิ่นอรไทไม่ลาลด</u>

(ศกุนตลา. 2529 : 11)

เพื่อความสละสลวย และเน้นอารมณ์ของผู้อ่านให้คล้อยตาม ซึ่งเป็นการย้ำความรู้สึก พระองค์ทรงใช้คำซ้ำ และการซ้ำคำได้เหมาะสมกับความในบทร้อง

4. การหลากคำ หรือการใช้คำไวพจน์ ในบทพระราชนิพนธ์บทละครราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงใช้การหลากคำทุกเรื่อง เช่นคำที่มีความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ทรงใช้คำดังต่อไปนี้ ทรงภพ ทรงเดช ทรงธรรม พระปิ่นโปรพ ฯลฯ คำที่มีความหมายว่าผู้หญิงใช้แทนนางอันเป็นที่รัก เช่น โฉมฉาย โฉมเจ็ดแจ่มจันทร์ เนื้อทอง ออกอ่อน เป็นต้น การหลากคำนั้น พระองค์ทรงใช้อยู่ตลอดเวลา แต่เนื่องจากบทร้องเป็นบทร้องสั้น ๆ จึงทรงใช้การหลากคำได้ในวงจำกัด

ด้านการใช้ความเปรียบเทียบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ความเปรียบเทียบกับโวหารดังต่อไปนี้

อุปมา ความเปรียบเทียบเชิงอุปมาของพระองค์ในบทพระราชนิพนธ์ด้านละครราชนิพนธ์เด่นชัดมาก พอจะสรุปลักษณะการใช้อุปมาของพระองค์ได้ดังนี้คือ เพื่อใช้เปรียบเทียบ อารมณ์รักจะเปรียบเทียบความรู้สึกของตัวละครชายเมื่อได้พบตัวละครหญิงแล้วเกิดความรักทันทีเหมือนถูกศรปักอก หรือเปรียบผู้ชายเหมือนแมลงภู่ ผู้หญิงเหมือนดอกไม้ และเมื่อใช้เปรียบเทียบความรู้สึกในจิตใจก็นิยมเปรียบเทียบความรู้สึกกังวลใจ หุนหุนรายใจ ทุกข์ใจ รวากับไฟเผา ส่วนการชมความงาม มักจะเปรียบเทียบความงามของผู้หญิงโดยจะกล่าวเปรียบเทียบกับรูปร่างลักษณะโดยละเอียด เช่น เมื่อชมตากก็เปรียบว่าเหมือนกับดวงดาวหรือตากวาง ชมแก้มว่าเหมือนแสงพระอาทิตย์ยามเช้า หรือเหมือนดอกไม้ เป็นต้น แต่ถ้าชมความงามของผู้ชายมักจะชมโดยภาพรวม จะเน้นถึงความมองอาจเก่งกล้าว่าเหมือนดั่งราชสีห์ ความสง่างามว่า

เหมือนพระอาทิตย์หรือเหมือนดั่งเทวดา ส่วนการชมความงามของสัตว์ ทรงกล่าวชมความงาม
ของนาง โดยจะกล่าวเปรียบเทียบกับารชมความงามของผู้หญิง

อุปลักษณ์ พระองค์ทรงใช้ความเปรียบเชิงอุปลักษณ์ไว้มากนัก และทรงใช้ความเปรียบอุปลักษณ์กับความงามของผู้หญิง ทรงใช้คำว่า เท้า มากกว่าคำว่า คือ และ คำว่าเป็น

อดีตพจน์ คือ ไวหารกล่าวเกินจริง พระองค์ไม่ทรงนิยมใช้อดีตพจน์ ในบทพระราชนิพนธ์บทละครว่า เพราะจากบทละครว่า 7 เรื่อง พระองค์ทรงใช้เพียงเรื่องเดียวและบทร้องเดียวนั้น คือจากเรื่องพระนาละ ดังตัวอย่าง บทร้องเพลง ต้นเพลงฉิ่ง

บัดนั้น
โฉมนางฟ้าเลี้ยงเธอทั้งสอง
เห็นนางชุลฉิมไพล เป็นคลอง
เข้าประคองรับขวัญกัลยา
(บทละครว่าเรื่องพระนาละ. 2512 : 7)

ปัจจุบัน คือการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ ในบทละครราชของพระองค์ทรงใช้คำว่า ทำไม ไฉน เหตุไฉน หรือ ใคร ไฉนบ้าง อย่างไร ทำไม เหตุผลกลใด ซึ่งคำปัจจุบันที่พระองค์ทรงใช้นั้น เป็นคำถามที่ให้ผู้ฟังไตร่ตรอง ใคร่ครวญ คิดทบทวน ความหมายของคำถามนั้นอีกครั้งหนึ่ง โดยไม่ต้องการคำตอบ

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์บทร้องที่ปรากฏในบทละครว่า พระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากบทละครว่า 7 เรื่อง มีจำนวนบทร้องทั้งหมด
201 บทร้อง มีชื่อเพลงไทยที่ใช้ประกอบในบทร้องทั้งสิ้น 115 เพลง จากการศึกษาบทร้อง
เพลงไทยจากบทละครว่าของพระองค์พบว่า พระองค์ทรงบรรจุบทร้องได้เหมาะสมกับท่านเอง
เพลง แต่ก็มีบ้างที่พระองค์ทรงบรรจุเนื้อร้องไม่ตรงตามแบบแผนของการใช้ท่วงทำนองเพลง
เช่น เพลงเทพทองใช้ในบทเยาะเย้ย แต่พระองค์นำมาใช้ในบทต่อสู้ เพลงฝรั่งรำเท้า ใช้
สำหรับบทเดินร่าสนุกสนาน แต่พระองค์ทรงนำมาใช้ในบทโกรธ และเขมรปากท่อใช้ในบทโกรธ
แต่พระองค์ท่านนำมาใช้ในการบรรยายความ การที่พระองค์ไม่บรรจุเนื้อร้องตามขนบนั้นมิใช่
พระองค์ไม่ทรงทราบ แต่เป็นพระประสงค์ที่จะให้เกิดความแปลกใหม่ทางดุริยศิลป์มากกว่า
เพราะเท่าที่ศึกษาจากเพลงเทพทอง ฝรั่งรำเท้า เขมรปากท่อ จากบทร้องในบทละครว่า

บางเรื่อง พระองค์ทรงใช้เพลงกับบทร้องเหล่านั้นได้ถูกต้องตามขนบทุกประการ นอกจากนี้
 ในด้านของการใช้คำ พระองค์ทรงเลือกใช้คำที่สื่อความหมายชัดเจน คำบางคำให้ทั้งภาพและ
 เสียง คำศัพท์ คำยากต่าง ๆ มีไม่มากนัก การซ้ำคำ พระองค์ทรงใช้ไม่ยั้ง เช่น "จะทำ
 อย่างไร ๆ เขาไม่โกรธ" คำว่า ทำอย่างไร ๆ อ่านได้ 3 ลักษณะ คือ ทำอย่างไร
ทำอย่างไรเขาไม่โกรธ ทำอย่างไรอย่างไรเขาไม่โกรธ ทำอย่างไรไรเขาไม่โกรธ
 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ของการแต่งกลอนบทละครที่ต้องใช้คำจำกัด
 และคำกลอนทุกวรรคต้องสื่อภาษาทั้งทางด้าน นาฏศิลป์ และดุริยศิลป์ ไปพร้อมกัน ในด้าน
 ไวยากรณ์เปรียบเทียบ พระองค์ทรงใช้อุปมาได้เด่นชัด และมีความเปรียบเทียบที่หลากหลาย
 แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อกล่าวชมความงามของสัตว์ พระองค์ทรงชมอย่างละเอียด เหมือน
 การชมความงามของผู้หญิง ส่วนการใช้คำอุปลักษณ์โดยทั่วไปมักใช้คำว่า "เท่า" แต่พระองค์
 ทรงใช้ คำว่า "ไม่เท่า" จึงทำให้เกิดความหมายได้ชัดเจนกว่า

ข้อเสนอแนะ

ในการวิเคราะห์บทร้องที่ปรากฏในบทละครทางด้านที่มาของบทร้องเพลงไทย
 และการใช้ภาษาด้านการใช้ถ้อยคำ ไวยากรณ์ แล้วยังมีหลายแง่มุมที่สามารถศึกษาต่อไปได้อีก
 เช่น

1. ศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาษาจากบทร้องจากบทละครว่า และละครร้อง
 ในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะในด้านการใช้ภาษาและเนื้อหาจากบทละครว่า
 ละครร้อง ละครสังคีต ในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กุหลาบ มลลิกะมาส. ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2524.
- จิตรลดา สุวัติกุล. "วรรณคดีวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์" ในภาษาไทย 7 (วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครู). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2524.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. เครื่องสายไทยและบทร้องเพลงไทย. กรุงเทพฯ : ศิริภักดิ์, 2521.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513. อัดสำเนา.
- ชิตสุณี สินธุสิงห์. วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- ณรงค์ชัย ปีกกรัษิต. สารานุกรมเพลงไทย. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ม.ป.ป.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. สุนทรียภาพในภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, 2536.
- ดวงมน ประิบุญะ. ความงามในทวาทศมาส. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. อัดสำเนา.
- ทิพย์สุนทร นาคธน. ละครพูดร้อยแก้ว : พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.
- เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรษฐ พลอินทร์. วรรณคดีการละคร. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524.
- เพ็ญศิริ พุกพันธ์. วิเคราะห์ทัศนะทางการศึกษาจากบทร้อยกรองในนิตยสาร และวารสาร พ.ศ. 2521 - 2527. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.

พูนพิศ อมาตยกุล. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับดนตรีของไทยเพื่อความชื่นชม. พิมพ์ครั้งที่ 2. ดนตรีวิจารณ์, สยามสมัยการพิมพ์, 2529.

_____. สมาคมักแต่งเพลง. ม.ป.ท., 2526.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องพระนาละ. มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ขอถวายอนุโมทนาแด่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒน์ ในการที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2512 กรุงเทพฯ, 2512.

_____. ศกุนตลา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม และประมวลสุภาษิต. กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2509.

_____. บทละครเรื่องขอมคำดิน บทละครเรื่องเรื่องพระร่วง บทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติภักดี บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ชุดแต่งงานพระไวย. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2515.

_____. บทละครเรื่องพระเกียรติภักดี และบทละครเรื่องเรื่องพระเกียรติภักดี. เฉลิมพระชนมายุ 60 พรรษา สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒน์ วันที่ 24 พฤศจิกายน 2528. กรุงเทพฯ : ขบวนการพิมพ์, 2528.

_____. ท้าวแสนปม. บทละครดึกดำบรรพ์. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2526.

_____. ศกุนตลา. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2529.

_____. พญาราชวงษ์. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2530.

มนตรี ตราโมท, และวิเชียร กุลตัญญ์. ฟังและเข้าใจเพลงไทย. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

มัลลิกา ฅณาภิรักษ์. วิเคราะห์ชีวิตแลผลงานเพลงอมตะของแก้ว อัจฉริยะกุล. บัณฑิต : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2529. อัดสำเนา.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2538.

วิเชียร กุลตัญญ์. อนสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, สถานี กรมประชาสัมพันธ์. ประวัติเพลงไทย (เดิม). กันยายน 2530.

- สัจด์ ภูเขาทอง. ประชุมบทความทางวิชาการดนตรี. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์,
2534.
- สมบัติ กิ่งกาญจนวงศ์. การวิเคราะห์เพลงลูกกรุง. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534. อัดสำเนา.
- สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย. ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2538.
- สุนันทา ไสร์จักษ์. "โขนละครเพื่อนรำ และการละเล่นพื้นเมือง," หนังสือประกอบการเรียน
วิชาวรรณคดีการละคร. กรุงเทพฯ : พิมพ์, 2516.
- สุนธรมาลย์ นิเมเนติพันธ์. เอกสารประกอบการสอนวิชาดุริยางค์ 101 คนตรีไทย. ภาควิชา
ดุริยางคศาสตร์ มศว พลศึกษา, 2524.
- สุวคนธ์ จงตระกูล. หลักการวิเคราะห์วรรณกรรมการเมืองในสื่อโคคาฉันท. กรุงเทพฯ:
ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
ม.ป.ป.
- อุทิศ นาคสวัสดิ์. ทฤษฎีและปฏิบัติดนตรีไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทศิริวิทย์ จำกัด,
2530.

ภาคผนวก

พระนาละ

พระนาละกษัตริย์ครองนิชัชนบท รักนางทมยันตี พระบุตรท้าวภีมะราชแห่งวิตรรก์
ชนบทใครจะได้นางเป็นชายา จึงวานให้หงส์ทองไปสื่อสารให้นางทราบ อันที่จริง นางได้ทราบ
มาก่อนแล้วว่าพระนาละรูปงามและมีวิชาอาคม เมื่อได้ทราบข่าวจากหงส์ทอง จึงมีใจรัก
พระนาละยิ่งขึ้น ทำให้นางทรงกรรแสงและเศร้าหมอง

ท้าวภีมะราชเห็นดังนั้น จึงเสด็จออก ณ ท้องพระโรง ทรงถามบุโรhitว่า มีทางแก้
อย่างไรบ้าง บุโรhitกราบทูลว่าควรตั้งพิธีสุมพร อัญเชิญเจ้าร้อยเอ็ดนครมาให้พระธิดาทั้ง
พวงมาลัย

ข่าวพิธีสุมพรนี้ประกาศไปทั่วทิศ ทราบตลอดไปถึงสวรรค์ชั้นฟ้า พระอินทร์จึงชวน
พระอัคนี พระพิรุณ และพระยม ลงไปยังพื้นโลกด้วยกัน และได้พบพระนาละในป่า ขณะที่
พระนาละกำลังเดินทางไปยังวิตรรก์ชนบท

พระนาละเคารพเทพเจ้าทั้งสี่แล้ว กราบทูลว่าเทพเจ้ามีพระประสงค์สิ่งใด ยินดีจะรับ
สนองทุกอย่าง พระอินทร์จึงบอกว่า

อันตัวเราเจ้าสวรรค์ทั้งสี่	ตั้งหน้ามาสู่ที่สโมสร
หวังไปในพิธีสุมพร	แห่งบังอรนามทมยันตี
อันนางในปากฟ้าณาลัย	หามีได้เทียมเท่ามารศรี

ขอให้พระนาละช่วยไปกระซิบให้นางเลือกเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งในจำนวน 4 นั้น พระนาละ
แย้งว่าไม่มีโอกาสจะเข้าถึงตัวนางซึ่งอยู่ในรั้วในวัง เทวราชทั้งสี่รำยมนต์ ยกองค์พระนาละเข้า
ไปในวางที่กลาง "ปรางค์ทองผ่องอาไฟ"

สาวสวรรค์ก้านนางรวมทั้งพระราชบุตรเห็นขามาบปรากฏตัวขึ้นก็ตกตะลึง แล้วก็วิ่ง
ซุลมุน่วนวายไปหมด พระนาละจึงห้ามไม่ให้ตกใจ พระองค์เป็นเทวทูตมาเท่านั้น

พระนาละเล่าเรื่องให้นางทมยันตีฟังว่าเรื่องเป็นอย่างไร นางทมยันตีก็เล่าบ้างว่า

"พระยาหงส์บินลงมาในสวน ได้กล่าวถ้อยเย้ายวนเสนาะเสียง"

ถ้านางไม่ได้เลือกพระนาละ ก็จะไม่เลือกใครเลย

รุ่งขึ้นเป็นพิธี ทั้งท้าวภีมะราชและพระบุตรีก็เสด็จมายังโรงพิธี เจ้าร้อยเอ็ดนครก็มาพร้อมแล้ว

ครั้นจัดลำดับสรรพเสรีจ ล้วนเสด็จเดินตามราชประสงค์
 เข้าระเบียบเรียบร้อยรายองค์ ผ่านให้โฉมยงคู่วงที่

แต่นางทมยันตีก็ไม่ได้ทิ้งพวงมาลัยให้แก่ผู้ใด บุโรหิตกราบทูลว่า ขอให้พระองค์เลี้ยงดูเจ้าทั้งร้อยเอ็ดนครนั้นเสีย แล้วประกาศว่า ปีหน้าจะจัดพิธีสุมพรอีกครั้งหนึ่ง แต่ท้าวภีมะราชระลึกขึ้นมาได้ว่า แต่เทพเจ้าทั้ง 4 ได้แปลงพระองค์ให้เหมือนพระนาละเข้ามาด้วย จึงมีพระนาละให้เหมือนกัน 4 พระองค์

นางทมยันตีเคาะออกว่าเรื่องเป็นอย่างไร จึงประณมมือตั้งสัตย์อธิษฐาน ขอให้เทวราชช่วยโดยเปล่งรัศมีให้เห็น เทพเจ้าเห็นใจ จึงปฏิบัติตาม นางทมยันตีจึงทิ้งพวงมาลัยให้แก่พระนาละอย่างถูกต้อง เทพเจ้าทั้ง 4 ก็ประทานพรให้แก่สองกษัตรา

เมื่อมีการสมโภชเสร็จสิ้นแล้ว สองพระองค์ประทับอยู่ในวิตรรก์ชนบทอีกนาน แล้วจึงได้ทูลลาท้าวภีมะราชกลับนิชัชนบท

กล่าวถึงพระกาฬผู้มีฤทธิ์ร้าย สองพระองค์เคยรักนางทมยันตีแต่ไปไม่ทันพิธีสุมพร จึงคิดจะแก้แค้น ได้ส่งอนุชาทวารไปหาช่องปองร้ายพระนาละก็ไม่สำเร็จ จนกระทั่งวันหนึ่งมีพิธีบวงสรวงเทพไท เจ้าหน้าที่ปล่อยให้ผู้หญิงและองคตฉลองพระบาทไป พระกาฬจึงตั้งใจ บอกว่าถึงเวลาที่จะเข้าสิงในตัวพระนาละเพื่อทำลายพระองค์ต่อไป

ในคืนนั้น พระนาละกำลังบรรทมหลับอยู่ ผวาตื่นขึ้นมา พระวรกายสั่นระรัว ไหราธิดีกราบทูลว่าพระเคราะห์ร้ายมาก พระกาฬยังคลั่งจิตใจบุษกรพระอนุชา ที่เคยเสนาหาสามัคคีต่อพระนาละ เกิดมีความริษยา คิดจะช่วงชิงราชธานี ขวนพระนาละไปเล่นสะกาให้ทรงพระสำราญ

ดังนั้น สองพี่น้องจึงไปเล่นสกาพนันกันที่ตึกหน้าในพระอุทยาน เล่นหามรุ่งหามค่ำ ไม่เสด็จกลับเข้าในวังเลย ไม่ทรงปฏิบัติกรณงานอันใดทั้งสิ้น และสกาพนันนั้น พระอนุชาก็ชนะทุกที เพราะพระกาฬส่งทวารเข้าไปสิงอยู่ในลูกสกา บรรดาอมาตย์และโหราจารย์จะทัดทานอย่างใด พระนาละก็กริ้วกราดไม่ทรงเชื่อ พระราชทรัพย์ เครื่องทรง อดองรณ์ ก็สูญสิ้นไปในการเล่นนั้นหมดสิ้น พระมเหสีทมยันตีส่งพระนมไปเฝ้าก็ไม่เป็นผล นางจึงจัดการส่งพระโอรส

อินทเสนไปอยู่กับท้าวภีมะราชโดยหวังว่า หากนิชิตชนบทต้องประสบภัยพิบัติไปในครั้งนี้ พระโอรสโตขึ้นอาจมาแก้ให้คืนดีได้ในภายหน้า

บุษกรคงยั่วให้พระนางละเล่นสกาพนันต่อไป กล่าวว่า พระพี่ยาจะยอมแพ้หรืออย่างไร
ข้าวของหมดพระคลังแล้วก็จริง แต่ยังเหลือเศวตฉัตรอยู่ พระนางละก็ตรัสตอบว่า

"ถ้าแม้ว่าพี่แพเจ้าคราวนี้	พี่จะยกธรรณีให้ดังหมาย"
แล้วพระนางละก็แพ้จริงๆ บุษกรทูลว่า	
"ถึงเศวตฉัตรนั้นสูญเสีย	ยังคงเหลือนางแก้วมเหสี"
แต่พระนางละตอบว่า	

"กูมิใช่สัตว์เดรัจฉาน	จะทอดทิ้งเขาวมาลมเหสี
เพื่อนสวาททุกขคู่ดวงชีวิ	จะมีใครดูหน้าต่อไป
เองได้สมบัติความคิด	ไม่พอแก้จิตรฤาไฉน
ต้องข้าเวยะเย้ยโยโก	ให้อายแก่นนุษย์เทวัน
ตัวมิ่งมณเฑียรประลักษณ์	บุศุหน้าทูลไกรพระบรรลค์
หาไม่กูจะได้พาดพัน	ห้าพันให้สมที่อัปรี"

บุษกรได้ครองนิชิตชนบทแล้ว จึงไล่พระนางละ

"จงรีบไปจากนครเรศ ไปอยู่ประเทศแนวป่า"

วันรุ่งขึ้นพระนางละและพระมเหสีมณเฑียรจึงทรงคารองอย่างขีบ่า จะออกจากพระนคร
นิชิตชนบท เหล่าสนมณารี ทั้งข้าทูลละอองฝ้ายใน ต่างกำร้องไห้โศครวญ

"อนิจจาพระทูลกระหม่อมแก้ว	หมดแล้วหาเปรียบที่ไหนได้
พระองค์ทอดทิ้งข้าไว้	เหมือนลูกไก่ให้เหินเหี่ยวกา"

ที่หน้าปราสาท หม่อมมาตย์มาคอยส่งเสด็จ ต่างก็ประสงค์จะตามเสด็จไปด้วยเป็นใจ
เดียวกัน พระนางละรับสั่งตอบว่า

"ที่ท่านกล่าวมาเช่นนี้	ด้วยใจรักดีเป็นใหญ่
แต่แม้เรายอมตามไซ้	ใครเล่าจะเหลื้อยู่บุรี
อันกรุงนิชิตประเสริฐ	ควรจะเชิดชูศไวย่างก็
ให้คงเป็นราชธานี	สมที่เคยเป็นแต่ก่อนกาล"

อธิบายท้ายเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมนาฏศิลป์ของไทย ตั้งแต่ยังไม่มี
คณะแสดงละครของพระองค์เอง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะละครเจ้าพระยา
เทเวศร์จัดแสดงเมื่อ ร.ศ. 124

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 131 - 134)

พญาราชวังสัน

พญาราชวังสันเป็นแขกมลายู มารับราชการอยู่กับไทย ณ กรุงศรีวิไชยสมัยสมเด็จพระเอกาทศธรรมเป็นที่โปรดปรานมาก เพราะเป็นนายทหารฝีมือดี บัดนี้โจรสลัดมารบกวนมะละกา สมเด็จพระเอกาทศธรรมจึงมีพระดำรัสให้พญาราชวังสันไปปราบ ปราบเสร็จแล้ว ก็ให้อยู่รักษาการที่เมืองมะละกา

พญาราชวังสันเป็นแขกมลายู มารับราชการอยู่กับไทย ณ กรุงศรีวิไชยสมัยสมเด็จพระเอกาทศธรรมเป็นที่โปรดปรานมาก เพราะเป็นนายทหารฝีมือดี บัดนี้โจรสลัดมารบกวนมะละกา สมเด็จพระเอกาทศธรรมจึงมีพระดำรัสให้พญาราชวังสันไปปราบ ปราบเสร็จแล้ว ก็ให้อยู่รักษาการที่เมืองมะละกา

พญาราชวังสันรักอยู่กับบัวผัน ธิดาพระศรีอรรคราช ไปสับบแล้วแต่พระศรีไม่ยอมยกให้อาจเป็นเพราะพญาราชวังสันมิใช่คนไทย

แต่ก่อนที่จะยกทัพเรือไปครั้งนี้ พญาราชวังสัน รู้สึกว่าถ้าไม่ได้ชมบัวผันสักคืนหนึ่งก็จะไปมิได้จึงสั่งให้นายขวัญซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมไปรับมา ส่วนบัวผันก็มีความรู้สึกเช่นเดียวกัน จึงมานับนายขวัญด้วยความยินดีในตอนกลางคืน

มีนายทหารรับราชการอยู่คนหนึ่ง ชื่อ หื่นศรีสิทธิการ แค้นเคืองพญาราชวังสัน ที่ตั้งนายขวัญให้สืบแทนที่เหนือตน จึงเริ่มทำการยุแหย่ชวนนายโชติซึ่งเคยรักบัวผันอยู่ก่อน ให้ไปบอกพระศรีอรรคราชในกลางดึกนั้นว่าบัวผันผู้เป็นธิดาได้หนีตามพญาราชวังสันไป พระศรีอรรคราชจึงรีบมาตามที่บ้านพญาราชวังสัน แล้วก็มีปากเสียงกัน ในที่สุด ทั้งสองฝ่ายได้ขึ้นเผาเผาสมเด็จพระเอกาทศธรรม

สมเด็จพระเอกาทศธรรมทรงเห็นใจที่หญิงชายรักกัน และพญาราชวังสันก็มีฝีมือ เป็นแม่ทัพที่สำคัญ จึงทรงขอร้องให้พระศรีอรรคราชยินยอมยกให้

"นี่นะพระศรีอรรคราช	ถ้าต่างว่านางนาฏเป็นลูกข้า
ใจสมัครรักชายชาญศักรา	กูจะไม่ว่าไม่กล่าวเลย
กุกลับจะสมัครยกให้	กูกายาได้ทหารเป็นลูกเขย"

การไปพักครั้งนี้ พญาราชวังสันขอให้นายบัวไปเป็นรองแม่ทัพ สมเด็จพระวิกรมไม่ขัดข้องจึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์นายบัวให้เป็นขุนไกรพลพาย รุ่งขึ้น พญาราชวังสันก็ยกทัพเรือเดินทางไป นัดให้บัวผันลงเรืออีกลำหนึ่งตามไป

หัวหน้าโจรสลัด ชื่อ มะหมุด ได้ข่าวว่าไทยยกกองทัพมา หาเรือพวกพ้องเห็นว่าลอบเข้าตีกองทัพไทยกลางทางในเวลากลางคืนเป็นดีที่สุด แต่กำลังน้อยกว่าไทย ทั้งฝีมือก็สู้ไม่ได้จึงพ่ายแพ้ในที่สุด มะหมุดถูกฆ่าตาย เมื่อเสร็จศึกแล้ว พญาราชวังสันก็นำทัพไปยังเกาะมะละกา หลวงราชอาสา ข้าราชการไทยที่เกาะมะละกา เตรียมการต้อนรับกองทัพพญาราชวังสันอย่างมโหฬาร ปรากฏว่าหมื่นศรีสิทธิการได้พาบัวผันมาถึงมะละกาก่อนแล้วเมื่อตอนเช้า พอพญาราชวังสันมาถึงก็จัดให้เข้าเมืองโดยกระบวนแห่ วันนั้นมีการรื่นเริงสนุกสนานกันทั่วเมือง

หมื่นศรีสิทธิการยังไกรธำเน่ที่ขุนไกรพลพายได้มีตำแหน่งหน้าที่เหนือตน จึงคิดกลอุบายเลี้ยดยแล้วมอมเหล้าขุนไกร ทั้งให้นายโชติไปชวนวิวาท หลวงรามเข้าห้าม ขุนไกรกลับชักดาบออกต่อสู้กับหลวงราม พญาราชวังสันออกมาดูไกรธำเน่มาก จึงสั่งถอดขุนไกรออกจากตำแหน่ง

ขุนไกรพลพายเสียใจมาก ถึงกับตั้งใจจะฆ่าตัวตาย หมื่นศรีมาห้ามไว้และว่าแม่บัวผันอาจขอร้องต่อพญาราชวังสันให้ยกโทษให้ ในที่สุดขุนไกรก็ได้พบกับบัวผันที่ในสวน แต่พญาราชวังสันมาพบเข้า หมื่นศรีได้ทักจึงส่อเสียดยุยงว่าไม่ใช่เรื่องของการขอร้องเท่านั้น

"นำอ้อยใกล้มดอยู่บัดนี้"

หนุ่มสาวใกล้ชิดก็ ชิงกัน"

พญาราชวังสันเริ่มหึงหวงขึ้นมาทันที แต่บอกว่าไม่มีพยานหลักฐานแน่ชัด หมื่นศรีจึงหาอุบายสร้างพยานขึ้น คือ วาณภรรยาไปขอยืมผ้าสะไบสีจันทน์ของบัวผันมา แล้วก็ลอบเอาไปวางไว้ที่ที่นอนขุนไกร ต่อจากนั้นก็มาบอกพญาราชวังสันว่าบัวผันเป็นผู้ให้ไป

หมื่นศรีขึ้นเรื่องอยู่เรื่อยๆ จนพญาราชวังสันแน่ใจว่าภรรยาเป็นชู้กับขุนไกร จึงวานให้หมื่นศรีไปฆ่าขุนไกรเสีย

บัดนี้เมื่อตราพระราชสีห์ใหญ่มายังท่าแม่ทัพ พันพุดนุราชเป็นผู้เชิญมา พันพุดอ่านสารนั้นให้พญาราชวังสันฟัง

"สารตราเจ้าพญาจักรี	ศรีองค์รักษ์ผู้ใหญ่
สมุหนายกยศไกร	วิไชยเสนาธิบดี
มายังออกยาราษฎ์วังสัน	ครองขัณฑ์มะละกาบุรีศรี
สมเด็จพระปิ่นเกล้า	ได้มีพระราชโองการ
ว่าโจรมะละกาผู้ร้าย	ทัพไทยทำลายล้างผลาญ
สุดสิ้นกำลังจะรอนราญ	พระพาลพานิชอีกต่อไป
เหตุการณ์ก็ปวงราบคาบ	เรียบราบทั่วท้องพระนคร
ให้ขุนไกรพลพ่ายนายรอง	อยู่ครองมะละกาสไมสร
ให้เลื่อนเป็นพระวิไชยสาคร	อาณานิธิภุชโรครประทาน"

พญาราชวังสันใจคอไม่สบาย เข้าไปต่อว่าต่อขานคร่ำครรยา ไล่ตี และคาดโทษว่า จะฆ่าให้ตายในคืนนี้

ส่วนหมื่นศรีนั้นคบคิดกับนายโชติ ขอให้นายโชติลอบฆ่าขุนไกร ซึ่งบัดนี้ได้เลื่อนเป็น พระวิไชยสาคร แต่การนั้นไม่สำเร็จ พระวิไชยร้องไวกว่ากลับแทงนายโชติให้เจ็บไป

หลวงรามอาสาเป็นผู้ที่สงสัยว่าหมื่นศรีจะไม่สุจริตกับผู้อื่น พานายโชติมาว่านวยสอง ครั้งแล้ว

ถึงเวลาสองยาม กลางดึก พญาราชวังสันจึงเข้าไปในห้องภรรยาที่ตั้งใจไว้ ต่อว่า บั้วผันเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็ชักกฤษแขกลงให้ถึงแก่ความตาย

นางมาโลยภรรยาหมื่นศรีได้ยินบั้วผันร้องจึงรีบเข้ามา และมีปากเสียงกับพญาราชวังสัน เผยความจริงว่าผ้าสะไบสีจันทน์นั้นหมื่นศรีวานให้ตนลักเอาไปให้ หมื่นศรีโกรธ จึงถลันเข้าแทง ภรรยาล้มลง แล้วก็วิ่งหนีไป ความก็แตกว่าหมื่นศรีเป็นตัวการใหญ่ที่ทำให้เกิดวิปโยคทุกขในครั้งนี้ หลวงรามจึงสั่งให้จับตัวหมื่นศรี

พระวิไชยสาครเสียใจมาก ได้มาหาพญาราชวังสัน พญาราชวังสันก็เสียใจ บัดนี้ได้รู้ ความจริงหมดแล้ว บอกว่าตนเองผิดมาก ไม่มีทางที่จะลบล้างความชั่วได้ จะตายตามบั้วผันไป แต่ก่อนจะตาย ได้สั่งสอนพระวิไชยลูกเลี้ยงว่า

"ลูกเอ๋ยเจ้าเคยได้เคียงชิด	รู้จักปฏิบัติใจข้า
ถ้าแม่เจ้ารักบิดา	จงอุปการะประพฤติกให้ตั้งงาม
หากการให้มีชื่อไว้	ให้เกียรติเกริกแคว้นแดนสยาม

จงระวังอย่าคบกับคนทราม	มันจะลามลวนพาชล่าไป
คบมิตรสนิทไมตรี	เลือกแต่ที่สุจริตไว้จิตรได้
ระวังคนปากหวานพ้อลานใจ	มันจะพาลูกให้ระยำยับ
หัวประจบคบบากปากคารม	พอเรารู้แล้วมันช่วยพันสับ
การงานใดใดจะบังคับ	ใช้สติกับตริตรอง
คนเรารู้ว่าสนา	มักมีคนอุศยาคอยหาช่อง
แม้ว่าทาพลาตนิดิพิตทานอง	มันสมบองเตะควาจะมาไป
อย่ามัวคิดหาสุขแต่ส่วนตน	หมั่นคิดถึงประชาชนน้อยใหญ่
เจ้าจงรักษาดนไว้	ให้เป็นตัวอย่างในทางดี
จงระวังความเมาทั้งสาม	ล้วนเป็นสิ่งที่ทรามเสื่อมศรี
ยาเมาและเหล้าและนารี	ทั้งสามนี้เป็นบ่อแห่งอบาย
เอาพระคุณไตรรัตน์กระพัดจิต	พระคุณเจ้าชีวิตเป็นที่หมาย
อาสาลือศัตรจนตัวตาย	ยอมถวายชีพเป็นบรรณาการ
ถ้าแม่เจ้าตั้งใจไว้เช่นนี้	คงจะมีความสุขทุกสถาน
ขอปวงเทวัญจงบันดาล	ให้ลูกสำเร็จทุกเมื่อไป"

อธิบายท้ายเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่อง Othello ของเชกสเปียร์มาทรงพระราชนิพนธ์ดัดแปลงเป็นละครนอก มีถึงสองสำนวน แล้วทรงพระราชนิพนธ์สำนวนที่สามเป็นบทเสภา

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 123 - 126)

ศกุนตลา

ท้าวทุษยันทักขัตตฤทัยผู้ครองนครหัสติน ออกไปประพาสป่าหิมพานต์ วันหนึ่งไล่กวางไปจนใกล้จะถึงอาศรมพระกัณโฑมณี มีฤๅษีผู้เป็นศิษย์พระกัณโฑมณีออกมาห้ามท้าวทุษยันทมิให้ยิงกวาง เพราะเป็นของนางบุตรีพระดาบสเลี้ยงไว้ ท้าวทุษยันต์ถามถึงพระกัณโฑมณี ได้ทราบว่าเป็นมัสการพระเป็นเจ้าที่ตำบลโสมเดี๋ยวก แต่ได้ส่งนางศกุนตลาไว้ให้เป็นหน้าที่ต้อนรับแขก ฤๅษีขอเชิญเสด็จไปเยี่ยมอาศรม ท้าวทุษยันต์ก็รับเชิญ เปลื้องมงกุฎและอาภรณ์ ทรงผ้าโพกแล้วจึงไป

ฝ่ายนางศกุนตลา พอรู้เข้าก็ชวนนางพี่เลี้ยงทั้งสอง ไปรดต้นไม้ทำสวนตามเคย ท้าวทุษยันต์พบนางก็มีความรัก จึงออกไปแสดงองค์ว่าเป็นเชื้อกษัตริย์และถามถึงนางศกุนตลา นางอนุสุยาพี่เลี้ยงเล่าความให้แทน ว่าเป็นลูกพระวิศวามิตรมุนีกับนางฟ้าชื่อ เมเนกา ท้าวทุษยันต์ยินดีว่านางเป็นเชื้อกษัตริย์แล้วก็ลากลับไปพลับพลา

ฝ่ายพวกพราหมณาจารย์ ผู้เป็นสำนักศิษย์พระกัณโฑมณีในระหว่างที่พระอาจารย์ไม่อยู่ มีพวกปีศาจมารบกวนไม่ได้หยุด จึงปรึกษาเห็นชอบพร้อมกันไปอัญเชิญเสด็จท้าวทุษยันต์ให้เข้าครองอาศรมเพื่อจะได้เข้าเกรง ท้าวทุษยันต์ก็รับเชิญด้วยยินดี เพราะเห็นว่าเป็นโอกาสจะได้พบปะกับนางศกุนตลาต่อไป

ฝ่ายนางศกุนตลา ตั้งแต่พบท้าวทุษยันต์แล้วก็ให้มีความรักจนเศร้าโศกเป็นไข้ พี่เลี้ยงพามาอนอ่อนในสวน ท้าวทุษยันต์ออกมาพบเฝ้าเฝ้านางกำลังเล่าถึงความรักให้พี่เลี้ยงฟัง ท้าวทุษยันต์ได้ก็กล่าวตอบไปเป็นคำแสดงความรักใคร่ในตัวนาง จนตกลงได้ทำการวิวาห์อย่างคนธรรมดา แล้วท้าวทุษยันต์ก็ให้แหวนไว้กับนางวงหนึ่ง เพื่อดูต่างหน้า และนัดไว้ว่าเมื่อกลับถึงเมืองแล้วจะแต่งทูตมารับนาง แล้วท้าวทุษยันต์ก็กลับคืนสู่นครหัสติน

กล่าวถึงพระกัณโฑมณี ผู้เป็นบิดาเลี้ยงของนางศกุนตลา ได้ทราบเรื่องที่นางได้ทำกิจคนธรรพวิวาห์กับท้าวทุษยันต์แล้ว ก็หาฤๅษีจนได้วันดี จึงสั่งนางโคตมีพราหมณ์ให้แต่งตัวนางศกุนตลา ล้วนแล้วด้วยภูษาอาภรณ์ที่นางฟ้าจัดมาให้ พระกัณโฑมณีให้โอวาทแก่นางแล้ว จัดให้นางศกุนตลาไปกับนางโคตมีและพราหมณ์สกุลมีศรีอีกสองคนชื่อศรีทวัก 1 ศรณะครพ 1 พาไปยังนครหัสติน

แต่ก่อนวันฤๅษีคืนนี้ ได้มีเหตุร้ายเกิดขึ้นแล้วอย่างหนึ่ง ซึ่งนางอนุสุยาเป็นผู้เล่าให้นางโคตมีฟัง คืนวันหนึ่ง พระทุรวาสดาบสได้มาถึงอาศรม ร้องเรียกให้คนเปิดประตู นางศกุนตลาเป็นหน้าที่รับแขกแต่นางมัวเศร้าโศกถึงท้าวทุษยันต์ จึงไม่ได้ยินเสียงเรียก พระทุรวาสโกรธ

จึงแข่งให้ว่า ถ้านางมัวพะวงถึงใคร ขอให้ผู้นั้นแหละลืมนาง จานางไม่ได้ นางอนุสุยาไฉยนั้นก็ตกใจไปวิ่งวอนขอโทษ พระทรวาสตอบว่า ค้าสาวแข่งเดิมก่อนไม่ได้ แต่จะยอมให้พรแก่ว่า ผู้ที่ลืมนางนั้น ถ้าเห็นแหวนให้ระลึกได้ถึงนาง นางโคตมิได้ทราบความแล้ว ก็ตกลงว่า ไม่บอกนางสกุนตลาให้รู้จะดีกว่า แต่จะคอยระวังมิให้แหวนหาย

ครั้นเมื่อนางสกุนตลาเข้าไปถึงท้าวทษยันต์ก็จานางไม่ได้ นางกล่าวพ้อก็ยังไม่ยอมรับรอง นางจึงนึกได้ถึงแหวน ครั้นดูไปจึงเห็นว่าแหวนนั้นหายเสียแล้ว ท้าวทษยันต์ก็ขับนางไป แต่โสมรดาบุโรหิตขอรับไปเลี้ยงไว้ก่อนเพราะใครได้ทำนายไว้ว่า พระราชาจะมีโอรสผู้ต้องมหาบุรุษลักษณะ ถ้านางสกุนตลามีโอรสเช่นนั้นก็รู้ได้ว่าได้เป็นมเหสีจริง ท้าวทษยันต์ก็โปรดอนุญาตตาม บุโรหิตพานางไปกลางทาง ก็เกิดหัดศรรายมีนางพ้ามอ้อมเอานางขึ้นสู่สวรรค์

กล่าวถึงราชบุรุษ จับชาวประมงชื่อกุมภิลได้ เพราะมีแหวนวงหนึ่ง ซึ่งสงสัยว่าขโมยมาจากภิลให้การว่าได้ในท้องปลา ซึ่งจับได้ในแม่น้ำยมุนา เสนาคนหนึ่งเอาแหวนไปถวาย ท้าวทษยันต์จำได้ว่าเป็นแหวนที่ให้นางสกุนตลา ท้าวทษยันต์ก็นึกได้ถึงนางที่รักกัน เลยคลั่ง

ร้อนถึงพระอินทร์ จึงใช้ให้พระมาตุลีลงมาเชิญท้าวทษยันต์ขึ้นไป และใช้ให้ไปปราบทานชื้อกาลเนมิ เทียวเกะกะทำให้เทวดาเดือดร้อน ท้าวทษยันต์ยกทัพเทวดาไป พร้อมด้วย จัตุโลกบาล ปราบยักษ์ได้แล้ว พระมาตุลีก็พาไปเฝ้าพระเทพบิดรที่เขามหเมกฆ พระเทพบิดรจึงเรียกนางสกุนตลากับพระภรตกุมารออกมา ผัวเมียและลูกได้พบกันแล้ว พระเทพบิดรก็อานวยพรให้

อธิบายท้ายเรื่อง

พระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีหลายสำนวน และงดงามมากเป็นเรื่องราวแรกที่ทรงพัฒนาละครราให้ขึ้นเวที มีฉาก มีม่าน เรียกว่า ละครดึกดำบรรพ์ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสกุนตลา โดยทรงอาศัยฉบับภาษาอังกฤษซึ่ง Sir William Jones เป็นผู้แปล และทรงเทียบเคียงกับฉบับของ Sir Monier - Williams (สกุนตลาเป็นผลงานของ กาลิทาส) พระองค์ทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ว่าการแต่งบทละครเรื่องสกุนตลา เป็นภาษาไทยนั้น พระองค์ตั้งรูปตามใจของพระองค์เอง คือให้เหมาะแก่การที่จะเล่นละครเป็นอย่างไทย ไม่ได้เดินตามแบบนาฏกะฉบับเดิม แต่พระองค์มิได้เพิ่มเติมข้อความอันใดลงไปโดยอาเภอใจ ทั้งเนื้อเรื่องและเนื้อความ

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 224 - 226)

พระเกียรติรถ

พระเกียรติราชแห่งกรุงเกียรติวงศ์ เสด็จประพาสป่าเพื่อตามหากวางทองดังที่พระมเหสีได้ฝันไปว่าได้มา งดงามมาก เมื่อไปถึงในป่าแล้ว ก็ทอดพระเนตรเห็นกวางทองจริงๆ แต่จับไม่ได้ พระองค์ทรงม้าตามไป ไม่มีใครตามทัน และกวางนั้นก็หายไป แต่เสด็จไปถึงสระน้ำ มีขนทองลอยอยู่ที่ขอบสระ แต่เขี่ยเท่าใดก็ไม่ถึงจึงเสด็จลงไปในสระนั้น แล้วก็มียักษ์ตนหนึ่งผุดขึ้นมา กล่าวหาว่าพระเกียรติราชบุกรุก ถาพได้ความว่าชื่อภีมาสูร เจ้าเมืองบาดาล ยักษ์ขอค่าไถ่ คือสิ่งแรกที่มิผู้ขึ้นมาถวาย เมื่อกลับถึงพระนครต้องนำมาให้ยักษ์ พระเกียรติราชก็ยินยอม ทั้งสาบานให้ด้วยว่า ถ้าไม่เชื่อตรงในเรื่องนี้ ของให้พระองค์สิ้นชีวิต

ครั้นกลับถึงพระนคร พระมเหสีอินทราภินิหารพระกุมารที่ประสูติใหม่มาถวาย พระเกียรติราช ก็ตกตะลึง จะยอมมอบให้แก่ยักษ์มิได้ จึงทรงม้ากลับไปหายักษ์และแจ้งแก่ยักษ์ว่า

"อันท่านประสงค์ตัวบุตร ผู้รักแสนสุดแสนหา
เหลือที่จะให้อูรา ฉะนั้นจงเข้าเฝ้าอย่ารีรอ"

ภีมาสูรชมว่าพระเกียรติราชซื่อสัตย์ดีมาก แต่จะผ่อนเวลาให้ 20 ปี เมื่อพระกุมารมีพระชันษา 20 เมื่อใด จึงค่อยให้มา ซึ่งภีมาสูรจะเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม จะให้ทรัพย์สินและปราสาทราชฐาน

ต่อมา 20 ปี พระโอรสโตขึ้นมีนามว่า พระเกียรติรถ พระองค์เดือดร้อนมาก เพราะพระบิดาประชวรหนัก พระองค์จึงรำลึกถึงพระอาจารย์ผู้ที่ได้สั่งว่า ถ้ามีความทุกข์เมื่อใดให้จับผ้าประเจียดและนึกถึง พระอาจารย์จะมาช่วย

พระภีทวาทษมีเลศในกองไฟ เห็นหน้าพระเกียรติรถ จึงทราบว่ศิษย์กำลังมีความทุกข์ จึงรีบเหาะมาช่วย และแจ้งแก่พระเกียรติรถว่า พระเกียรติราชผิดสาบาน จึงประชวรหนัก พระเกียรติรถต้องไปพบภีมาสูร พระบิดาจะหายประชวร พระเกียรติรถทราบดังนั้นแล้วก็ได้รีรอ จะรีบไปมอบตัวให้แก่ยักษ์ พระอาจารย์ภีทวาทษมีเฒ่าพาไปสำหรับคุ้มครองตนจากศัตรู

พระเกียรติรถต้องพันผ้าอุบาสรรคมาก ต้องสู้กับผี ผีแพ้ว พระเกียรติรถจึงขอให้ผีพาไปพบภีมาสูร ภีมาสูรยินดีมาก พาพระเกียรติรถไปเมืองบาดาล แล้วตั้งให้เป็นมหาอุปราช

ก็มีมาสูรรักพระเกียรติธมมาก จนกระทั่งปรากฏว่าประชาชนในเมืองบาดาลนิยม พระเกียรติธมมาก ก็บังเกิดความริษยา จึงทำอุบายวานให้พระเกียรติธมไปปราบปีศาจที่มา รังควานประชาชน ส่วนที่มีมาสูรเองนั้น ยกพลออกไปแปลงตนเป็นปีศาจ สู้รบกัน ฝ่ายผีจันแดง พ่ายแพ้ และกลับเป็นยักษ์อย่างเดิม มีมาสูรแก้ตัวว่าอยากลองกำลังดูเท่านั้น

มีมาสูรเจ้าบาดาลคิดหาอุบายใหม่ ใช้ให้นางสุวรรณเกษา บุตรี แก้วก้นฟ้าตกน้ำ ขอให้ พระเกียรติธมช่วย พระเกียรติธมได้ยืนางร้องขอให้คนช่วย จึงเปลื้องประคำกับผ้าประเจียด แขนวไว้ที่กิ่งไม้ พระองค์ไต่ลงไปช่วยนาง มีมาสูรจึงออกจากที่กำบัง ขโมยของศักดิ์สิทธิ์ทั้ง สองอย่างนั้นไป

ฝ่ายพระเกียรติธมได้เห็นนางและเข้าใกล้ชิดนางแล้ว ก็นึกรัก

"เหมือนบุพผาลอยมาในวารี เป็นบุญที่เก็บได้ก็ไฉดอม"

พระเกียรติธมตกใจเมื่อมียักษ์ออกมาล้อมจับ หาวาล่วงเกินต่อพระบุตรสุวรรณเกษา จับตัวไปถวายมีมาสูร ส่วนประคำและผ้าประเจียดก็ได้หายไปแล้ว

มีมาสูรบอกว่าเสียใจ ถ้ามาขอคืนตัว ก็จะยกให้ แต่มีมาสูรรักกันยกโทษให้มิได้ จึงจะ ให้ทำการ 3 อย่าง ถ้าทำไม่ได้จะประหารชีวิต

อย่างทีหนึ่ง คือ ให้สร้างภูเขาสองสิบเส้นให้แล้วเสร็จภายในรุ่งเช้า พระเกียรติธมวิตก มาก แต่มีลิงชื่อวายุพัดเข้ามาหา บอกว่านางสุวรรณเกษารายพระเวทเรียกให้มาช่วยสร้างภูเข

อย่างที่สอง คือ ให้พระเกียรติธมเข้าไปพบพระธิดาของมีมาสูรทั้งร้อยคน ถ้าเลือกนาง สุวรรณเกษาได้จะยกให้ ถ้าเลือกไม่ได้ก็ต้องลงทัณฑ์เช่นเดียวกัน พระเกียรติธมไม่วิตกในข้อนี้ แต่พลีชีพไปเห็นกระต่ายเผ่นหนึ่งอ่านได้ความว่า ขอให้ดูแมลงวันทอง

พอไปถึงห้องพระโรง พระเกียรติธมตกใจ เพราะพระธิดาทั้งร้อยมีรูปร่างหน้าตา เหมือนกันหมด

"แลจนจนเห็นแมลงวันทอง เกะแค้นวณโธงแม่ประจักษ์"

มีมาสูรแก่งท่ายินดีว่าจะยกพระธิดาให้ แต่พระธิดาไม่มีแก้วที่จะประดับบนยอดปิ่น ขอให้พระเกียรติธมไปเอามุกดาในหงอนวายุสุกริราขามาให้ ถ้าไม่ได้ก็ต้องลงทัณฑ์

พอพระเกียรติธมออกไปแล้ว มีมาสูรกริ้วนางสุวรรณเกษาว่าเป็นขบถ ให้เอาตัวไปคุม ไว้จะฆ่าเสียพร้อมกับพระเกียรติธม

ตอนดึกคืนนั้น นางสุวรรณเกษมผูกหุ่นยนต์ไว้ให้นอนแทนตัว แล้วตรงไปหาพระเกียรติรถแล้วเรื่องต่างๆ ให้ทราบ พระเกียรติรถจึงชวนนางสุวรรณเกษมนี้ เขียนสารไว้ลาภีมาสูร นางสุวรรณเกษมร้ายเวทให้ทั้งสองเป็นยักษ์ชราหนีไป

เมื่อได้ทราบว่าพระธิดาหนีตามพระเกียรติรถไป ภีมาสูรโกรธมาก สั่งให้กาฬมุขคุมยักษ์ไปจับตัวคนทั้งสองมา นางสุวรรณเกษมได้ยินเสียงยักษ์ตามมา ต้องจัดการแปลงตนอีก ร้ายเวทมนต์แปลงตนเป็นต้นไม้ และแปลงตัวพระเกียรติรถเป็นลิงอยู่บนกิ่งไม้ นั้น ลิงบอกกาฬมุขว่า เมื่อก็ขึ้นเห็นหญิงกับชายหนุ่ม แต่บัดนี้ไม่เห็นเสียแล้ว

กาฬมุขกลับไปรายงานภีมาสูรว่าตามไม่พบ ภีมาสูรจึงออกตามเอง

นางสุวรรณเกษมทราบข่าว พระบิดายกทัพตามมา ขอให้พระเกียรติรถรีบหนีไป ตนเองจะห่วงหาเหวี่ยงภีมาสูรไว้ พระเกียรติรถไม่ยอม จึงพากันไปยังอาศรมพระภักทวาชฤณี พอเล่าเรื่องให้พระอาจารย์ทราบจบลง หมู่ทหารยักษ์ก็มาล้อมกบฏไว้แล้ว

พระภักทวาชฤณีโกรธ จึงกำทรายร้ายเวทมนต์ขว้างไปทำให้บรรดายักษ์กลายเป็นศิลา แต่ภีมาสูรได้ประคำไป จึงเพียงแต่สลบ พอฟื้นขึ้นมาภีมาสูรยิ่งโกรธใหญ่ แต่พอเห็นหน้าพระพรหมฤกษ์เข้าก็ต้องหมอบไหว

พระภักทวาชฤณีกล่าวโทษภีมาสูรว่ามุ่งร้าย เริ่มตั้งแต่ลักประคำไปรวมทั้งผ้าประเจียดด้วย ขอให้คืนสองสิ่งนี้ให้แก่เจ้าของ และเพื่อแก้ความผิดขอให้ยกพระบุตรไว้ให้แก่พระเกียรติรถโดยดี ถ้าขึ้นคือถือถือจะสาปให้เป็นเหี้ย

ดังนี้ ภีมาสูรจึงยินยอมและขอโทษ พระภักทวาชฤณีจึงเจิมหน้าและรดน้ำมันต์ ทาการอาวาทห่มคลุมสรสให้พระเกียรติรถและนางสุวรรณเกษม และภีมาสูรหายโกรธแล้วก็ร่วมให้พรด้วย

อธิบายท้ายเรื่อง

พระเกียรติรถ เป็นเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเอง มิได้ทรงปรับปรุงมาจากเรื่องใดๆ และเมื่อใกล้จะสิ้นรัชกาล ได้ทรงพระราชปรับปรุงให้มีบทกล่อม "พระเอยพระพ่อนาคงามพิลาศดังดวงมณีใส" เพื่อแสดงในงานสมโภชเดือนพระราชโอรสของพระองค์เอง แต่มิได้แสดง

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 127 - 130)

ท้าวแสนปม

พระชินเสน ยุพราชแห่งกรุงศรีวิไชยประสงค์จะได้ราชธิดาของท้าวไตรตรึงษ์มาเป็นคู่ แต่ท้าวไตรตรึงษ์ไม่ยอมยกให้ พระชินเสนไม่ประสงค์จะใช้กำลังทหารมาตีเมืองไตรตรึงษ์ อยากจะมาคู่ตัวพระราชธิดาเสียก่อน จึงได้ปลอมเป็นคนเข้าไปอาศัยอยู่ในส่วนหลวงของท้าวไตรตรึงษ์

"เราจะคิดแปลงกายา เข้าไปคู่พระธิดานั้นให้ได้

จะเอาฝุ่นและเถ้าเขม่าไฟ ลูบไล้มอมทั่วสรรพางค์

จะเอารงค์แถมองค์เป็นมมปม มมขุนทั้งตัวทั่วข้าง

ให้ดูที่กิริยาท่าทาง เหมือนอย่างยาจกเข็ญใจ"

พระชินเสนได้เห็นนางอุษาเมื่อเสด็จลงสวนเก็กนักรัก ส่วนนางอุษาก็ว่า

"รูปร่างดั่งหนึ่งอนาถา แต่ดวงตามีใช้ตาไพร่"

พระชินเสนสังเกตเห็นว่านางอุษา "แย้มทักที่รักสมัครกัน" จึงได้เขียนสารใส่ตะกร้าผักส่งเข้าไปถวาย แล้วนางอุษาก็มีสารตอบ ได้ตอบกันดังนี้ :-

พระชินเสน:- "โอ้แก้วแวววับข้างจับจิต

จะใคร่ปลื้มปลดมาดังถวิล

โอ้เอื้อมสุดล้ำดังฟ้าดิน

จะได้สมดังจินต์ฉันใด"

นางอุษา:- "เห็นแก้วแวววับที่จับจิต

ใยไม่คิดอาจเอื้อมให้ถึงที่

เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไรมี

อันเมธีหรือจะไล่ดไปถึงมือ"

พระชินเสนได้ใจ จึงหาทางปิ่นขึ้นไปหานางอุษาบ้นตาหนัก ต่อมาระยะหนึ่ง นางอุษาก็คลอดพระกุมาร แต่ไม่ยอมบอกว่าบิดาคือใคร

ท้าวไตรตรึงษ์เดือดร้อนมาก จึงปรึกษาพระมหาราชครู แล้วประกาศไปยังเขตแคว้นน้อยใหญ่ เชิญให้เจ้านายหนุ่มๆ มายังนครไตรตรึงษ์ ให้ทุกคนหาอาหารมาบ่อนพระกุมาร ถ้าพระกุมารรับของของผู้ใด จะยกพระธิดาให้แก่ผู้นั้น

พระชินเสนได้ทราบประกาศ จึงยกกองทัพไปยังนครไตรตรึงษ์ และแต่งพระองค์
ปลอมเป็น "แสนปม" เพื่อเข้าเฝ้าถวายของกินแด่พระกุมารด้วย ปรากฏว่าพระกุมารไม่รับของ
ผู้อื่น แต่รับก้อนข้าวเย็นจากผู้ที่ร่างกายปุปะเป็น "แสนปม" นั้น ท้าวไตรตรึงษ์ถึงกับเป็นลม
เมื่อฟื้นขึ้นแล้ว ท้าวไตรตรึงษ์โกรธมากคิดว่านาย "แสนปม" นานาประการ แล้ว
ถึงอยากจะฆ่าลูกสาวของตนเอง แต่นึกถึงความสัตย์ จึงยอมยกพระธิดาประทาน แต่ให้ไล่ออก
จากพระนคร

พระชินเสนระงับโทสะไว้ บอกกับนางอุษาว่า

"ชื่นใจอย่าเคืองเลยจงเฉยไว้

พี่ไม่เลกว่าใครในแดนสาม

ถ้าใครกล้าจะทำท่าสงคราม

พี่ไม่รอให้ถามถึงสามครั้ง

แต่พอพี่ตีอินทะเกรี

เหมือนนิมิตโยธีจะพร้อมพรุ่ง"

ท้าวไตรตรึงษ์ทำให้ตีอินทะเกรี พระชินเสนจึงตีอินทะเกรีจริงๆ และมีเสียงกองทหาร
โห่ร้องอยู่นอกเมือง พญาวังกลับเข้ามากราบทูลว่า

"ทัพใหญ่ตั้งอยู่นอกทวาร"

ท้าวไตรตรึงษ์ตกใจมาก "ตกตะลึงอ่อนเพลียเพราะเสียท่า" จึงยอมจำนนพระชินเสน
จึงพานางอุษาไปกรุงศรีวิชัย

อธิบายท้ายเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ เรื่องระหว่างที่ทรงรอนแรม
ไปในป่า กลับจากเสด็จพระราชดำเนินไปยังดอนเจดีย์ บทกลอนในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้
ไพเราะมาก

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 89 - 90)

แต่งงานพระไวย

ขุนช้างได้ข่าวมาว่าพระไวยจะแต่งงาน จึงชวนนางวันทองไปช่วยงาน ให้หาข้าวของลงเรือไป ส่วนขุนช้างนั้นขึ้นช้างไปในวันรุ่งขึ้น

พระไวยกำลังต้อนรับแขก ให้รับประทานอาหาร พอเห็นขุนช้างมาก็ไม่พอใจ ส่วนขุนช้างนั้นแม้แต่ไอ้ฮวด ไม่รู้สึกอย่างไร กลับบอกพระไวยว่า มีของจะให้เจ้าสาว นางศรีมาลา จึงมารับไหว้

ไม่ช้าขุนช้างก็รับเลี้ยงเจนนีมา อยากจะออกโรงเป็นพ่อบุญ และให้นางวันทองเป็นนางวานริน นางวันทองรู้สึกขายหน้าอับอายเป็นที่สุด

พระไวยเดือดร้อนมาก ในขั้นต้นก็สะกิดใจไว้ แต่ขุนช้างเมามากขึ้น ไม่ระมัดระวัง วาจา ทะเลาะกับพระไวย พระไวยทนไม่ได้จึงต้อนเอาที่ปาก นางวันทองตกใจ วิ่งเข้ามา พระไวยจึงว่า

"เมื่อรู้แล้วว่าผิดตัวนี้เมา ควรจะเอาเก็บเสียห่างห่าง"

ขุนแผนก็ไม่สนุก ต่อว่าต่อขานกับนางวันทองบ้าง

ขุนช้างสร้างเมา ลูกขึ้นมาเป็นปากเสียงกับพระไวยอีก พวกทนายหนุ่มของพระไวย จึงเข้าช่วยนาย รุมกันถองขุนช้างจนล้มพับไป

นางวันทองนึกว่าขุนช้างตาย จึงโศกครวญเป็นการใหญ่

"ไอ้พ่อรุ่มโพธิ์เตี้ยของเมียแก้ว พ่อตายแล้วเมียเห็นจะเป็นผี"

แต่อีกประเดี๋ยวขุนช้างก็ฟื้นลุกขึ้นมา ไกรธมากบอกว่าให้นางวันทองกลับบ้านก่อน ตนเองจะเข้าวัง

อธิบายเรื่อง

เนื้อเรื่องและบทกลอนที่ไพเราะนี้มาจากเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ได้ทรงปรับปรุงให้เป็นละครดึกดำบรรพ์ มีฉากมีองค์ มีปิดเปิดม่าน และแก้ไขกลอน สำหรับให้ตัวละครร้องเอง

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 84 - 85)

ขอมคำคืน

พระร่วงพ่อเมืองละโว้เป็นทุกข์เพราะฝนแล้ง ข้าถึงเวลาที่จะต้องส่งส่วยไปยังเจ้ากรุงขอม ขอผัดผ่อนต่อนักคຸ້ມก็ไม่ได้ ครั้นขอวอนให้นักคຸ້ມช่วยขนน้ำไปเอง ก็ได้รับคำตอบว่า มาครั้งนี้มีเกวียนมาเพียง 10 เล่ม บรรทุกน้ำไปไม่หมด พระร่วงจึงเจรจาทะลาทาง บอกว่าถ้า บรรทุกน้ำได้หมดตามอัตรา นักคຸ້ມจะยอมขนไปเองหรือไม่ นักคຸ້มเห็นว่าไม่มีทางที่จะจัดตั้งกล้าวได้ จึงให้ความยินยอม

ดังนั้น พระร่วงจึงให้เกณฑ์คนไปตัดไม้ไผ่มาจักสานเป็นชะลอมตาถี่ ให้เอาขี้เถ้ามาภายใน ใช้ตักน้ำใส่ได้แทนใช้ตุ้มหนัก เรียกว่า กระออม ดังนั้นจึงไม่หนัก บรรทุกเกวียน 10 เล่มได้ นักคຸ້มก็เลยต้องขนส่วยน้ำนี้ไปให้ตามที่ได้สัญญาไว้

ครั้นขนน้ำไปถึงเมืองนครธมแล้ว นักคຸ້มก็ได้เข้าไปกราบทูลรายงานให้ท้าวพันธุทราบ เรืองโดยตลอด

ท้าวพันธุรมเห็นว่า

"ไทยคนนี้ปัญญากล้าจริงจริง จะละทิ้งข้าไว้ไม่เป็นการ"

ดังนั้น จึงได้สั่งให้พญาเดโชให้ไปจับตัวพระร่วงมา

"พยายามจับเป็นมาให้กู จะได้ดูหน้าคนที่เก่งกัน

แม้มันสู้จึงล้างชีวิต อย่าให้มันคงอยู่กูราคาญ"

อันที่จริงพระร่วงก็เคยถูกว่าที่นครธมจะมีปฏิกริยาอย่างไร จึงได้ส่งสาส์นไปบอกกำลังทางสุโขทัย แต่ได้คำตอบขัดข้องมาเพราะขุนหลวงกำลังประชวรหนัก และในไม่ช้าก็ถึงแก่กรรม พระร่วงคิดว่าขอมคงส่งกำลังมาปราบปราม จึงได้สั่งการตระเตรียมซ่อมกำแพงเมือง ตกแต่งคูค่ายไว้ให้พร้อม คนไทยนั้นแม้ว่ากำลังน้อยก็จะสู้

นายมัน ปีนยาว พรานป่า เข้ามากราบทูลว่า พญาเดโชคุมทัพใหญ่มาจะจับตัวพระร่วง เอาไปลงโทษ พระร่วงจึงดำริที่จะหนีไปกรุงสุโขทัย เพราะทัพขอมมาครั้งนี้ มุ่งหมายที่จะจับพระองค์เท่านั้น ชาวไทยจะต้องสู้รบอย่างเต็มที่และเสียชีวิตมาก แต่ถ้าพระองค์ไม่อยู่ก็คงจะไม่มี การต่อสู้รบอย่างใด พระร่วงขอให้นายมัน ปีนยาว แกล้งทำหลงไปให้ขอมจับ แล้วเล่าให้พวก ขอมฟังว่าพระร่วง ได้หนีไปสุโขทัยเสียแล้ว

"เพราะรักปวงประชาว่าชีวิต จึงได้คิดหนีไปเสียดีกว่า
เพื่อตัดเหตุเภทภัยพาลา ยอมม้วยมรณาพิงตน"

นายมัน ปีนยาว ได้ปฏิบัติตามที่พระร่วงสั่งได้เรียบร้อยทุกประการ พญาเดโชจึงสั่งให้นักคุ้มคุมกองทัพคอยอยู่ ตนเองจะแปลงตัวติดตามพระร่วงไปกรุงสุโขทัย เพื่อหาทางประหารเสียให้ได้ ส่วนนายมัน ปีนยาว ที่ถูกจับนั้น ได้หาทางเอายาโรยลงไปในกองไฟ ทหารขอมหลับหมดแล้ว จึงหนีเอาตัวรอดไปได้

เมื่อพระร่วงหนีไปกรุงสุโขทัยนั้น มิได้บอกให้ใครทราบ มีนายติดตามไปด้วยเพียงสองคนเท่านั้น

ที่เมืองละโว้ พอทราบกันว่าพระร่วงหนีไปแล้ว และกองทัพขอมตั้งอยู่ในป่า ก็คิดแคลงใจอยากจะยกกำลังไปทำลายกองทัพขอม นางจันทน์ มารดาพระร่วงทราบเข้า ก็อยากจะนำทัพออกไปเอง

"เราเป็นไทย เชื้อชาตินักรบแท้ อีกเป็นแม่พระร่วงพ่อเมืองไทย"

"เราจะยกไปสู้ศัตรูพาล ถึงจะม้วยชนมายุก็ตามที"

และในที่สุด

"ขอมเพลอเหม่ออยู่ไม่รู้ที่ ก็ปั่นป่วนยับยั้งไปจับปล้น"

แล้วหลวงเมืองกับนายมัน ปีนยาว ก็ล่านางจันทน์ ตามพญาเดโชไปกรุงสุโขทัย

พระร่วงนั้น เมื่อถึงสุโขทัยแล้ว ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดพระบรมธาตุ วันหนึ่งขณะที่กำลังกวาดลานอยู่ พญาเดโชแต่งตัวเป็นคนไทยเข้าไปถามหาพระร่วง แต่พูดสำเนียงแปร่ง พระร่วงสงสัย จึงตอบว่าให้คอยอยู่ที่นี้ "บางที่พระร่วงเธอจะมา" แต่แทนที่พระร่วงจะกลับออกมา กลายเป็นนายทั้งสองพร้อมด้วยศิษย์วัดอีกหลายคนออกมาจับพญาเดโชมัดไว้ได้

ทนายของพระร่วงค้นตัวพญาเดโชได้ดาบกับยาพิษ ไกรธ จึงเงื้อดาบจะฟันพญาเดโช พระร่วงออกมาห้ามไว้

บัดนี้ หลวงเมืองกับนายมัน ปีนยาวมาถึง และขุนนางเมืองสุโขทัยก็มาด้วย นายมันมาชี้ตัวว่านี่แหละคือพญาเดโช

พญาเดโชทราบจากหลวงเมืองว่า กองทัพขอมก็แตกกระจายไปแล้ว จึงมีความอับอายมาก ขอให้พระร่วงได้ประหารชีวิตตนเสีย

พระร่วงตอบว่าพระองค์เป็นพระสงฆ์ จะประหารชีวิตคนได้อย่างไร จะส่งตัวคืนไปให้
ท้าวพันธุม ขอให้นายมัน ปีนยาว คุมตัวไปส่ง

ชาวสุโขทัยชื่นชมยินดีเป็นอันมากในการที่พระร่วงไม่พยายาทจองเวร พระมหाराชครู
จึงปรึกษากับอำมาตย์สุโขทัยว่า บัดนี้สุโขทัยก็ว่างกษัตริย์ ควรเชิญพระร่วงขึ้นครองราชย์ หลวง
เมืองแห่งละโว้ขัดข้อง เพราะพระร่วงเป็นพ่อเมืองละโว้อยู่ พระมหाराชครูจึงเสนอให้รวม
อาณาจักรทั้งสองเป็นอาณาจักรเดียวกัน ให้พระร่วงเป็นกษัตริย์อยู่ที่กรุงสุโขทัย อาณาจักรไทย
จะเป็นปึกแผ่น หลวงเมืองจึงยินยอม

พระร่วงซึ่งได้เข้าไปลาผนวชกลับออกมาและกล่าวลากลับละโว้ พระมหाराชครูจึง
กล่าวในนามของเสนาพฤตามาตย์และทวยราชสุโขทัย ขอเชิญเสด็จขึ้นครองราชย์สุโขทัย
หลวงเมืองกราบทูลในนามของละโว้ว่า มีความยินดีและถวายพระพร พระร่วงก็ขัดมิได้

"เราขัดควาอนท่านมิได้ ไม่มีแก่ใจจะได้เถียง"

พราหมณ์จึงเป่าสังข์ และบรรดาขุนนางและพลเมืองจึงถวายบังคมพร้อมกัน

"ที่ท่านเชิญเราขึ้นครองราชย์	เถลิงอาสน์สุโขทัยสโมสร
เราจะประศาสน์การนคร	ให้ประชานิกรสุขสราญ
ซึ่งท่านให้อิศริยยศ	เรามีอาภพจน์ตอบท่าน
ขอแต่ให้เสนาพฤตอาจารย์	สมัคสมานสามัคคี
อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง	ลุ่มหลงฤศยาไม่ควรที่
อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่งดี	อย่าให้ช่องไพร่ที่มุ่งร้าย
แม้เราฤศยากันและกัน	ไม่ช้าพลันจะพากันฉิบหาย
ระวังการยุยงสั่งร้าย	นั้นแหละเครื่องทำลายสามัคคี

ฯลฯ

ไทยรวมกำลังตั้งมั่น	จะสามารถป้องกันชนแข็ง
ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง	มายุทธ์แย่งก็จะปะลาศไป
ขอแต่เพียงไทยเราอย่าล้าเฉื่อย	ร่วมชาติร่วมจิตเป็นขื่อใหญ่
ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย	จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง
ให้นานาภาษาเขานิยม	ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง

ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง	ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลก
ช่วยกันเต็มใจเฝ้าผดุง	บำรุงทั้งชาติศาสนา
ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า	วัฒนาเกิดไทยไชโย"

อธิบายท้ายเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ เรื่องขอมคำตัน โดยทรง
สันนิษฐานขึ้นตามแบบนักเลงพิจารณาโบราณคดี แล้วทรงเปลี่ยนชื่อเป็นพระร่วง มีบทเพลงปลุกใจ
เป็นอันมาก ซึ่งใช้ร้องกันมาจนถึงทุกวันนี้

(พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง 2526 : 135 - 139)

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวพวงรัตน์ ชื้อสกุล อบเชย
เกิดวันที่	25 มิถุนายน พ.ศ. 2502
สถานที่เกิด	เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	38 หมู่ 2 ซอยสองพี่น้อง ถนนสุขุมวิท 7 ต. สำโรง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ 10130
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนลาซาล สุขุมวิท 105 แขวงบางนา เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2506	อนุบาลสว่างวิทย์วัฒนา แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2507-2517	เตรียมประถม - มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสมาหารศึกษา แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2518-2522	ป.กศ. - ป.กศ.สูง วิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2527	การศึกษามัธยมศึกษา (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2539	การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร